

**6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN
METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİNDEN BAĞLAŞIKLIK VE BAĞDAŞIKLIK
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

CEZMİ KAPLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. MEHRALİ CALP

AĞRI-2023

(Her Hakkı Saklıdır.)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

CEZMİ KAPLAN

6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN
METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİNDEN BAĞLAŞIKLIK VE
BAĞDAŞIKLIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. MEHRALİ CALP

AĞRI-2023

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mehrali CALP danışmanlığında, Cezmi KAPLAN tarafından hazırlanan bu çalışma/...../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Mesut BULUT **İmza:**

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehrali CALP **İmza:**

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ahmet AKÇAY **İmza:**

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../2023 tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

..../...../.....

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

...../...../20....

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİNDEN BAĞLAŞIKLIK VE BAĞDAŞIKLIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Cezmi KAPLAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
TABLOLAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem.....	4
1.4. Varsayımlar.....	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. Tanımlar	5

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
2.1. Dilbilim	7
2.2. Metin ve Metindilbilim	9
2.2.1. Metin tanımı	9
2.2.2. Metin ve söylem (Text and discourse).....	10
2.2.3. Metindilbilim (Text linguistics).....	12
2.2.4. Metinsellik ölçütleri	14
2.2.5. İlgili araştırmalar.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	43
3.1. Araştırma Modeli.....	43
3.2. Çalışma Materyali.....	43

3.3. Verilerin Toplanması	43
3.4. Veri Analizi.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR	45
4.1. Ertürk vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri	45
4.1.1. “Oya” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri.....	46
4.1.2. “Oya” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	53
4.1.3. “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	56
4.1.4. “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	66
4.1.5. “Fahrünnisa” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	70
4.1.6. “Fahrünnisa” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	81
4.1.7. “Torunuma Mektuplar” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	85
4.1.8. “Torunuma Mektuplar” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	94
4.1.9. “Memleket İsterim” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri.....	98
4.1.10. “Memleket İsterim” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	101
4.1.11. “Bu Vatan Kimin?” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	103
4.1.12. “Bu Vatan Kimin?” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	107
4.2. Ceylan vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri	110
4.2.1. “İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri ..	111
4.2.2. “İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri .	117
İşlev	117
4.2.3. “Merak Ettiklerimiz” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	121
4.2.4. “Merak Ettiklerimiz” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	129
4.2.5. “Gümüş Kanat” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	133
4.2.6. “Gümüş Kanat” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	142
4.2.7. “Türk Askerinin Cesareti” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	145
4.2.8. “Türk Askerinin Cesareti” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	150
4.2.9. “Sevgi Diyen Çağlar Aşar” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	153
4.2.10. “Sevgi Diyen Çağlar Aşar” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	157
4.2.11. “Ana Dili” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri	159

4.2.12. “Ana Dili” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	163
4.3. Demirel (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri	166
4.3.1. “Büyük Keşifler” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	167
4.3.2. “Büyük Keşifler” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	174
4.3.3. “İyilik Üzerine” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	178
4.3.4. “İyilik Üzerine” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	184
4.3.5. “Azim” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	187
4.3.6. “Azim” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	196
4.3.7. “Kurtla Köpek” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	199
4.3.8. “Kurtla Köpek” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	204
4.3.9. “Çanakkale” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	207
4.3.10. “Çanakkale” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	212
4.3.11. “Kanatların Çocukları” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri	214
4.3.12. “Kanatların Çocukları” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri.....	218

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	221
5.1. Sonuç ve Tartışma	221
5.2. Öneriler.....	225
KAYNAKÇA	226
EKLER	229

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİNDEN BAĞLAŞIKLIK VE BAĞDAŞIKLIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Cezmi KAPLAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehrali CALP

Ülkemizde temel dil becerilerinin kazandırıldığı ve geliştirildiği dersler Türkçe dersleridir. Bu becerilerin kazandırılmasında kullanılan temel araçlar ise ders kitaplarıdır. Bu durum Türkçe ders kitaplarına metin seçimini önemli hale getirmektedir. Metinler sadece tümce toplulukları değildir aksine belli ölçütler çerçevesinde bir araya gelen tümce gruplarıdır. Tümce dizilerini metin yapan bu ölçütlere metinsellik ölçütü denir ve Beaugrande ile Dressler bu ölçütleri bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık olarak sınıflandırmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2020-2021 eğitim öğretim yılında 6. sınıflara okutulan Türkçe ders kitaplarındaki metinleri metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından değerlendirmektir. Bu amaçla Türkiye'nin farklı bölgelerinde 6. sınıf öğrencilerine okutulan üç farklı Türkçe ders kitabındaki 18 metin metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık ölçütüne göre incelenmiştir. Metinlerin çözümlenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Kitaplarda yer alan öyküleyici, bilgilendirici ve şiir türündeki metinler, İlker Aydın ve Gülşen Torusdağ tarafından geliştirilen “Metnin Yapısı” şablonuna göre incelenip değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sözcüksel bağlaşıklık unsurları metinlerin tamamında kullanılırken dilbilgisel bağlaşıklık unsurları birçok metinde göz ardı edilmiştir. Metinlerde en çok kullanılan bağlaşıklık ögesi bağıntı ögeleri iken en az kullanılan bağlaşıklık ögesi değiştirim unsurudur. Bağdaşıklık açısından ise “Gümüş Kanat” metni dışında metinlerde bir eksiklik olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak incelenen üç kitapta da çok az metnin bağlaşıklık ve bağdaşıklık unsurlarının tamamını barındırdığı, metinlerin çoğunun bu ölçütler doğrultusunda oluşturulmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağdaşıklık, Bağlaşıklık, Metin, Metinsellik Ölçütleri, Türkçe Ders Kitabı

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

EXAMINATION OF THE TEXTS IN 6TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS IN THE CONTEXT OF COHESION AND COHERENCE, ONE OF THE TEXTUALITY CRITERIA

Cezmi KAPLAN

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehrali CALP

The courses in which basic language skills are gained and developed in our country are Turkish courses. The main tools used to gain these skills are textbooks. This situation makes text selection important for Turkish textbooks. The texts are not just groups of sentences, but rather groups of sentences that come together within the framework of certain criteria. These criteria, which make sentence sequences into texts, are called textuality criteria, and Beaugrande and Dressler classified these criteria as cohesion, coherence, purposefulness, acceptability, informativeness, contingency, intertextuality. The aim of this study is to evaluate the texts in the Turkish textbooks taught to the 6th graders in the 2020-2021 academic year in terms of cohesion and coherence, which are among the textuality criteria. For this purpose, 18 texts in three different Turkish textbooks taught to 6th grade students in different regions of Turkey were examined according to cohesion and coherence, which are among the textuality criteria. Descriptive analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the analysis of the texts. The narrative, informative and poetic texts in the books were examined and evaluated according to the "Structure of the Text" template developed by İlker Aydın and Gülşen Torusdağ. According to the results obtained, while lexical cohesion elements are used in all texts, grammatical cohesion elements are ignored in many texts. While the most used cohesion element in the texts is correlation elements, the least used cohesion element is the substitution element. In terms of coherence, it has been determined that there is no deficiency in the texts except the "Silver Wing" text. As a result, it was determined that very few texts contained all the elements of cohesion and coherence in all three books examined, and most of the texts were not created in accordance with these criteria.

Keywords: Turkish Textbook, Text, Textuality Criteria, Cohesion, Coherence

ÖN SÖZ

Sosyal bir varlık olan insan yaradılışı gereği sürekli çevresiyle iletişim kurma ihtiyacı duyar. İnsanların iletişim ihtiyacını gidermek, duygu ve düşüncelerini aktarmak için kullandığı birçok yol mevcut olsa da iletişim için en yetkin araç dildir. Dil, aile ve çevrenin desteğiyle belirli bir aşamaya ulaşabilir ancak dilin bir yetkinlik elde edebilmesi için desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde temel dil becerilerinin kazandırıldığı ve geliştirildiği dersler Türkçe dersleridir. Bu becerilerin kazandırılmasında kullanılan temel araçlar ise ders kitapları ve içerisindeki metinlerdir. Bunun için ders kitapları uygun metinlerden oluşmalıdır. Beaugrande ve Dressler tarafından bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık olarak sınıflandırılan metinsellik ölçütleri metinlerin seçiminde, incelenmesinde ve çözümlenmesinde önemli birer yol göstericidir. Bu çalışmada 2020-2021 eğitim öğretim yılında 6. sınıflara okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici, öyküleyici ve şiir türündeki metinler, metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık ölçütlerine göre incelenmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen, değerli bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mehrali CALP'a şükranlarımı sunarım. Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan hocalarıma, beni destekleyen annem, babam ve kardeşlerime, bu süreçte yükümü hafifleten, her zaman yanımda olan sevgili eşim ve kızlarıma teşekkür ederim.

Ağrı-2023

Cezmi KAPLAN

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	45
Tablo 2. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	46
Tablo 3. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	110
Tablo 4. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	111
Tablo 5. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	166
Tablo 6. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları.....	167

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Metnin Yapısı.....	18
Şekil 2. Gönderim.....	24

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	Aktaran
Böl.	Bölüm
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya temel oluşturan problem durumuna, araştırmanın amacına, önemine, varsayımlara, sınırlılıklara ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem

Toplumsal bir varlık olan insan, hem kendini anlatmak hem de dış dünyayı tanımak için küçük yaşlardan itibaren çevresiyle iletişim kurma gereği duyar. İletişim kurmak için birçok araç olsa da dil, insanoğlunun düşüncelerini başkalarına aktarabilmek için kullandığı en yetkin ve en gelişmiş araçtır. Birçok tanımı olan dil, Aksan (2017) tarafından “Sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyü, bir düzendir; düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesi” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımda da değinildiği gibi dil, düşünülenin aktarımında önemli bir yere sahiptir. Haliyle iletişim sürecinde gönderici ve alıcı arasında sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi için dilin doğru kullanılması ve anlaşılması gerekmektedir.

Anne karnında oluşmaya başlayan ve okul öncesi süreçte aile ve çevrenin desteğiyle gelişen dil, gelişimini devam ettirmek ve belirli bir yeterliliğe ulaşmak için daha fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Bunun için en uygun ortamlar sistematik bir şekilde eğitim ve öğretimin yapıldığı okullardır. Demirel’e (2002) göre “Dil, dört temel beceri olarak kabul edilen dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin işlevsel bütünlüğünden oluşmaktadır.” Okullarda öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel dil becerilerinden konuşma ve yazma anlatmaya yönelik, okuma ve dinleme anlamaya yönelik dil becerileridir (Emiroğlu ve Pınar 2013). Dil becerileri öğrenme öğretme sürecinde kullanılan farklı araçlarla sağlanırken bu araçların başında ders kitapları gelmektedir. Türkçe Dersi Öğretimi Programında (2019) bu becerilerin ders kitaplarında yer alan hikâye edici, bilgilendirici ve şiir olmak üzere üç ana grupta toplanan metin türleriyle kazandırılacağı açıklanmıştır. Bu durum, metin seçiminde gözetilmesi gereken ölçütü ortaya koymaktadır. Aksi halde yapı ve

işlev bakımından uygun olmayan metinler, hedef kazanımları aktarmakta yetersiz kalacaktır.

Arapça kökenli bir sözcük olan metin, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde (2021) “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan sözcüklerin bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Tümce ötesi dil birimi olan “metin” kavramını bilimsel yollarla inceleyen metindilbilim, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin seçimi ve hazırlanmasında yol gösterici bir işleve sahiptir. Metindilbilim; metinsellik ölçütlerini araştıran, metinleri biçimsel, yapısal, anlamsal ve işlevsel boyutları ile ele almayı hedefleyen bir dil bilim dalıdır (Torusdağ ve Aydın 2020). N. Chomsky, kaleme aldığı *Sözdizimsel Yapılar* (Syntactic Structures) adlı eserin Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi bölümünde tümcenin en büyük dilsel birim olduğu anlayışını savunmuştur. Bunun aksine Zellig Harris, Hartmann, Wolfgang Kayser, Weinrich, R. Harweg gibi dilbilimciler; dilbilimsel araştırmalarda tümce ağırlıklı incelemelerin yetersiz olacağını vurgulamışlardır. Bu yetersizliklerin metinlerden yola çıkılarak aşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Halliday’a (1973) göre, toplumsal bağlamı göz önünde bulunduran bir dil çalışması metinleri esas almalıdır. Halliday ve Hasan (1976), dil sisteminde üç işlevsel-anlamsal ögenin mevcut olduğunu belirtmişlerdir: Düşünsel (ideational) öge, kişilerarası (interpersonal) öge ve metinsel (textual) öge. Dil, kişilerarası ve düşünsel işlevini metinler aracılığı ile yerine getiren bir dizge olduğu için Halliday ve Hasan, dilin özellikle metinsel işlevi üzerinde durmaktadırlar. Tümcelerin yetersiz kaldığı dilsel çözümlemeler, dilbilim çalışmalarında tümce ötesi çalışmaları gerekli hale getirmiştir. Tümce ötesi çalışmalar, dilbilimsel çalışmalarda metin kavramına ağırlık verilmesini sağlamış, metindilbilimin doğmasına yol açmıştır. Torusdağ ve Aydın (2020)’a göre metindilbilim, “Anlamın ortaya çıkarılmasında tümce ötesi dil çalışmalarından yola çıkarak metinsel ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla ele alır.” Metindilbilimin temel alındığı incelemelerde metin içindeki tümceler teker teker incelenmek yerine metni oluşturan bütün dil birimleri, birbirleriyle olan bağıntıları ile metinlerin bir bütün halindeki yapı ve işlevleri incelenir. Ayrıca metinlerin anlamsal yapılarını ve işlevlerini de inceleyen metindilbilim, dil unsurlarının metin olma ölçüt ve kurallarını da belirler. Beaugrande ve Dressler (2002), *Introduction to Text Linguistic* adlı yapıtlarında metni, iletişimsel bir olgu olarak ele almışlardır. Sözcük ve tümcelerden

kurulu bir dizinin metin olma özelliği taşıyabilmesi için yedi özelliği barındırması gerektiğini savunurlar. Bu özellikler sırasıyla, “bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık” olarak saptanmıştır. Kaynaklarda metne ait bu özellikler metinsellik (textuality) ölçütleri olarak adlandırılmaktadır. Metinsellik ölçütleri olarak adlandırılan bu yedi ölçüt, farklı kaynaklarda farklı isim ve sınıflandırmalarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bağlaşıklık ve bağdaşıklık, *metin merkezli ölçütler* olarak kabul edilirken; bağlamla ilişkilendirilen diğer ölçütler *kullanıcı merkezli ölçütler* olarak adlandırılmıştır (İşeri 2011).

2019 Türkçe Dersi Öğretimi Programı, öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerin edinimi için seçilen metinlerin, metinsellik ölçütlerine uygun olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ancak alanyazın taramasında önceden yapılan araştırmalarda ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki bazı metinlerde metinsellik ölçütlerinin göz ardı edildiği tespit edilmiştir (Köçer 2010; Mert 2011; Güven, Halat ve Bal 2014; Güven 2014; Doğan 2018; Gözlet 2018). Bu durum oldukça yaygındır. Bu doğrultuda yapılacak bu çalışmada, “2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanılan Ertürk, Keleş ve Külünk (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan; Ceylan, Duru, Erkek ve Pastutmaz (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan; Demirel (2020) tarafından hazırlanıp EKOYAY Yayıncılık tarafından basılan Türkçe ders kitaplarındaki metinler, metinsellik ölçütlerine uygun mudur?” sorusuna cevap aranacaktır.

1.2. Amaç

Öğrenme çağındaki kuşakları hayata hazırlamak, yetenek ve becerilerini geliştirmek üzere öğretim kurumlarında farklı dersler bulunmaktadır. Bu derslerin kendine ait hedeflerini öğrencilere kazandırmak için hazırlanmış ders kitapları bulunmaktadır. Her ders kitabı, ait olduğu dersin kazanımlarını farklı yollarla kazandırmaktadır. Türkçe dersine ait ders kitaplarında hedefler metinler yoluyla kazandırılmaktadır. Özellikle dil becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak olan metinlerin sıradan olamayacağı, metinsellik ölçütlerine uygun olması gerektiği su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle metinlerin seçiminde metinsellik ölçütlerinin kullanılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2020-2021 eğitim öğretim yılında aşağıda adları belirtilen 6. sınıflara okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici, öyküleyici ve şiir türündeki metinleri, metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından incelemektir. Bu sayede kitapların ve metinlerin birbirleriyle kıyaslanması sağlanacaktır. Bu yolla dil becerilerinin kazandırılmasında oluşabilecek olası eksiklikler belirlenmeye çalışılacaktır. Yapılacak değerlendirmeler ile ders kitaplarının ve içeriklerinin seçimine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

6. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık ölçütlerine ne derece uygun hazırlandığını tespit etmek amacını gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağlaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?
2. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağdaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?
3. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağlaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?
4. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağdaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?
5. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağlaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?
6. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler bağdaşıklık ölçütünün özelliklerini taşımakta mıdır?

1.3. Önem

Öğretim çağındaki kuşakların Öğretim Programlarının öngördüğü kazanımları edinmelerinde Türkçe ders kitapları temel araçtır. Çünkü Türkçe ders kitaplarındaki metinler; dile ait dört temel beceri olan konuşma, dinleme, okuma ve yazma becerilerinin kazandırılıp geliştirilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir ve bu beceriler genellikle metinler yoluyla kazandırılır. Bu durum ders kitaplarındaki metinlerin seçimini önemli bir hale getirmektedir. Metindilbilim alanındaki

gelişmeler metinlerin çeşitli yönlerinin incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda metinsellik ölçütleri, metinlerin seçiminde ve çözümlenmesinde yol gösterici olmaktadır. Öğrencilere dil becerilerini kazandırmada ağırlıklı olarak ders kitapları gerekse de farklı kaynaklardaki metinlere de başvurulmaktadır. Özellikle kazanımlara ulaşmada seçilen bu metinlerin metin olabilme özelliklerini barındırıp barındırmadığının kontrolü, metinsellik ölçütleri sayesinde yapılabilmektedir. Son yıllarda ders kitaplarındaki çeşitlilik, ders kitaplarındaki metinlerde yer alan yanlış ve eksiklikler ile aynı sınıf düzeyinde üç farklı ders kitabının incelendiği bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

1.4. Varsayımlar

Araştırma için seçilen 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler, metinsellik bakımından incelenmeye elverişlidir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma,

1. 2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanılan Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan; Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan; Demirel (2020) tarafından hazırlanıp EKOYAY Yayıncılık tarafından basılan 6. sınıf Türkçe ders kitapları ile sınırlıdır.
2. Her bir kitaptan seçilen; ikişer adet bilgilendirici, ikişer adet öyküleyici ve ikişer adet şiir türünde metin olmak üzere toplam 18 adet okuma metni ile sınırlıdır.
3. Metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Metindilbilim: Metinleri yapısal ve işlevsel yönleriyle bir bütün halinde inceleyen ve metinlerin öğeleri arasındaki ilişkileri ele alan bir bilim dalıdır.

Metinsellik: Bir metni metin yapan bileşenlerin tümüdür.

Bağlaşıklık: Metnin bir bütünlük halinde bir araya gelmesini sağlayan daha çok dilbilgisel öğelerle oluşturulan bağlantıdır.

Bağdaşıklık: Tümceler arasındaki mantıksal ve anlamsal ilişkidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Dilbilim

İnsanoğlu, bir iletişim aracı olarak kullandığı dili hep merak etmiş ve bu konuda araştırmalar yapmıştır. Birçok araştırmaya konu olan dil, TDK (2021) sözlüğünde “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” şeklinde tanımlanmaktadır. Alanyazında başka tanım ve yorumlar da mevcuttur. Ergin (2005)’e göre dil, “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.” Vardar (2002) Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde dili, “Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi” olarak tanımlarken F. de Saussure tarafından yapılan ve birçok dilbilimci tarafından kabul gören tanıma göre dil, işaretler ve göstergelerden meydana gelmiş bir sistemdir (Saussure 1985).

İlk zamanlarda felsefe biliminin sınırları içinde ele alınan dil, M.Ö. 5. yüzyıldan Orta Çağ’a kadar filozofların çalışmalarına konu olmuştur. İlerleyen zamanlarda ise dilcilerin yaptığı art zamanlı ve karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarına konu olarak seyrini sürdürmüştür (Torusdağ ve Aydın 2020). Zamanla dil, bağımsız bir disiplin olarak kendi içinde çeşitli bilim dallarına ayrılmıştır. Vardar’ın (2002) dil kavramını ve dilin işleyiş düzenlerini inceleyen bilim dalı olarak tanımladığı dilbilim, bu dallardan biridir. Dillerin yapısını incelemeyi amaç edinmiş bir bilim dalı olan dilbilim, 19. yüzyılın ortalarında gelişmeye başlamış ve son yüzyıllık süre zarfında büyük gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmeler sayesinde diller üzerinde çok kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Özellikle İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün çalışmaları dilbilimde ses getirmiştir. 1907-1911 yılları arasında Cenevre Üniversitesi’nde Saussure’ün verdiği dilbilim dersleri 1916’da *Genel Dilbilim Dersleri* (Cours de Linguistic Générale) adıyla kitap olarak yayınlanır. Bu

durum dilin bilimsel yöntemlerle ele alındığı süreci başlatmış ve 1960'lı yıllardaki dilbilim çalışmaları için dönüm noktası olmuştur.

Günümüzde yapı kavramına yerini bırakmış olan dizge kavramı Saussure'ün dil olgusuna yaklaşımının temelini oluşturur. Dizge, her şeyden önce doğrudan doğruya kavranabilen, elle tutulabilir bir nesne değil, bir biçimdir. Bu özellikler dilin bir inceleme nesnesi olarak ayırt edici özelliklerinden birini oluşturur (Yücel 2005). Sözcüklerin ağırlıkta olduğu ve sözcükleri önceleyen geleneksel dilbilgisinin ve dilbiliminin tutumuna karşı çıkan Saussure, gösterge kuramıyla dilin bir terimler, sözcükler listesi olmadığını; aksine dilin birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde işleyen bir göstergeler bütünü olduğunu savunmuş ve kanıtlamayı başarmıştır (Aksan 2017). Saussure'ün çalışmaları ile dilin bilimsel yollarla incelenmeye başlandığı bu dönem, Kıran'ın (1990) deyiimiyle “Prag Dilbilim Çevresi'nden Jakobson ve Troubetzkoy Saussure'ün araştırmalarını yaygınlaştırmış, Kopenhague Dilbilim Çevresinden Hjelmslev dizgeleştirmiş, Benveniste söyleme uygulamış, Barthes anlaşılabilir bir dile indirgemiş ve nihayet Greimas da göstergebilimi oluşturmada kuram ve yöntem olarak kullanılmış” ve devam etmiştir. Dilin görünen yüzey yapılarının incelendiği bu dönemden sonra dilin görünmeyen derin yapılarının incelendiği dönem başlamıştır. Bu dönem, Zellig Harris ile başlamış olsa da N. Chomsky tarafından 1957'de yazılan *Sözdizimsel Yapılar* (Syntactic Structures) adlı eserde yer alan Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi (Generative-Transformational Grammar) kuramı, bu dönemi en iyi şekilde ifade eden yaklaşım olmuştur. İnsan zihni ile tümce üretim ilişkisini açıklamaya çalışan bir dilbilim kuramı olan üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramında Chomsky, dilin daha çok anlam yönüne dikkat çekmektedir. Daha çok kavram çiftleriyle çalışan Batılı dilbilimcilerin aksine Chomsky; derin yapı ile yüzey yapı kavram çiftini ortaya koymuş ve tümce üstü incelemelerle daha sağlıklı bir çözümleme yapılabileceğini savunmuştur (Köçer 2010).

Ülkemizde Batı'daki anlamda dilbilim ile ilgili çalışmalar Şemsettin Sami ile başlamaktadır. Şemsettin Sami'nin “Lisan” adlı kitapçığı bu alandaki ilk yayındır ve bu kitapçıkta “ilmü'l-lisân” teriminin “linguistique” terimi yerine kullanımı önerilmiş ve kullanılmıştır (Kocaman 1990). Ülkemizde çağdaş anlamda dilbilimin öğretimi, 1930'lu yıllara dayanmaktadır. 1933'te Lenguistik profesörlüğüne atanan Ragıp Hulusi Özdem ile ülkemizde resmi anlamda dilbilim öğretimi başlamıştır. Özdem'in

ölümüyle az da olsa aksayan ve İngiliz filolojisi bölümünde okutulan dilbilim dersleri, daha sonra Prof. Özcan Başkan, Prof. Süheyla Bayrav ve Prof. Berke Vardar'ın çabalarıyla gelişimini sürdürmüştür. Başlangıçta Batı dilleri ve edebiyatları bölümleri içerisinde yerini alan dilbilim, zaman içerisinde edebiyat bölümünden bağımsız bir dal olarak yabancı dil öğretimiyle ilgili bölümlerde yerini almıştır. Ankara Üniversitesindeki Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluşuyla “Genel Dilbilim” dersi okutulmaya başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümleri içinde yer alan filolojilerden ayrılan dilbilim; Dokuz Eylül, ODTÜ, Boğaziçi ve Hacettepe Üniversitesinde bağımsız bir bölüm haline gelerek okutulmuştur. Özdem ile dilbilimin ülkemizde çağdaş anlamda başlayan gelişimi; Özcan Başkan, Süheyla Bayrav, Berke Vardar, Tahsin Yücel, Agop Dilaçar, Doğan Aksan, Zeynel Kıran, Mehmet Aydın gibi dilbilimcilerin katkılarıyla gelişmeye devam etmektedir.

2.2. Metin ve Metindilbilim

2.2.1. Metin tanımı

Dilimize Arapçadan geçen ve Devellioğlu'nun (2005) “Bir yazıyı şekil ve noktalama hususiyetleri ile birlikte meydana getiren sözcüklerin topu” şeklinde tanımladığı “metin” sözcüğü; İngilizcedeki “text”, Fransızcadaki “texte” sözcüklerinin dilimizdeki karşılığıdır. Metin sözcüğü birçok araştırmacı ve dilbilimci tarafından incelenmiş ve sözcüğün sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Alanyazında dilbilimcilerin benimsedikleri farklı yaklaşımlar nedeniyle metin sözcüğünün birçok farklı tanımı bulunmaktadır. İlk dönemlerde metinlerin biçimsel özellikleriyle ön planda olduğu yaklaşımlar etkiliyken sonraki çalışmalarda metin kavramının yalnızca biçimsel değil dil dışı ilişkiler bağlamı da değerlendirilmiştir. Ayrıca bu süreçte metin, daha geniş kapsamlı ele alınmış ve tanımları üretilmiştir (Aksan ve Aksan 1991). Yakın dönemde yapılan metin tanımları bu çerçevede şekillenmiştir.

Onursal (2003) tarafından metin: “Kendisini oluşturan tümce dizilerinin birbirlerine bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleriyle bağlanarak bir anlam bütünlüğü oluşturmasıyla meydana gelen, belli bir amaçla üretilmiş, başı ve sonu kesin çizgilerle sınırlandırılan yazılı ya da sözlü bir dilsel ürün” olarak tanımlanır. Hartman

ve Allison (1996)’a göre ise metin kısaca bir deneyimin ya da düşüncenin kaleme alınmış halidir.

Yazarlar düşüncelerini okura aktarırken iletişim aracı olarak metinleri kullanırlar. Bir iletişim aracı olma özelliği taşıyan metinler, hem sözlü hem de yazılı bilgi aktarımında kullanılırlar. Bazı durumlarda tek bir sözcükten dahi oluşan tümcelerle sağlanabilen iletişim, genellikle birden fazla tümcenin bir araya geldiği metinlerle gerçekleşmektedir (Toklu 2018).

Bilgi alışverişi şeklinde tanımlanabilecek bildirişim kavramı, Başkan (1988) tarafından bir göndericinin diğer taraftaki alıcıya anlam yüklü birimler olan göstergeler yardımıyla bir bildiri gönderme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram bazı dilbilimciler tarafından yapılan metin tanımlarında öne çıkan kavram olarak dikkat çekmektedir. Örneğin Günay’ın (2007) “Belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen anlamlı bir dil dizgesi bütünü” diye tanımladığı metin, bildirişim ifadesinin vurgusuyla göze çarpmaktadır. Görüldüğü gibi metin kavramı üzerine birçok tanım olsa da düşünürler metnin, belli bir bildirişim bağlamında üretilen bir dil dizgesi bütünü olduğu konusunda fikir birliğine varmaktadırlar (Balcı 2006).

2.2.2. Metin ve söylem (Text and discourse)

Metin terimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde birçok çalışmada “söylem” ifadesiyle karşılaşılmaktadır. İlk defa Amerikalı dilbilimci Z.S. Harris tarafından kullanılan “söylem” sözcüğü, Harris’in 1952’de “Discourse Analysis” (Söylem Çözümlemesi) adlı çalışmasında metin kavramı ile aynı anlamda kullanılmıştır (Şenöz 2005). Bu çalışmasıyla klasik anlayışın aksine tümce ötesi çalışmalara ağırlık veren Harris, metinleri çalışmalarının odağı haline getirmiş ve dilbilimde önemli bir adım atmıştır. Harris’e göre dil, tümcelerle sınırlanarak değil, söylem olarak değerlendirilmelidir (Coşkun 2005).

Ülkemizde bazı araştırmacılar söylem ile metin ifadelerini aynı anlamda kabul ederken bazıları tamamen farklı ifadeler olduklarını düşünmektedirler. Aksan’ın (2017) “İletişim sırasında gerçekleşen bir sözce ya da dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözceler bütünü” şeklindeki tanımında metin, söylem ile aynı anlamda kullanılmıştır. Aksan gibi düşünmeyen, metin ve söylemin bazı hususlarda

birbirinden ayrıldığını dile getiren Nedret Tanyolaç Öztokat, metin ve söylem arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir:

“Metin söylemden iki temel özelliği ile ayrılır: Metnin sağlam bir yapısı vardır ve bağlamdan göreceli olarak bağımsızdır. Bu nedenle yazınsal metin, hukuk metni, reklam metni gibi ifadeler kullanılmaktadır. Özellikle anlam açısından zengin ve karmaşık yazınsal metinlerin yapısı göz önüne alındığında, edebiyat bağlamında metin ve söylem birbirinden kesinlikle ayrılmaktadır. Zira söylem, belirli bir durumda kişiler arasında gerçekleşen bir dil etkinliğidir. Söylem, “toplumsal ya da ideolojik, dil dışı etkilerle belirlenmiş belli bir durumda üretilmiş somut bir nesnedir” (Öztokat 2005).

Dilbilim Sözlüğü’nde söylem, “Yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf vb.) işlevsel, iletişim değerli birim, sözce” (İmer, Kocaman ve Özsoy 2011) olarak tanımlanır. Vardar (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde söylemi:

“1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce, bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi metin ve söylem sözcüklerinin tanımı noktasında ortak bir görüş mevcut değildir. Bunun nedenlerinden birinin takip edilen yayınların dili olduğu söylenebilir. Söylem (discourse) teriminin kullanıldığı İngilizce ve Fransızca yazılmış dilbilimi çalışmalarını takip eden araştırmacılar söylem (discourse) terimini kullanırken metin (text) teriminin kullanıldığı Almanca

yazılmış kaynakları takip eden araştırmacılar da metin (text) terimini tercih etmişlerdir (Şenöz 2005). Ancak yapılan yorumlar neticesinde söylemin, metinden farklı olarak dil dışı unsurları da ele aldığı için sınırlarının metinden çok daha geniş bir kavram olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle günümüzde söylem, metni içine alan bağlamdır. O zaman söylemi, metni ve bağlamı içine alan bir kavram olarak tanımlamak mümkündür (Şenöz 2005).

2.2.3. Metindilbilim (Text linguistics)

Tümce ötesi çalışmalarla ön plana çıkan “metin” kavramını araştırma ve çalışma konusu yapan alana isim verilme noktasında alanyazında farklı görüşler mevcuttur. 1970’li yıllardan itibaren dilbilimin ayrı bir dalı olarak faaliyet gösteren ve metinlerin oluşturulmasında tümce ötesi dil birimleri arasındaki bağların ele alınmasını esas alan metindilbilim ile ilgili alanyazında birçok yorum mevcuttur. Hemen hemen aynı anlama gelse de kullanılan metinbilim, metin kuramı, metinsel dilbilim, metinbilimsel çözümleme, söylem dilbilgisi, metindilbilim kavramları bu isimlerden bazılarıdır (Günay 2007). Çeşitli kaynaklar söylem çözümlemesi terimini dilbilimsel anlamda ilk kez kullanan kişinin Harris (1952), metindilbilim terimini ilk kez kullanan kişinin ise Coserriu (1955) olduğunu aktarmaktadır (Aksan ve Aksan 1991).

20. yüzyılın ikinci yarısında Amerika’da yapılan çalışmalarla dil çözümlemelerinde tümcenin yetersiz kaldığı ortaya çıkmış ve tümce ötesi çalışmalara ağırlık verilerek çağdaş dilbilimin temelleri atılmıştır (Kıran ve Kıran 2010). Klasik anlayışın aksine tümce ötesi çalışmalara ağırlık veren dilbilimciler, metinleri çalışmalarının odağı haline getirmişlerdir.

1952 yılında yaptığı Discourse Analysis (Söylem Çözümlemesi) adlı çalışmasında metinlerin en büyük dil birimi olması gerektiğini söyleyen Amerikalı Zellig Harris, bunu dile getiren ilk dilbilimci olmuştur (Aksan ve Aksan 1991). Çağdaş dilbilim için önemli bir adım olan Harris’in bu düşüncesi başka dilbilimcilerin katkılarıyla gelişmeye devam etmiştir.

Harris; tümcenin bir uzantısı, daha karmaşık ve uzun bir biçimi olarak kabul ettiği metni, bağlam incelemelerinin dışında tutmuştur (Uzun 1995). Bu durumun aksine J. L. Austin, dilin derin yapısında yer alan, gizli kalan kısmını ortaya

çıkarmaya çalışmıştır (Kıran ve Kıran 2010). Çalışmalarında dili toplumsal yapıyla birlikte ele alan Halliday (1973) de toplumsal bağlamı göz ardı etmeyen bir dil çalışmasının metinleri esas alması gerektiğini belirtmektedir. Metindilbilim Van Dijk, B. Malinowsky, Harweg gibi dilbilimcilerin çalışmalarıyla gelişimini sürdürmüştür. Özellikle Halliday ve Hasan'ın *Cohesion in English*, De Beugrande ve Dressler'in *Introduction to Text Linguistics* adlı eserleri günümüzde metindilbilim üzerine yapılan birçok çalışmaya kaynaklık etmektedir.

Ülkemizde metindilbilimin görevi, amacı ve kapsamı ile ilgili dilbilimciler tarafından yapılan birçok yorum mevcuttur. Demirci'ye (2014) göre “Bir metni meydana getiren tüm unsurların belirli metotlarla dilbilimsel olarak analizini yapan dilbilim sahası” anlamına gelen metindilbilim, Kıran'ın (2001) ifadesiyle “Söylem çözümlemesi çalışmalarıyla koşut bir çizgide ilerleyerek, tümce ötesi dilsel birimlerin incelenmesiyle ilgilenir.” İnceleme alanı içerisinde bulunan metin türü olarak değerlendirildiğinde metindilbilim; günlük konuşmalardan, gazetelere, reklamlardan hukuk metinlerine kadar her türlü metni incelemektedir (Şenöz 2005).

Metinleri metin yapan özellikleri araştıran metindilbilimin amaç ve görevlerini Canan Şenöz Ayata (2005) şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Metindilbilimin amacı, bir metnin yapısını, içeriğini, kurgulanışını, iletişim işlevini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir. Metindilbilimin görevi, metin olanı metin olmayandan ayırmaktır. Bu nedenle metindilbilim, metinlerin yerine getirmesi gereken ölçütleri belirlemeye, metin türleri arasındaki ortak ve farklı özellikleri açıklamaya çalışır. Metnin kurgulanması ve anlaşılmasına açıklık kazandırmak için disiplinlerarası çalışmalar yapmak da metindilbiliminin görevleri arasındadır.”

Meral Oralış ve Şeyda Özil (1992) tarafından yapılan tanım da metindilbilim çalışmalarının neleri kapsadığı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Tümce-ötesi bir anlayışla inceleme konusuna eğilen metindilbilim, bir şiir, bir öykü, bir dilekçe, bir gazete makalesi ya da herhangi bir bilimsel yazı olsun, her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. Böylece çeşitli metin türleri arasındaki değişik yapı ve işlev özelliklerini ortaya çıkarır. Metinlerle gönderme yaptıkları gerçekler/olgular arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Kullanım bağlamlarını bularak, hangi koşullar altında çeşitli ürünlerin ne tür işlevler üstlendiklerini saptar.”

Vardar (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde metindilbilim kavramı yerine betiksel dilbilim terimini kullanmış ve bu terimi: “Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri olarak ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü” olarak tanımlamıştır. Kısaca tümce ötesi çalışmalarla dilbilimin bir alt dalı olarak ortaya çıkan metindilbilimi, metinleri inceleyen ve metinleri metin yapan özellikleri araştıran bir bilim sahası olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

2.2.4. Metinsellik ölçütleri

Metinleri, birkaç tümcenin bir araya gelerek oluşturduğu bütün olarak kabul etmek metinlerin yapısal, anlamsal, mantıksal, işlevsel boyutlarını göz ardı etmek anlamına gelir. Oysa metinler, belli ölçütler ve koşullar çerçevesinde bir araya gelen tümce gruplarıdır. Metinsellik, metin olma özelliği taşımayan tümce ya da sözce topluluklarını bir metinden ayırmak için dikkate alınan ölçütler veya bir metnin meydana gelmesi için gerekli koşullardır (Toklu 2007).

Beaugrande ve Dressler (1981)’e göre, birkaç tümcenin bir araya gelmesiyle oluşan yapının metin olarak adlandırılabilmesi için metinsellik ölçütleri denen yedi ölçütü barındırması gerekmektedir. Bu ölçütler Beaugrande ve Dressler tarafından bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık olarak sınıflandırılmıştır. Metinsellik ölçütleri dilbilimciler

tarafından farklı ad ve sınıflandırmalarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Torusdağ ve Aydın (2020)'a göre metin çözümleme ölçütlerinden “bağlaşıklık” ve “bağdaşıklık” metin odaklı iken, “amaca uygunluk”, “kabul edilebilirlik”, “bilgisellik”, “durumsallık”, “metinlerarasılık” gibi ölçütler bağlam odaklıdır. İşeri'ye (2011) göre bağlaşıklık ve bağdaşıklık, *metin merkezli ölçütler* olarak kabul edilirken; bağlamla ilişkilendirilen diğer ölçütler *kullanıcı merkezli ölçütler* olarak adlandırılmıştır.

Alanyazın taramasında metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık, İngilizce kaynaklarda “*cohesion*” ve “*coherence*” olarak ifade edilirken Türkçe kaynaklarda bu kavramların Türkçe karşılıklarında bir kavram kargaşasının yaşandığı tespit edilmiştir. “Cohesion” terimi yerine Türkçe kaynaklarda bazen “bağlaşıklık” bazen de “bağdaşıklık” kavramı kullanılırken “coherence” kavramının yerine bazı kaynaklarda “bağdaşıklık” bazı kaynaklarda da “bağlaşıklık” veya “tutarlılık” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir (Sarı 2020). Böylesi bir durum yaşamamak için çalışmamızda Gülşen Torusdağ ve İlker Aydın'ın çalışmalarında metin merkezli metinsellik ölçütleri için kullandıkları isimlendirme yani; “*cohesion*” terimine karşılık olarak “bağlaşıklık”, “*coherence*” terimine karşılık olarak da “bağdaşıklık” terimi kullanılacaktır.

Metin merkezli metinsellik ölçütleri

Bağlaşıklık (Cohesion)/ Küçük ölçekli yapı

Alanyazında yüzey yapı veya küçük ölçekli yapı olarak da adlandırılan bağlaşıklık; bir metni meydana getiren sözcük ve tümcelerin belli kurallara göre uyum içerisinde bir arada kullanılmasıdır. Bağlaşıklık, metnin yüzey yapısıyla ilgilidir ve metni meydana getiren dilsel öğeler arasındaki ilişkilerle tespit edilebilir.

Metinleri, tümcelerin art arda sıralanmasıyla meydana gelen bir yapı olarak ifade etmek yanlış olur. Aksine tümceler aralarında bir bağla sıralandıkları için metinler meydana gelir. Metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık, metin içindeki herhangi bir öğe ile ilgili yapılacak yorumun başka öğelere bağlı olmasıdır (Torusdağ ve Aydın 2020).

Bağlaşıklık, bir metni meydana getiren öğelerinin sadece dilbilgisi bakımından uyumlu olması anlamına gelmez, aynı zamanda bir metni meydana

getiren ögelerin anlamsal ve mantıksal açıdan da doğru olması demektir. Bu konuda alanyazında yapılmış birçok yorum mevcuttur. Günay (2007)'a göre bağlaşıklık, “Bir yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran, dille ilgili özelliklerin tümünü belirten” ölçüttür. Dilidüzgün (2017) de bağlaşıklık için “Metindeki dilsel, dilbilgisel uyum yani bütünlüktür ve dilbilgisel bağımlılık üzerine kuruludur.” ifadelerini kullanmıştır.

Torusdağ ve Aydın, Halliday ve Hasan (1976) ile Beaugrande ve Dressler'in (1981) bağlaşıklık ile ilgili fikirlerini şu şekilde aktarmaktadır:

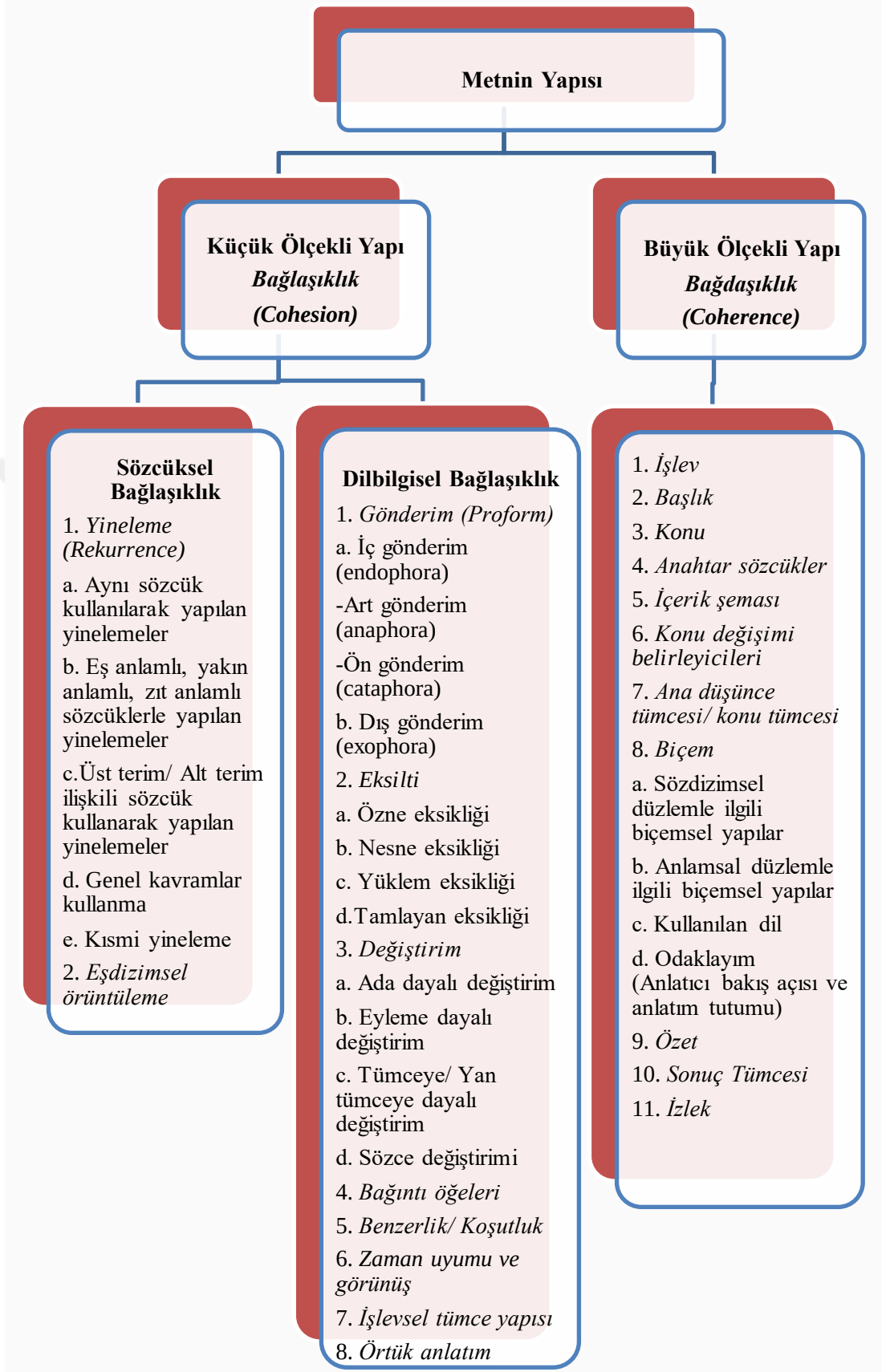
“Halliday ve Hasan'a göre bağlaşıklık; bir metnin ne anlama geldiği ile ilgili değil, anlamsal bir yapı olarak nasıl oluşturulduğu ile ilgilidir. Halliday ve Hasan, bağlaşıklığın metindeki anlam ilişkilerini ortaya koyduğunu ve bir tümce dizisinin metin olabilmesi yani metnin doğru bir şekilde biçimlendirilebilmesi için gerekli olan özelliklerin bağlaşıklık ilişkileri ile sağlandığını, metnin doğru biçimlendirilmiş olmasının, metin olan ile metin olmayanı ayırt etmeyi kolaylaştırdığını ifade ederler. Beaugrande ve Dressler, metnin yüzeyinde yer alan dil unsurlarının dilbilgisel biçim ve şartlara göre birbirlerine bağlı olduklarını, bağlaşıklığın dilbilgisel bağımlılıklarla ilgili olduğunu belirtmektedirler” (Torusdağ ve Aydın 2020).

Metinleri metin yapan ölçütlerden olan ve küçük ölçekli yapı olarak da adlandırılan bağlaşıklık, belli ögelerden oluşmaktadır. Halliday ve Hasan (1976)'a göre bu ögeler şunlardır:

- 1) Gönderim (Reference)
- 2) Değiştirim (Substitution)
- 3) Eksilteli Yapı (Ellipse)
- 4) Bağlama Edatları (Conjunction)
- 5) Sözcüksel Bağlaşıklık (Lexical Cohesion)

Bağlaşıklığın bu öğelerinden sadece sözcüksel bağlaşıklık anlam ile ilgili iken; gönderim, değiştirim, eksilteli yapı ve bağlama araçları dilbilgisiyle ilgilidir. Alanyazında bağlaşıklık ölçütü için farklı sınıflandırmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Halliday ve Hasan (1976) ve Beaugrande ve Dressler'in (1988) yaptığı çalışmalardan yararlanan Aydın ve Torusdağ (2014) tarafından yapılmış “Metnin Yapısı” adlı sınıflandırma kullanılmıştır.

Şekil 1. Metnin Yapısı

a. Sözcüksel bağlaşıklık (Lexical cohesion)

Küçük ölçekli yapının öğelerinden olan ve sözcüksel birimlerin kullanımıyla ilgili olan sözcüksel bağlaşıklık, içerdiği dilbilgisel düzenlemeler ile büyük ölçekli yapıyı hazırlar. Metinlerin bağlaşıklığı üzerinde çalışmak sözcükler üzerinde çalışmayı da gerektirmektedir. Fakat üzerinde çalışılacak sözcükler bulundukları bağlamdan bağımsız olarak ele alınamazlar. Çünkü sözcüklerin temel anlamlarının dışında farklı bağlamsal anlamlar kazanmaları için bir bağlam içerisinde kullanılmaları gerekmektedir (Torusdağ ve Aydın 2020). Sözcüksel bağlaşıklık, metnin tümcelerinde yer alan aynı ögenin tekrar edilmesi ve anlamsal olarak birbiriyle ilişkili öğelerin kullanılması sonucu ortaya çıkan metin bağlarıdır (Özsoy 2013).

Bağlaşıklık öğelerinden sözcüksel bağlaşıklık Halliday ve Hasan (1976)'a göre “yineleme” ve “eşdizimsel örüntüleme” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Yineleme (Reiteration)

Metinlerdeki sözcüksel bağlaşıklığı sağlayan temel öğelerden biri olan yineleme, kısaca metinde yer alan bir ifadenin farklı şekillerde tekrar edilmesi demektir. Bu tekrarlar bazen bir ifadenin aynen tekrar edilmesiyle bazen eş, yakın ya da zıt anlamlısının tekrarı ile bazen de sözcüklerin genel anlamlı kavramlarla tekrarı şeklinde gerçekleşir.

Halliday ve Hasan (1976)'a göre yineleme, aralarında ortak gönderge bulunan sözcük birimlerinin birbirleri arasında gönderim alışverişinde bulunmasıdır. Metinlerde süreklilik sağlamak adına önemli bir işleve sahip olan yineleme, bağlaşıklığın oluşması için en önemli unsurlardandır. Çünkü dilbilgisel olarak tümceler arasında bağ kurar ve metinlerin anlaşılmasına yardımcı olur (Şenöz 2005).

Konu bütünlüğünün sağlanması adına önemli bir işleve sahip olan yineleme, tümceler arasında bir bağ oluşmasını sağlamaktadır. Bu bağ konunun akılda kalıcı olmasını ve daha kolay anlaşılmasını sağlar. Torusdağ ve Aydın (2020)'a göre sözcüksel bağlaşıklığın sağlanması için yineleme; aynı sözcüklerin yinelenmesi, bir sözcüğün eş, yakın, zıt anlamlılarıyla ya da kısmi olarak yinelenmesi, alt terim üst

terim ilişkili sözcüklerin kullanılması, sözcüklerin genel kavramlarla yinelenmesi gibi yineleme biçimleriyle gerçekleştirilir.

Aynı sözcüğün yinelenmesi

Bazı sözcüklerin ya da ifadelerin tekrarıyla tümceler arasında bir bağ oluşturulmasıdır (Torusdağ 2015). Aynı sözcüklerin yinelenmesi, tümceler arasındaki bağı kuvvetlendirir ve metin daha bağlaşıklık bir hal almasını sağlar.

*“**Hikâyemin** başladığı ana kadar silik, cansız bir Hariciye memuru idim. Yazdığım **hikâye** benden ziyade sevdiğim insanların hayatına aittir. Fakat ben de onların arasında yaşıyorum ve kendi hayatım onların **hikâyesiyle** başlıyor”* (Adıvar 2017).

Yukarıda art arda sıralanmış tümcelerdeki “hikâye” sözcüğü, aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir. Aynı sözcüğün yinelenmesi tümceler arasında bir bağ oluşmasını sağlamıştır.

Eş anlamlı, zıt anlamlı ya da yakın anlamlı sözcüklerin kullanımı

Hem anlamı zenginleştirmek hem de konunun sürekliliğini sağlamak adına metinlerde eş anlamlı, zıt anlamlı ya da yakın anlamlı sözcükler metni oluşturan tümcelerde kullanılabilir. Bu durum tümceler arasındaki bağı kuvvetlendirir.

*“İçimde bir türkü, hazin bir türkü, yıllarca evvel ölen dört yaşındaki kız kardeşimin **küçücük** tabutu, **ufacık** bir mezar, **minik** bir mezar taşı. Bu karanlık sularda kaybolup gidecekmişiz gibi geliyordu.”* (Kemal 2018)

Yukarıdaki tümcelerde “küçücük” sözcüğü aynı anlama gelen “ufacık” ve “minik” sözcükleriyle yinelenmiş ve bağlaşıklık sağlanmıştır.

Üst terim-alt terim ilişkili sözcük kullanımı

Metinlerin bağlaşıklık olmasını sağlayan bir başka yineleme biçimi de üst terim-alt terim ilişkili sözcük kullanımına dayalı yinelemedir.

*"Kâinat masmaviydi, **dağ tepeleri** mavi, **gökyüzü** mavi, **gölgeler** bile maviydi. **Ayın** sarışın ışıkları bile fark edilmiyor, onlar bile mavi salınıyor, insana mavi esintiler içinde uçuşuyormuş gibi bir duygu geliyordu."* (Buğra 2017)

Birinci tümcedeki 'Kâinat' üst terimi "dağ tepeleri, gökyüzü, gölgeler, Ay" alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Bir metnin önceki tümcelerinde yer alan bazı ifadelerin, sonraki tümcelerde genel bir ifade ile yinelenmesidir.

*"Muhterem kral hazretlerinin emirleri gereğince tevkifi istenen **tavuk**, tam kalburun altına geldi mi, ipi çekiverirdik. Tavuk kalburun altındadır, bütün gıdaklayıp çırpınmasına rağmen kaçmasına imkân yoktur. Muhterem kral hazretlerinin koyduğu yasayı bozan tebaa cezalandırılacaktır! **Hayvanı** ilkönce kısacık bir muhakmeden geçirdik..."* (Kemal 2018)

İlk tümcedeki 'tavuk' sözcüğü, son tümcede 'hayvan' genel kavramı ile yinelenmiştir.

Kısmi yineleme

Konu sürekliliğinin sağlanması için sözcük ya da sözcük gruplarının eylemden ada, addan sıfata vb. dönüştürülmesiyle metinlerde yapılan yineleme zincirleridir (Torusdağ 2015).

*“Neferimi bana bırakmalarına ne kadar **seviniyorum**; hayatta beni bilen, beni **seven** ondan başka kimse kalmadı. İki bacağım kesildi. Kafamın içini de açmak için müddet bekliyorlar. Bu ameliyattan da korkuyorum. Ya iyi olursam...”* (Adıvar 2017)

İlk tümcede kullanılan ‘seviniyorum’ sözcüğü; aynı tümcenin devamında ‘seven’, biçiminde kısmi bir şekilde yinelenmiş ve konu sürekliliği sağlanmıştır.

b. Eşdizimsel örüntüleme (Collocation)

Sözcüksel bağlaşıklığın bir diğer ögesi olan eşdizimsel örüntüleme, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde “İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması” (Vardar 2002) şeklinde tanımlanmaktadır. Dilidüzgün (2008)’e göre konu bütünlüğünün sağlanmasında bir diğer yol olan eşdizimlik, aynı bağlam ve kavram alanında yer alan sözcüklerin kullanılmasıyla bağlantılı tümceler oluşturulmasıdır. Halliday ve Hasan (1976) ise eşdizimi kısaca bir metinde yer alan sözcüklerin beraber olma isteği şeklinde tanımlamaktadır. Aynı kavram alanına giren sözcük ya da sözcük grupları sayesinde tümceler arasında anlamsal bağlar kurulur, bu da metinde bağlaşıklığın oluşmasını sağlar. Örneğin; okul-öğrenci, vücut-kol, tarla-havuç, araba-lastik, uçak-pilot, manav-elma, hastane-doktor, inşaat-çimento-duvar gibi aynı kavram alanına giren sözcükler bağlaşıklığın oluşmasına katkı sağlar.

*“İstanbul Hoca da hemen hemen aynı haldeydi. Sabah **namazını** evimizin karşısındaki **mescitte** kılmış, oradan da doğru **Ulu Cami’ye** inmişti. Çarşıya çıkmadı. Dâhiliye Nazırı’nın hediye ettiği saatte o da sık sık baktı.”* (Buğra 2017)

Yukarıdaki paragrafta yer alan, ‘namazını, mescitte ve Ulu Cami’ye’ sözcükleri, aralarında eşdizimsel olarak örüntülenmiş ve bağlaışık bir metin oluşmasını sağlamışlardır.

Dilbilgisel bağlaışıklık (Grammatical cohesion)

İletişimde önemli bir araç olarak kullanılan metinler, düşüncelerin somutlaştırılarak alıcıya ulaşmasını sağlamaktadır. Bu nedenle hem tümcelerin kendi aralarında hem de düşüncelerin birbirleriyle bağlantılı olarak ifade edilmesi gerekmektedir (Torusdağ 2015). Düşünceler arasındaki bu bağlantı dilbilgisel bağlaışıklık ile sağlanır.

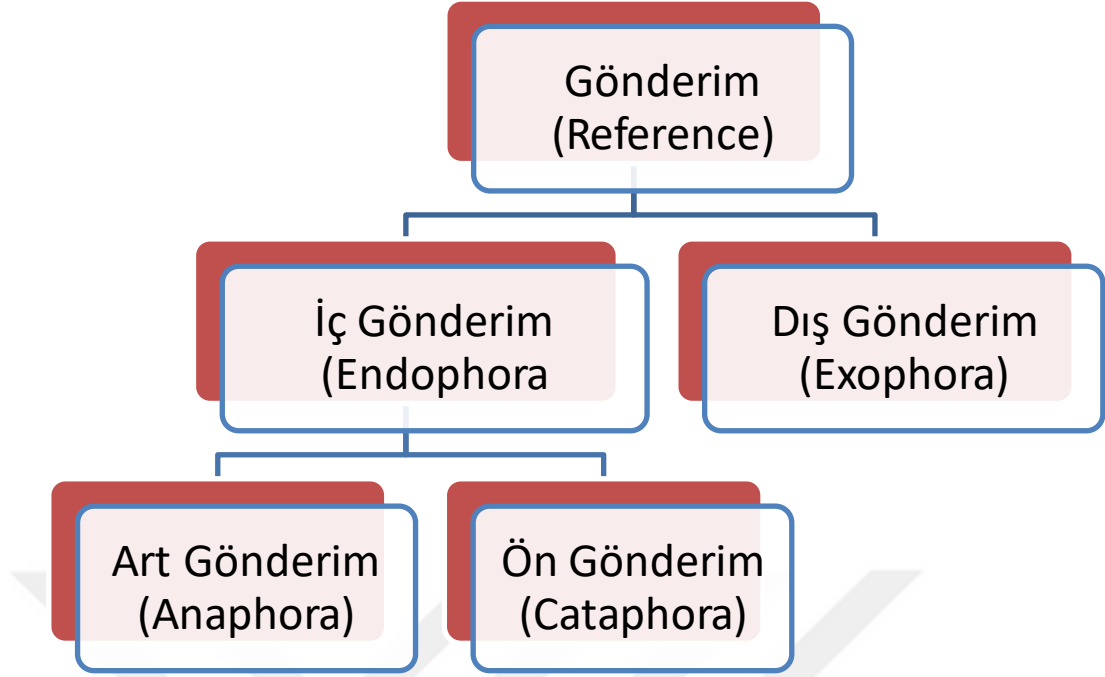
Halliday-Hasan (1976) ve Beaugrande-Dressler’e (1981) göre, metnin genel anlamını oluşturan dilbilgisel bağlaışıklık; gönderim, değıştirim, eksilti, bağlaçlar, koşutluk, zaman ve görünüş, işlevsel tümce yapısı (devrik tümce) ve örtük anlam adlı dil düzenekleri ile sağlanır.

a. Gönderim (Reference)

Halliday ve Hasan’ın (1976) metinleri meydana getiren sözcükler, tümceler ya da paragraflar arasındaki anlamsal bağlantıları sağlayan dilbilgisel araçlar olarak tanımladıkları gönderim, metin içerisinde bağlaışıklığın oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Beaugrande ve Dressler (1981)’e göre bağlaışıklık düzeneklerinden en belirgin olan gönderimler, ekonomik ve kısa sözcüklerin kullanımındır.

Bağlamdan kopuk düşünüldüklerinde bir anlam ifade etmeyen gönderim öğeleri, gönderimde bulundukları sözcük ya da sözcük gruplarıyla ilişkili ele alındıklarında bir anlam kazanırlar (Dilidüzgün 2008). Torusdağ (2015)’a göre “Metinde gönderim ilişkisi kuran öğelerden boş adıllar, kişi adılları, gösterme adılları, gösterme sıfatları, dönüşlülük adılları, ‘öncül gönderim öğeleri’ olarak kabul edilirken, iyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi eki ve kişi ekleri ‘ardıl gönderim öğeleri’ olarak kabul edilebilir.”

Dilbilgisel bağlaışıklık için önemli bir unsur olan gönderim, Halliday ve Hasan’ın (1976) sınıflandırmasına göre aşağıdaki gibi şemalaştırılabilir.

Şekil 2. Gönderim

Dış gönderim (Exophora)

Halliday ve Hasan'ın (1976) durumsal gönderim olarak adlandırdığı, metinde gönderim aracı olan ancak göndergesi bulunmayan gönderim türüdür. Daha basit bir ifadeyle gönderimde bulunulan unsur veya unsurlar metin dışında yer alıyorsa bu tür gönderimlere metin dışı gönderim denir (Torusdağ ve Aydın 2020).

İç gönderim (Endophora)

İç gönderim metin içinde hem gönderim aracının hem de göndergesinin yer aldığı gönderim türüdür ve ikiye ayrılır. Bunlar art gönderim ve ön gönderim olarak adlandırılırlar.

Art gönderim (Anaphora)

Art gönderim, bir metin içinde önceden bahsi geçen veya adlandırılan bir varlık ya da eylemin daha sonra gönderim öğeleriyle yinelenmesidir (Dilidüzgün 2008). Bu gönderim türünde metinde yer alan varlık ya da olaylar önce açık bir şekilde ifade edilir, sonra da bu varlık ya da olaylara gönderimde bulunulur. Bu şekilde bu öğeler, metnin konusunu meydana getiren bilgilerin tekrarlanmasını sağlayarak metnin çizgiselliğini ve sürekliliğini oluşturur (Onursal 2003). Ayrıca art

gönderim yapıldığında kullanılan ekonomik dil, sözcük tekrarından kaçınmamızı sağlar (Torusdağ 2015). Genellikle zamirlerle yapılan art gönderim; aynı tümcedeki unsurlar arasında yapılacağı gibi, art arda gelen tümceler arasında da yapılabilir.

“Roger, avukatın sorduğu bir soruya çok sinirlenmişti. O kesinlikle gümüş bir çaydanlık çalmamıştı, bu ona atılan bir iftiraydı ve daha sonra bunun bir iftira olduğu anlaşılmıştı zaten.”(Dickens 2016)

İlk tümcede “Roger” ismi kullanılmış, daha sonraki tümcelerde bu isme “o ve ona” adlarıyla gönderimde bulunulmuştur. Böylece gönderim unsuru zamirle sağlanmış ve tümceler arasında bir bütünlük oluşmuştur.

Ön gönderim (Cataphora)

Bir sözcük ya da sözcük grubunun kendisinden sonra gelen sözcük ya da sözcük grubuna gönderimde bulunmasıdır. Bir nevi art gönderimin simetrisi olan ön gönderim, Dilidüzgün (2008)’e göre art gönderimlerden daha az kullanılır ve anlamlandırmayı geciktirici özelliklere sahiptir.

Metinlerde detayları sonradan verilecek kişi, kavram ya da olaylara metnin başında değinilir. Bu yolla metnin sürükleyiciliğini arttırmak adına ön gönderimlerle belirsizlik oluşturulabilir, okuyucunun dikkati çekilebilir ya da merakı arttırılabilir (Torusdağ 2015). Ancak gönderim ögesi ve gönderimde bulunulan öge arasındaki ilişkinin zayıf olmaması adına, bu ögeler arasındaki mesafenin sınırlı olması gerekmektedir (Beaugrande and Dressler 1981). Aksi halde bir belirsizlik oluşur ve metnin anlaşılması zorlaşır. Bu nedenle gönderim araçları dikkatli kullanılmalıdır.

“...En uzun ağaçlardan birine çıkararak çevreye baktım. Dört tarafımın suyla kaplı olduğunu gördüm. Burası oldukça büyük bir adaydı. Adada hiçbir uygarlık belirtisi görülüyordu.” (Defoe 2017)

“Burası” gösterme adılı ile aynı tümcedeki “ada” sözcüğüne ön gönderimde bulunulmuştur.

b. Değiş-tirir

Metin içinde yer alan fiil, isim veya tümce gibi unsurlardan birinin sonraki tümcelerde başka bir unsurla anlatılması anlamına gelen değiştirir, Halliday ve Hasan (1976)’a göre metin içinde bağlaşıklığı sağlayan önemli unsurlardan biridir. Bazen gönderir ile karıştırılabilen değiştirir birimler arasındaki ilişki ile birbirinden ayırt edilebilmektedir. Gönderir anlam düzeyinde bir ilişki iken değiştirir sözcük ve sözcük grupları gibi dil unsurları arasında gerçekteşen dilbilgisel ilişkiyi ifade etmektedir (Torusdağ 2015). Metin içinde değiştirir ada dayalı (*nominal*), eyleme dayalı (*verbal*) ve tümce/tümceciğe dayalı (*clausal*) olmak üzere üç şekilde gerçekteşmektedir. (Halliday and Hasan, 1976). Türkçede değiştirir öğesi olarak genellikle *böyle*, *şöyle*, *öyle* gibi sözcükler kullanılmaktadır ve bu sözcükler tek başlarına kullanıldıklarında pek bir anlam ifade etmezler. Çünkü bu sözcükler bağlamla anlam kazanmaktadırlar.

Ada dayalı değiştirir

Bir metinde daha önceki tümcelerde geçen bir ismin yerine başka sözcüklerin kullanılmasıdır.

Komşumuz bir araba almış. Ben böylesini daha önce görmedim.

Bu örnekte “araba” adı, “böylesini” sözcüğü ile ada dayalı bir değiştirir içindedir. Birinci tümcenin varlığı “böylesini” sözcüğünü anlamlı hale getirmiştir.

Eyleme dayalı değiştirir

Bir metinde daha önceki tümcelerde geçen eylem ya da eylem grubunun yerine başka sözcüklerin kullanılmasıdır.

Dün gece erken uyudum. Kardeşim de öyle yaptı.

Bu örnekte “uyudum” eylemi, “öyle” sözcüğü ile eyleme dayalı bir değiştirir ilişkisi içindedir. Birinci tümcenin varlığı “öyle” sözcüğünü anlamlı hale getirmiştir.

Tümceye dayalı değiştirim

Bir metinde daha önceki tümcelerde geçen tümce ya da tümceciklerin yerine başka sözcüklerin kullanılmasıdır.

“Hani bir söz var ya “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” diye, işte ben de öyle yaptım.”

Bu örnekte “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” tümcesi ile “öyle” sözcüğü arasında tümceye dayalı bir değiştirim mevcuttur.

c. Eksilti (Ellipse)

Bağlaşıklığın sağlanmasıda önemli öğelerden biri de eksiltili yapılardır. Metin içerisinde daha önce yer verilen bir sözcük ya da sözcük grubunun devam eden tümcelerde kullanılmaması olarak tanımlanır. Başka bir deyişle tümcede bağlamdan hareketle anlamı kolayca anlaşılabilen söz ya da söz öbeklerinin tümcede kullanılmaması sanattır (Kıran ve Kıran 2010). Vardar’ın (2002) “Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan ama anlamayı aksatmayan dizim” şeklinde tanımladığı eksilti, anlamsal olarak okuyucu tarafından tamamlanabilir. Çünkü eksiltili yapılarda eksiklik yüzey yapıda gerçekleşmekte ve okuyucu metnin bağlamından hareketle anlamsal olarak metni zihninde tamamlayabilmektedir.

Dilbilgisel bağlaşıklık için önemli öğeler olan değiştirim ve eksiltili yapılar, kullanım şekilleri nedeniyle birbirleriyle karıştırılabilmektedir. Ancak Halliday ve Hasan (1976)’a göre değiştirim sözcük ve tümcecik gibi dilsel birimler arasındaki ilişkiye bağlı iken, eksilti daha çok anlamlar arasındaki ilişkiye bağlıdır. Kısaca eksilti, yazarların en az çaba ilkesiyle kullandıkları yapılardır ve metinlerde tekrara düşmemek, az sözle çok şey anlatmak, zamandan tasarruf etmek gibi amaçlarla sıkça kullanılır.

Bir tümcedeki eksilti, tümcenin belli başlı öğeleri olan özne, nesne, tümleç ve yüklemde olabileceği gibi tamlamalarda ve yan tümcelerde de olabilir. Aşağıdaki tümcelerde eksiltilen unsurlar parantez içinde gösterilmiştir.

- Annen ile baban eve geldi ve (**annen ile baban**) seni sordu.
- Amcama aldığım hediye yi verdin mi?

-Verdim.(Amcana aldığım hediyeıı verdim.)

- Senin çantan benimkinden (**benim çantamdan**) daha ağır görünüyor.
- Kuş cama çarptı. Kanadı (**kuşun kanadı**) kırıldığı için uçamadı.
- Benim kızım birinci (**oldu**), senin kızın üçüncü oldu.

Örneklerde de görüldüğü gibi parantez içinde koyu yazılan unsurlar tümcelerde yer almamaktadır. Ancak önceki ve sonraki tümcelerden ya da metnin bağlamından hareketle anlamlandırılabilen bu birimler eksilti yapılarak yazılmamıştır.

d. Bağıntı öğeleri (Connective elements)

Bir diğeri adı bağlaç olan bağıntı öğeleri, metin içerisinde anlamsal ilişkisinin kurulması amacıyla kullanılan ve sözcükleri, sözcük gruplarını ya da tümceleri birbirine bağlayan bağlaşıklık öğeleridir. Metin içerisinde bağlaşıklığın sağlanmasında önemli bir işleve sahip olan bağıntı öğeleri, önceden değindiğimiz bağlaşıklık unsurlarına benzememektedir. Çünkü bağıntı öğeleri; gönderim, değıştirim ya da eksiltide olduğu gibi önceden belirtilmiş veya sonradan gelecek bir birim ile ilişki kurmayı gerektirmez. Kısaca bağlanma öğelerinin temel amacı, bir metinde sonraki bölümün önceki bölüme düzenli bir şekilde bağlanmasını sağlayacak yolu bulmaktır (Halliday and Hasan 1967).

Metinler, art arda sıralanmış tümceler topluluğu değildir. Aksine birbirleriyle ilişkili ve tutarlı tümceler bütünüdür (Torusdağ 2015). Metinlerde yer alan tümceler arasında hem dilbilgisel hem de anlamsal bağın oluşması ve kuvvetlenmesinde bağıntı öğeleri önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle metin içerisinde bütünlüğün oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Halliday ve Hasan (1976)'a göre, çeşitli dil birimleri arasında ilişkiler kurulmasını sağlayan bağlantı öğeleri işlevlerine göre dörde ayrılır:

Ekleyici (additive): ve, ve de, ne... ne, veya, bundan başka, üstelik, örneğın, böylece, aynı şekilde, diğeri yandan vb.

Çeliştirici (adversative): fakat, ama, sadece, yine de, buna rağmen, aslında, lakin, öte yandan, aynı zamanda, onun yerine, en azından vb.

Nedenleyici (causal): bu nedenle, böylece, bundan dolayı, çünkü, bu sebepten, sonuç olarak, bu durumda, bu şartlar altında, aksi halde vb.

Zaman belirteci (temporal): (ondan) sonra, aynı anda, (bundan) önce, sonunda, ilk önce, daha sonra, (en) sonunda, öncelikle, az sonra, gelecek sefer, başka zaman, bu arada, -e kadar, şimdiye kadar, kısaca vb.

e. Benzerlik/ Koşutluk (Parallelism)

Bir yapının değişik içerikler ile tekrarlanması olarak tanımlanan koşutluk, dilbilgisel bağlaşıklığa katkı sağlayan bir diğer öğedir. Metinlerde gereksiz bir şekilde yinelenen ifadeler metnin bilgi işlevini kısımtadır (Torusdağ 2015). Bu durumun yaşanmaması için metne anlamsal katkı sağlamak adına sözcükler değiştirilerek yinelenir ve biçimsel koşutluk sağlanır (Dilidüzgün 2008). Koşutluk, aşağıdaki örnekte olduğu gibi bir tümce yapısının farklı içerikler ile tekrarlanmasıyla sağlanır.

“...Yalnız o sırada hükümet konağından gelmekte olan Çerkez Reşid bağırıp çağırmış, zaptiyelere sövmüş fakat Yüzbaşı Nazım ayaklarının arasına iki kurşun sıkıverince de soluğu Pandeli'nin meyhanesinde almıştı.” (Buğra 2017)

Yukarıdaki tümcede fiil kökü + miş'li geçmiş zaman eki + -di hikâye eki biçiminde farklı eylemlerle aynı yapı kullanılarak koşutluk oluşturulmuştur. Koşutluk sayesinde metinde akıcılık sağlanmıştır.

f. Zaman uyumu ve görünüş (Tense, Aspect)

Belli bir mantık ve zaman ilişkisi içinde yazılmış metinler düzenlenirken zaman unsuru göz ardı edilmemelidir. Metinlerde yer alan olay ve durumlarla ilgili görelî zamanlar, olaylar arasında bir birliktelik oluşmasını ve olayların belli bir düzen içinde sıraya dizilmesini sağlar (Torusdağ 2015).

Metin yazarı, metnin yazım aşamasında zamanları düzenlerken ilk olarak merkez bir zaman belirlemelidir. Merkez olarak seçilen zaman bir konuşma anı, geçmişte yaşanan bir an ya da gelecekteki bir an olabilir. Bu şekilde metinde anlatılacak olaylar merkeze alınan zamana göre şekillenir. Örneğin; merkeze alınan

zaman geniş zaman (-r, -er, -ar) ise, o anın öncesinde yani geçmiş zamanında yaşanmış olaylarda (-rdi) ardılı kullanılır (Dilidüzgün 2008).

Günay (2003)'a göre, biçimsel olarak aynı olmalarına rağmen zaman ekleri, kullanıldıkları metin türüne göre farklı bir işlevde kullanılabilirler. Örneğin; gerçek yaşamda geçmiş zamanlarda yaşanmış bir olay anlatılırken kullanılan –di’li geçmiş zamanla, bir öykü ya da romanda kullanılan –di’li geçmiş zaman biçimsel olarak özdeş olsa da işlevleri birbirlerinden farklıdır. Geçmişteki bir olayı aktaran ‘–di’li geçmiş zaman yaşanmış, bitmiş bir süreci işaret ederken öykü ya da roman gibi yazınsal bir metnin okunma sürecinde, –di’li geçmiş zaman eki, kurgulanmış olayları, okurun şimdisinde gerçekleşiyormuş gibi bir hisse kapılmasını sağlar. Bu da öyküleme yapıldığının bir göstergesidir. Benzer bir şekilde, bir anlatı metninde Türkçedeki zamanların çoğu kullanıldığı halde, anlatı geçmişte gerçekleşen olaylar bütünü olduğu için, anlatıda kullanılan zaman; şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman dahi olsa bütün zamanlar geçmiş zaman olarak algılanmalıdır.

Dilidüzgün’e göre ‘Görünüş’ ün zamandan farklı bir işlevi vardır ve ona göre:

“Görünüş bir olayın süreye nasıl yayıldığını göstermektedir. Görünüş işlevi ‘biterlik’ ve ‘bitmezlik’ olarak iki açıdan incelenebilir. Olayların sürekliliklerini, genel geçerliklerini ya da sık sık yinelandıklarını gösteren görünüşe ‘bitmezlik’, olayların bir kezlik gerçekleşip bitmesine ve ardından başka olayların gelmesine ‘biterlik’ denir. Örneğin; “Annemle telefonda konuşurken, kapı çaldı,” tümcesinde ‘anne ile konuşma’ arka planda süren bir olay, bitmezlik, ‘kapının çalınması’ bir kezlik, kısa bir olay, biterlik gösterir. Türkçede ‘-ir’, bazen ‘-yor’ ardılları bitmezlik gösterirken, ‘-di’, ‘-mis’ ve çoğu zaman ‘yor’ biterlik gösterir. Bir anlatıyı çözümlerken bir eylemin bitmişliği ya da devam etmesi anlatıda bir olayın anlaşılması için bir anahtar oluşturabilir.” (Dilidüzgün 2008)

g. İşlevsel tümce yapısı (Functional sentence structure)

Genel sözdizimi Ö+T+Y biçiminde gerçekleşen Türkçede, bir tümceye bir işlev kazandırmak için, tümceleri oluşturan öğeler, Türkçenin genel sözdizimi özelliğinin dışına çıkılarak yazılabilir. Bu durumda tümceler; yüklemın tümcenin sonunda değil başında ya da ortasında olduğu devrik tümce şeklinde dizilirler. Çünkü devrik tümceler anlatının etkisini artırarak metnin daha vurgulu, tonlu ve dokunaklı bir anlatım biçimine sahip olmasını sağlar. Ayrıca anlatının inceliklerinin daha iyi yansımısını sağlayan devrik tümceler, anlatıma doğallık ve akıcılık kazandırır (Torusdağ 2015).

h. Örtük anlatım (Implicit expression)

Günay (2007)'a göre yazarlarca açıkça belirtilmeyen ancak yazarların dolaylı olarak çıkarılmasını istediğı bilgilerdir. Yazarlar bu bilgileri, dil kullanma becerilerinden 'sezdirim' yoluyla verirler. Genellikle yazınsal metinlerde kullanılan örtük anlam, biçimsel bir özelliktir. Okuyucu tarafından anlamsal ve mantıksal akıl yürütme ile bulunabilir (Torusdağ ve Aydın 2020). Çünkü örtük anlatımda, yazarlar bazı bilgileri metinlerde açıkça belirtmez ve bu bilgilerin çıkarım yoluyla okuyucu tarafından bulunması ister.

Bağdaşıklık (Coherence)/ Büyük ölçekli yapı

Metin merkezli metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık, metinlerin yüzey yapısında yer alan dilbilgisel unsurlar ile ilgili iken; bağdaşıklık, metinlerin derin yapısında yer alan anlamsal ve mantıksal ilişkiler ile ilgilidir.

Keçik ve Uzun (2004)'a göre bağdaşıklık kısaca "Metindeki anlamsal-mantıksal uyum, yani bütünlüktür." Metinler dilbilgisel açıdan doğru olduğu kadar anlamsal ve mantıksal açıdan da anlamlı olmalıdır. Yani metinleri sadece küçük ölçekli yapı çözümlemeleriyle açıklayamayız (Torusdağ 2015). Metinlerin anlamsal ve mantıksal boyutu olan derin yapısı, yüzey yapısında yer alan sözcüksel ve dilbilgisel bağdaşıklık ilişkilerinin doğru olmasıyla yakından alakalıdır. Çünkü yüzey yapıda görülenden hareketle, açıkça görülmeyen ya da kastedilen derin yapı bulunup çıkarılabilir (Torusdağ ve Aydın 2020). Derin yapıdaki mantıki bağlara dayanan bağdaşıklık belirlenirken okuyucunun metni anlamlandırma sürecinde yer aldığı

unutulmamalıdır. Çünkü bir metnin anlaşılması yalnızca metin içi özelliklere değil aynı zamanda okuyucunun bilişsel özelliklerine ve bağlama göre de farklılık gösterir.

Metinlerin yapısal, anlamsal ve işlevsel açıdan çözümlemelerinin yapılabilmesi için büyük ölçekli çözümlemeler gerekmektedir. Metinlerin görünmeyen derin yapısındaki anlamsal ve mantıksal uyumu olarak tanımlanan büyük ölçekli yapı yani bağdaşıklık ölçütü; daha önceden de belirtildiği gibi Torusdağ ve Aydın (2014) tarafından yapılmış olan “Metnin Yapısı” adlı şemaya göre tasnif edilecektir. Bu sınıflandırmada büyük ölçekli yapı; başlık, konu, anahtar sözcükler, konu tümcesi, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, işlev, biçem, özet, sonuç tümcesi ve motif/izlek olmak üzere on bir başlık altında incelenecektir.

a. Başlık (Title)

Başlık; metnin konusunu belirleyen, metnin içeriği hakkında kısa ve özlü bilgi veren bir çeşit odak noktasıdır (Dilidüzgün 2008). Torusdağ (2015)’a göre kısaca “metnin adı” olarak tanımlanabilecek başlık, okur ile dinleyicilerin metinler hakkındaki fikirlerinin oluştuğu ilk yerdir. Dolayısıyla başlıklar; sıradan olmamalı, metnin türüne uygun seçilmeli, özenle oluşturulmalı, ilgi ve dikkat çekici olmalıdır.

b. Konu (Topic)

TDK Sözlüğü’nde (2007) “konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu, süje” olarak tanımlanan konu, Dilidüzgün (2008)’e göre bir metnin temelini meydana getiren ilk unsurdur ve yazara düşüncelerini okura aktarma imkânı verir.

Bir metin yazarken yazarın öncelikle yapması gerekenlerden biri metnin konusunu belirlemektir. Yazar metnin konusunu belirlerken birtakım ölçütlere dikkat etmelidir. Örneğin; metnin okur kitlesinin iletişimsel bağlam ve sosyokültürel durumu, metnin türü gibi ölçütler önemlidir. Ayrıca seçilen konuların amaca göre sınırları belirlenmeli ve bu sınırlar içerisinde düşünceler detaylı bir şekilde kaleme alınmalıdır (Torusdağ ve Aydın 2020).

c. Anahtar sözcükler (Key words)

Metnin konusunu net bir şekilde ifade eden, sıklıkla tekrarlanan ve özet yazımına yardımcı olan sözcüklerdir. Anahtar sözcüklerin belirlenmesi için metnin tam anlamıyla anlaşılmasını gerektirmektedir. Çünkü metinler anahtar sözcükler etrafında şekillenmektedirler.

d. Konu tümcesi/ Ana düşünce tümcesi (Topic sentence)

Metnin yüzey yapısında doğrudan görülmeyen ancak tümcelerin anlamsal yorumlarından ulaşılabilen ana düşünce; öne sürülen, üzerinde durulan, açıklanan ya da savunulan temel görüşü ifade eder. Bu görüşlerle metinlerin büyük ölçekli önermelerini açıklamak mümkündür. Büyük ölçekli önermeler metnin diğer tüm önermelerini içine alan önermelerdir. Yan tümce diye ifade edilen bu diğer önermeler; büyük ölçekli önermeleri tamamlamaya, açıklamaya ve kanıtlamaya çalışır (Torusdağ 2015).

Yazarın tutumuna göre ana düşünce tümceleri genellikle metinlerin başında ya da sonunda yer alırlar. Ancak okuyucuda ilgi uyandırmak ya da okuyucuyu düşündürmek isteyen yazarlar, ana düşünce tümcesine metnin başında yer vermek yerine, ortasında ya da sonunda yer verebilir (Dilidüzgün 2008).

e. İçerik şeması (Schema)

Yapısal, anlamsal ve işlevsel bir yapıya sahip olan metinlerin, istenilen iletişim hedefine ulaşması için metnin yazarı tarafından belli bir mantıksal ve anlamsal sıralama içerisinde oluşturulması gerekmektedir (Torusdağ ve Aydın 2020). Metin içindeki bu anlamsal ve mantıksal sıralama metnin içerik şemasını yansıtır.

Metinleri, yazarların aktarmak istedikleri düşünceleri içeren zihinsel model olarak değerlendirmek mümkündür. Yazarlar, bu modelleri bir içerik şemasında önermelere dönüştürerek düzenler. Bu önermeler bir kavram ağı içerisinde birbirleriyle tutarlı bir şekilde geliştirilir ve anlam meydana getirilir (Dilidüzgün 2008).

Metinlerin içerik şeması metin türüne göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin haber yazılarında sonuçlar daha metnin başında verilirken öykülerde metnin

sonunu beklemek gerekebilir. Bu durum bile içerik şemalarının farklı olmasına bir neden sayılabilir.

f. Konu değişimi belirleyicileri (Topic-Changing markers)

Ardışık tümcelerden oluşan bölümler ya da başka bir ifadeyle paragraflar, bir metinde konunun değiştiğini gösteren en iyi yüzey yapılarıdır (Dilidüzgün 2008). Bir konudan diğerine geçildiğini fark etmek bir metinde konuları belirlemenin en önemli yoludur. Metinlerdeki konuların değişimi bazı sözcüklerden hareketle de anlaşılabilir. Bu sözcük ya da sözcük grupları yeni bir bölümün başlangıcında kullanılarak konuda değişimi haber verir. Torusdağ (2015)'a göre “yeni bir bölümün başlangıcında konu değişimi belirleyicileri olarak,

1. Muhtemel dünyanın değişimi: *Rüyamda...*
2. Zamanın ya da dönemin değişimi: *Ertesi gün, gelecek yıl...*
3. Yerin değişimi: *O vakitler İstanbul'da...*
4. Metne giren yeni katılımcılar
5. Eski katılımcıların yeniden metne girmesi
6. Bakış açısının değişimi
7. Farklı yüklem dizisi kullanma gibi dil yapıları yer alabilir.

Bununla birlikte, konunun değiştiğini haber veren, ‘fakat’, ‘öte yandan’, ‘bununla beraber’, ‘aslında’, ‘dahası’, gibi büyük ölçekli yapıda işlevsel özellikleri olan bağlaçlar da büyük ölçekli önermeleri belirtmek için bölüm başlarında kullanılmakta ve metni bağdaşık kılmaktadırlar. Bağlaçların tamamının metin içi bağlantı kurduğu hususunda bir görüş birliği vardır.”

g. İşlev (Function)

İletişimsel amaçlar doğrultusunda kullanılan dilin araçlarından biri metinlerdir. Bilgilendirmek, düşündürmek, bir olayı anlatmak, belli bir tutum ile düşünce gelişimini ve değişimini sağlamak, betimlemek, kanıtlamak, eleştirmek ya da bir öneride bulunmak gibi çeşitli iletişimsel amaçlarla yazılan metinler, çeşitli söylemlerden oluşur. Ancak bu söylemlerden bir tanesi ön plana çıkar ve o metnin

işlevini oluşturur. Ayrıca bu temel işlev o metnin metin türünü belirginleştirir (Dilidüzgün 2008).

h. Biçem (Style)

Latince'deki 'stilus' sözcüğünün dilimizdeki karşılığı olan ve Vardar'a (2002) göre "bir bireyin, dilsel gereç ve olanakları kendine özgü ölçütlerle-seçip kullanması sonucu söyleme kattığı kişisel nitelikli özelliklerin tümü" anlamına gelen biçem, üslup ve deyiş sözcükleriyle eş anlamlıdır.

Zihinsel bir tasarımın dilin olanaklarıyla somut bir varlığa dönüşümü olan metinler, yazarların kendilerini ifade edebildikleri yazınsal eserlerdir. Bu nedenle estetik bir kaygı ile üretilen metinlerin yapısal ya da kurgusal özelliklerini daha ayrıntılı incelemekte fayda vardır.

Yazar ile okuyucu arasında bir köprü görevi gören metinler, yazarın kendisini ifade etme olanağı bulduğu yegâne mecralardır. Bu nedenle okuyucusuyla iletişimi çok iyi kurmalıdır. Bunun da en iyi yolu biçemdir. Torusdağ'ın (2015) Dijk'ten aktardığı gibi "aynı şeyi farklı yollardan söyleme" olarak tanımlanabilecek biçem, yazarın okuyucuya ulaşmak için kendine has bir şekilde kullandığı araçtır. Yazar bu aracı kullanırken dilin bütün olanaklarından yararlanır ve normal bir dil kullanmak yerine kendisini en iyi şekilde ifade etmek için sözcükleri, söz gruplarını, tümceleri farklı şekillerde kullanarak kendine has bir dil geliştirir. Okuyucu da yazarın düşüncelerini simgeleyen bu dili çözümleye çalışır.

Biçemsel olarak bir metnin 'mükemmel' olarak nitelendirilmesi hem akıcı olmasına hem de kolay ve tam olarak anlaşılmasına bağlıdır (Dilidüzgün 2008). Yazarlar metinlerinde akıcılığı sağlarken karşıtlık, açıklama, amaç-sonuç ilişkisi, zıtlık gibi sözbilimsel yapılar kullanabilir.

Metinlerin farklı biçemsel özellikler taşımasını sağlayan yapılar, 'Sözdizimsel Düzlemle İlgili Biçemsel Yapılar', 'Dilsel, Anlamsal Düzlemle İlgili Biçemsel Yapılar', 'Kullanılan Dil', 'Anlatıcı Bakış Açısı/Odaklayım' olmak üzere dört başlıkta incelenecektir.

Sözdizimsel düzlemle ilgili biçimsel yapılar

Metinde yazar tarafından sıkça kullanılan sözcükler, sözcük dağarcığı, dilsel kalıplar, bitmemiş tümceler, eksiltili anlatım biçimleri, devrik tümceler, soru tümcesi, tümcelerin sıralanış düzeni, aynı unsurların yinelenmesi ve sıfatlar gibi küçük ölçekli yapıyı oluşturan dil öğeleri metnin anlamı ve işlevinin ortaya çıkarılması için kullanılan sözdizimsel anahtarlardır (Torusdağ ve Aydın 2020).

Dilsel, anlamsal düzlemle ilgili biçimsel yapılar

Okuyucunun dikkat ve ilgisini çekmek için yazarlar tarafından birçok araç kullanılır. Bu araçlardan biri de kullanılan dildir. Ancak çeşitli yollarla metni güzelleştirmek ya da zenginleştirmek için kullanılan yazınsal dil, bir araç değil amaçtır ve bu amaç okurda güzellik duygusu uyandırmaktır. Okur üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilen yazınsal dil; birtakım mesajlar iletebilen, yazarın duygularını sezdirebilen bir özellikte olmalıdır (Torusdağ 2015).

Sıradan dilden farklı olan yazınsal dil, birçok söz sanatı ve yazarın ifade biçiminden kaynaklı belirsizliklerle doludur. Genellikle sözlük veya temel anlamlarının dışında kullanılan sözcükleri barındıran yazınsal dil, oldukça fazla anlam barındırmaktadır.

Torusdağ ve Aydın'ın (2020) belirttiği gibi “Yazarlar mesajlarını iletirken yazınsallığın farklı dilini, eğretileme (metaphore), kişileştirme (personification), taşlama (satire), ironi (irony), abartma, tezat (paradoks), düz değişmece (metanomy), kinaye (allegory), kıyas (analogy) vb. gibi anlamsal düzlemle ilgili biçimsel yapılar olan söz sanatlarından (rethorical devices) yararlanarak aktarmaya çalışırlar.” Sözcük ya da söz öbekleri tümce içerisinde mecazlı bir anlamda kullanılabilirler. Anlamsal yapıyı ortaya koymak için sıkça kullanılan deyimler, mecazlı anlatımın en tipik örnekleridir.

Araç olmaktan çıkıp bir amaç haline gelen yazınsal dil, dilin inceliklerini, zenginliklerini ve imkânlarını en üst seviyede barındırır. Bu özellikleriyle yazınsal dili etkili bir biçimde kullanan yazar, okuyucunun dikkatini çekmeyi ve ortaya özgün bir metin çıkarmayı kolayca başarabilir.

Kullanılan dil

Metinlerdeki tümcelerın anlaşılabırlık durumları, dilbilgisel ve anlamsal olarak yapıları, dilimize başka dillerden giren yabancı sözcük kullanımı ve yazılışları, sözcük türetimi ve kullanılan yazım işaretleri (parantez, konuşma çizgisi vb.) metinleri anlamsal olarak etkileyen dil kullanımlarıdır.

Anlatıcı bakış açısı/Odaklayım

Torusdağ'ın (2015) ifadesiyle “Bir şeyi merkeze alma, ilgiyi bir merkezde yoğunlaştırma anlamına gelen odaklayım, metinsel açıdan, metnin kim tarafından anlatıldığı, anlatıdaki olayların okuyucuya kimin gözüyle ve ağızıyla yani bakış açısıyla aktarıldığını ifade eden bir kavramdır.” Metinlerde anlatıcı olayda olan, olayı izleyen ya da olayın dışındaki bir kişi olabilir. Anlatıcının kim olduğunun bilinmesi metnin çözümlenmesi açısından önemlidir. Çünkü anlatıcının kim olduğu olayla ilgili bilgilerin niteliğini ve niceliğini şekillendirir (Dilidüzgün 2008).

Bazı metinlerde anlatıcı ve yazar aynı kişiyken bazı metinlerde de anlatıcı anlatının içinde yer alan ve eylemleri gerçekleştiren bir kişi ya da saf seyirci konumunda olabilmektedir. Bu durumda anlatıcının kim olduğunu metnin türü belirginleştirmektedir, denebilir.

Torusdağ ve Aydın'ın (2020) ifadesiyle anlatı metinlerinde dört tür odaklayım bulunmaktadır: Sıfır odaklayım, dış odaklayım, iç odaklayım ve karma odaklayım.

Sıfır odaklayımda (hâkim bakış açılı üçüncü tekil ya da ilahi bakış açısı) anlatıcı olan biten her şeyi gören ve bilendir. Bu odaklayım türünde olaylara dışarıdan bakan anlatıcı; yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olayları, kahramanların düşüncelerini, iç dünyalarını kısacası her şeyi bilir.

İç odaklayımda (kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı) anlatıcı anlatının kahramanlarından biridir. Anlatı ve betimlemeler bu kahramanın gözünden yapılır ve yaşadıkları, duydukları, gördükleri hissettikleri ön plana çıkar.

Dış odaklayımda (gözlemci bakış açısı) anlatıcı dış dünyayı gözlemlemek ya da izlemekle yetinir. Anlatıcı olayları izler ve tanık olduklarını okura olduğu gibi yansıtır.

Karma odaklayımda (çoklukcu bakış açısı) olay örgüsünde yer alan birkaç kahramanın bakış açısına yer verilmesi söz konusudur. Karma odaklayım türünde en az iki bakış açısı aynı anda kullanılabilir.

i. Özet (Summary)

Bir metnin, ayrıntılardan arındırılarak önemli noktalarının belirtilmesi anlamına gelen özet, metninde bilimsel açıdan kısaca, “silme, genelleme ve kurma gibi büyük ölçekli yapı kurallarını işleterek bir metnin büyük ölçekli yapısının çıkarılması” olarak ifade edilir (Dilidüzgün 2008).

Özet yazmak için en önemli şart, metni doğru anlamaktır. Metin tam ve doğru bir şekilde anlaşıldıktan sonra metinde tekrarlanan düşünceler, örnekler, önemsiz bilgiler ve gereksiz ayrıntılar kullanılmadan yoğun yapılarla metnin ana hatları kaleme alınır. Ancak unutulmamalıdır ki metinden alınmış önemli tümceler art arda yazmak özet değildir. Özet, metnin özüne sadık kalarak özgün ve kısa bir şekilde metnin içeriğini yansıtmaktır.

j. Sonuç tümcesi

Metnin konusunu özetleyen son tümceler, okuyucu için metnin başlangıcı ile bir köprü görevindedir. Bu tümcelerde metnin genelinde verilmek istenen mesaj açık ya da örtük bir şekilde verilebilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki büyük ölçekli yapıyla aynı doğrultuda olan bir sonuç tümcesi oluşturulmalıdır.

k. Motif (Örge)/İzlek (Motif/Theme)

Bir anlatının konusu her şey olabilir ama aynı anda birçok şeyi anlatamaz. Dolayısıyla anlatılarda konular önce ayıklanmalı sonra uygun olanlar seçilmelidir. TDK Sözlüğü’nde (2007) “Bir edebi eserde işlenen konunun anlamca ortaya koyduğu ana yönelim” olarak tanımlanan izlek, metnin derin yapısında yazar tarafından söylenmek istenilendir. “Bu anlatı neyden söz ediyor?” sorusuna cevap olan izlek, bazen yazar tarafından okuyucuya sezdirilir bazen de doğrudan ifade edilir. Bu durum onun biçimsel bir özelliğidir (Torusdağ 2015).

Pulat ve Tanyeri’nin (2021) ifadesiyle örgeler, “Görece kapalı, kalıplaşmış, sabit betisel (beş duyu organıyla algılanabilen her şey) yerdeşlikler ya da anlatı

izlenceleridir.” Birçok örgeden (motif) oluşan ve karmaşık bir yerdeşlik (uyum) olan izlek ile örge arasında sıralı bir düzen vardır. Bu durumda izlek, daha geniş yapıdaki bir izleğin alt birimi olursa dar izlek geniş yapıdakine göre örge durumuna düşer (Günay 2007).

Kullanıcı merkezli metinsellik ölçütleri

Amaç (Intentionality)

Metinselliğin yedi ölçütünden biri olan amaç ölçütü, kısaca yazarın niyeti ile ilgilidir (Beaugrande and Dressler 1981). Bu niyet yazarın yazısını yazma amacıdır. Metinler yazarın amacı doğrultusunda yazılır ve bu amaç çerçevesinde şekillenir. Metinlerde amaç okuyucuyla iletişim kurmak suretiyle okuyucuyu bilgilendirmek ve okuyucuyu etkilemektir (Torusdağ ve Aydın 2020). Metnin okur tarafından anlaşılması iletişimin gerçekleşmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla iletinin doğru aktarılması için de metnin amaca uygun şekilde yapılandırılmış olması gerekmektedir.

Bilgisellik (Informativity)

Bir metnin yeni bilgiler barındırıyor olması okuyucu için dikkat çekici bir özelliktir. Beaugrande ve Dressler (1981)’e göre, metnin yeni ve beklenmedik bilgiler içermesi, bilgisellik ölçütünü karşılaması için gereklidir. Yeni bilgilerden yoksun ve benzer bilgilerin tekrar tekrar işlendiği metinler bilgisellik ölçütünü taşımaz (Karataş 2009).

Kabul edilebilirlik (Acceptability)

Yazarların okurla iletişim kurma aracı olan metinlerin okur tarafından kabul edilmesi için okurun kültürü, ilgi alanları, içinde yaşadığı toplum, zaman gibi dış unsurlar dikkate alınarak yazılması gerekmektedir (Torusdağ, 2015).

Okur merkezli bir ölçüt olan kabul edilebilirliğin sağlanması için okur ve özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Yazar verdiği mesajın okuyucuya doğru bir şekilde ulaşmasını istiyorsa eserini okurun anlayabileceği bir şekilde kaleme almalı ve bu çerçevede hareket etmelidir. Bir metnin bütün okurlar tarafından kabul edilmesi beklenmez ancak okurları çocuk olan yazarlar bu ölçüte oldukça

dikkat etmelidir. Çünkü çocuklar kendi hayal dünyalarına hitap eden metinleri kabul edebilir.

Durumsallık (Situationality)

Bir metnin; yazılma amacına, konusuna, hitap ettiği gruba ya da ait olduğu türe uygun biçimde kaleme alınmasıdır. Mesela, sabah uyanan birine “*günaydın*” demek yerine “*iyi akşamlar*” demek duruma uygun bir söylem değildir (Torusdağ ve Aydın 2020). Toklu (2018), “Burada balık tutmak yasaktır.” yazılı bir levhanın Ankara’da Kızılay Meydanı’na koyulmasının durumsallık ölçütüyle bağdaşmayacağını, bu durumun olsa olsa bir şaka olabileceğini belirtmektedir.

Metinlerarasılık (Intertextuality)

Yazar yeni bir metin yazarken önceden okuduğu, dinlediği metinlerden etkilenebilmektedir. Dolayısıyla yeni bir metin kendinden önce yazılmış, okunmuş ya da dinlenmiş metinlerden soyutlanamaz, aksine kendinden önceki metinlerden izler taşır. Her metnin kendisinden önceki metinlerle ilişkili olduğu tezini savunan “metinlerarasılık”, metinlerin önceki metinlerle mutlaka bir etkileşim sonucu oluştuğunu savunan bir metinsellik ölçütüdür.

2.2.5. İlgili araştırmalar

Dilidüzgün (2008), “*Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım*” adlı doktora çalışmasında metindilbilim verilerinin Türkçe öğretimi çalışmalarına uygulanabilirliğini araştırmıştır. Bu amaçla Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin metinsellik ölçütlerine uygunluğunu sorgulamıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde metindilbilimsel bir yaklaşımın temel alındığı öneriler sunulmuştur.

Köçer (2010), “*Metin Çözümlemesi Millî Eğitim Bakanlığınca Önerilen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi*” isimli tezinde, 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinleri, metinsellik ölçütleri doğrultusunda incelemiştir. Çalışmanın sonucunda tutarlılık ölçütü ile ilgili metinlerde genel manada bir problem görülmezken bağdaşıklık ölçütü ile ilgili bazı yerlerde eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir.

Mert (2011), “8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Uygunlukları” adlı makalesinde 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Malatya ilinde kullanılan 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki 19 metni, İşeri’nin (2010) hazırladığı metinsellik ölçütlerine göre incelemiştir. Çalışma sonucunda 8. Sınıf ders kitaplarında yer alan metinlerin çoğunun metinsellik ölçütleri yönünden eksik olduğu tespit edilmiştir.

Çoban (2012), “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Oluşturdukları Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı tezinde 7. sınıftaki 83 öğrencinin sosyo-ekonomik özellikleri ile oluşturdukları metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık özellikleri arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır.

Güven vd. (2014), “Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi” adlı makalede; 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan kurgusal, öğretici ve şiir türünde metinleri İşeri’nin (2010) hazırlamış olduğu metinsellik ölçütlerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda metinlerin metinsellik ölçütleri dikkate alınarak oluşturulmadıklarını veya seçilmediklerini tespit etmişlerdir.

Güven (2014), “7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi” isimli tezinde, Millî Eğitim Bakanlığı (2012) tarafından yayımlanan 7. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan kurgusal, öğretici ve şiir türündeki metinleri çözümlemiştir. Çalışmada İşeri’nin (2011) metinsellik ölçütleri ölçeği dikkate alınmıştır. Çalışma sonucunda kurgusal ve öğretici metinlerin genel olarak metinsellik ölçütlerine uygun oldukları tespit edilmiştir.

Aydın ve Torusdağ (2014), “Türkçe Öğretimi Çerçevesinde Yazınsal Bir Metin Çözümleme Örneği Olarak Refik Halit Karay’ın Bir Garip Hediye’si” isimli makalelerinde, adı geçen öykünün bağdaşıklık görünümünü tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmada metnin Türkçe öğretiminde kullanılabilecek iyi kurgulanmış bir metin olduğu sonucuna varılmıştır.

Çetin (2015), “Çocukların Sözel Metinlerinde Tutarlılık, Bağdaşıklık ve Tümce Özelliklerinin İncelenmesi” adlı tezinde, beş yaş çocukların oluşturdukları metinlerdeki tutarlılık, bağdaşıklık ve tümce özelliklerini incelemiştir. Çalışma

sonucunda sözel metinlerin bağlaşıklık açısından genel manada kabul edilebilir ve yeterli olduğu tespit edilirken tutarlılık açısından yetersiz veya kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Gözlet (2018), “6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Özellikleri” adlı tezinde, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında yayımlanmış olan 6. sınıf Türkçe ders kitabının Bilim ve Teknoloji temasında yer alan metinleri, metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık ve tutarlılık açısından incelemiştir.

Bozok (2019), “Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Yönünden İncelenmesi” adlı tezinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 8. Sınıf Türkçe ders kitabındaki bilgilendirici metinleri incelemiştir.

Erdoğan (2020), “Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Öyküleyici Metinlerin Metinsellik Özelliklerinin İncelenmesi” adlı tezinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında basılmış olan 5, 6, 7 ve 8. sınıf MEB’e ait Türkçe ders kitaplarındaki 30 öyküleyici metni ‘bağlaşıklık’ ölçütü açısından incelemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanılan 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bağlaşıklık ve bağdaşıklık görünümünün tespiti için yapılan bu çalışma nitel bir araştırmadır ve metinlerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, önceden belirlenen temalar ışığında elde edilen verilerin özetlenip yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek 2018). Bu bağlamda 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan toplam 18 metin, metin merkezli ölçütler olan bağlaşıklık ve bağdaşıklık görünümleri kapsamında taranmış; metinlerin metinsellikleri tespit edilmiştir.

3.2. Çalışma Materyali

Çalışma materyalini,

Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan 6. sınıf Türkçe ders kitabından seçkisiz bir şekilde alınan “Oya”, “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi”, “Fahrünnisa”, “Torunuma Mektuplar”, “Memleket İsterim” ve “Bu Vatan Kimin”;

Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanıp MEB tarafından basılan 6. sınıf Türkçe ders kitabından seçkisiz bir şekilde alınan “İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?”, “Merak Ettiklerimiz”, “Gümüş Kanat”, “Türk Askerinin Cesareti”, “Sevgi Diyen Çağlar Aşar”, “Ana Dili”;

Demirel (2020) tarafından hazırlanıp EKOYAY Yayıncılık tarafından basılan 6. sınıf Türkçe ders kitabından seçkisiz bir şekilde alınan “Büyük Keşifler”, “İyilik Üzerine”, “Azim”, “Kurtla Köpek”, “Çanakkale”, “Kanatların Çocukları” adlı toplam 18 adet okuma metni oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Öncelikle alanyazın taraması yapılmış, araştırmaya konu olan metinsellik ölçütleri ve benzer çalışmalar ile ilgili kitaplar, süreli yayınlar, tezler ve makaleler

incelenmiştir. Daha sonra 2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanılan ve araştırmaya konu olan metinlerin yer aldığı ders kitaplarına www.eba.gov.tr adresinden ulaşılmıştır. Ders kitapları ayrı ayrı incelenmiş ve metinler türlerine göre tasnif edilmiştir. Her ders kitabından ikişer adet bilgilendirici, ikişer adet öyküleyici ve ikişer adet şiir türünde olmak üzere toplam 18 adet okuma metni seçilmiştir. Seçilen metinler metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık unsurları dikkate alınarak incelenmiştir.

3.4. Veri Analizi

Ortaokul 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bağlaşıklık ve bağdaşıklık unsurlarının belirlenmesi amacı ile yapılan bu araştırmanın veri analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla ders kitaplarında yer alan şiirlerin, bilgilendirici ve öyküleyici metinlerin metinsellik ölçütlerine uygunluğunu tespit etmek için metinler teker teker incelenmiş ve çözümlenmiştir. Çözümlemelerde Torusdağ ve Aydın (2020) tarafından kaleme alınan “Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri” adlı eserdeki metinsellik ölçütleri tasnifi esas alınmıştır.

Öncelikle küçük ölçekli yapılar sonra büyük ölçekli yapılar tespit edilmiştir. Küçük ölçekli yapıda, ilgili metinlerin sözcüksel bağlaşıklık durumu, yinleme ve eşdizimsel örüntüleme başlıkları altında; dilbilgisel bağlaşıklık durumu ise gönderim, eksilti, değiştirim, bağıntı öğeleri, koşutluk, zaman uyumu ile görünüş, işlevsel tümce yapısı ve örtük anlatım başlıkları altında incelenerek yorumlanmıştır. Büyük ölçekli yapıda metinler; işlev, başlık, konu, anahtar sözcükler, içerik şeması, ana düşünce tümcesi, konu değişimi belirleyicisi, biçem, özet, sonuç tümcesi ve izlek başlıkları altında incelenerek yorumlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR

Bu bölümde 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarından seçilmiş 18 adet metin, bağlaşıklık ve bağdaşıklık ölçütleri açısından incelenecektir. Bu metinlerin 6 tanesi öyküleyici, 6 tanesi bilgilendirici 6 tanesi de şiir türünde metinlerdir.

4.1. Ertürk vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri

Tablo 1. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağlaşıklık bulguları

Metinler	Bağlaşıklık Öğeleri									
	Sözcüksel Bağlaşıklık		Dilbilgisel Bağlaşıklık							
	Yineleme	Eşdizimsel Örüntüleme	Gönderim	Değiştirim	Eksilti	Bağıntı Öğeleri	Benzerlik	Zaman Uyumu	İşlevsel T.	Örtük Anlam
Oya	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Terumi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Fahrünnisa	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Torunuma Mektuplar	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Memleket İsterim	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+
Bu Vatan Kimin?	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+

Tablo 2. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları

Metinler	Bağdaşıklık Öğeleri											
	İşlev	Başlık	Konu	Anahtar Sözcükler	İçerik Şeması	Konu Değişimi	Ana Düşünce	Biçem	Özet	Sonuç	Tümcesi	İzlek
Oya	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Terumi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Fahrünnisa	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Torunuma Mektuplar	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Memleket İsterim	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Bu Vatan Kimin?	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

4.1.1. “Oya” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

“Oya” adlı metin, Mine Erbek tarafından bir süsleme sanatı olan oya hakkında yazılmış bilgilendirici bir metindir. Kısaltılarak kitaba alınan bu metinde 7 adet paragraf, 35 adet tümce ve 449 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Oyaların dilini araştırırken, coğrafi bölge, bitki örtüsü, yörenin inançları, gelenekleri, görenekleri, **oyayı** ören kadının yaşı, **oyanın** kullanım amacı gibi konularda önemli saptamalar yapmak gerekmektedir. (12)*

12. tümcede “oya” sözcüğü aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Anadolu kadını, kaderini (sevdim alamadım), sevincini (şeker pambesi), özlemini (yarım ile), **sevgisini** (çayır-çimen), **nefretini** (biber) ve hemen hemen tüm düşüncelerini oyalarla çevresindekilere iletir. (10)*

10. tümcedeki “sevgi” sözcüğü zıt anlamı olan “nefret” sözcüğü ile yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

*Yapımında ipek iplikten tüle, boncuktan ufak kâğıt parçalarına kadar yüzlerce malzemenin kullanıldığı bir **el sanatıdır oya**. (7)*

7. tümcede “el sanatı” üst terimi aynı tümcenin devamında “oya” alt terimi ile yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

***Kız oğlanın** önerisini kabul etmişse, kırmızı gül takarak “Ben de sana âşığım.” yanıtını verir. (26) Bu örneklerde görüldüğü gibi gül, sevgiyi, iki **insanın** tanışması için gereken iletişimi sözsüz olarak sağlamıştır (...) (27)*

26. tümcedeki “kız ve oğlan” sözcükleri 27. tümcede “insan” sözcüğüyle genelleştirilmiştir.

Kısmi yinelemeler

*Anadolu kadını, kaderini (**sevdim** alamadım), **sevincini** (şeker pambesi), özlemini (yarım ile), **sevgisini** (çayır-çimen), nefretini (biber) ve hemen hemen tüm düşüncelerini oyalarla çevresindekilere iletir. (10)*

10. tümcedeki “sev” fiili “sevinç” ve “sevgi” isimleri ile kısmi olarak yinelenmiş ve konu sürerliği sağlanmıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

Dantel, tığ işi gibi benzerlerinden onu ayıran en önemli özellik üç boyutlu olması ve bir dikiş iğnesi ile örülmesidir. (2)

2. tümcede “Dantel, tığ, dikiş iğnesi, örülme” sözcükleri aynı bağlamda kullanılan sözcükler oldukları için eş dizimsel olarak örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

*Oya, Anadolu’da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türüdür. (1) Dantel, tığ işi gibi benzerlerinden **onu** ayıran en önemli özellik üç boyutlu olması ve bir dikiş iğnesi ile örülmesidir. (2)*

2. tümcedeki “onu” adılı ile birinci tümcedeki “oya” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*Anadolu’da **oya onu** yapan kadının yaşam öyküsüdür. (3)*

3. tümcede geçen “oya” sözcüğüne “onu” gösterme adıyla art gönderimde bulunulmuştur.

***Kız çocukları** 6-7 yaşlarında oya yapmaya başlarlar. (4) İğne, iplik tutamayacak yaşa gelene dek bu örgüyü yapmayı sürdürür**ler**. (5) Tüm yaşam boyunca duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını oya denilen bu yapma çiçekle dile getirir**ler**. (6)*

5. tümcedeki “sürdürürler” sözcüğü ile 6. tümcedeki “getirirler” sözcüğündeki 3. çokluk kişi ekiyle “kız çocukları” söz grubuna art gönderimde bulunulmuştur. Ayrıca “duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını” sözcüklerindeki iyelik ekleriyle “kız çocukları” söz grubuna art gönderimde bulunulmuştur.

*Anadolu kadını, kaderini (sevdim alamadım), sevincini (şeker pembesi), özlemini (yarım ile), sevgisini (çayır-çimen), nefretini (biber) ve hemen hemen tüm düşüncelerini oyalarla çevresinde**kilere iletir**. (10) Bu gizli iletişimi genellikle kadınlar kullanır. (11)*

10. tümcedeki “kaderini, sevincini, özlemini, düşüncelerini, nefretini, sevgisini” sözcüklerindeki iyelik ekleri; “iletir” yüklemindeki boş kişi eki, “Anadolu kadını” söz grubuna yapılan art gönderimlerdir. 11. tümcede yer alan “bu” gösterme sıfatı ile önceki tümceye art gönderimde bulunulmuştur. Ayrıca 10. tümcede kullanılan “çevresindekilere” sözcüğündeki ilgi adının metinde bir karşılığı olmadığı için bir dış gönderimdir.

*Örneğin, Akdeniz Bölgesi'nde portakal oyası, İç Anadolu'da domates veya elma olur. (13) **Bunun** nedeni kurak ve yüksek bölgelerde portakal yetişmediğinden, doğaldır ki orada portakala ait oylar yoktur. (14)*

14. tümcede yer alan “bunun” işaret adılı ile 13. tümceye art gönderim yapılmıştır.

*Oyların konusu genellikle çiçeklerdir. (15) **Bunun** nedeni ise çiçeklerin özünde bulunan veya bulunduğu varsayılan doğal güçlerdir. (16)*

16. tümcede kullanılan “bunun” gösterme adılı, 15. tümceye yapılan bir art gönderimdir.

(...) Anadolu'da yıllardır el sanatlarının her dalında eşim Güran Erbek ile araştırmalar yaptık. (19) Şayet rastladığımız oya isimlerinden bir liste yapmış olsa idik ufak çapta bir kitap olurdu. (20)

19. tümcedeki “eşim” sözcüğünde kullanılan iyelik eki ile yazar kendine dış gönderimde bulunmuştur, ayrıca “yaptık” yüklemine yer alan şahıs eki ile aynı tümceye art gönderim yapılmıştır. 20. tümcede “rastladığımız” sözcüğünde kullanılan iyelik eki ve “idik” yüklemine kullanılan kişi eki ile önceki tümceye art gönderim yapılmıştır.

En yaygın olan oyalardan birkaçını inceleyelim. (21)

21. tümcede kullanılan “birkaçını” adılı; 22. tümcedeki “gül oyası”, 28. tümcedeki “karanfil oyası”, 30. tümcedeki “nergis oya” söz gruplarına ön gönderimdir. Bu tümcede okurla iletişim kurmak isteyen yazar, “inceleyelim” ifadesiyle okura seslenmiş ve okura yönelik 1. çokluk şahıs ekini kullanmıştır. 1.

çokluk şahıs eki metinde herhangi bir isme gönderimde bulunmadığı için dış gönderimdir.

***Günümüzde** Kocaeli'nde evlenmek isteyen genç kız yakasına ya da saçına gül takar. (23)*

Yazar 23. tümcede “günümüzde” ifadesiyle okurla bir bağ kurmaya çalışmış ve dış gönderimde bulunmuştur. Aynı tümcede “yakasına ve saçına” sözcüklerinde kullanılan iyelik ekleri “genç kız” söz grubuna bir art gönderimdir.

*Kız oğlanın önerisini kabul etmişse, kırmızı gül takarak “**Ben de sana** âşığım.” yanıtını verir. (26)*

26. tümcede “sana” adılı ile “oğlan” sözcüğüne; “etmişse” yüklemindeki kişi eki ve “ben” adılı ile “kız” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

***Bu** örneklerde görüldüğü gibi gül, sevgiyi, iki insanın tanışması için gereken iletişimi sözsüz olarak sağlamıştır (...) (27)*

27. tümcede kullanılan “bu” gösterme sıfatıyla 23, 24, 25 ve 26. tümcelere art gönderimde bulunulmuştur.

*Çağdaş iletişim olanaklarına, günümüz teknolojisinin ürünlerine karşın bir iğne bir iplikle dünyalar yaratan bir sistemdir. (34) Yeter ki hâlâ **onu** yapabilen bir Anadolu kızı olsun. (35)*

35. tümcede kullanılan “onu” gösterme adılı ile önceki tümceye art gönderim yapılmıştır.

Eksilti

*Kız çocukları 6-7 yaşlarında oya yapmaya başlarlar. (4) (**Kız çocukları**) İğne, iplik tutamayacak yaşa gelene dek bu örgüyü yapmayı sürdürürler. (5) (**Kız çocukları**) Tüm yaşam boyunca duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını oya denilen bu yapma çiçekle dile getirirler. (6)*

5. ve 6. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

*Örneğin, Akdeniz Bölgesi'nde portakal oyası (**olur**), İç Anadolu'da domates (**olur**) veya elma olur. (13)*

13. tümcede yüklem eksiltisi bulunmaktadır.

(...) Anadolu'da yıllardır el sanatlarının her dalında **(benim)** eşim Güran Erbek ile araştırmalar yaptık. (19) **(Biz)** Şayet **(bizim)** rastladığımız oya isimlerinden bir liste yapmış olsa idik ufak çapta bir kitap olurdu. (20) **(Biz)** En yaygın olan oyalarından birkaçını inceleyelim. (21)

19. tümcede sırasıyla tamlayan, özne ve tamlayan eksiltili yapılar mevcut iken 21. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Bu tavır "**(Ben)** Evlilik çağındayım." demektir. (24)

24. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

Oya, hem arkeolojik hem mitolojik hem de etnolojik anlamda yıllar boyu bitmeden, tükenmeden devam edebilecek türde bir el sanatıdır. (33) **(Oya)** Çağdaş iletişim olanaklarına, **(bizim)** günümüz teknolojisinin ürünlerine karşın bir iğne bir iplikle dünyalar yaratan bir sistemdir. (34)

33. tümcede özne ve tamlayan eksiltili yapılar kullanılmıştır.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

1, 2, 9, 10, 13, 16, 30, 32. tümcede ekleyici "ve" bağlacı; 1, 23, 26, 32, 33. tümcede ekleyici "de" bağlacı; 13, 16 ve 29. tümcede ekleyici "veya" bağlacı; 13 ve 22. tümcede ekleyici "örneğin" bağlacı; 33. tümcede ekleyici "hem...hem" bağlacı; 18. tümcede "ile" bağlacı; 5. tümcede zamanlayıcı "dek" bağlacı; 13 ve 15. tümcede nedenleyici "neden" bağlacı; 20. tümcede çeliştirici "şayet" bağlacı; 34. tümcede çeliştirici "karşın" bağlacı; 15 ve 35. tümcede çeliştirici "ki" bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Tüm yaşam boyunca duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını oya denilen bu yapma çiçekle dile getirirler. (6)

6. tümcenin nesneleri isim+çokluk eki+iyelik eki+belirtme eki biçiminde yapı tekrarı sağlanarak sıralanmış ve sözcükler arasında koşutluk sağlanmıştır.

(...) Çiçeklerden oluşan bir anlatım dili, sevgililik, nişanlılık ve evlilik aşamalarından geçerek aile ilişkilerini bile düzenleyebilecek boyutlardadır. (9)

9. tümcede ardışık olarak tekrarlanan sözcükler koşut tümce yapısına örnek oluşturmaktadır.

Anadolu kadını, kaderini (sevdim alamadım), sevincini (şeker pambesi), özlemine (yârim ile), sevgisini (çayır-çimen), nefretini (biber) ve hemen hemen tüm düşüncelerini oyalarla çevresindekilere iletir. (10)

10. tümcede aynı dilbilgisel yapılar, iyelik eki+ belirtme eki ekleriyle tekrarlanarak koşutluk oluşturulmuştur. Bu sayede metinde akıcılık sağlanarak metnin etkililiği arttırılmıştır.

Zaman uyumu ve görünüş

Metin, “Oya, Anadolu’da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türüdür.” tümcesi ile başlamaktadır. İlk tümcede kullanılan “geniş zaman”, metinde genellikle “geniş zaman” kullanılacağı mesajını vermektedir. 35 tümcenin yer aldığı “Oya” metninin 33 tümcesinde geniş zaman kullanılmıştır. Tümcelerin eylemleri görünüş olarak bitmezlik göstermektedir. Ayrıca “Oya” metninde kullanılan zamanlar arasında bir uyum olduğu tespit edilmiştir.

Yazar, “Anadolu’da yıllardır el sanatlarının her dalında eşim Güran Erbek ile araştırmalar yaptık. (19)” tümcesinde “bilinen geçmiş zaman” “Şayet rastladığımız oya isimlerinden bir liste yapmış olsa idik ufak çapta bir kitap olurdu. (20)” tümcesinde “geniş zamanın hikâyesini” kullanmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Bilgilendirici bir metin olduğu için genellikle yazar tarafından kısa ve net tümceler kullanılmıştır. Bu özelliği nedeniyle “Oya” metninde işlevsel tümce örneği azdır.

Bu gizli iletişimi genellikle kadınlar kullanır. (11)

11. tümcede özne görevindeki “kadınlar” sözcüğü nesneden sonra, yüklemden önce getirilerek vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

Açık ve anlaşılır ifadeler kullanılsa da “Oya” metninde birkaç örtük anlatım örneği bulunmaktadır.

Oyalar yüzyıllardır, Anadolu’da okuma yazma oranları düşük, haberleşme araçlarından yararlanamayan kadınların bir çeşit iletişim aracı olmuştur. (8)

Bu tümcede oya ile uğraşan kadınların genellikle yeterli öğrenim görmemiş, teknolojik imkânlardan yoksun, kısıtlı imkânlarla hayatlarını sürdüren yoksul tabakadan olduğu sezdirilmeye çalışılmıştır.

Şayet rastladığımız oya isimlerinden bir liste yapmış olsa idik ufak çapta bir kitap olurdu. (20)

Bu tümcede kullanılan “ufak çapta bir kitap” söz grubuyla okurlara çok sayıda oya isminin olduğu sezdirilmeye çalışılmıştır.

4.1.2. “Oya” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Çağdaş iletişim olanaklarının olmadığı dönemlerde duygu ve düşüncelerin aktarımında önemli bir yere sahip olan ve günümüze kadar değerini yitirmemiş bir el sanatı olan oya sanatı hakkında yazılmış bilgilendirici bir metindir. Yazar bu metinde oya el sanatının sıradan bir sanat olmadığını aksine geçmişimizi, kültürümüzü yansıtan önemli bir değer olduğunu okuruna aktarmayı amaçlamıştır.

Başlık

Okur için önemli bir ipucu olan başlık, doğru seçilmiştir. Çünkü metinde; oya el sanatının neden yapıldığı, nasıl anlamlar içerdiği hakkında bilgiler verilmektedir. Bu nedenle metnin başlığı içerikle uyumludur ve içeriği tam olarak yansıtmaktadır.

Konu

Oya sanatı, Anadolu’da kadınların iletişim olanaklarının kısıtlı olduğu dönemlerde duygu ve düşüncelerini sevdiklerine aktarmak için yapmaya başladıkları bir el sanatıdır. Bu sanatın hangi amaçlarla yapıldığını ve üzerindeki süslemelerin ne anlama geldiğini konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

Metin, 23 defa tekrarlanan “oya” sözcüğü etrafında şekillenmiştir. Ayrıca sıkça tekrarlanan “Anadolu”, “kadın”, “çiçek” ve “iletişim” sözcükleri anahtar sözcükler olarak değerlendirilebilir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-11. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde oya el sanatının ne olduğu, kadınlar için hangi anlamları ifade ettiği anlatılmıştır. Ayrıca oya sanatında kullanılan malzemelerin de ele alındığı giriş bölümü, kısa tümceler kullanılarak kaleme alınmıştır.

Gelişme Bölümü: 12-32. tümceler metnin gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde oya sanatında nasıl bir dil kullanıldığı anlatılmıştır. Oya sanatında kullanılan çiçeklerin, çiçeklere ait renklerin hangi anlamı ifade ettiği Anadolu’nun farklı yörelerinden verilen örneklerle okura anlatılmıştır.

Sonuç Bölümü: 32-35. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde oya sanatının hem arkeolojik hem mitolojik hem de etnolojik anlamda yıllardır devam eden bir el sanatı olduğu dile getirilmiştir. Anlatım, oya sanatının devamı için oya yapabilen Anadolu kızlarının yetişmesi gerektiği vurgusuyla sonlanmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Metnin 1-2. tümcelerinde oya sanatının ne olduğu hakkında bilgi verilmiştir. 3-6. tümcelerde kullanılan “kadın” ifadesi ile konu değişimi yapılmış ve oya sanatında kadın unsurunun önemine değinilmiştir.

7. tümcede “yapımında” sözcüğüyle konu değişimi yapılmış ve oya sanatında kullanılan malzemeler belirtilmiştir.

8. tümcede kullanılan “iletişim” sözcüğü ile konu değişimi yapılmış ve devam eden 9-11. tümcelerde bu konu üzerinde durulmuştur.

12. tümcede “oyaların dili” ifadesiyle yeni konuya girilmiş ve oyalarda kullanılan dilin araştırma konusu olacaksa coğrafi bölge, gelenek ve görenek gibi unsurların dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. 13-18. tümcelerde bu unsurlar Anadolu’dan verilen örneklerle detaylandırılmıştır.

19. tümcede “Güran Erbek” konu katılımcısıyla konu değişmiştir. Yazar eşiyle yaptığı araştırmalara değinmiştir.

20. tümcede “oya isimleri” ifadesiyle konu değişimi gerçekleşmiştir. 21-32. tümcelerde sıkça kullanılan birkaç oya ismi, Anadolu’nun farklı yörelerinden verilen örneklerle anlatılmıştır.

33. tümcede “oya” sözcüğü genel bir ifade olarak kullanılmış ve konu değişimi sağlanmıştır. Devamındaki 34-35. tümcelere konu sonuca bağlanmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Metnin 1. tümcesi olan “*Oya, Anadolu’da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türüdür.*” ifadesi metnin içeriğini özetleyen ve yazılma amacını belirten bir tümce olduğu için ana düşünce tümcesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca, “*Çağdaş iletişim olanaklarına, günümüz teknolojinin ürünlerine karşın bir iğne bir iplikle dünyalar yaratan bir sistemdir.* (34)” tümcesi de ana düşünce tümcesi olarak değerlendirilebilir.

Biçem

Sıfır odaklayım ile kaleme alınan bu metinde, yazar bilgileri hâkim bakış açısıyla aktarmaktadır. Yazarın biçemsel özelliğini ortaya koyan doğrudan aktarım tümcelerine ve eksilteli tümcelere metinde yer verilmiştir. Deyimlerin, söz

sanatlarının çok az kullanıldığı metinde yazar; yalın, açık ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Özet

Deneme türünde kaleme alınan bu metnin özeti şu şekildedir:

Anadolu’da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türü olan oya, kadınlar için önemli bir el sanatıdır. Duygu ve düşüncelerin aktarımında kullanılır. Geçmişte gizli bir iletişim aracı olarak ortaya çıkan oya sanatında genellikle çiçekler kullanılmaktadır. Oyalarda kullanılan dil, yapıldığı bölgenin özelliklerinden etkilenir. Bu nedenle her bölgede farklı oya çeşitlerine rastlanmaktadır. “Gül oyası”, “karanfil oya”, “nergis oya” en yaygın kullanılan oya türleridir. Metin, oya sanatının hem arkeolojik hem mitolojik hem de etnolojik anlamda önemli olduğunun vurgusuyla sona ermektedir.

Sonuç tümcesi

“Çağdaş iletişim olanaklarına, günümüz teknolojisinin ürünlerine karşın bir iğne bir iplikle dünyalar yaratan bir sistemdir. (34) Yeter ki hâlâ onu yapabilen bir Anadolu kızı olsun.(35)” tümceleri metnin sonuç tümceleridir ve metnin derin yapısındaki izlek ile uyumludur.

Motif/İzlek

“İnanç”, “sevgi”, “özlem”, “nefret”, “iletişim” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Oya, bir örgü türüdür.” metnin alt izleği, “Oya sanatı, kadınların duygu ve düşüncelerini aktarmak için kullandıkları gizli bir iletişim aracıdır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.1.3. “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Yalvaç Ural tarafından kaleme alınan “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” metni, Japonya’da görme engelli çocuklar için hazırlanmış Terumi adlı dergi hakkında yazılmış bilgilendirici bir metindir. Metinde 5 adet paragraf, 31 adet tümce ve 413 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Japonya’da çocuklar için yayımlanan Terumi adında bir **dergi** var. (1)*

*Ama Terumi öteki çocuk **dergilerinden** çok farklı çünkü o, görme engelli çocuklar için hazırlanıyor.(2) İki aylık periyotlar içinde, altı sayı çıkan **dergi**, 21 yıldır kesintisiz yayın yaşamını sürdürüyor. (3)*

***Derginin** yayın yönetmeni Hatta Hisaya. (4)*

Yukarıdaki tümcelerde yer alan “dergi” sözcüğü aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*İlk kez bu sayıda, derginin **sol** sayfaları normal yazılı ve resimli, öteki, yani **sağ** sayfaları ise kabartmalı “Braille” alfabesiyle basılmış. (17)*

17. tümcede “sol” sözcüğü zıt anlamlısı olan “sağ” sözcüğü ile yinelenmiş ve bağlaşıklık sağlanmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

*Japonya’dan 21 yıl sonra da olsa ülkemizde “Braille” alfabesiyle basılan bu ilk çocuk **dergisi Körebe**’nin yayıncısı olmak bana ve arkadaşlarıma çok büyük mutluluk verse de ne yazık ki derginin bir buçuk yıl gibi kısa bir yaşamı olması da beni o denli üzmüştür. (31)*

31. tümcedeki “çocuk dergisi” üst terimi özel bir dergi ismi olan “Körebe” alt terimi ile yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

*Bunun dışında az da olsa görebilen çocuklar için **mavi** mürekkeple basılmış resimler de yer alıyor. (13) Çünkü uzmanlar, görme yetisi sıfıra inmemiş çocukların, **mavi renkle** basılmış resimleri kolayca algılayıp görebildiklerini söylüyorlar. (14)*

13 ve 14. tümcedeki “mavi” sözcüğü “renk” genel kavramı ile yinelenmiştir.

Kısmi yinelemeler

*Öyle ki okur sayfalara elini sürdüğünde, elinin ısıyla dokunduğu yerdeki mürekkep **kabarıyor** ve “Braille (Bireyil)” alfabesiyle basılmış **kabarık** harfler kâğıdın üstünde tepecikler oluşturuyor. (10) Böylece okurun dergiyi kolaylıkla bir oyun biçiminde okuması sağlanıyor. (11) Ayrıca yine dergide gofre tekniğiyle basılmış, **kabartma** resimler de var. (12)*

10. tümcedeki “kabarmak” fiili “kabarık ve kabartma” sözcükleriyle kısmi olarak yinelenmiş ve tümceler arasında sürerlik sağlanmıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

*Japonya’da çocuklar için **yayımlanan Terumi** adında bir dergi var. (1) Ama Terumi öteki **çocuk dergilerinden** çok farklı çünkü o, görme engelli çocuklar için hazırlanıyor. (2) İki aylık periyotlar içinde, altı **sayı** çıkan dergi, 21 yıldır kesintisiz **yayın** yaşamını sürdürüyor. (3) Derginin **yayın yönetmeni** Hatta Hisaya. (4) Terumi’nin 500 **abonesi** var. (5) Öteki **okurlar** ise dergilerini **gazete bayilerinden** alıyorlar. (6)*

“Dergi” motifi “yayımlanmak, Terumi, çocuk dergisi, sayı, yayın, yayın yönetmeni, abone, okur, gazete bayisi” sözcüklerinin eşdizimlenmesiyle oluşmuştur.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

*Ama Terumi **öteki çocuk dergilerinden** çok farklı çünkü o, görme engelli çocuklar için hazırlanıyor. (2)*

2. tümcedeki “öteki çocuk dergileri” söz grubu metinde yer almayan isimlere gönderimde bulunduğu için dış gönderimdir. Ayrıca 2. tümcede yer olan “o” gösterme adılı, kendinden önceki “Terumi” sözcüğüne art gönderimdir.

İki aylık periyotlar içinde, altı sayı çıkan dergi, 21 yıldır kesintisiz yayın yaşamını sürdürüyor. (3)

3. tümcede yer alan “sürdürüyor” yüklemindeki boş kişi ekiyle, aynı tümcede yer alan “dergi” sözcüğüne art gönderimde bulunulmuştur.

Öteki okurlar ise dergilerini gazete bayilerinden alıyorlar. (6) Terumi öylesine çağdaş bir dergi ki öteki çocuk dergilerinden hiçbir farkı yok. (7) Üstelik fazlası var, denilebilir. (8)

6. tümcedeki “öteki okurlar” söz grubunun metinde karşılığı olmadığı için dış gönderim yapılmıştır. 7. tümcede kullanılan “öteki çocuk dergileri” söz grubu 6. tümcede olduğu gibi metinde karşılığı olmadığı için bir dış gönderimdir. 8. tümcede “fazlası” sözcüğünde kullanılan iyelik eki ile “Terumi” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

Ayrıca yine dergide gofre tekniğiyle basılmış, kabartma resimler de var. (12) Bunun dışında az da olsa görebilen çocuklar için mavi mürekkeple basılmış resimler de yer alıyor. (13)

13. tümcedeki “bunun” gösterme adılı, 12. tümceye yapılan bir art gönderimdir.

Terumi dergisi, 1992 yılında özel bir sayı yayımlamış. (15) Amacı, anne babaların çocuklarıyla birlikte dergiyi okumalarını sağlamak. (16) İlk kez bu sayıda, derginin sol sayfaları normal yazılı ve resimli, öteki, yani sağ sayfaları ise kabartmalı “Braille” alfabesiyle basılmış. (17)

16. tümcede yer alan “amacı” sözcüğündeki iyelik eki ile 15. tümcedeki “Terumi” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır. 17. tümcedeki “bu sayıda” gösterme sıfatı ile 15. tümcedeki “özel sayı” söz grubuna art gönderim yapılmıştır.

Tabii promosyon olarak, içine kabartmalı bir Dünya haritası koymayı da unutmamışlar. (19)

19. tümcedeki “içine” sözcüğündeki iyelik eki ile önceki tümcelerde yer alan “Terumi dergisi” söz grubuna art gönderim yapılmıştır. “unutmamışlar” yüklemine kullanılan ve metinde karşılığı olmayan 3. çokluk kişi eki ile dış gönderim yapılmıştır.

*Ülkemizde ne yazık ki görme engelli çocuklarımızla ilgili bugüne kadar yayımlanmış tek bir çocuk dergisi yoktu. (21) **Bunu** öğrendiğim gün, duyduğum yoksunluğu size anlatamam. (22) Otuz beş yıla yakındır çocuklarla ilgili çalışmalar yapan biri olarak, **bu konuya** bu denli duyarsız kaldığıma, kalındığına ve aslında toplumdaki gerçek körlerin **biz** aydınlar olduğumuza bir kez daha inandım. (23)*

21. tümcede “ülkemiz” ve “çocuklarımızla” ifadelerinde kullanılan iyelik ekleriyle yazar okurla iletişim kurmak istemiş ve dış gönderimde bulunmuştur. 22. tümcede “bunu” gösterme adılı ile 21. tümceye art gönderim yapılmıştır. Ayrıca yazar, 22. tümcenin yüklemi olan “anlatamam” sözcüğünde kullandığı 1. tekil kişi ekiyle kendisine dış gönderimde bulunmuştur. 23. tümcede kullanılan “bu konuya” gösterme sıfatı ile 21. tümceye art gönderim, aynı tümcede kullanılan “biz” adılı ile “aydınlar” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır. Ayrıca “inandım” yüklemine kullanılan 1. tekil kişi ekiyle yazar kendisine dış gönderim yapmıştır.

*Görme engelli çocuklarımızla ilgili bir kütüphanenin bugüne kadar üretilmemiş, yaratılmamış olması “sesli kitaplar” adı altında hazırlanmış ürünlerle geçiştiriyor olmamız **beni** kahretti. (24)*

24. tümcede yazar, “çocuklarımız” sözcüğündeki iyelik ekiyle kendisine ve okura, “beni” adılı ile kendisine dış gönderim yapmıştır.

Oysa bugüne kadar özenle hazırlanmış, dokunsallığı, derinliği, oylumu olan pek çok kitabımız olmalıydı. (25)

Yazar 25. tümcede “kitabımız” ifadesinde kullandığı iyelik eki ile okurla bir bağ kurmaya çalışmış ve dış gönderimde bulunmuştur.

*Hani bir söz var ya “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” diye, **bize** çok yakışan, işte ben de öyle yaptım. (26) Altınokta Körler Derneği yöneticisi Turan İçli’nin davetiyle kalktım Ankara’ya gittim. (27)*

Yazar, 26. tümcedeki “bize” adılı ile hem okura hem de kendisine, aynı tümcenin yüklemi olan “yaptım” sözcüğündeki kişi ekiyle sadece kendisine dış gönderimde bulunmuştur. Aynı şekilde 27. tümcenin yüklemi olan “gittim”

sözcüğünde kullanılan kişi ekiyle yazar kendisine tekrar dış gönderimde bulunmuştur.

Konuştum, görüştüm; ülkemiz çocukları için bana düşen ilk adımı attım. (28) Ama benim kadar onların da arayıp beni bulduklarını itiraf etmem doğru olur. (29)

28. tümcede yazar, “konuştum, görüştüm, attım” yüklemlerindeki 1. tekil şahıs ekleriyle yaptığı gibi “bana” adılı ile de kendine dış gönderimde bulunmuştur.

29. tümcede yazar, “benim” ve “beni” adlarıyla kendisine, “onların” adılı ile de okura dış gönderim yapmıştır.

Adını görme engelli çocuklarımızın koyduğu Körebe adlı aylık çocuk dergisini sonunda 11 Şubat 2005 tarihinde okurlarımıza ulaştırdık. (30)

30. tümcede kullanılan “adını” sözcüğündeki iyelik eki ile aynı tümcedeki “Körebe” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır. Yine aynı tümcede kullanılan “okurlarımıza” sözcüğündeki iyelik eki ve “ulaştırdık” yüklemindeki 1. çokluk kişi eki yazarın okurla iletişim kurmasını sağlayan dış gönderimlerdir.

Japonya’dan 21 yıl sonra da olsa ülkemizde “Braille” alfabesiyle basılan bu ilk çocuk dergisi Körebe’nin yayıncısı olmak bana ve arkadaşlarıma çok büyük mutluluk verse de ne yazık ki derginin bir buçuk yıl gibi kısa bir yaşamı olması da beni o denli üzmüştür. (31)

31. tümcede kullanılan “ülkümüzde” ve “arkadaşlarıma” sözcüklerindeki iyelik ekleri metinde karşılığı olmayan dış gönderimlerdir. “bana” ve “beni” adıları ise yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir.

Eksilti

Üstelik (derginin) fazlası var, denilebilir. (8)

8. tümcede tamlayan eksikliği söz konusudur.

Bunun dışında az da olsa görebilen çocuklar için (dergide) mavi mürekkeple basılmış resimler de yer alıyor. (13)

13. tümcede tümleç eksiltisi mevcuttur.

(Derginin) amacı, anne babaların çocuklarıyla birlikte dergiyi okumalarını sağlamak. (16) İlk kez bu sayıda, derginin sol sayfaları normal yazılı ve resimli (basılmış), öteki, yani sağ sayfaları ise kabartmalı “Braille” alfabesiyle basılmış. (17)

16. tümcede tamlayan, 17. tümcede yüklem eksiltisi bulunmaktadır.

(Onlar) Tabii promosyon olarak, içine kabartmalı bir Dünya haritası koymayı da unutmamışlar. (19)

19. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(Bizim) Ülkemizde ne yazık ki görme engelli (bizim) çocuklarımızla ilgili bugüne kadar yayımlanmış tek bir çocuk dergisi yoktu. (21)

(Ben) Bunu öğrendiğim gün, duyduğum yoksunluğu size anlatamam. (22)

(Ben) Otuz beş yıla yakındır çocuklarla ilgili çalışmalar yapan biri olarak, bu konuya bu denli duyarsız kaldığıma, kalındığına ve aslında toplumdaki gerçek körlerin biz aydınlar olduğumuza bir kez daha inandım. (23)

21. tümcede tamlayan, 22 ve 23. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

Oysa bugüne kadar özenle hazırlanmış, dokunsallığı, derinliği, oylumu olan pek çok (bizim) kitabımız olmalıydı. (25) Hani bir söz var ya “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” diye, bize çok yakışan, işte ben de öyle yaptım. (26) (Ben) Altınokta Körler Derneği yöneticisi Turan İçli’nin davetiyle kalktım Ankara’ya gittim. (27) (Ben) Konuştum, görüştim; ülkemiz çocukları için bana düşen ilk adımı attım. (28)

25. tümcede tamlayan, 27 ve 28. tümcede özne eksiltili yapılar kullanılmıştır.

(Biz) Adını görme engelli çocuklarımızın koyduğu Körebe adlı aylık çocuk dergisini sonunda 11 Şubat 2005 tarihinde okurlarımıza ulaştırdık. (30)

30. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Japonya'dan 21 yıl sonra da olsa (bizim) ülkemizde "Braille" alfabesiyle basılan bu ilk çocuk dergisi Körebe'nin yayıncısı olmak bana ve arkadaşlarıma çok büyük mutluluk verse de ne yazık ki derginin bir buçuk yıl gibi kısa bir yaşamı olması da beni o denli üzmüştür. (31)

31. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Yayıncı dergiyi özel bir mürekkeple basıyor. (9) Öyle ki okur sayfalara elini sürdüğünde, elinin ısıısıyla dokunduğu yerdeki mürekkep kabarıyor ve "Braille (Bireyil)" alfabesiyle basılmış kabarık harfler kâğıdın üstünde tepecikler oluşturuyor. (10) Böylece okurun dergiyi kolaylıkla bir oyun biçiminde okuması sağlanıyor. (11)

10. tümcede kullanılan "öyle ki" ifadesi 9. tümcedeki "özel bir mürekkep" ifadesinin yerine kullanılarak ada dayalı değiştirim yapılmıştır. 11. tümcedeki "böylece" ifadesi de 10. tümcede kullanılan "kâğıdın üstünde tepecikler oluşuyor" tümcesi yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Hani bir söz var ya "Zararın neresinden dönülürse kârdır." diye, bize çok yakışan, işte ben de öyle yaptım. (26)

26. tümcede kullanılan "öyle" ifadesi aynı tümcedeki "Zararın neresinden dönülürse kârdır." tümcesi yerine kullanılmış ve tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

10, 17, 23. ve 31. tümcede ekleyici "ve" bağlacı; 12, 13, 19, 20, 26, 29. ve 31. tümcede ekleyici "de" bağlacı; 2. ve 29. tümcede çeliştirici "ama" bağlacı; 2 ve 14. tümcede nedenleyici "çünkü" bağlacı; 8. tümcede ekleyici "üstelik" bağlacı; 11. tümcede ekleyici "böylece" bağlacı; 12. tümcede çeliştirici "ayrıca" bağlacı; 25. tümcede çeliştirici "oysa" bağlacı; 7, 10, 21. ve 31. tümcede çeliştirici "ki" bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

*Öyle ki okur sayfalara elini sürdüğünde, elinin ısıyla dokunduğu yerdeki mürekkep **kabarıyor** ve “Braille (Bireyil)” alfabesiyle basılmış kabarık harfler kâğıdın üstünde tepecikler **oluşturuyor**. (10)*

10. tümcenin yüklemeleri fiil + şimdiki zaman eki + boş kişi eki şeklinde tekrarlanmış ve koşutluk sağlanmıştır.

*İlk kez bu sayıda, derginin sol sayfaları normal **yazılı** ve **resimli**, öteki, yani sağ sayfaları ise **kabartmalı** “Braille” alfabesiyle basılmış. (17)*

17. tümcede kullanılan “ yazılı, resimli, kabartmalı” ifadeleri isim + yapım eki şeklinde tekrar etmeleri koşut yapıya örnektir.

*Görme engelli çocuklarımızla ilgili bir kütüphanenin bugüne kadar **üretilmemiş, yaratılmamış** olması “sesli kitaplar” adı altında hazırlanmış ürünlerle geçiştiriyor olmamız beni kahretti. (24)*

24. tümcenin öznesinde yer alan ifadelerin fiil kökü + yapım eki + olumsuzluk eki + duyulan geçmiş zaman eki şeklindeki sıralanışı koşut bir görünüm sunmaktadır.

*Altınokta Körler Derneği yöneticisi Turan İçli’nin davetiyle **kalktım** Ankara’ya **gittim**. (27)*

27. tümcenin yüklemeleri fiil kökü + görülen geçmiş zaman eki + 1.tekil kişi eki şeklinde koşut olarak sıralanmışlardır.

***Konuştum, görüştüm**; ülkemiz çocukları için bana düşen ilk adımı **attım**. (28)*

28. tümcenin yüklemlerinde fiil + görülen geçmiş zaman eki + 1.tekil kişi eki biçiminde tekrar yapılarak koşutluk sağlanmıştır.

Zaman uyumu ve görünüş

Metin, “Japonya’da çocuklar için yayımlanan Terumi adında bir dergi var.” tümcesiyle başlamaktadır. Günümüzde basımına devam edilen dergi hakkında bilgiler verilirken sürerlik olduğu için 1-14. tümcelerde genellikle şimdiki zaman kullanılmıştır. Örneğin “Öteki okurlar ise dergilerini gazete bayilerinden alıyorlar.

(6)” ve “Yayıncı dergiyi özel bir mürekkeple basıyor. (9)” tümcelerinde olduğu gibi günümüzde basımında kullanılan tekniklerden ya da derginin özelliklerinden bahsedilirken şimdiki zaman kullanılmıştır.

Derginin geçmişinin ele alınmaya başlandığı 15. tümceden itibaren –miş’li geçmiş zaman kullanılmaya başlanmıştır. “Terumi dergisi, 1992 yılında özel bir sayı yayımlamış. (15)” tümcesinde olduğu gibi derginin geçmişiyle ilgili bilgiler verilirken miş’li geçmiş zaman kullanılmıştır. Ancak yazarın kendi anılarını anlattığı bölümlerde “yaptım, gittim, attım, inandım” gibi yüklemelerde di’li geçmiş zaman kullanılmıştır.

Öyküde 12 defa geçmiş zaman, 9 defa şimdiki zaman, 6 defa da geniş zaman kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Biçemsel özelliği gereği genellikle kısa ve anlaşılır tümcelerin kullanıldığı metinde işlevsel tümce örneğine az rastlanmamıştır.

“Hani bir söz var ya “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” diye, bize çok yakışan, işte ben de öyle yaptım. (26)

Öznesi “ben” sözcüğü olan 26. tümcede, özne yükleme yakın kullanılarak vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

Terumi öylesine çağdaş bir dergi ki öteki çocuk dergilerinden hiçbir farkı yok. (7) Üstelik fazlası var, denilebilir. (8)

8. tümcede “fazlası var” söz grubuyla Terumi dergisinin diğer çocuk dergilerinde daha iyi olduğu örtük olarak belirtilmiştir.

Terumi’nin dünyadaki bütün görme engelli çocuklar için hazırladığı bir de İngilizce kitabı var. (20)

20. tümcede İngilizcenin bir dünya dili olduğu örtük olarak verilmiştir.

4.1.4. “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Bu metinde yazar, görme engelliler için hazırlanmış bir dergi olan “Terumi” hakkında okuyucuyu bilgilendirmeyi ve ülkemizde yapılan benzer çalışmalar ile ilgili okuyucuya bilgi vermeyi amaçlamıştır. Görme engellilerin hayatımızın bir parçası olduğu gerçeğini sezdirmeye çalışan yazar, Japonya’da basılan “Terumi” dergisinin görme engelliler için hazırlanma şekline, derginin önemine değinerek okuyucuda bir bilinç oluşmasını hedeflemiştir.

Başlık

Metnin içeriği ile ilgili bilgi verir nitelikte olan başlık, metnin özeti gibidir. Okuyucuda merak uyandıracak nitelikte bir başlık olduğu için ilk iki paragrafta başlıkta kullanılan “Terumi” ifadesi detaylandırılmış ve okuyucunun merakı giderilmeye çalışılmıştır.

Konu

Japonya’da görme engelli çocuklar için basılan “Terumi” dergisinin nasıl basıldığını, hangi özelliklere sahip olduğunu konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

Metin, en çok tekrarlanan “dergi, çocuk, Terumi, görme engeli” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-6. tümceler giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde “Terumi” adlı derginin nerede basıldığı, yayın yönetmenin kim olduğu, kaç abonesi olduğu gibi bilgilerle okuyucunun merakı giderilmeye çalışılmıştır.

Gelişme Bölümü: Bu bölüm üç kısımdan meydana gelmektedir. 7-14. tümceler gelişme bölümünün birinci kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda dergide kullanılan teknikler, kabartmalar, resimler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

15-20. tümceler gelişme bölümünün ikinci kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda derginin amacına değinilmektedir. Derginin nasıl basıldığı hakkında bilgiler de verilmiştir.

20-29. tümceler gelişme bölümünün üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda yazar, görme engelliler için ülkemizde bu dergiye benzer çalışmaların yapılmadığını belirterek hem ülkesindeki aydınları hem de kendisini eleştirmiştir. Kendisiyle ilgili yaptığı eleştiriden sonra bu hususta yaptıklarını anlatmıştır.

Sonuç Bölümü: 30-31. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar kendisinin de katkıda bulunduğu ve Türkiye’de görme engelliler için “Braille” alfabesiyle basılan ilk çocuk dergisinden bahsetmekte ve derginin kısa soluklu olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.

Konu değişimi belirleyicileri

Metnin 1. tümcesinde “Terumi”nin bir dergi olduğu bilgisi verilmiştir. 2. tümcede “ama” bağlacı ile konu değişimi yapılmış ve derginin diğer dergilerden farklı olduğu vurgulanmıştır. 3-6. tümcelerde derginin özellikleri ele alınmıştır. 4. tümcede “Hatta Hisaya” konu katılımcısı ile konu değişmiş, devam eden tümcelerde dergi hakkında bilgiler verilmiştir.

7. tümcede kullanılan “öteki çocuk dergilerinden farkı yok” tümcesi ile konu değişimi yapılmış ve 8. tümcede “üstelik” ifadesiyle “Terumi” dergisinin diğer dergilerden farkı üzerinde durulmuştur. 9-14. tümcelerde bu konu işlenmeye devam edilmiştir.

15. tümcede “özel bir sayı” ifadesiyle yeni konuya girilmiş. 16. tümcede derginin özel sayısının amacı açıklanmıştır.

17. tümcede “ilk kez” ifadesiyle dergi hakkında önemli bir bilgidен bahsedilmiş ve yeni bir konuya girilmiştir. 18. ve 19. tümcede önceki tümcenin devamı olarak derginin özel sayısında ilk kez kullanılan basım tekniğine değinilmiştir.

20. tümcede “İngilizce kitap” söz grubuyla konu değiştirilmiş ve Terumi dergisinin dünyadaki bütün görme engelli çocuklar için basılmış bir kitabı olduğu konu edilmiştir.

21. tümcede “Ülkemiz” sözcüğü ile mekân değişmiş, görme engelliler için ülkemizde hiç çalışma yapılmamış olması eleştirilmiştir. Yazar 22 ve 23. tümcede “anlatamam, inandım” yüklemelerindeki kişi ekleri ile kendisine dış gönderimde bulunmuş ve ülkemizdeki gelişmeler ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

24. tümcede “sesli kitaplar” kavramı ile konu değişmiş, görme engelliler için bugüne kadar bir kütüphanenin oluşturulmamış olması eleştirilmiştir. 25. tümcede ise bu eksikliğin bugüne kadar giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

26. tümcede “Zararın neresinden dönülürse kârdır.” atasözüyle yazar, kendisine dış gönderimde bulunarak bugüne kadar yapmadığı çalışmalar için özeleştiride bulunmuştur.

27. tümcede “Altınokta Körler Derneği yöneticisi Turan İçli” konu katılımcısı ile konu değişmiş ve 28. tümcede yazar kendisine dış gönderim yaparak bu konuda yaptıklarını anlatmıştır.

29. tümcede “ama” bağlacı ile konu değişmiş, 27. tümceye art gönderim yapılmıştır. Yazar görme engelliler için yapmaya karar verdiği çalışmalarda “Altınokta Körler Derneği”nin de kendisi gibi bir arayış içinde olduğunu belirtmiştir.

30. tümcede “Körebe” kavramı ile konu değişmiş, yazar ve arkadaşlarının Türkiye’deki görme engelli çocuklar için bastıkları “Körebe” isimli dergiden bahsedilmiştir. 31. tümcede ise bu çalışmadan ötürü yaşanan sevinç anlatılırken akabinde kısa soluklu bir çalışma olmasından ötürü yaşanan hayal kırıklığı ile metin sona erdirilmiştir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Metnin içerisinde ana düşünce açıkça belirtilmemiş, okuyucunun bulması beklenmiştir. Ancak yazarın yakınmalarını barındıran *“Otuz beş yıla yakındır çocuklarla ilgili çalışmalar yapan biri olarak, bu konuya bu denli duyarsız kaldığıma, kalındığına ve aslında toplumdaki gerçek körlerin biz aydınlar olduğumuza bir kez daha inandım. (23)”* tümcesi, ana düşünce tümcesi olmaya yakındır. Çünkü metinde Japonya’da görme engelliler için yapılan bir çalışmanın benzerlerinin ülkemizde yapılmamış olması ve bu konuya bu kadar duyarsız kalınması eleştirilmiştir.

Biçem

Hâkim bakış açısıyla bilgilerin aktarıldığı metinde sıfır odaklayım kullanılmıştır. Yazarın biçemsel özelliğini ortaya koyan doğrudan aktarım tümcelerine, eksik tümcelere, ünlem ve soru tümcelerine metinde rastlanmamıştır. Sık sık bağlaçların kullanıldığı metinde yazar, ekonomik bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Deyimlerin, söz sanatlarının kullanılmadığı metinde yazar, 26. tümcede bir atasözü kullanarak bilgilerin daha fazla kalıcı olmasını sağlamıştır. “Kör” ifadesi yerine “görme engelli” ifadesi kullanan yazar güzel adlandırma yapmıştır. Farklı sözcüklerin, argonun kullanılmadığı metinde yazar; yalın, açık ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Özet

Terumi, Japonya’da görme engelliler için 21 yıldır kesintisiz bir şekilde basılan bir çocuk dergisidir. Bu dergide benzer dergilerden farklı olarak özel bir mürekkep kullanılmaktadır. Terumi dergisinin 1992 yılında basılan özel sayısında ebeveynlerin çocuklarıyla beraber okuyabilmeleri için yeni bir basım tekniği kullanmışlardır. Derginin sol sayfaları normal yazılı ve resimli, sağ sayfaları ise kabartmalı “Braille” alfabesiyle basılmış. Ülkemizde Terumi dergisine benzer özellikte basılmış bir dergi bulunmamaktadır. Bu konuda kendisini eleştiren yazar birçok girişimde bulunur ve 11 Şubat 2005 tarihinde ülkemizde Braille alfabesi ile basılan ilk görme engelli çocuk dergisi olan “Körebe”yi okurla buluşturur. Ancak bu dergi uzun soluklu olmaz, bir buçuk yıl gibi bir süre sonra basımı durdurulur.

Sonuç tümcesi

“Japonya’dan 21 yıl sonra da olsa ülkemizde “Braille” alfabesiyle basılan bu ilk çocuk dergisi Körebe’nin yayıncısı olmak bana ve arkadaşlarıma çok büyük mutluluk verse de ne yazık ki derginin bir buçuk yıl gibi kısa bir yaşamı olması da beni o denli üzmüştür. (31)” sonuç tümcesi metnin derin yapısında iletilmek istenene az da olsa değinmektedir. Yazar, görme engelliler ile ilgili yapılan çalışmalar üzerinden ülkemizi Japonya ile kıyaslayarak eleştirmiş ve bu durumdan ders çıkarmamız gerektiğini sezdirmeye çalışmıştır.

Motif/İzlek

“Empati”, “özeleştir”, “işini iyi yapma”, “üzüntü”, “çaba” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Terumi öteki çocuk dergilerinden çok farklı çünkü o, görme engelli çocuklar için hazırlanıyor.” ve “Ülkemizde ne yazık ki görme engelli çocuklarımızla ilgili bugüne kadar yayımlanmış tek bir çocuk dergisi yoktu.” tümceleri metnin alt izleğidir. “Görme engelli bireyler de toplumun bir parçasıdır ve normal bireylerin faydalandığı bütün imkânlar onlar için de sağlanmalıdır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.1.5. “Fahrünnisa” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

“Fahrünnisa” metni, Halide Nusret Zorlu’nun öğretmenlik yıllarında unutamadığı bir öğrencisi ile ilgili anılarını kaleme aldığı anı türünde bir metindir. Kısaltılarak yazılan metinde 37 adet tümce ve 428 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Buna rağmen bir tek **derste** bile, onun, **derse** kalkmak için ufacık bir arzu gösterdiğini görmek bana nasip olmadı. (17) Kaldırdığım **derslerin** hiçbirinde de en küçük bir ihmali, yanlışını, bir tereddüdünü görmedim. (18) Daima, o ilk günkü gafıl avlanmış tavrı, pembeleşen ürkek yüzü ile kalkar ve muhakkak “çok iyi” bir **ders** anlatırdı. (19)*

Ardışık tümcelerde kullanılan “ders” sözcüğü aynı sözcüğün yinelenmesine örnek oluşturmaktadır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Onun **ürkek**, iddiasız hâlinin engin bir gururun maskesi olduğunu sonradan anladım. (20) “En iyi” olamamak korkusu onu **çekingen** ve suskun yapıyordu. (21)*

20. tümcedeki “ürkek” sözcüğü 21. tümcede yakın anlamda kullanılabilecek “çekingen” sözcüğü ile yinelenmiştir.

*Daha **sonra önce** de tahmin etmiş olduğum gibi kendisini daha büyük, daha ciddi işlere verdi ve mesleğin bilim yönünde derinleşme yolunu tuttu: Planlı, devamlı, fakat son derece alçak gönüllü ve sessiz bir çalışma! (36)*

36. tümcede “sonra” sözcüğü zıt anlamlısı olan “önce” sözcüğü ile yinelenmiş ve bağlaşıklık sağlanmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlar kullanılmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Öğrenci değil misin? (26) Okula öğrenmek için, yanlışlarını düzeltmek için gelmiyor musun? (27)

26 ve 27. tümcelerde kullanılan “öğrenci” ve “öğrenmek” sözcükleriyle kısmi yinelemeler yapılmış ve tümceler arasında bağlaşıklık sağlanmıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

“Okul” motifi, “Lise, sınıf, öğrenci, hoca” sözcüklerinin eşdizimlenmesi ile oluşturulmuştur.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Sınıfta ön sıralarda otururdu fakat öyle iddiasız, öyle içine gömülü bir hâli vardı ki ilk bakışta, dersleriyle pek dost olmadığını ve derse kaldırılmaktan hiç de hoşlanmayacağını sanabilirdiniz. (1)

1. tümcedeki “otururdu” yüklemindeki boş kişi eki, “hâli”, “dersleri”, “olmadığını” ve “hoşlanmayacağını” sözcüklerindeki iyelik ekleri ile 32. tümcedeki “Fahrünnisa” kişisine ön gönderim yapılmıştır. “sanabilirdiniz” yüklemindeki 2. çokluk kişi ekiyle metinde karşılığı olmayan okura dış gönderim yapılmıştır.

En basit, en kolay konularda, bütün arka sıraların el kaldırdığı zamanlarda bile o; önüne bakar, susardı. (2)

2. tümcedeki “o” kişi adılı ve “susardı” yüklemindeki boş kişi eki, 32. tümcedeki “Fahrünnisa” kişisine yapılmış ön gönderimlerdir.

Birkaç defa özellikle onun yüzüne bakmış(tım): (3)

— Kim **bu konuyu** anlatmak ister, diye **sormuştum**. (4) **O**, aynı **suskun**, **ilgisiz tavrı muhafaza etmişti**. (5)

3. tümcede kullanılan “onun” kişi adılı ile 32. tümcedeki “Fahrünnisa” kişisine ön gönderim yapılmıştır. Aynı tümcenin yüklemi olan “bakmış(tım)” sözcüğündeki 1. tekil kişi ekiyle yazar kendine yani 23. tümcede geçen “hocam” kişisine ön gönderimde bulunmuştur. 4. tümcede yer alan “bu konuyu” gösterme sıfatı; metinde açıkça belirtilmediği için dış gönderim, “sormuştum” yüklemindeki 1. tekil kişi eki ile de yazar “hocam” ifadesine gönderimde bulunduğu için ön gönderim gerçekleşmiştir. 5. tümcedeki “O” kişi adılı ile “etmişti” yüklemindeki boş kişi eki, 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne birer ön gönderimdir.

— **Siz anlatınız, dedim**. (6)

Gafil avlanmış gibi birden hafifçe kızardı. (7) Ürkek bir yüzle kalktı ve anlattı. (8)

6. tümcedeki “Siz” kişi adılı ile “anlatınız” yüklemindeki 2.çokluk kişi eki 32. tümcede geçen “Fahrünnisa” sözcüğüne, “dedim” yüklemindeki 1. tekil kişi eki de “hocam” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir. 7. tümcenin yüklemi olan “kızardı” sözcüğü ile 8. tümcenin yüklemleri olan “kalktı ve anlattı” sözcüklerindeki boş kişi ekleri 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir.

O anlattıkça şaşkınlığım ve sevincim artıyordu. (9)

Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemişim. (10)

9. tümcede yer alan “O” kişi adılı 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne, “şaşkınlığım ve sevincim” sözcüklerindeki iyelik ekleri yazarın kendisine yani “hocam” sözcüğüne yaptığı ön gönderimlerdir. 10. tümcedeki “ömrüm” sözcüğünde yer alan iyelik eki ile “görmemişim” yüklemine yer alan 1. tekil kişi eki de aynı şekilde yazarın kendisine yaptığı ön gönderimlerdir.

Haftalardan beri karşımda sessiz sessiz hatta cansız cansız oturan, sınıfta varlığıyla yokluğu eşit görülen, en heyecanlı derslerde bile

yüzünün çizgileri kımıldamayan bu çocuk, beni tam manasıyla şaşırtmıştı: (11)

11. tümcedeki “karşımda” sözcüğünde yer alan iyelik eki ile “beni” kişi adılı yazarın metinde “hoca” diye ifade ettiği kendine yaptığı ön gönderimlerdir. Aynı tümcede yer alan “yokluğu ve yüzünün” sözcüklerindeki iyelik ekleri ile “bu çocuk” gösterme sıfatı 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir.

“Gafıl avlanan” o değildi, bendim! (12)

(...)

Yüzüne ilk defa dikkatle baktım. (13)

12. tümcede yer alan “o” kişi adılı ile 13. tümcede yer alan “yüzüne” sözcüğündeki iyelik eki, 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılmış birer ön gönderimdir. 12. tümcedeki “bendim” kişi adılı ile 13. tümcedeki “baktım” yüklemine yer alan 1. tekil kişi eki “hocam” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir.

Fakat iri iri açılan kapkara gözlerinde güzellikten de fazla bir şey, sonsuz bir derinlik, insanı çekip götüren bir şey vardı. (15) Ona üç yıl hocalık ettim ve dostluğumuz günden güne arttı. (16) Buna rağmen bir tek derste bile, onun, derse kalkmak için ufacık bir arzu gösterdiğini görmek bana nasip olmadı. (17)

15. tümcede kullanılan “gözlerinde” sözcüğündeki iyelik eki ile 16. tümcede kullanılan “Ona” kişi adılı 32. tümcede geçen “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir. 16. tümcede kullanılan “ettim” sözcüğündeki 1. tekil kişi eki yazarın kendisine yaptığı bir ön gönderim iken “dostluğumuz” sözcüğünde yer alan iyelik eki hem “Fahrünnisa” sözcüğüne hem de yazarın kendine yaptığı bir ön gönderimdir.

Kaldırdığım derslerin hiçbirinde de en küçük bir ihmali, yanlışını, bir tereddüdünü görmedim. (18) Daima, o ilk günkü gafıl avlanmış tavrı, pembeleşen ürkek yüzü ile kalkar ve muhakkak “çok iyi” bir ders anlatırdı. (19)

18. tümcede “Kaldırdığım” ifadesindeki iyelik eki, “görmedim” yüklemine kullanılan 1. tekil kişi eki ile “hoca” sözcüğüne ön gönderimde bulunulmuştur. Aynı

tümcede kullanılan “ihmalini, yanlışını, tereddüdünü” ifadelerinde kullanılan iyelik ekleri ile “Fahrünnisa” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır. 19. tümcedeki “yüzü” ifadesinde yer alan iyelik eki ve “kalkar ve anlatırdı” yüklemelerindeki boş kişi ekleri ile “Fahrünnisa” sözcüğüne aynı şekilde ön gönderim yapılmıştır.

***Onun** ürkek, iddiasız hâlinin engin bir gururun maskesi olduğunu sonradan anladım. (20) “En iyi” olamamak korkusu **onu** çekingen ve suskun yapıyordu. (21)*

20. tümce kullanılan “onun” kişi adılı ve 21. tümcedeki “onu” kişi adılı ile “Fahrünnisa” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır. 20. tümcenin yüklemi olan “anladım” sözcüğündeki 1. tekil kişi eki ile de 23. tümcede kullanılan “hoca” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır.

Kendisine:

*— Neden derse kalkmak için hiçbir zaman istek göstermiyorsun, diye sorduğum zaman verdiği cevap, **onun bu** müthiş gururunu birden açığa vurmuştu. (22)*

22. tümcede “Kendisine” dönüşlülük adılı ile “Fahrünnisa” sözcüğüne ön gönderim yapılmıştır. Aynı tümcedeki “göstermiyorsun” yüklemesindeki 2. tekil kişi eki, “verdiği” sözcüğündeki iyelik eki ve “onun” kişi adılı 32. tümcede geçen “Fahrünnisa” sözcüğüne ön gönderim, “sorduğum” sözcüğündeki iyelik eki ise “hoca” kişisine ön gönderimdir. Ayrıca “bu müthiş gururu” söz grubundaki gösterme sıfatı 20. tümcede geçen “gurur” sözcüğüne bir art gönderimdir.

*— **Buna** nasıl cesaret edebilirim, hocam? (23) Ya bir yanlışım çıkıverirse? (24)*

23. tümcede kullanılan “buna” gösterme adılı 22. tümceye yapılan bir art gönderimdir. “edebilirim” sözcüğündeki 1. tekil kişi eki ve “hocam” sözcüğündeki iyelik eki de “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan birer ön gönderimdir. 23. tümcede kullanılan “yanlışım” sözcüğündeki iyelik eki de aynı şekilde ön gönderimdir.

— Ne olur? (25) Öğrenci değil misin? (26) Okula öğrenmek için, yanlışlarını düzeltmek için gelmiyor musun? (27)

26 ve 27. tümcelerin yükleminde kullanılan 2. tekil kişi ekleri ile 27. tümcede kullanılan “yanlışlarını” sözcüğündeki iyelik eki “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan ön gönderimlerdir.

— Fakat **kendim** kalkmak istersem **kendime** tam manasıyla güveniyorum, karşımdakilere meydan okuyorum, demektir. (28) **Bu durumda** biri eğer bir yanlış yaparsa gülünç olur, değil mi efendim? (29)

28. tümcede kullanılan “kendim” dönüşlülük adılı, “istersem, güveniyorum, okuyorum” yüklemelerindeki 1. tekil kişi ekleri ve “karşımdakilere” sözcüğündeki iyelik eki “Fahrünnisa” kişisine yapılan ön gönderimlerdir. 29. tümcedeki “Bu durumda” gösterme sıfatı 28. tümceye yapılan bir art gönderimdir. Aynı tümcede geçen “efendim” sözcüğündeki iyelik eki de “Fahrünnisa” kişisine yapılan bir ön gönderimdir.

En hassas noktasını böylece anlamış olduktan sonra dostluğumuz daha derinleşti. (30) O kadar ki o, bana şiirlerini göstermeye başladı! (31)

30. tümcedeki “noktasını” sözcüğünde yer alan iyelik eki 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan bir ön gönderimdir. “dostluğumuz” sözcüğünde yer alan 1. çokluk kişi eki yazarın kendine yaptığı bir art gönderim iken “Fahrünnisa” sözcüğüne yaptığı bir ön gönderimdir. 31. tümcede yer alan “O” adılı “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan ön gönderim iken “bana” adılı yazarın kendisine yaptığı bir art gönderimdir.

Fahrünnisa, lise gibi, edebiyat fakültesini de büyük bir başarı ile bitirdi. (32) Lisede benim, benden sonra da hocam Süleyman Şevket’in en değerli öğrencisi oldu. (33) Fakültede de memleketin en yetkili profesörünün en iyi öğrencisi oydu. (34)

33. tümcede “benim ve benden” adıları yazarın kendisine yaptığı art gönderimlerdir. “hocam” sözcüğündeki iyelik eki de aynı şekilde yazarın kendisine yaptığı bir art gönderimdir. “öğrencisi” sözcüğündeki iyelik eki, aynı tümcede yer alan “Süleyman Şevket” ismine yapılan bir art gönderimdir. 34. tümcede yer alan

“öğrencisi” sözcüğündeki iyelik eki “en yetkili profesör” sözcüğüne yapılan, “oydu” adılı ise 32. tümcedeki “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

*Birkaç yıl sonra, **onun** güzel şiir kitabı **beni** Anadolu’nun bir köşesinde buldu; gözlerimi sevinç ve övünç yaşlarıyla doldurdu. (35)*
*Daha sonra önce de tahmin etmiş olduğum gibi **kendisini** daha büyük, daha ciddi işlere **verdi** ve mesleğin bilim yönünde derinleşme **yolunu tuttu**: Planlı, devamlı, fakat son derece alçak gönüllü ve sessiz bir çalışma! (36) Şimdi **ben ondan**, adını dünya edebiyat tarihlerinde sonsuzlaştıracak olan orijinal eserler bekliyorum. (37)*

35. tümcedeki “onun” kişi adılı ve “kitabı” sözcüğündeki iyelik eki, 32. tümcede yer alan “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan birer art gönderimdir. Aynı tümcede “beni” kişi adılı da önceki tümcelerde belirtilen “hoca” sözcüğüne art gönderimdir. 36. tümcede kullanılan “kendisini” dönüşlülük adılı ve “verdi, yolunu tuttu” yüklemlerindeki boş kişi ekleri “Fahrünnisa” ismine yapılan birer art gönderimdir. 37. tümcede “ben” kişi adılı ile “bekliyorum” yüklemindeki 1. tekil kişi eki yazarın kendisine yapmış olduğu art gönderimlerdir. “Ondan” kişi adılı ve “adını” sözcüğündeki iyelik eki “Fahrünnisa” sözcüğüne yapılan diğer art gönderimlerdir.

Eksilti

*(O) Sınıfta ön sıralarda otururdu fakat **(onun)** öyle iddiasız, öyle içine gömülü bir hâli vardı ki **(siz)** ilk bakışta, **(onun)** dersleriyle pek dost olmadığını ve derse kaldırılmaktan hiç de hoşlanmayacağını sanabilirdiniz. (1)*

1. tümcede tamlayan ve özne eksiltileri söz konusudur.

***(Ben)** Kim bu konuyu anlatmak ister, diye sormuştum. (4)*

4. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

***(Ben)**Siz **(konuyu)** anlatınız, dedim. (6)*

6. tümcede özne ve nesne eksiltisi bulunmaktadır.

(O) Gafil avlanmış gibi birden hafifçe kızardı. (7) (O) Ürkek bir yüzle kalktı ve (konuyu) anlattı. (8)

7. tümcede özne eksiltisi, 8. tümcede özne ve nesne eksiltisi mevcuttur.

(Ben) Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemiştim. (10)

10. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Onun) Yüzüne ilk defa dikkatle baktım. (13)

13. tümcede tamlayan eksiltili yapı kullanılmıştır.

Fakat (Onun) iri iri açılan kapkara gözlerinde güzellikten de fazla bir şey, sonsuz bir derinlik, insanı çekip götüren bir şey vardı. (15) Ona üç yıl hocalık ettim ve (Bizim) dostluğumuz günden güne arttı. (16)

15 ve 16. tümcede tamlayan eksiltisi mevcuttur.

(Ben) Kaldırdığım derslerin hiçbirinde de (Onun) en küçük bir ihmali, yanlışını, bir tereddüdünü görmedim. (18)

18. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi söz konusudur.

(Ben) Onun ürkek, iddiasız hâlinin engin bir gururun maskesi olduğunu sonradan anladım. (20)

20. tümcede özne eksiltili yapı kullanılmıştır.

(Ben) Kendisine:

— (Sen) Neden derse kalkmak için hiçbir zaman istek göstermiyorsun, diye (ona) sorduğum zaman (bana) verdiği cevap, onun bu müthiş gururunu birden açığa vurmuştu. (22)

22. tümcede özne ve tümleç eksiltileri söz konusudur.

— (Ben) Buna nasıl cesaret edebilirim, hocam? (23) Ya (Benim) bir yanlışım çıkıverirse? (24)

— Ne olur? (25) (Sen) Öğrenci değil misin? (26) (Sen) Okula öğrenmek için, yanlışlarını düzeltmek için gelmiyor musun? (27)

23, 26 ve 27. tümcede özne; 24. tümcede tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Onun) *En hassas noktasını böylece anlamış olduktan sonra* **(Bizim)** *dostluğumuz daha derinleşti. (30)*

30. tümcede tamlayan eksiltileri mevcuttur.

(O) *Lisede benim, benden sonra da hocam Süleyman Şevket'in en değerli öğrencisi oldu. (33)*

33. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

Birkaç yıl sonra, onun güzel şiir kitabı beni Anadolu'nun bir köşesinde buldu; (Benim) gözlerimi sevinç ve övünç yaşlarıyla doldurdu. (35) Daha sonra önce de (Benim) tahmin etmiş olduğum gibi kendisini daha büyük, daha ciddi işlere verdi ve (O) mesleğin bilim yönünde derinleşme yolunu tuttu: Planlı, devamlı, fakat son derece alçak gönüllü ve sessiz bir çalışma! (36)

35. tümcede tamlayan, 36. tümcede ise tamlayan ve özne eksiltisi mevcuttur.

Değiştirim

Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemiştim. (10) Haftalardan beri karşımda sessiz sessiz hatta cansız cansız oturan, sınıfta varlığıyla yokluğu eşit görülen, en heyecanlı derslerde bile yüzünün çizgileri kımıldamayan bu çocuk, beni tam manasıyla şaşırtmıştı: (11)

11. tümcede kullanılan “bu çocuk” ifadesi 10. tümcedeki “öğrenci” ifadesinin yerine kullanılarak ada dayalı değiştirim yapılmıştır.

— *Fakat kendim kalkmak istersem kendime tam manasıyla güveniyorum, karşımdakilere meydan okuyorum, demektir. (28) Bu durumda biri eğer bir yanlış yaparsa gülünç olur, değil mi efendim? (29)*

29. tümcede kullanılan “biri” ifadesi aynı tümcedeki “karşımdakiler” ifadesinin yerine kullanılarak ada dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

1, 8, 9, 16, 19, 21, 35 ve 36. tümcede ekleyici “ve” bağlacı; 1, 15, 18, 32, 33, 34 ve 36. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 1, 15, 28 ve 36. tümcede çeliştirici “fakat” bağlacı; 1. tümcede de çeliştirici “ki” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

*Ürkek bir yüzle **kalktı** ve **anlattı**. (8)*

8. tümcenin yüklemeleri fiil + -di’li geçmiş zaman eki + boş kişi eki şeklinde tekrarlanmış ve koşutluk sağlanmıştır.

*Ömrümde bu kadar **duyarak, kavrayarak, benimseyerek** ders anlatan öğrenci görmemiştim. (10)*

10. tümcede fiil + yapım eki şeklinde tekrar eden yan tümceler koşut yapıya örnektir.

*Haftalardan beri karşımda sessiz sessiz hatta cansız cansız **oturan**, sınıfta varlığıyla yokluğu eşit **görülen**, en heyecanlı derslerde bile yüzünün çizgileri **kımıldamayan** bu çocuk, beni tam manasıyla şaşırtmıştı. (11)*

11. tümcenin öznesinde yer alan yan tümceler koşut tümce yapısına örnek oluşturmaktadır.

*Kaldırdığım derslerin hiçbirinde de en küçük bir **ihmalini, yanlışını, bir tereddüdünü** görmedim. (18)*

18. tümcede nesnelerin isim + iyelik eki + -i belirtme eki şeklindeki tekrarı koşut tümce yapısına örnektir.

*Birkaç yıl sonra, onun güzel şiir kitabı beni Anadolu’nun bir köşesinde **buldu**; gözlerimi sevinç ve övünç yaşlarıyla **doldurdu**. (35)*

35. tümcenin yüklemlerinde fiil + -di’li geçmiş zaman eki + boş kişi eki biçiminde yapılan tekrar koşutluk sağlanmıştır.

Zaman uyumu ve görünüş

Öykünün yazıldığı tarih tam olarak belirtilmese de yazarın öğretmenlik yıllarına ait anıları olduğu anlaşılmaktadır. Metin, öğretmenin sınıfta ön sıralarda oturduğunu belirttiği öğrencisiyle ilgili gözlemlerini anlatmasıyla başlamaktadır. Açık bir tarihin verilmediği metinde “*Ona üç yıl hocalık ettim ve dostluğumuz günden güne arttı. (16)*” tümcesinde kullanılan zaman ifadesi yazılan metnin geniş bir zaman dilimini kapsadığını göstermektedir. Art arda gelen “*Fahrünnisa, lise gibi, edebiyat fakültesini de büyük bir başarı ile bitirdi. (32) Lisede benim, benden sonra da hocam Süleyman Şevket’in en değerli öğrencisi oldu. (33) Fakültede de memleketin en yetkili profesörünün en iyi öğrencisi oydu. (34)*” tümceleri bu durumu açıklamaktadır.

Metinde “*Kim bu konuyu anlatmak ister, diye sormuştum. (4) O, aynı suskun, ilgisiz tavrı muhafaza etmişti. (5)*” tümcelerinde olduğu gibi yazar, içinde olduğu olayları anlatırken genellikle –di’li geçmiş zaman kullanmıştır. Geçmişte sürerlik ifade eden tümcelerde (...susardı) geniş zamanın hikâyesi, bazı tümcelerde (...artıyordu) şimdiki zamanın hikâyesi, bazı tümcelerde de (...şaşırmıştı) geçmiş zamanın hikâyesi kullanılmıştır.

Karşılıklı konuşmalarda:

— *Buna nasıl cesaret edebilirim, hocam? (23) Ya bir yanılsım çıkıverirse? (24)*

— *Ne olur? (25) Öğrenci değil misin? (26) Okula öğrenmek için, yanılsılarını düzeltmek için gelmiyor musun? (27)*

tümcelerinde olduğu gibi geniş zaman ya da şimdiki zaman kullanıldığı belirlenmiştir.

İşlevsel tümce yapısı

En basit, en kolay konularda, bütün arka sıraların el kaldırdığı zamanlarda bile o; önüne bakar, susardı. (2)

2. tümcede “o” ortak öznesi yüklemelerin öncesine getirilerek vurgulanmıştır.

Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemiştim. (10)

10. tümcede “öğrenci” nesnesi yüklem öncesine getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Buna rağmen bir tek derste bile, onun, derse kalkmak için ufacık bir arzu gösterdiğini görmek bana nasip olmadı. (17)

17. tümcenin “bana” dolaylı tümleci yüklem öncesine getirilerek vurgulanmıştır.

Bu durumda biri eğer bir yanlış yaparsa gülünç olur, değil mi efendim? (29)

29. tümcede yüklemden sonra gelen “değil mi efendim” sorusu vurgu yapmak ve dikkat çekmek amacıyla yapılmıştır.

Örtük anlatım

En basit, en kolay konularda, bütün arka sıraların el kaldırdığı zamanlarda bile o; önüne bakar, susardı. (2)

2. tümcede öğrencinin içine kapanık, utangaç olduğu örtük bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

4.1.6. “Fahrünnisa” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Yazar, öğretmenlik yıllarında tanıdığı ve kişilik özellikleri nedeniyle unutamadığı öğrencisi ile ilgili anılarını anlattığı “Fahrünnisa” metninde insanların bazen gördükleri gibi olmadığını anlatmaya amaçlamıştır. İnsanlar, bazı korkuları nedeniyle kendilerini tam olarak ifade edemezler. Bu da onların dışarıdan farklı bir birey olarak görünmelerine neden olur. Yazar da bu metinde, hayatından verdiği bir örnekle insanları tanımanın kolay olmadığını, bazı dostluklar için belli şartların oluşması gerektiğini aktarmayı hedeflemiştir.

Başlık

Metnin ana karakterinin başlıkta kullanılması içerikle ilgili ipucu verse de içeriği tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü metinde daha çok, Fahrünnisa adlı öğrencinin sınıftaki ürkekliğinin, sessizliğinin, utangaçlığının sebepleri anlatıldıktan

sonra öğretmeninin tanımaya başladığı öğrencisi hakkında değişen fikirleri ve aralarında oluşmaya başlayan dostlukları anlatılmıştır.

Konu

Çok konuşmayan, sessiz ve ilgisiz gibi görünen Fahrünnisa'nın verdiği cevaplarla öğretmenini şaşırtması ve öğretmeni ile aralarında gelişen dostluğu konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

“Fahrünnisa” metni, “öğrenci, ders, korku, alçakgönüllülük” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-2. tümceler giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde sınıfta ön sıralarda oturan Fahrünnisa hakkında öğretmenin izlenimleri anlatılmaktadır.

Gelişme Bölümü: 3-31 tümceler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. 3-8. tümcelerde öğretmen, sınıfta sorduğu bir soruyu Fahrünnisa'dan cevaplamasını ister. Soru karşısında önce utanıp kızaran Fahrünnisa, kendisini toparlayıp cevap verir. 9-12. tümcelerde öğretmen; öğrencisinin verdiği cevaba, cevabı veriş şekline oldukça şaşıır. 13-15. tümcelerde cevaptan etkilendiğini belirten öğretmen öğrencisini ilk defa detaylı bir şekilde inceler ve betimler.

16-21. tümcelerde günden güne artan dostluklarından bahseden öğretmen, öğrencisinin ilk gün gösterdiği davranışlarının değişmediğini ama derse aynı şekilde katılmaya devam ettiğini vurgular. 22-31. tümcelerde öğrencisine suskunluğunun sebebini soran öğretmen, aldığı cevaplarla tekrar şaşıır.

Sonuç Bölümü: 32-37. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde öğretmeni, Fahrünnisa'nın eğitim hayatını birer tümce ile özetledikten sonra kendisine gönderdiği şiir kitabından bahseder. Son olarak öğretmeni Fahrünnisa'dan dünya çapında bir eser beklediğini belirterek metni sonlandırır.

Konu değişimi belirleyicileri

1. tümcede öğrenci hakkında bilgi verilirken tümcenin devamında kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişimi yapılmış ve önlerde otursa bile derse karşı ilgisiz görüldüğü belirtilmiştir. 2. tümcede de 1. tümce desteklenmiştir.

4. tümcede sınıfa sorulan bir soru ile konu değişimi yapılmış. 5. tümcede “O” kişi adlı ile metnin kahramanına ön gönderim yapılmış ve aynı tavırları gösterdiği belirtilmiştir.

12. tümcede yeni katılımcı “ben” yani yazar ile konu değişmiştir. 14. tümcede öğrencinin betimlemesi yapılırken 15. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu tekrar değişmiş ve öğrencinin gözlerindeki bilgi ve derinlikten bahsedilmiştir.

16. tümcede “üç yıl” zaman belirteci ile konu değişmiş ve öğretmenin öğrencisiyle geçirdiği bu süre zarfında gelişen dostlukları anlatılmıştır. 17. tümcede kullanılan “buna rağmen” söz grubu ile önceki tümceye art gönderim yapılmış ve öğrencinin davranışlarının değişmediği ifade edilmiştir.

19. tümcede kullanılan “o ilk günkü” ifadesi ile zamanda geriye dönülerek 7. tümceye art gönderim yapılmış ve konu değişmiştir. 20. tümcede kullanılan “sonradan” zaman belirteci ile zamanda ileriye gidilmiş ve konu tekrar değişmiştir.

22. tümcede öğretmenin sorduğu yeni bir soru ile konu değişmiştir. 23-29. tümcelerde öğrenci ve öğretmenin konuşmalarında kullandıkları zaman değiştiği için konu da değişmiştir.

32. tümcede “lise” sözcüğü, 33. tümcede “hocam Süleyman Şevket” katılımcısı, 34. tümcede “Fakülte” sözcüğü ile art arda konu değişimi gerçekleşmiştir.

35. tümcede “birkaç yıl sonra” zaman öbeği ile zamanda ileri gidilmiş ve konu değişmiştir. Bu tümcede öğretmene, öğrencisi tarafından gönderilen şiir kitabı konu edilmiştir.

36. tümcede Fahrünnisa’nın meslek hayatına nasıl devam ettiği ifade edilmiş. Tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişmiş ve Fahrünnisa’nın çalışmalarında her zaman olduğu gibi alçak gönüllü ve sessiz bir şekilde çalıştığı anlatılmıştır.

37. tümcede kullanılan “şimdi” zaman belirteci ve yüklemdeki şimdiki zaman eki ile konu değişmiş ve öğretmenin öğrencisinden yapmasını beklediği orijinal eserler konu edilmiştir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Onun ürkek, iddiasız hâlinin engin bir gururun maskesi olduğunu sonradan anladım. (20) “En iyi” olamamak korkusu onu çekingen ve suskun yapıyordu. (21)” tümcelerinde yazar; öğrencisinin sınıftaki utangaçlığının, ürkekliğinin sebeplerini anlatmıştır. Bu konu tümcelerini metnin ortalarında vermeyi tercih eden yazar, bu tutumuyla okurunu meraklandırmayı hedeflemiştir. *“Fahrünnisa, lise gibi, edebiyat fakültesini de büyük bir başarı ile bitirdi. (32) Lisede benim, benden sonra da hocam Süleyman Şevket’in en değerli öğrencisi oldu. (33) Fakültede de memleketin en yetkili profesörünün en iyi öğrencisi oydu. (34)”* konu tümceleri ile metnin kahramanının ne kadar zeki ve başarılı olduğu konu edilmiştir.

Biçem

Yazarın öğretmenlik yıllarında unutamadığı bir öğrencisi ile ilgili anılarını samimi bir dille kaleme aldığı metinde yazar olayın içinde olduğu için iç odaklayım (kahraman bakış açılı anlatım) söz konusudur. Doğrudan aktarım tümcelerine, kısaltılarak yazıldığı için eksik tümcelere, ünlem ve soru tümcelerine metinde yer verilmiştir. “Meydan okumak, açığa vurmak, gafil avlanmak” gibi deyimlerin kullanıldığı metinde, “arka sıraların el kaldırdığı” söz öbeğinde olduğu gibi ad aktarması da kullanılmıştır. Metinde öğrencisiyle ilgili sık sık betimlemeler yapan yazar, birçok yerde süslü bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Özet

Öğretmeni ilk zamanlarda Fahrünnisa’nın sessiz, ilgisiz, derse kaldırılmaktan hoşlanmayan bir öğrenci olduğunu düşünmektedir. Bir gün öğretmeni Fahrünnisa’ya bir soru sorar. Önce utancından yüzü kızaran Fahrünnisa, öğretmenin beklemediği bir şekilde duyarak, kavrayarak ve benimseyerek dersi anlatır. Bu duruma şaşırان öğretmenin Fahrünnisa ile ilgili düşünceleri değişir. Fahrünnisa’nın derse kalkmak için neden istek göstermediğini merak eder. Öğrencisinin verdiği cevapla bu duruma en iyi olamama korkusunun neden olduğunu anlar. Bu olaydan sonra dostlukları

ilerler. Fahrünnisa lisede olduğu gibi üniversiteyi de başarılı bir şekilde bitirir. Öğretmeni birkaç yıl sonra Anadolu'nun bir köşesinde öğrencisinin şiir kitabına denk gelir ve gururlanır. Fahrünnisa'nın mesleğini bilim yönünde derinleştirmeye çalıştığını öğrenen öğretmeni, kendisinden dünya edebiyatına unutulmayacak bir eserle katkı vermesini bekler.

Sonuç tümcesi

“Şimdi ben ondan, adını dünya edebiyat tarihlerinde sonsuzlaştıracak olan orijinal eserler bekliyorum. (37)” sonuç tümcesi, metnin giriş bölümünde yazarın izlenimlerini belirten tümcelerin tersine öğrencinin gayet başarılı ve dünya çapında eserler verebilecek biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Motif/İzlek

“Gurur”, “çekingelik”, “başarı”, “davranış” ve “sessizlik” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Suskunluk ve sessizlik bireylerin yanlış değerlendirilmesine neden olabilir.” tümcesi metnin alt izleği, “İnsanların en iyi olma çabası bazen dış dünyadan kopmalarına ve yanlış tanınmalarına neden olabilir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.1.7. “Torunuma Mektuplar” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Hatice Tanrıöğen tarafından kaleme alınan “Torunuma Mektuplar” metni, bir dedenin torununa gönderdiği ve müzelerin önemini anlatmaya çalıştığı mektup türünde bir metindir. Metinde 16 adet paragraf, 57 adet tümce ve 406 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Geleceğin **müzelerini** merak ediyorum. (48) Ama unutma! (49) Önemli olan **müze** değil, **müzede** sana sunulanlar.(50) Ve bir **müze**, teknik yönden ne kadar gelişmiş olursa olsun, asla içinde barındırdıklarından daha değerli, daha önemli olamaz. (51)*

Yukarıdaki tümcelerde kullanılan “müze” sözcükleri aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Unuttuklarımı hatırlamıştım. (38)

38. tümcede zıt anlamlı sözcükler beraber kullanılarak yineleme yapılmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Eğer Anıtkabir’e gitmedinse git. (44)

44. tümcede “git” sözcüğü kısmi olarak yinelenmiştir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Atatürk” motifi “tarih, anı, portre, büst, Anıtkabir” sözcüklerinin, “savaş” motifi ise “silah, asker, ordu, düşman” sözcüklerinin eşdizimlenmesi ile oluşturulmuştur.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Merhaba Sevgili Torunum,(1)

***İki önemli olayın yıl dönümü bugün. (2) Birincisi 1071 yılındaki
Malazgirt Savaşı.(3) Anadolu’yu yurt edinmemizin tarihi. (4)***

1. tümcedeki “Torunum” sözcüğünde kullanılan iyelik eki metinde yazar için açıkça belirtilen bir sözcük olmadığı için dış gönderimdir. Aynı şekilde 4. tümcede yer alan “edinmemizin” sözcüğündeki iyelik eki, metinde karşılığı olmadığı için dış gönderimdir.

*İkinci önemli olay ise bağımsızlık savaşı**mızda** düşmana en büyük darbeyi indirdiğimiz Büyük Taarruz.(8) 26 Ağustos 1922 günü, Büyük Önder Atatürk'ün emriyle, her adımda destanlar yaratan ordum**uz**, ulusuyla kenetlenip düşmanın üstüne yürümüştü. (9) O günleri içim**izde** yeterince hissederek anmayı **unuttuk** gibi geliyor **bana**. (10)*

8. tümcede kullanılan “savaşımız” sözcüğündeki iyelik eki, okura yapılmış bir dış gönderimdir. Aynı şekilde 9. tümcedeki “ordumuz” ve 10. tümcedeki “içimizde” sözcüklerinde kullanılan iyelik ekleri okura yapılmış birer dış gönderimdir. 10. tümcenin yüklemi olan “unuttuk” sözcüğünde yer alan 1.çokluk kişi eki okura yapılan bir dış gönderim iken, “bana” kişi adılı yazarın kendisine yapmış olduğu bir dış gönderimdir.

*Geçen gün İzmir'den gelen yeğenlerim**i**, babanı aldım, Anıtkabir'e gittik birlikte. (13) Büyük Ata'nın mozaesi önünde durduk. (14)*

13. tümcede kullanılan “yeğenlerimi” sözcüğündeki iyelik eki ile “aldım” sözcüğündeki 1. tekil kişi eki, yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir. Aynı tümcede kullanılan “babanı” sözcüğündeki iyelik eki ile 1. tümcede yer alan “Torunum” kişisine art gönderim yapılmıştır. Ayrıca 13. tümcedeki “gittik” yüklemine yer alan 1. çokluk kişi ekiyle 14. tümcede kullanılan “durduk” yüklemindeki 1. çokluk kişi ekleri birer art gönderimdir.

*Uzun zamandır fırsat bulup gidememişt**im**. (15) İçimde bazı duyguların tozlandığını, ışığını yitirdiğini ilk orada hissettim. (16) Önemsemem gereken birçok şeyin üzerinde düşünmediğimi anladım orada. (17)*

15, 16 ve 17. tümcelerin yüklemlerinde kullanılan 1. tekil kişi ekleriyle 16. tümcede kullanılan “içimde” sözcüğündeki iyelik eki, yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir.

*Bir işim vardı, bir hayatım. (18) Ailem**i** geçindirecek kadar para kazanıyordum. (19) Gerisi... (20) **Bana** bütün bunları sağlayan, bugünkü özgürlüğümü armağan edenleri pek düşünmez olmuştum. (21) İşte orada bunu fark ettim.(22)*

18, 19, 21 ve 22. tümcede kullanılan iyelik ekleri, 1. tekil şahıs ekleri ve 21. tümcedeki “bana” adılı yazarın kendisine yapmış olduğu birer dış gönderimdir.

Müzeyi gezdik çocuklarla. (23) Çanakkale deniz ve kara savaşlarının canlandırıldığı bölüme gelince, içimde kabaran duyguları kontrol etmek iyice güçleşti. (24) Biz orada 250 bin şehit vermiştik. (25)

23. tümcenin yüklemine kullanılan 1. çokluk şahıs eki 13. tümcenin kişilerine bir art gönderimdir. 24. tümcede kullanılan iyelik ekiyle yazar kendisine dış gönderimde bulunmuştur. Aynı şekilde 25. tümcede yer alan “biz” adılı ve yüklemde kullanılan 1. çokluk şahıs eki, yazarın kendisine ve okura yapmış olduğu dış gönderimlerdir.

Gözlerim dolu, tüylerim diken diken baktım her bir ayrıntıya. (26) Tabloda bir asker, dönmüş bize bakıyordu. (27) Bana, ta gözlerimin içine bakıyordu. (28) Sanki “Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısın?” diye soruyordu gözleriyle. (29)

26. tümcede kullanılan iyelik ekleri ve yüklemde yer alan 1. çokluk kişi ekiyle yazar, kendisine dış gönderimde bulunmuştur. 27. tümcede kullanılan “bize” adılı 13. tümcedeki kişilere, “bakıyordu” yüklemine kullanılan boş kişi eki de aynı tümcedeki “asker” sözcüğüne yapılan birer art gönderimdir. 28. tümcede kullanılan “bana” adılı ve “gözlerimin” sözcüğündeki iyelik eki yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir. Ancak “bakıyordu” yüklemine kullanılan boş kişi eki önceki tümcede yer alan “asker” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir. Aynı şekilde 29. tümcede kullanılan “biz” adılı, “ölmedik” sözcüğündeki 1. çokluk şahıs eki ve “soruyordu” yüklemine 1. tekil şahıs eki, “asker” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

Kulağımda silah sesleri, yürümeye devam ettim. (31) Her bir galeride bize bu ülkeyi, Cumhuriyet’i armağan edenlerin portreleri, büstleri vardı. (32)

31. tümcede kullanılan “kulağımda” sözcüğündeki iyelik eki ile “ettim” yüklemine 1. tekil kişi eki, yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir. Ayrıca 32. tümcedeki “bize” adılı yazarın hem kendisine hem de okura yaptığı dış gönderimlerdendir.

Müzeden çıktıktan sonra bir kez daha mozoleye yürüdüm. (34)
Mozolenin önünde bütün kalbimle minnetimi anlattım Ata'ya. (35)
Emanetinin emin ellerde olduğunu söyledim. (36) Onun beni bir
şekilde duymuş olduğuna inanıyorum ve diğer bütün şehitlerin,
gazilerin. (37)

34, 35, 36 ve 37. tümcelerin yüklemelerinde kullanılan 1. tekil şahıs ekleri ve 37. tümcede yer alan “beni” kişi adılı, yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir. 37. tümcede yer alan “onun” adılı ile 35. tümcede yer alan “Ata” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

Anıtkabir'den ayrılırken, babanla kuzenleri birbirlerine heyecanla
gördüklerini anlatıyorlardı. (38) Ben kalbimin üstüne, düşüncelerimin
arasına sinen tozu temizlemiştim. (39) Unuttuklarımı hatırlamıştım.
(40) Bence herkes, ne yapıp edip, mutlaka bir kez olsun Anıtkabir'e
gitmeli. (41)

38. tümcede yer alan “babanla” sözcüğünde kullanılan iyelik eki, 1. tümcede yer alan “Torun” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir. Aynı şekilde 38. tümcenin yüklemesinde kullanılan 3. çokluk kişi eki, aynı tümcede kullanılan “baba ve kuzen” kişilerine art gönderimdir. 39. tümcede kullanılan “ben” kişi adılı, iyelik ekleri ve yüklemde yer alan 1. tekil kişi eki yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir. 40. tümcede yer alan iyelik ve 1. tekil kişi eki aynı şekilde yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir. 41. tümcenin yüklemesindeki boş kişi eki aynı tümcede yer alan “herkes” adılına yapılmış bir art gönderimdir.

Bizim olanı sahiplenmenin yolu buralardan geçiyor. (43) Buraları
anlamaktan ve anlatabilmekten... (44) Eğer Anıtkabir'e gitmedinse
git. (45) Eminim bugünkünden çok daha gelişmiş teknolojilerle
yenilenmiştir. (46)

43. tümcede kullanılan “bizim” adılı, yazarın kendisine ve okura yapmış olduğu bir dış gönderimdir. 43 ve 44. tümcede yer alan “buralardan” gösterme adılı 45. tümcedeki “Anıtkabir” sözcüğüne yapılmış bir ön gönderimdir. Ayrıca 45. tümcenin yüklemelerinde kullanılan 2. tekil şahıs ekleri 1. tümcedeki “Torun” sözcüğüne art gönderimdir.

Belki üç boyutlu diyagramlar, filmler gösteriliyordur. (47) Bilemiyorum. (48) Geleceğin müzelerini merak ediyorum. (49) Ama unutma! (50) Önemli olan müze değil, müzede sana sunulanlar. (51) Ve bir müze, teknik yönden ne kadar gelişmiş olursa olsun, asla içinde barındırdıklarından daha değerli, daha önemli olamaz. (52)

48 ve 49. tümcelerin yüklemelerinde yer ala 1. tekil şahıs ekleriyle yazar kendine dış gönderimde bulunmuştur. 50. tümcenin yüklemine kullanılan boş kişi ekiyle “Torun” adlı kişiye art gönderim yapılmıştır.

Öğle tatili bitiyor. (53) Arkadaşlar izne çıktı. (54) Bugün çok çalışmam gerek. (55) Seni sevgiyle kucaklıyorum. (56)

56. tümcede kullanılan “seni” kişi adılı ile metnin başındaki “Torun” kişisine art gönderim yapılmıştır. Ayrıca aynı tümcenin yüklemine yer alan 1. tekil kişi ekiyle yazar kendisine dış gönderimde bulunmuştur.

Eksilti

(Biz) O günleri içimizde yeterince hissederek anmayı unuttuk gibi geliyor bana. (10)

10. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Ben) Geçen gün İzmir’den gelen yeğenlerimi, (senin) babanı aldım, (biz) Anıtkabir’e gittik birlikte. (13) (Biz) Büyük Ata’nın mozolesi önünde durduk. (14) (Ben) Uzun zamandır fırsat bulup gidememiştim. (15) (Ben) (benim) İçimde bazı duyguların tozlandığını, (onların) ışığını yitirdiğini ilk orada hissettim. (16)

14 ve 15. tümcede özne, 13 ve 16. tümcede ise hem özne hem de tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Ben) Önemsemem gereken birçok şeyin üzerinde düşünmediğimi anladım orada. (17) (Benim) Bir işim vardı, bir hayatım (vardı). (18) (Ben) Ailemi geçindirecek kadar para kazanıyordum. (19) Gerisi... (20) (Ben) Bana bütün bunları sağlayan, (benim) bugünkü

özgürlüğümü armağan edenleri pek düşünmez olmuştum.(21) İşte (ben) orada bunu fark ettim.(22)

17, 19 ve 22. tümcede özne eksiltisi, 18. tümcede tamlayan ve yüklem eksiltisi, 21. tümcede ise özne ve tamlayan eksiltisi mevcuttur.

(Biz) Müzeyi gezdik çocuklarla. (23) Çanakkale deniz ve kara savaşlarının canlandırıldığı bölüme gelince, (benim) içimde kabaran duyguları kontrol etmek iyice güçleşti.(24)

23. tümcede özne eksiltisi, 24. tümcede ise tamlayan eksiltisi söz konusudur.

(Ben) (benim) Gözlerim dolu, tüylerim diken diken baktım her bir ayrıntıya. (26) Tabloda bir asker, dönmüş bize bakıyordu. (27) Bana, ta (benim) gözlerimin içine bakıyordu. (28) Sanki “Biz burada boşuna ölmedik! (Sen) Bunun farkında mısın?” diye (bana) soruyordu gözleriyle. (29)

26. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi, 28. tümcede tamlayan eksiltisi, 29. tümcede ise hem özne hem de tümleş eksiltisi mevcuttur.

(Ben) Kulağımda silah sesleri, yürümeye devam ettim. (31) Her bir galeride bize bu ülkeyi, Cumhuriyet’i armağan edenlerin portreleri, büstleri vardı. (32) Tablolarda, nasıl, ne şartlarda mücadele verildiği, devrimlerin nasıl bir inançla gerçekleştirildiği resmedilmişti. (33) (Ben) Müzeden çıktıktan sonra bir kez daha mozoleye yürüdüm. (34)

31 ve 34. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(Ben) Mozolenin önünde bütün kalbimle minnetimi anlattım Ata’ya. (35) (Ben)(onun)Emanetinin emin ellerde olduğunu söyledim. (36) (Ben) Onun beni bir şekilde duymuş olduğuna inanıyorum ve diğer bütün şehitlerin, gazilerin. (37) Anıtkabir’den ayrılırken, babanla kuzenleri birbirlerine heyecanla gördüklerini anlatıyorlardı. (38)

35 ve 37. tümcede özne, 36. tümcede hem özne hem de tamlayan eksiltisi söz konusudur.

Ben kalbimin üstüne, (benim) düşüncelerimin arasına sinen tozu temizlemiştim. (39) (Ben) Unuttuklarımı hatırlamıştım.(40) Bence herkes, ne yapıp edip, mutlaka bir kez olsun Anıtkabir’e gitmeli. (39) (Oraya) Gidecek durumda olmayanları gerekirse devlet kurumları götürmeli. (41)

39. tümcede tamlayan, 40. tümcede özne, 39. tümcede ise tümleç eksiltili yapılar kullanılmıştır.

(Sen) Eğer Anıtkabir’e gitmedinse git. (45) (Ben) Eminim bugünkünden çok daha gelişmiş teknolojilerle yenilenmiştir. (46)

45 ve 46. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

Belki üç boyutlu diyagramlar, filmler gösteriliyordur. (47) (Ben) Bilemiyorum. (48) (Ben) Geleceğin müzelerini merak ediyorum. (49) Ama (sen) unutma! (50) Önemli olan müze değil, müzede sana sunulanlar. (51) Ve bir müze, teknik yönden ne kadar gelişmiş olursa olsun, asla içinde barındırdıklarından daha değerli, daha önemli olamaz. (52)

48, 49 ve 50. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Benim) Arkadaşlar izne çıktı. (54) Bugün (benim) çok çalışmam gerek. (55) (Ben) Seni sevgiyle kucaklıyorum. (56) (Senin) Sahip olduklarının değerini bilen, iyi bir insan olman dileğiyle. (57)

54, 55 ve 57. tümcede tamlayan, 56. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Değiştirim

İki önemli olayın yıl dönümü bugün. (2) Birincisi 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı. (3) Anadolu’yu yurt edinmemizin başlangıç tarihi. (4) Tarih kitapları böyle yazıyor. (5)

5. tümcede yer alan “böyle” ifadesi, 3. ve 4. tümcelerin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Sanki “Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısınız?” diye soruyordu gözleriyle. (29)

29. tümcede kullanılan “diye” ifadesi aynı tümcedeki “*Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısın?*”tümcesinin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

24, 37, 42, 44 ve 52. tümcede ekleyici “ve” bağlacının; 6 ve 50. tümcede çeliştirici “ama” bağlacın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Metinde benzer/ koşut yapılar rastlanmamıştır.

Zaman uyumu ve görünüş

Metin, “*İki önemli olayın yıl dönümü bugün. (2) Birincisi 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı. (3)*” ve “*İkinci önemli olay ise bağımsızlık savaşımızda düşmana en büyük darbeyi indirdiğimiz Büyük Taarruz. (8) 26 Ağustos 1922 günü, Büyük Önder Atatürk’ün emriyle, her adımda destanlar yaratan ordumuz, ulusuyla kenetlenip düşmanın üstüne yürümüştü. (9)*” tümcelerinde belirtilen olayların yıl dönümüne yazılmıştır.

Metnin 3. paragrafındaki “*Geçen gün İzmir’den gelen yeğenlerimi, babanı aldım, Anıtkabir’e gittik birlikte. (13)*” tümcesinde yer alan “geçen hafta” zaman belirteciyle yeni bir zaman dilimi başlamış ve metnin geri kalan kısmında üzerinde durulan olayların zamanı hakkında bilgi verilmiştir. 13-40. tümce aralığında çoğunlukla –di ‘li geçmiş zaman kullanılmıştır. Devam eden tümcelerde ise genellikle kendi düşüncelerini dile getiren yazar, şimdiki zaman ile geniş zaman çekimi kullanmayı tercih etmiştir.

İşlevsel tümce yapısı

Ama son zamanlarda yapılan bazı araştırmalara göre, Türkler hep vardı bu topraklarda. (6)

6. tümcede “bu topraklarda” tümleci yüklemden sonra yazılarak kurallı bir söz dizimi tercih edilmemiştir.

O günleri içimizde yeterince hissederek anmayı unuttuk gibi geliyor bana. (10)

10. tümcede “bana” tümleci yüklemden sonra getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Geçen gün İzmir’den gelen yeğenlerimi, babanı aldım, Anıtkabir’e gittik birlikte. (13)

13. tümcenin “birlikte” tümleci yüklem sonrasına yazılarak açıklama işlevinde kullanılmıştır.

Önemsemem gereken birçok şeyin üzerinde düşünmediğimi anladım orada. (17)

Müze’yi gezdik çocuklarla. (23)

Gözlerim dolu, tüylerim diken diken baktım her bir ayrıntıya. (26)

Sanki “Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısınız?” diye soruyordu gözleriyle. (29)

Mozolenin önünde bütün kalbimle minnetimi anlattım Ata’ya. (35)

Onun beni bir şekilde duymuş olduğuna inanıyorum ve diğer bütün şehitlerin, gazilerin. (37)

17, 23, 26, 29, 35 ve 37. tümcede yüklemelerden sonra gelen tümleçler vurgulanmak ve açıklama işlevinde kullanılmak istendiği için devrik bir söz dizimi kullanılmıştır.

Örtük anlatım

Emanetinin emin ellerde olduğunu söyledim. (36)

36. tümcede emanet ifadesi ile örtük bir şekilde vatan vurgusu yapılmıştır.

4.1.8. “Torunuma Mektuplar” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Müzelerin önemini torununa yazdığı bir mektupla anlatmak isteyen yazar, iki önemli olayı metnin giriş bölümünde vurgulayarak aslında okurda bir bilinç

uyandırmak istediğini sezdirmiştir. Bu metinde yazar, Malazgirt Savaşı ve Büyük Taarruz gibi önemli olayların unutulmaması gerektiğini ve bunun da ancak müzelere yapılacak ziyaretlerle mümkün olabileceğini anlatmayı hedeflemiştir.

Başlık

Müzelerin önemi hakkında yazılmış bir mektup olan bu metne seçilen “Torunuma Mektuplar” başlığı uygun değildir. Çünkü metnin başlığı, ne konu hakkında bilgi vermekte ne de içeriği yansıtmaktadır.

Konu

Torununa yazdığı mektupla geçmişin unutulmaması gerektiğini anlatmaya çalışan bir dedenin yaptığı müze gezisinde yaşadıklarını ve hissettiklerini konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

“Torunuma Mektuplar” metni, “müze, Anıtkabir, şehit, ata” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-12. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, mektubu yazdığı günün iki önemli tarihi olayın yıl dönümü olduğunu vurgulamakta ve böylesi önemli günlerin unutulmaması gerektiğini anlatmaktadır.

Gelişme Bölümü: 13-40 tümceler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. 13. tümcede kendisini ziyarete gelen misafirlerini Anıtkabir’e götürdüğünü söyleyen yazar, devam eden tümcelerde yaşadığı hisleri dile getirmektedir. 35-40. tümcelerde müze gezisinin kendisine iyi geldiğini ve unuttuklarını tekrar hatırladığını belirtmiştir.

Sonuç Bölümü: 41-57. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, müzelerin önemine değinmekte ve geçmişin buraları ziyaretle unutulmayacağını vurgulamaktadır. Son olarak yazar güzel dileklerle metni sonlandırmaktadır.

Konu değişimi belirleyicileri

Yazar metne, mektubu yazdığı günün iki önemli olayın yıl dönümü olduğunu vurgulayarak girmektedir. 3-5. tümcelerde bu iki önemli olaydan birincisi açıklanmıştır.

6. tümcede kullanılan “ama” bağlacı ile konu değiştirilmiş ve bu durum 7. tümce ile desteklenmiştir.

8. tümcede, metnin başında vurgulanan önemli olaylardan ikincisi yani “Büyük Taarruz” ile konu değiştirilmiş ve 9. tümcede kullanılan “26 Ağustos 1922 günü” zaman belirteci ile konu desteklenmiştir.

13. tümcede “yeğenlerimi ve babanı” katılımcıları ile konu değiştirilmiş ve yeni bir konuya geçilerek yazarın bu yeni katılımcılarla yapmış olduğu gezinti anlatılmaya başlanmıştır. 14-22. tümcelerde bu ziyaret sırasında yaşananlar anlatılmıştır.

23. tümcede kullanılan “müze” sözcüğü ile konu tekrar değişmiş ve müzede görülenler 24-26. tümcelerde anlatılmıştır.

27. tümcede “asker” katılımcısı ile konu değişmiş ve yaşanan duygular örnek bir olayla sezdirilmeye çalışılmıştır.

34. tümcede “sonra” zaman belirteci konuyu değiştirmiş müze gezisinin son demlerine kadar yapılanlar 35-37. tümcelerde anlatılmaya çalışılmıştır.

38. tümcede kullanılan “Anıtkabir” sözcüğü ile mekân değişmiş ve Anıtkabir hakkındaki düşünceler 41. tümceye kadar anlatılmaya devam edilmiştir.

42. tümcede kullanılan “müzeler” sözcüğü ile tekrar eski konulara dönülmüş ve müzelerin tarihin unutulmaması için önemli mekânlar olduğu vurgusu yapılmıştır.

43 ve 44. tümceden 45. tümceye “buralar” gösterme adılı ile ön gönderim yapılmış ve 45-47 tümcelerde Anıtkabir’in kesinlikle ziyaret edilmesi gereken bir yer olduğu belirtilmiştir.

50. tümcede “ama” bağlacı ile konu değiştirilmiş ve 51 ve 52. tümcede müzelerin içindekilerle değerli olduğu vurgulanmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“O günleri içimizde yeterince hissederek anmayı unuttuk gibi geliyor bana. (10) Kuru sözler, şiirler yetmiyor. (11) Algıyı güçlendirecek deliller gerek. (12)” tümceleri konu tümceleri olarak kabul edilebilir. Metinde geçmiş ile olan bağa dikkat çeken yazar, bu tümcelerle daha somut şeylere ihtiyaç olduğunu belirterek okurun dikkatini çekmeyi amaçlamıştır.

“Müzeler, şehitlikler, anıların ve gerçeklerin saklandığı değil, sunulduğu yerler olmalı artık. (42) Bizim olanı sahiplenmenin yolu buralardan geçiyor. (43) Buraları anlamaktan ve anlatabilmekten... (44)” tümceleri de konu tümcesi olarak ele alınabilir. Çünkü metnin asıl konusu olan müzelerin önemine açıkça değinilmektedir.

Biçem

Torununa müzelerin önemini anlatmak isteyen bir dedenin yazdığı mektup türünde bir metin olan “Torunuma Mektuplar” metni, oldukça açık ve anlaşılır bir dil kullanılarak kaleme alınmıştır. Yazar müzelerin önemini kendi hislerinden, yaşadıklarından örnekler vererek anlatmaya çalıştığı için iç odaklayım (kahraman bakış açılı anlatım) söz konusudur.

Yazar, metinde tek yüklemden oluşan tümceler *“Bilemiyorum. (48)”*, doğrudan aktarım ifadeleri *“Sanki “Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısın?” diye soruyordu gözleriyle. (29)”*, ünlem tümceleri *“Ama unutma! (50)”*, eksik tümceler *“Gerisi... (20)”*, deyimler *“Gözlerim dolu, tüylerim diken diken baktım her bir ayrıntıya. (26)”*, söz sanatları gibi biçimsel yapıları kullanmıştır. Bu sayede metin daha sürükleyici ve özgün bir hal almıştır.

Özet

Bir dede, Malazgirt Savaşı ve Büyük Taarruz gibi iki büyük olayın yıl dönümünde torununa bir mektup yazar. Bu iki önemli olayın tarihteki öneminden bahseden dede, o günleri hissederek anmadıklarından şikâyet eder. Bu durum üzerine kendisini ziyarete gelen misafirleri ile gittiği Anıtkabir’de, kendisine bu günleri armağan edenleri pek düşünmediğini fark eder ve bu duruma çok üzülür. Anıtkabir’deki müzeyi gezdikten sonra unuttuğu geçmişini, atalarını, tarihini tekrar

hatırladığını fark eder ve herkesin en az bir defa bile olsa burayı ziyaret etmesi gerektiğini söyler.

Müzelerin anıların ve gerçeklerin salkındığı yerler değil sunulduğu yerler olması gerektiğini belirten dede, torununa Anıtkabir’e gitmesi gerektiğini tembih eder. Son olarak müzelerin içinde barındırdıkları ile değerli olduğunu dile getiren dede, torununa sahip olduklarının değerini bilen birisi olmasını temenni ederek metnini sonlandırır.

Sonuç tümcesi

“Sahip olduklarının değerini bilen, iyi bir insan olman dileğiyle. (57)” sonuç tümcesi metnin derin yapısında söylenmek isteneni özetlemektedir. Sonuç tümcesi, metnin giriş ve gelişme bölümünde okura sezdirilmek istenen anılar ve gerçeklerin unutulmaması gerektiği düşüncesini desteklemektedir.

Motif/İzlek

“Vatan sevgisi”, “saygı”, “müze”, “unutmak” ve “hatırlamak” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Tarihimizdeki önemli olayları hissederek anmayı unuttuk.” tümcesi metnin alt izleği, “Müzeler, insanların anılarıyla, tarihleriyle bağlarının devam etmesini sağlayan yerlerdir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.1.9. “Memleket İsterim” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Cahit Sıtkı Tarancı’nın hayalini kurduğu ve yaşamak istediği memleketi konu alan “Memleket İsterim” şiiri; 4 üçlük, 12 adet tümce ve 55 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Şiirin her üçlüğünde; “olsun”, “Memleket” ve “isterim” sözcükleri yinelenmiştir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Ne **zengin fakir** ne sen ben farkı olsun;
Kış günü herkesin **evi barkı** olsun. (6)*

6. tümcede hem zıt anlamlı sözcüklerle hem de eş anlamlı sözcüklerle yineleme yapılmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

*Yaşamak, sevmek gibi gönülden **olsun**;
Olursa bir şikâyet ölümden olsun. (8)*

8. tümcede “ol” fiili kısmi olarak yinelenmiştir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Memleket” motifi “ev, bark, tarla, gök, dal” sözcüklerinin eşdizimlenmesi ile oluşmuştur.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

“Memleket isterim.”

1, 4, 7 ve 10. tümcede kullanılan 1. tekil şahıs eki, yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir.

Eksilti

“(Ben) Memleket isterim. (1)”

1. tümcede özne eksiltisi söz konusudur. Bu durum 4, 7 ve 10. tümcede de mevcuttur.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı ğeleri

5 ve 8. tümcede ekleyici “ne...ne” bağlacın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

1, 4, 7 ve 10. dizelerde “*Memleket isterim.*” tümcesinin tekrarı koşut yapıya örnektir.

2, 3, 5 ve 6. dizelerin sonundaki “olsun” sözcüğünün tekrarı koşut yapı oluşturmaktadır.

8 ve 9. dizelerinin sonunda “yükleme hali (1) + olsun” şeklinde tekrarlanan yapı koşutluk oluşturmaktadır.

11 ve 12. dizelerin sonunda “-den + olsun” şeklinde tekrarlanan yapı koşut yapıya örnektir.

Zaman uyumu ve görünüş

şairde zaman ve kip durumunu iki grupta incelemek mümkündür. “*Memleket isterim. (1)*” dizesinde olduğu gibi şairin içinde olduğu gerçek zamanlı tümcelerde geniş zaman; “*Kuşların ieklerin diyarı olsun. (3)*” dizesinde olduğu gibi yazarın hayalini kurduğu memleketin anlatıldığı tümcelerde emir kipi kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

şairde işlevsel tümce örneğine rastlanmamıştır.

rtk anlatım

Birinci lkte şair, hayal ettiği memleketi anlatırken sadece insanları değil diğer canlıları ve doğayı da düşünmüştür. Mavi olarak tasvir ettiği gökyüzü ile temiz havayı; yeşil olarak tasvir ettiği dal ile yemyeşil bir doğayı; sarı olarak tasvir ettiği tarla ile de bereketli toprakları anlatmaya çalışmıştır.

İkinci üçlükte şair, hayalini kurduğu memlekette hiçbir olumsuz duyguya yer vermemektedir. Bütün insanları kardeş gören şair, insanların birbiriyle kardeşçe yaşadığı, kavganın olmadığı bir dünya hayal etmektedir.

Üçüncü üçlükte şair dizelerinde herkesin aynı şartlarda hayatını yaşadığı, maddi sıkıntıların problem olmadığı bir memleket hayali kurmaktadır.

Son üçlükte şair yaşamının sevmekle bir tutulduğu ve tek derdin ölmek olduğu bir dünya dilemektedir.

4.1.10. “Memleket İsterim” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Şair, hayalini kurduğu memleketin özelliklerini mısralarına işlemiştir. Bu hayaller gerçekleşmesi zor hayaller gibi görünse de imkânsız değildir. Çünkü özünde barış, sevgi ve huzur dolu bir dünya dileği söz konusudur ve okura bu dileği sezdirme hedefindedir.

Başlık

Konu ile ilgili bilgi veren ve şairin şirinde sıkça tekrarladığı “Memleket İsterim” başlığı içerik ile uyumludur.

Konu

Şiir, şairin hayalini kurduğu barış, sevgi ve huzur dolu memleketi konu almaktadır.

Anahtar sözcükler

“Memleket İsterim” şiiri, “Memleket, kardeş, yaşamak” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

1, 2 ve 3. tümcenin yer aldığı ilk üçlükte şair, hayalini kurduğu dünyanın doğasına değinmiştir. Gökyüzünün mavi, dalın yani ağaçların ve çevrenin yeşil, tarlaların sarı olmasını istemektedir.

4, 5 ve 6. tümcenin yer aldığı ikinci üçlükte şair, insanların kardeş gibi yaşadığı, hiçbir derdin olmadığı bir dünya dilemektedir.

7, 8 ve 9. tümcenin yer aldığı üçüncü üçlükte şair, herkesin kendi evinde ve eşit şartlarda yaşadığı bir dünya hayali kurmaktadır.

10, 11 ve 12. tümcenin yer aldığı dördüncü üçlükte şair, yaşamının sevmek gibi doyulmaz olduğu ve insanların tek derdinin ölmek olduğu bir dünya hayali kurmaktadır.

Konu değişimi belirleyicileri

Şair, şiirinin her üçlüğüne “Memleket isterim” tümcesiyle başlamakta ve her üçlükte farklı bir hayalini dile getirmektedir.

2 ve 3. tümcede şair, “gök, dal, tarla, kuş ve çiçek” vurgularıyla hayalindeki memleketin doğasını belirtmiştir. Şair, 5 ve 6. tümcede “dert, hasret ve kardeş kavgası” vurgusuyla böylesi sıkıntıların, duyguların olmadığı bir dünya hayali kurmuş ve yeni bir konuya geçmiştir.

Şair, 8 ve 9. tümcede “zengin, fakir, kış, ev” vurgusuyla insanların eşit şartlarda yaşadıkları dünya hayalini dile getirmiş ve yeni bir konuya geçmiştir. Son olarak şair, 11 ve 12. tümcedeki “yaşamak, sevmek” vurgusuyla yaşamın önemine değinmiş ve şiirini sonlandırmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Şiirin her üçlüğü konu tümcesi olmaya uygundur. Çünkü şiirinde hayalini kurduğu memleketi anlatan şair, her üçlükte farklı bir hayalini dile getirmiştir.

Biçem

Şair şiirinde açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiirin uzun mısraları 12’li, kısa mısraları ise 6’lı hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirde kafiye ve rediflerin kullanılması ses uyumuna dikkat edildiğini ve şiirdeki ahenge önem verildiğini göstermektedir.

Şairin içinde olduğu gerçek zamanlı tümcelerde iç odaklayım (kahraman bakış açılı anlatım) söz konusudur. Şiirde eksik tümce, deyim, ünlem tümcesi gibi

biçem unsurları kullanılmazken “Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun; (11)” tümcesinde olduğu gibi benzetme sanatı kullanılmıştır.

Özet

Güzel bir memleket hayali kuran şair, hayallerine memleketin doğasını anlatarak başlar. Şairin hayalindeki memleketin doğasında temiz bir gökyüzü, yeşil bir doğa ve bereketli topraklar vardır. Bu memlekette ne dert ne tasa ne de gam söz konusudur. Bütün insanlar kardeş gibidir ve savaşa yer yoktur. İnsanların kış günü barınma derdi yoktur. Herkes kendine ait bir evde eşit şartlarda yaşar. Ama bu yaşamak, öyle sıradan bir yaşamak değildir. Bu yaşam sevmek gibi insanı mutlu eden güzel bir duyguya benzemektedir. Yazar böylesi bir dünyada insanların ölüm dışında bir derdi olsun istememektedir.

Sonuç tümcesi

“Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun; (11) / Olursa bir şikâyet ölümden olsun. (12)” sonuç mısraları, şairin hayalinin özeti gibidir. Yaşamamanın sevmek gibi gönülden olduğu ve tek derdin ölüm olduğu bir dünya.

Motif/İzlek

“Memleket”, “sevgi”, “hasret” ve “yaşamak” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Özlenen memleket” söz grubu metnin alt izleği, “Barış, huzur ve sevgi dolu bir dünya, yaşamamanın güzel olduğu bir dünyadır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.1.11. “Bu Vatan Kimin?” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Orhan Şaik Gökyay’ın kaleme aldığı “Bu Vatan Kimin?” şiiri 6 kıta, 12 adet tümce ve 99 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Bir **tarih** boyunca onun uğrunda*

Kendini **tarihe** verenlerindir. (2)

2. tümcedeki “tarih” sözcüğü aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Metinde eş, zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemelere rastlanmamıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metnin birinci kıtasında kullanılan “vatan” üst terimi “nehirler, dağlar, ırmak, hudut, taş” alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

*Ardına bakmadan yollara düşen,
Şimşek gibi çakan, sel gibi coşan,
Huduttan hududa yol bulup koşan,
Cepheden cepheyi soranlarındır. (4)*

4. tümcedeki “huduttan, hududa, cepheden, cepheyi” sözcükleri kısmi yinelemeye örnek oluşturmaktadır.

Eş dizimsel örüntüleme

“gazi, kahraman, tarih, hudut, cephe, toprak, ” sözcükleri “vatan” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Dörtlüklerde kullanılan iyelik ekleri (...**duranlarındır**, ...**verenlerindir**, ...**vuranlarındır**, ...**soranlarındır**, ...**girenlerindir**, ...**erenlerindir**, ...**görenlerindir**) metinde açıkça belirtilmeyen kişilere yapılmış birer dış gönderimdir.

*Bir tarih boyunca **onun** uğrunda/ **Kendini** tarihe verenlerindir. (2)*

2. Tümcede kullanılan “onun” gösterme adılı, birinci tümcedeki vatan sözcüğüne yapılmış bir art gönderimdir. Ayrıca “kendine” dönüşlülük adılı da metinde karşılığı olmayan bir dış gönderimdir.

*Tarihin dilinden düşmez **bu** destan, (6)*

6. tümcede kullanılan “bu” işaret sıfatı önceki tümcelere yapılan bir art gönderimdir.

*Gökyay’**ım** ne yazsan ziyade değil, (9)*

9. tümcede kullanılan iyelik eki, yazarın kendisine yapmış olduğu bir art gönderimdir.

***Bu** sevgi bir kuru ifade değil, (10)*

10. tümcede kullanılan işaret sıfatı, önceki dörtlüklere yapılan bir art gönderimdir.

***Sencileyin** hasmı rüyada değil, (11)*

11. tümcede kullanılan “sen” kişi adılı, yazarın bir önceki tümcede kullandığı adına yapmış olduğu bir art gönderimdir.

Eksilti

1, 2, 3, 4, 5 ve 12. tümcede özne (Bu vatan) eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

Metinde bağıntı öğeleri kullanılmamıştır.

Benzerlik/ Koşutluk

1, 2, 3, 4, 5, 8 ve 12. tümcelerin yüklemlerinde “isim + çokluk eki + iyelik eki + geniş zaman” şeklinde tekrarlanan yapı koşutluk oluşturmaktadır.

Şiirin bütün dörtlüklerinde kullanılan kafiye ve redifler koştur yapıya örnek gösterilebilir.

Zaman uyumu ve görünüş

Şiirin genelinde geniş zaman kullanılmıştır. İsim soylu kelimelerin yüklem olduğu tümce sayısının fazla olduğu şiirde, ek filin geniş zaman çekimi (...*duranlarındır, ...verenlerindir, ...vuranlarındır, ...soranlarındır, ...girenlerindir, ...erenlerindir, ...görenlerindir*) sıkça kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Tarihin dilinden düşmez bu destan, (6)

6. tümcenin yükleminden sonra gelen özne bitmiş görünen tümcede açıklama görevi üstlenmiştir. Bu şekilde okurun ilgisi özneni üzerine çekilmeye çalışılmıştır.

Örtük anlatım

“Bu vatan toprağın kara bağrında/ Sıradağlar gibi duranlarındır. (1)/ Bir tarih boyunca onun uğrunda/ Kendini tarihe verenlerindir. (2)” mısralarında şair, bu vatanın asıl sahiplerinin bu vatan için şehit düşmüş ve sıradağlar gibi dizilmiş vatan evlatları olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca yazar, kendini vatanı için feda eden ve adını tarihe yazdırıp tarihe mal olan atalarının bu vatanın sahipleri olduğunu vurgulamıştır.

“Tutuşup kül olan ocaklarından,/ Şahlanıp köpüren ırmaklarından,/ Hudutlarda gaza bayraklarından,/ Alına ışıklar vuranlarındır. (3)” mısralarında yazar, evi barkı yansa bile kanını seve seve ırmaklar gibi akıtabilen ve asla hudutlarda bayrağını elinden bırakmayan neferlerin bu vatanın sahibi olduklarını anlatmaya çalışmaktadır.

“Ardına bakmadan yollara düşen,/ Şimşek gibi çakan, sel gibi coşan,/ Huduttan hududa yol bulup koşan,/ Cepheden cepheyi soranlarındır. (4)” mısralarında ailesini, eşini, dostunu kısacası her şeyini ardında bırakarak istekli ve coşkulu bir şekilde sınırdan sınırı, cepheden cepheye koşanların bu vatanın sahibi olduğu anlatılmak istenmiştir.

“İleri atılıp sellercesine,/ Göğsünden vurulup tam ercesine,/ Bir gül bahçesine girercesine,/ Şu kara toprağa girenlerindir. (5)” mısralarında yazar, bir sel misali önüne kattığı her şeyi deviren, gerçek bir asker gibi vuruşup ölenlerin bu vatanını sahibi olduğunu belirtmektedir. Ölmek, böylesi vatan evlatları için bir gül bahçesine girmek gibi yani şehit olarak ölüp cennete gitmek demektir.

“Tarihin dilinden düşmez bu destan, (6)/ Nehirler gazidir, dağlar kahraman, (7)/ Her taşı yakut olan bu vatan,/ Can verme sırrına erenlerindir. (8)” şiirin bu mısralarında yazara göre öyle büyük bir savaş yaşanmış ki bu vatanın nehirleri, dağları ve her bir ferdi bu destansı olayda pay sahibidir. İşte her bir parçası birbirinden değerli olan bu vatan için canını seve seve vermeye hazır olanlar bu vatanın asıl sahibidir.

“Gökyay’ım ne yazsan ziyade değil, (9)/ Bu sevgi bir kuru ifade değil, (10)/ Sencileyin hasmı rüyada değil, (11)/ Topun namlusundan görenlerindir. (12)” mısralarında şair kendine seslenerek bu vatan evlatları için söylediklerinin fazla değil az bile olduğunu ayrıca bu vatan ve evlatları için söylediklerinin kuru sözler değil içten gelen samimi duygular olduğunu belirtmektedir. Son olarak bu vatanın asıl sahiplerinin düşmanı rüyasında değil savaş meydana görenler olduğunu da vurgulamaktadır.

4.1.12. “Bu Vatan Kimin?” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Şair, bu şiirinde okur ya da dinleyiciyi vatan sevgisi konusunda duygulandırmak ve heyecanlandırmak hedefindedir.

Başlık

Okur ve dinleyiciye yöneltilen bir soru gibi görünen başlık oldukça dikkat çekicidir. İçeriğin merak edilmesini sağlayıcı bir özellikte olan başlık şiirin içeriği ile de uyumludur.

Konu

Şiir, vatan sevgisini konu alan bir şiirdir.

Anahtar sözcükler

Şiir, “vatan, hudut, tarih, cephe” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Şair şiirine tarihte vatanı için şehit düşen vatan evlatlarından bahsederek başlamakta ve asıl vatan sahiplerinin onlar olduğunu söylemektedir.

3 ve 4. tümcede şair hudutlarda türlü sıkıntılara rağmen cesurca, fedakârca savaşıyan vatanseverlerden bahsetmektedir.

5. tümcede şehit olmak için cesurca savaşıp toprağa düşen askerler konu edilmiştir.

6, 7 ve 8. tümcede bütün yaşananların tarih kitaplarında destan olarak yazıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca her taşı değerli taşlardan farksız olan bu vatanın onun için ölenlere ait olduğu vurgulanmıştır.

9, 10, 11 ve 12 tümcede kendisiyle konuşan şair, yazdıklarının içten olduğunu ve düşmanı rüyasında değil cephelerde görmeye alışık bu millet için daha çok şey yazılabileceğini belirterek şiirini sonlandırmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Şair şiirine 1. mısradaki yaptığı vatan vurgusuyla başlamış, devamında “tarih” sözcüğü ile konu değiştirilmiştir.

3. tümcede kullanılan “ocak, ırmak ve hudut” sözcükleri ile mekân değişimi yaşanmış ve konu değişmiştir.

4. tümcede “şimşek ve sel” vurgusu konu değişimine neden olmuş, tümcenin devamında yazılanlar konu değişimini açıklamıştır.

5. tümcede kullanılan “Göğsünden vurulup” zarf öbeği konu değişimine neden olmuş ve konuyu “ölüm” konusu üzerine değiştirmiştir.

6. tümcede kullanılan “destan” sözcüğü konu değişimine neden olmuş ve 7 ile 8. tümcede yaşananların tarihteki yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

9. tümcede “Gökyay” konu katılımcısı ile konu değişmiştir. Şair 10, 11 ve 12. tümcede kendi görüşlerini açıklayarak şiirini sonlandırmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Her dörtlüğün son mısrası konu tümcesi olmaya uygundur. Çünkü bu mısralar başlıkta sorulan soruya cevap mahiyetindedir.

Biçem

Şiirin dili gayet yalın ve açıktır. Şair, 11’li hece ölçüsü ile kaleme aldığı şiirini kafiye ve rediflerle ahenkli kılmayı başarmıştır.

Son dörtlükte şair mahlasını kullanmıştır. Şiirde hakim olan bakış açısı iç odaklayıcıdır. Söz sanatlarının sıkça kullanıldığı şiirde anlatım daha ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmıştır.

Özet

Bu vatan, uğruna feda olup sıradağlar gibi yan yana dizilenlerindir. Her şeyini ardında bırakıp cephelerde savaşan, şehit olmak için birbiriyle yarışan neferlerindir bu vatan. Tarihin destan diye adlandırdığı bu savaşların kahramanları için ne söylense az kalır. Bu vatan evlatları için yazılanlar kuru laflar değil, aksine içten gelen samimi duygulardır. Çünkü bu millet düşmanı rüyasında değil, cephede görmeye alışık bir millettir.

Sonuç tümcesi

“Gökyay’ım ne yazsan ziyade değil, (9)/ Bu sevgi bir kuru ifade değil, (10)/ Sencileyin hasmı rüyada değil, (11)/ Topun namlusundan görenlerindir. (12)” mısralarının yer aldığı son dörtlük şiirin temel izleğini ve şairin şiir ile vermek istediği mesajı desteklemektedir. Şair, şiirini şiirin başlığında sorduğu soruya cevap vererek bitirmiştir.

Motif/İzlek

“Vatan”, “sevgi”, “şehit” ve “can” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Vatan, kendini onun için feda edenlerindir.” tümcesi metnin alt izleği, “Bayrağı bayrak yapan üstündeki kandır. Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2. Ceylan vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri

Tablo 3. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağlaşıklık bulguları

Metinler	Bağlaşıklık Öğeleri									
	Sözcüksel Bağlaşıklık		Dilbilgisel Bağlaşıklık							
	Yineleme	Eşdizimsel Örüntüleme	Gönderim	Değiştirim	Eksilti	Bağıntı Öğeleri	Benzerlik	Zaman Uyumu	İşlevsel Tümce	Örtük Anlam
İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerlerdi?	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+
Merak Ettiklerimiz	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+
Gümüş Kanat	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Türk Askerinin Cesareti	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Sevgi Diyen Çağlar Aşar	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Ana Dili	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+

Tablo 4. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları

Metinler	Bağdaşıklık Öğeleri										
	İşlev	Başlık	Konu	Anahtar Sözcükler	İçerik Şeması	Konu Değişimi	Ana Düşünce	Biçem	Özet	Sonuç Tümcesi	İzlek
İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerlerdi?	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Merak Ettiklerimiz	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Gümüş Kanat	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Türk Askerinin Cesareti	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Sevgi Diyen Çağlar Aşar	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ana Dili	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+

4.2.1. “İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Bilge Nur Karagöz tarafından kaleme alınan bilgilendirici bir metindir. Metinde 9 adet paragraf, 50 adet tümce ve 510 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Bir an için çevrenizde hiç **saat** olmadığını düşünün. (1) Ne kol **saatiniz** ne masa **saatiniz** ne de duvar **saatiniz** var.(2)*

Yukarıdaki ardışık tümcelerde yer alan “saat” sözcükleri aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Bu kum, üstteki haznedan alttakine hep aynı **süre** içinde akardı. (30) Kum saati, yeniden kullanılmak istendiğinde ters çevrilirdi. (31) Böylece kum tekrar alt hazneye doğru akmaya başlardı. (32) Ancak kum saatleri yalnızca belirli zaman dilimlerini ölçebilirdi. (33) 1300’lü yıllara kadar kullanılan bu saat çeşitlerinin hiçbiri **zamanı** tam olarak göstermiyordu. (34)*

30. tümcede yer alan “süre” sözcüğü 34. tümcede aynı anlama gelen “zaman” sözcüğü ile yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

*İnsanlar tarih boyunca farklı **saatler** geliştirdiler: **su saati**, **kum saati** ve **mum saati**...(16)*

16.tümcedeki “Saat” üst terimi “su saati, kum saati ve mum saati” alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlar kullanılarak yapılan yineleme örneklerine rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

*1900’lü yıllardan başlayarak yaşantımıza başka saat çeşitleri de girdi. Pille çalışan kuvars saatler ve zamanı çok az hatayla **ölçebilen** atom saatleri bunlardan ikisi. (49) Kim bilir, gelişen teknolojiyle birlikte zamanı **ölçmek** için kullandığımız araçlar nasıl değişecek? (50)*

49 ve 50. tümcede yer alan “ölçebilen ve ölçmek” sözcükleri kısmi yinelemeye örnek olarak gösterilebilir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Çinliler, Mısırlılar, Yunanlar, Romalılar” sözcükleri “insan” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Bir an için çevrenizde hiç saat olmadığını düşünün. (1) Ne kol saatiniz ne masa saatiniz ne de duvar saatiniz var. (2) Yatma zamanını, okula gidiş zamanını bilemezdiniz değil mi? (3) Şimdi de çok ama çok uzun yıllar öncesine uzanalım. (4) İnsanlar bugün kullandığımız saatler henüz icat edilmemişken zamanı nasıl ölçüyordu dersiniz? (5)

1. paragrafta yazar okurla iletişim kurmak istemektedir. Bu nedenle okura yönelik iyelik ekleri ve şahıs ekleri kullanmıştır. Ancak bu paragraftaki iyelik ve şahıs ekleri metin içinde herhangi bir isme karşılık gelmediği için dış gönderimdir.

*Tarih öncesi çağlarda yaşayan insanlar zamanı yalnızca iki bölüme ayırırdı: gündüz ve gece. (6) Daha sonra nesnelerin gölge boylarının gün içinde değiştiğini fark ettiler. (7) **Bunu** fark etmeleriyle birlikte toprağa sapladıkları bir çubuğun gölge boyunu ve yönünü izleyerek zamanı ölçmeye çalıştılar. (8) **Bunlar** güneş saatinin ilk örnekleriydi. (9)*

7 ve 8. tümcedeki 3. çokluk şahıs ekleri, 6. tümcedeki “insan” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir. 8. tümcede kullanılan gösterme adılı 7. tümceye, 9. tümcede kullanılan gösterme adılı ise 8. tümceye yapılan bir art gönderimdir.

*Eski Mısırlılar, güneş saatlerini geliştirdiler ve zamanı daha hassas bir şekilde ölçebildiler. (10) Çinliler, Romalılar ve Yunanlar da farklı güneş saatleri geliştirerek **bunları** kullandılar. (11)*

10 ve 11. tümcede kullanılan şahıs ekleri tümcelerin öznelere yapılan art gönderimlerdir. 11. tümcede kullanılan gösterme adlı ise bir önceki tümcede kullanılan “güneş saatleri” söz grubuna yapılmış bir art gönderimdir.

*Kum saatleri iki bölümlü bir cam hazneden oluşurdu. (28) **Bu** haznenin içinde bir miktar ince kum bulunurdu. (29) **Bu** kum, üstteki hazneden alttakine hep aynı süre içinde akardı. (30) Kum saati, yeniden kullanılmak istendiğinde ters çevrilirdi. (31)*

29. tümcedeki işaret sıfatı önceki tümcede kullanılan “cam hazne” söz grubuna, 30. tümcedeki işaret sıfatı da bir önceki tümcede kullanılan “kum” sözcüğüne yapılmış bir art gönderimdir.

*1300’lü yıllara kadar kullanılan **bu** saat çeşitlerinin hiçbiri zamanı tam olarak göstermiyordu. (34) **Bu** yıllarda ilk mekanik saatler yapılmaya başlandı. (35) Akrep ve yelkovan olmayan **bu** saatler günümüzdekilere hiç benzemiyordu ve çok büyüklerdi. (36) **Bunlar** belirli zaman aralıklarıyla ses çıkarıyordu. (37)*

34, 35 ve 36. tümcede yer alan “bu” işaret sıfatları ile önceki tümcelere art gönderim yapılmıştır. 37. tümcedeki gösterme adlı da aynı şekilde bir önceki tümceye yapılmış bir art gönderimdir.

*Daha sonra sarkaçlı saatler bulundu. (42) **Bu** saatlerde akrep ve yelkovan da vardı. (43)*

43. tümcede kullanılan “bu” işaret sıfatı, 40. tümceye yapılmış bir art gönderimdir.

1900’lü yıllardan başlayarak yaşantımıza başka saat çeşitleri de girdi. (48) Pille çalışan kuvars saatler ve zamanı çok az hatayla ölçebilen atom saatleri bunlardan ikisi. (49) Kim bilir, gelişen teknolojiyle birlikte zamanı ölçmek için kullandığımız araçlar nasıl değişecek? (50)

Metnin giriş paragrafında okurla iletişim kurmaya çalışan yazar, bu çabasını son paragrafta da tekrarlamıştır. 48 ve 50. tümcedeki iyelik eklerinin metinde sözcük olarak karşılığı olmadığı için dış gönderimdir.

Eksilti

(Siz) Bir an için çevrenizde hiç saat olmadığını düşünün. (1) (Sizin) Ne kol saatiniz (var) ne masa saatiniz (var) ne de duvar saatiniz var. (2) (Siz) Yatma zamanını, okula gidiş zamanını bilemezsiniz değil mi? (3) Şimdi de (biz) çok ama çok uzun yıllar öncesine uzanalım. (4) İnsanlar bugün (bizim) kullandığımız saatler henüz icat edilmemişken zamanı nasıl ölçüyordu dersiniz? (5)

1, 3 ve 4. tümcede özne eksiltisi, 2. tümcede tamlayan ve yüklem eksiltisi, 5. tümcede ise tamlayan eksiltisi söz konusudur.

(Onlar) Daha sonra nesnelerin gölge boylarının gün içinde değiştiğini fark ettiler. (7) (Onlar) Bunu fark etmeleriyle birlikte toprağa sapladıkları bir çubuğun gölge boyunu ve yönünü izleyerek zamanı ölçmeye çalıştılar. (8)

7 ve 8. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Onlar) İşaret çubuğunun gölgesinin hangi sayı ve simgelere denk geldiğine göre zamanı belirliyorlardı. (14)

14. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Örneğin, (onlar) gong ya da çan çalarak zamanı haber veriyordu. (38) Bazen (onlar) birkaç dakika, bazen de saatlerce geri kalabiliyor ya da ileri gidebiliyordu. (39) Hatta (onların) kendiliğinden durduğu bile oluyordu. (40)

38 ve 39. tümcede özne eksiltisi, 40. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

1900'lü yıllardan başlayarak (bizim) yaşantımıza başka saat çeşitleri de girdi. (48) Pille çalışan kuvars saatler ve zamanı çok az hatayla ölçebilen atom saatleri bunlardan ikisi. (49) Kim bilir, gelişen teknolojiyle birlikte zamanı ölçmek için (bizim) kullandığımız araçlar nasıl değişecek? (50)

48 ve 50. tümcede tamlayan eksiltili yapılar kullanılmıştır.

Değiştirim

Değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 36, 43, 47 ve 49. tümcede ekleyici “ve” bağlacı; 11, 21, 23, 38, 39, 43 ve 48. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 2. tümcede ekleyici “ne...ne” bağlacı; 32. tümcede ekleyici “böylece” bağlacı; 7 ve 42. tümcede zamanlayıcı “daha sonra” bağlacı; 15, 22 ve 33. tümcede çeliştirici “ancak” bağlacı; 25. tümcede zamanlayıcı “sonra” bağlacı; 38. tümcede ekleyici “örneğin” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Ne kol saatiniz ne masa saatiniz ne de duvar saatiniz var. (2)

2. tümcenin özneleri koşut bir şekilde sıralanmıştır.

Yatma zamanını, okula gidiş zamanını bilemezsiniz değil mi? (3)

3. tümcenin nesneleri benzer bir yapıda tekrarlanarak koşutluk oluşturmuştur.

Bazen birkaç dakika, bazen de saatlerce geri kalabiliyor ya da ileri gidebiliyordu. (39)

39. tümcede, tümleç + fiil + şimdiki zaman hikâyesi + boş kişi eki tekrarı ile koşut yapı oluşmuştur.

Zaman uyumu ve görünüş

Okurla iletişim kurmaya çalışan yazar, ilk paragrafın “*Şimdi de çok ama çok uzun yıllar öncesine uzanalım. (4)*” tümcesiyle metinde geçmişe yolculuk yapılacağı mesajını vermiştir.

Gelişme bölümüne tarih öncesi çağlarda zaman kavramının nasıl değerlendirildiği bilgisi verilerek başlanmıştır. Yazar eski uygarlıkların güneş saatini nasıl kullandığını ve geçmişte kullanılan saat türlerinin hangi sırayla kullanıldığını kronolojik sıra gözeterek aktarmıştır. “*1300’lü yıllara kadar kullanılan bu saat çeşitlerinin hiçbiri zamanı tam olarak göstermiyordu. (34)*” tümcesinde zaman belirteci kullanılarak saatlerin gelişimi hakkında bilgi verilmeye devam edilmiştir.

Sonraki tümcelerde kullanılan “1500’lü, 1800’lü, 1900’lü yıllar” gibi zaman belirteçleri metinde verilen bilgilerin belli bir zaman çizgisinde aktarıldığı fikrini desteklemektedir.

Yazar, okurla iletişim kurmaya çalıştığı birinci paragrafta emir kipi, geniş zaman ve istek kipi kullanırken saatin zaman içerisindeki gelişimini anlattığı tümcelerde genellikle geçmiş zaman kipi kullanmıştır. Geçmişte sürerlik gösteren olaylarda yazar, şimdiki zamanın hikâyesi ya da geniş zamanın hikâyesini kullanmaya çalışmıştır. Son paragrafta okurla tekrar iletişim kurmak isteyen yazar, gelecek zamanlı bir soru ile metnini tamamlamıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Metinde işlevsel tümce yapısına rastlanmamıştır.

Örtük anlatım

“Bir an için çevrenizde hiç saat olmadığını düşünün. (1) Ne kol saatiniz ne masa saatiniz ne de duvar saatiniz var. (2) Yatma zamanını, okula gidiş zamanını bilemezsiniz değil mi? (3)”

İlk üç tümcede saatsiz yaşamının, zamandan bihaber olmanın günümüzde çok zor olduğu örtük olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

“Eski Mısırlılar, güneş saatlerini geliştirdiler ve zamanı daha hassas bir şekilde ölçebildiler. (10)”

10. tümcede güneş saatlerinin daha önceden kullanılan saatlerden daha hassas bir şekilde zamanı ölçtüğü örtük olarak anlatılmıştır.

4.2.2. “İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Zamanın eskiden nasıl ölçüldüğü sürekli merak konusu olmuştur. Yazar da geçmişten günümüze zamanın nasıl ölçüldüğünü okuruna anlatmak, kullanılan saatlerin çeşitliliğini göstermek için böylesi bir metni kaleme almıştır.

Başlık

Başlık, cevabı metnin içinde olan bir soru tümcesidir. Metnin konusu ile ilgili bilgi veren, içerikle uyumlu bir başlık seçilmiştir. Dikkat çekicidir ve okuru meraklandırmaktadır.

Konu

İnsanların geçmişten günümüze zamanı nasıl ölçtüğünü ve ne tür saatler kullandığını konu edinen bir metindir.

Anahtar sözcükler

Metin, “zaman” sözcüğü etrafında şekillenmiştir. Ayrıca sıkça tekrarlanan “saat”, “ölçmek”, “güneş” sözcükleri anahtar sözcükler olarak değerlendirilebilir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-5. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde okurla iletişim kurmak isteyen yazar okura sorular sorarak okurun dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Gelişme Bölümü: 6-47. tümceler metnin gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde tarih öncesi çağlarda tarih öncesi çağlardan günümüze insanların zamanı nasıl ölçmeye çalıştıkları anlatılmıştır. İnsanların ilk olarak güneş saatlerini, ilerleyen zamanlarda su saati, kum saati ve mum saati gibi farklı saatleri kullandıkları belirtilmiştir. Bu saatler, hassas ölçümler yapamadıkları için zamanı tam olarak gösterememişlerdir. 1300’lü yıllardan sonra mekanik saatlerin yapımına başlandığı, bu saatlerin de çok büyük ve işlevsiz oldukları için büyük sorunlara sebep oldukları belirtilmiştir. 1500’lü yıllarda taşınabilen, 1800’lü yıllarda ise kollara takılabilen saatler yapılmıştır.

Sonuç Bölümü: 48-50. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde son zamanlarda farklı, zamanı çok az hatayla ölçen saatlerin üretilmeye başlandığı anlatılmıştır. Son tümcede yazar okura, gelişen teknoloji ile zamanı ölçmek için kullandığımız araçların nasıl değişeceğini sorarak metni sonlandırmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Metin, “*Bir an için evrenizde hiç saat olmadığını düşünün. (1)*” tümcesi ile başlamaktadır. Bu tümcede konu saat üzerine çekilmeye çalışılmıştır. Okura sorulan “*İnsanlar bugün kullandığımız saatler henüz icat edilmemişken zamanı nasıl ölçüyordu dersiniz? (5)*” sorusu ile dikkat tamamen zaman ölçümü üzerine çekilmiştir.

6. tümcede kullanılan “tarih öncesi çağlarda” zaman belirteci ile konu değişimi yapılmış ve insanların zamanı ölçmek için güneş saatinin ilk örneklerini kullandıkları belirtilmiştir.

10 ve 11. tümcede “Mısırlılar, Çinliler, Romalılar, Yunanlar” konu katılımcıları ile konu tekrar değişmiş ve bu uygarlıkların güneş saatinin gelişimine olan katkıları belirtilmiştir.

16. tümcede kullanılan “tarih boyunca” zarf öbeği ile konu değişmiş ve tarihte kullanılan saat çeşitlerinden bahsedilmiştir. Devam eden tümcelerde su saatiyle ilgili bilgi verilirken 22. tümcede kullanılan “ancak” bağlacı konuyu değiştirmiştir.

23. tümcede kullanılan “mum saatleri” ile konu değişmiş ve yeni bir konuya geçilmiştir. Devam eden tümcelerde bu konu açıklanmıştır.

28. tümcede kullanılan “kum saati” söz grubu ile konu değişmiş ve bu saat hakkında bilgiler verilmeye başlanmıştır. 33. tümcede kullanılan “ancak” bağlacı ile konu değişmiş ve kum saatinin farklı bir özelliği anlatılmıştır.

34. tümcede kullanılan “1300’l yıllara kadar” zaman belirteci ile konu değişimi yapılmış ve mekanik saatlerden bahsedilmeye başlanmıştır. 41. tümcedeki “daha sonra” zaman belirteci ile yeni bir konuya geçilmiş ve sarkaçlı saatlerden bahsedilmiştir.

45. tümcedeki “1500’l yıllar” ve 47. tümcedeki “1800’l yıllar” zaman bağlaçları ile konu değişmiş ve saatlerin zaman içerisindeki değişimleri anlatılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Metnin “*İnsanlar bugün kullandığımız saatler henüz icat edilmemişken zamanı nasıl ölçüyordu dersiniz? (5)*” tümcesi, metnin yazılma sebebini belirttiği için ana düşünce tümcesi olarak değerlendirebilir. Ayrıca “*İnsanlar tarih boyunca farklı saatler geliştirdiler: su saati, kum saati ve mum saati... (16)*” tümcesi de insanların zamanı ölçmek için neler yaptıklarını anlattığı için ana düşünce tümcesi kabul edilebilir.

Biçem

Açık ve anlaşılır bir dil kullanan yazar, okurun sıkılmadan okuyabileceği bir metin kaleme almıştır. Geçmişten günümüze zamanın ölçümü ile ilgili yaşananları anlatan yazar her şeyi bilen, her şeyi gören kişi vasfıyla olayları anlattığı için metin sıfır odaklayımla (hâkim bakış açısı) anlatılmıştır.

Metinde sözdizimsel biçem özelliklerinden “ama” bağlacı ve eksik tümce, dilsel ve anlamsal düzlemle ilgili biçemsel yapılardan sadece deyim ve benzetme söz sanatı tespit edilmiştir. Bu özelliklerden hareketle yazarın yalın bir biçem kullandığı sonucuna varılmıştır.

Özet

Günümüzde saatlerin olmadığı, zamanın ölçülemediği bir dünyayı hayal etmek bile zor görünürken tarih öncesi çağlarda insanlar, zamanı sadece gündüz ve gece olmak üzere ikiye ayırırlardı. Güneşin gün içindeki hareketlerinden varlıkların değişen gölge boylarını ölçen insanlar, güneş saatinin ilk örneklerini kullanmış olurlar.

Eski uygarlıklar güneş saatlerini geliştirerek kullanmaya devam ettiler. Ancak bazı sorunlar insanların daha farklı saatler geliştirmelerini sağladı. Bunlardan biri su saatiydi. Su saatleri ile zaman ölçülmeye çalışıldı ancak hassas ölçümler yapılamıyordu. Devam eden süreçte mum saatleri ve kum saatleri kullanıldı. Bu saatlerle de belli zaman dilimleri ölçülebildiği için insanlar arayışlarını sürdürdü.

1300'lü yıllara kadar zamanı tam olarak gösteremeyen saatleri kullanan insanlar bu tarihlerde ilk mekanik saatleri yapmaya başladılar. Ne kadar mekanik olsa da günümüzdeki saatlere benzemeyen bu saatler sorunlar çıkarıyordu.

Gelişmeye devam eden saatler 1500’lü yıllarda taşınabilir büyüklükte, 1800’lü yıllarda kola takılabilecek boyutlarda üretilmeye başlandı.

1900’lü yıllardan sonra insanoğlunun hayatına pille çalışan, zamanı az hatayla ölçebilen birçok saat çeşidi girdi. Gelişen teknoloji ile zamanı ölçen araçlar da değişmeye devam edecektir.

Sonuç tümcesi

“Kim bilir, gelişen teknolojiyle birlikte zamanı ölçmek için kullandığımız araçlar nasıl değişecek? (50)” tümcesi metnin sonuç tümcesidir. Metnin giriş bölümünde, okura geçmiş zamanlarda insanların zamanı nasıl ölçtüğü sorusu sorulurken sonuç tümcesinde gelecekle ilgili bir merak okuyucuya aksettirilmeye çalışılmıştır.

Motif/İzlek

“Zaman”, “saat”, “merak”, “geçmiş” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Zaman kıymetlidir.” metnin alt izleği, “Zaman o kadar kıymetli bir hazine ki insanoğlu çok eskiden beri zamanı ölçmek için birçok yol denemiştir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2.3. “Merak Ettiklerimiz” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Mark Brake tarafından kaleme alınan “Merak Ettiklerimiz” metni, dilimize Turgut Güner tarafından çevrilmiştir. Kısaltılarak kitaba alınan bu metin 4 bölüm, 13 adet paragraf, 42 adet tümce ve 474 adet sözcük barındırmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Astronomlar bu galaksilerden gelen ışıkları gözlemlediklerinde bu ışıkların olması gerekenden daha “kızıl” renkte olduğunu keşfettiler. (3) Işığa böyle bir şey olursa buna “kızıla kayma” denir. (4) Ve galaksilerin ışıkları kıızıla kayıyorsa galaksiler bizden uzaklaşıyor demektir. (5)

Yukarıdaki ardışık tümcelerde yer alan “ışık” sözcüğü aynı sözcüğün yinelenmesine örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Küçük yıldızların bu evredeki hâllerine “beyaz cüce” denir. Astronomlar galaksimizdeki yıldızların %97’sinden fazlasının sonunun böyle olacağını düşünüyor. (38) **Büyük** yıldızlar bir süpernova patlamasıyla patladıktan sonra ya kara deliklere ya da nötron yıldızlarına dönüşürler. (39)

38. tümcedeki “küçük” sözcüğünün zıt anlamlısı 39. tümcede kullanılmış ve zıt anlamlı sözcüklerle yineleme yapılmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Bilim adamları bu olay gerçekleştiğinde Güneş’in Güneş Sistemi’nde iç **gezegenlerin** bazılarını -hatta bizim güzel **Dünya’mızı** da-yutacağını düşünüyor. (29) Ama dert etmeyin. (30) **Mars** yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi **Mars’a** taşıyıp Marslı oluruz. (31)

29. tümcedeki “Gezegen” üst terimi “Dünya, Mars” alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Bilim adamları, **Güneş**’in bu işi 4,57 milyar yıldır yaptığına inanıyor. (20) Tüm bu zaman boyunca sürekli olarak enerji veren bu **yıldız**, Güneş Sistemi’nin merkezinden muazzam miktarlarda ışık saçıyor. (21)

20. tümcedeki “Güneş” sözcüğü 21. tümcede “yıldız” sözcüğü ile genelleştirilmiştir.

Kısmi yinelemeler

Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi **Mars’a** taşıyıp **Marslı** oluruz. (31)

31. tümcede “Mars” sözcüğü “Marslı” sözcüğüyle kısmi olarak yinelenmiştir.

*Güneş'in merkezi yaklaşık 16 milyon santigrat derece **sıcaklıkta** olduğu için burası hidrojeni helyuma çevirecek kadar **sıcaktır**. (18)*

18. tümcede yer alan “sıcak” sözcüğü “sıcaklık” sözcüğü ile kısmi olarak yinelenmiştir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Güneş, Dünya, Mars” sözcükleri “Güneş Sistemi” motifi etrafında; “Galaksi, yıldız, güneş” sözcükleri “evren” motifi etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

*Dünya'dan gökyüzüne bakınca çıplak gözle yaklaşık 5 bin tane yıldızı görebilir, bir galaksinin oluşturduğu bulanık, bulut gibi duran görüntüleri seçebilirsiniz. (1) Galaksiler, uzayın derinliklerinde **bizden** çok uzaklarda, milyarlarca yıldızdan oluşan topluluklardır. (2)*

1. tümcenin yüklemindeki 3. çokluk şahıs eki ve 2. tümcedeki “biz” kişi adlı ile yazar okurla iletişim kurmaya çalışmakta ve dış gönderim yapmaktadır.

*Astronomlar **bu** galaksilerden gelen ışıkları gözlemlediklerinde **bu** ışıkların olması gerekenden daha “kızıl” renkte olduğunu keşfettiler. (3)*

3. tümcede geçen “bu” işaret sıfatları ve aynı tümcenin yüklemine yer alan 3. çokluk şahıs eki birer art gönderim örneğidir.

*Ve galaksilerin ışıkları kızıla kayıyorsa galaksiler **bizden** uzaklaşıyor demektir. (5) Ama bir iki tane galaksinin ışığı “kızıla kaysa” bir şey değil. (6) Bütün galaksilerin ışığı kızıla kayıyor. (7) Milyarlarca galaksiden söz ediyoruz! (8)*

5. ve 8. tümcede yazar kendisine ve okura dış gönderimde bulunmaktadır.

Eğer bugün tüm galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa bu da geçmişte bir zaman hepsinin tek bir noktada, bir arada bulunduklarını gösterir.

(9) İşte bu yüzden evrenin bir “başlangıcı” olduğunu düşünüyoruz.

(10)

10. tümcenin yüklemine kullanılan şahıs eki metinde bir karşılığı olmadığı için dış gönderimdir.

Dünya’daki yaşamın kaynağı Güneş’tir. (11) O olmasaydı ışık, sıcaklık, yiyecek, besin, iklimler, günler, mevsimlerin hiçbiri olmaz, Dünya bugün bildiğimiz hâline gelemezdi. (12)

12. tümcede yer alan “O” işaret adılı ile 11. tümcede yer alan “Güneş” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır. Ancak 12. tümcedeki “bildiğimiz” sözcüğündeki iyelik eki yazar ve okura yapılmış bir dış gönderimdir.

*Güneş **bunu** enerji tüketerek yapıyor. (14) O, inanılmaz bir enerji topu ve saniyede 4 milyon ton yakıt tüketiyor. (15) **Bu** da her saniyede 7 trilyon tane atom bombası patlamasına denk miktarda enerji üretilmesi demektir. (16)*

14, 15 ve 16. tümcede kullanılan gösterme adıları, önceki tümcelere yapılan art gönderimlerdir.

*Güneş’in merkezi yaklaşık 16 milyon santigrat derece sıcaklıkta olduğu için **burası** hidrojeni helyuma çevirecek kadar sıcaktır. (18)*

18. tümcedeki “burası” gösterme adılı aynı tümcedeki “Güneş’in merkezi” söz grubuna yapılmış bir art gönderimdir.

*Bilim adamları, Güneş’in **bu** işi 4,57 milyar yıldır yaptığına inanıyor. (20) Tüm **bu** zaman boyunca sürekli olarak enerji veren **bu** yıldız, Güneş Sistemi’nin merkezinden muazzam miktarlarda ışık saçıyor. (21)*

20 ve 21. tümcedeki işaret sıfatları önceki tümcelere yapılmış art gönderimlerdir.

*Yıldız enerjisinin yaşamsal önem taşıdığı yer yalnızca Dünya’**mız** değil. (22)*

22. tümcede “Dünya’mız” ifadesiyle okurla bir bağ kurmaya çalışan yazar dış gönderimde bulunmuştur.

*Uzak bir gelecekte Güneş’in şimdiki boyutunun 200 katına çıkarak bir “kızıl dev”e dönüşmesi bekleniyor. (28) Bilim adamları **bu** olay gerçekleştiğinde Güneş’in Güneş Sistemi’nde iç gezegenlerin bazılarını -hatta **bizim** güzel Dünya’mızı da- yutacağını düşünüyor. (29) Ama dert etmeyin. (30)*

28. tümcede “bu” işaret sıfatı ile önceki tümceye art gönderim yapılmıştır. Ancak 28. tümcedeki “bizim” adılı ve “Dünya’mız” sözcüğündeki iyelik eki ile 30. tümcede okur için kullanılan boş kişi eki dış gönderime örnektir.

*Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman **biz** de ne yapalım, evimizi Mars’a taşıyıp Marshlı oluruz. (31)*

31. tümcede kullanılan kişi adılı, iyelik eki ve şahıs ekleri yazarın kendisine ve okura yaptığı dış gönderimlerdir.

*Unutmayın, yıldızlar aslında hiç ölmez. (32) Çoğu yavaş yavaş başka yıldız türlerine **dönüşür** ve bazıları patladıktan sonra arkalarında hayalet gibi bir kalıntı **bırakır**. (33) Yıldızın başına **bunlardan** hangisinin geleceği, büyüklüğüne ve içinde ne kadar kimyasal element olduğuna bağlıdır. (34)*

32. tümcede kullanılan “Unutmayın” sözcüğündeki 2. çokluk şahıs eki okura yapılan bir dış gönderimdir. 33. tümcenin yüklemelerindeki boş kişi ekleri önceki tümcede yer alan “yıldız” sözcüğüne, 34. tümcedeki gösterme adılı ise önceki tümcelere yapılan art gönderimlerdir.

Dünyadaki bütün insanları alıp bir kesme şeker küpü kadar alana sıkıştırdığınızdaki kadar yoğundur. (41)

41. tümcede yer alan “sıkıştırdığınız” sözcüğündeki iyelik eki okura yapılmış bir dış gönderimdir.

Eksilti

(Siz) Dünya'dan gökyüzüne bakınca çıplak gözle yaklaşık 5 bin tane yıldızı görebilir, bir galaksinin oluşturduğu bulanık, bulut gibi duran görüntüleri seçebilirsiniz. (1)

1. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(Biz) Milyarlarca galaksiden söz ediyoruz! (8)

8. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

İşte bu yüzden evrenin bir “başlangıcı” olduğunu düşünüyoruz. (10)

10. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

*O olmasaydı ışık, sıcaklık, yiyecek, besin, iklimler, günler, mevsimlerin hiçbiri olmaz, Dünya bugün **(bizim)** bildiğimiz hâline gelemezdi. (12)*

12. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

*Ama **(siz)** dert etmeyin. (30)*

30. tümcede özne eksiltili yapılar kullanılmıştır.

(Siz) Unutmayın, yıldızlar aslında hiç ölmez. (32)

32. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(Sizin) Dünyadaki bütün insanları alıp bir kesme şeker küpü kadar alana sıkıştırdığınızdaki kadar yoğundur. (41)

41. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Astronomlar bu galaksilerden gelen ışıkları gözlemlediklerinde bu ışıkların olması gerekenden daha “kızıl” renkte olduğunu keşfettiler.

*(3) Işığa **böyle** bir şey olursa buna “kızıla kayma” denir. (4)*

4. tümcedeki “böyle” sözcüğü, 3. tümcedeki “kızıl” kelimesi yerine kullanılarak ada dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bu da her saniyede 7 trilyon tane atom bombası patlamasına denk miktarda enerji üretilmesi demektir. (16) O zaman Güneş'in böyle ateş saçmasına şaşmamak gerek. (17)

17. tümcedeki “böyle” sözcüğü 16. tümcenin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Küçük yıldızların bu evredeki hâllerine “beyaz cüce” denir. (37) Astronomlar galaksimizdeki yıldızların %97'sinden fazlasının sonunun böyle olacağını düşünüyor. (38)

38. tümcedeki “böyle” sözcüğü 37. tümcedeki bir sözce yerine kullanılarak sözceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

5, 15, 27, 33, 34 ve 36. tümcede ekleyici “ve” bağlacı; 9, 13, 16, 25, 29, 31 ve 39. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 6 ve 30. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 10. tümcede nedenleyici “ bu yüzden” bağlacı; 29. tümcede ekleyici “hatta” bağlacı; 33. tümcede çeliştirici “aslında” bağlacı; 33, 36 ve 39. tümcede zamanlayıcı “sonra” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Metinde koşut yapılara rastlanmamıştır.

Zaman uyumu ve görünüş

“Merek Ettiklerimiz” metni, zaman uyumunun az olduğu bir metindir.

Metin, “*Dünya’dan gökyüzüne bakınca çıplak gözle yaklaşık 5 bin tane yıldızı görebilir, bir galaksinin oluşturduğu bulanık, bulut gibi duran görüntüleri seçebilirsiniz. (1)*” tümcesi ile başlamaktadır. İlk tümcede olduğu gibi yazarın okurla iletişim kurmaya çalıştığı tümcelerde çoğunlukla geniş zaman kullanılmıştır. Ancak “*Milyarlarca galaksiden söz ediyoruz! (8)*” örneğinde olduğu gibi dış gönderimli tümcelerde bazen şimdiki zaman çekimli yüklem kullanılmıştır.

Bilimsel verilerin aktarıldığı tümcelerde ve tanım tümcelerinde genellikle geniş zaman çekimli yüklem kullanılırken diğer tümcelerde farklı zaman

çekimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum aynı paragraf içinde farklı zaman kiplerinin kullanılmasına ve zaman uyumunun oluşmamasına neden olmuştur. Geçmiş zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman çekimli yüklemelerin yer aldığı aşağıdaki paragraf buna örnektir.

*“Astronomlar bu galaksilerden gelen ışıkları gözlemlediklerinde bu ışıkların olması gerekenden daha “kızıl” renkte olduğunu **keşfettiler**. (3) Işığa **böyle** bir şey olursa buna “kızıla kayma” **denir**. (4) Ve galaksilerin ışıkları kızıla kayıyorsa galaksiler bizden uzaklaşıyor **demektir**. (5) Ama bir iki tane galaksinin ışığı “kızıla kaysa” bir şey değil. (6) Bütün galaksilerin ışığı kızıla **kayıyor**. (7) Milyarlarca galaksiden söz **ediyoruz!** (8)”*

“Bilim adamları, Güneş’in bu işi 4,57 milyar yıldır yaptığına inanıyor. (20)” tümcesinde olduğu gibi sürerlik ifade eden tümcelerde genellikle şimdiki zaman kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Metinde işlevsel tümce yapılarına rastlanmamıştır.

Örtük anlatım

Açık ve anlaşılır ifadelerin kullanıldığı metinde örtük anlatım örneği oldukça azdır.

Yıldız enerjisinin yaşamsal önem taşıdığı yer yalnızca Dünya’mız değil. (22) Yıldızlar tüm evrene enerji sağlıyor. (23) Yıldızlar hiç sönmesin! (24)

24. tümcede evrene enerji kaynağı olan yıldızların sönmesinin evrene zarar vereceği örtük bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi Mars’a taşıyıp Marslı oluruz. (31)

31. tümcede Mars’ın Dünya dışında yaşanabilecek bir yer olduğu örtük olarak anlatılmıştır.

4.2.4. “Merak Ettiklerimiz” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Yazar, merak konusu olan gök cisimleri ve uzay hakkında okuru bilgilendirmeyi amaçlamıştır.

Başlık

Metne seçilen başlık içerik hakkında ipucu vermese de okurun dikkatini çekebilecek özelliktedir. Çünkü konusu uzay ve gök cisimleri olan bu metin okurun merakını giderebilecek bilgiler içermektedir.

Konu

Dört bölümden oluşan metin evren, uzay ve gök cisimlerini konu almıştır. 1. bölümde evrenin başlangıcı konu alınmaktadır. 2. bölümde Güneş’in ışıma kaynağı hakkında bilgi verilmektedir. 3 ve 4. bölümde yıldızlar konu edilmiştir.

Anahtar sözcükler

Metin, en çok yinelenen “yıldız, Güneş, galaksi, Dünya” anahtar sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Dört farklı bölümden oluşan metni ayrı ayrı değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.

Birinci Bölümü: 1-10. tümceler metnin birinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde evrenin bir başlangıcının olup olmadığı sorgulanmaktadır. Yapılan gözlemler neticesinde evrenin bir başlangıcının olduğu belirtilmektedir.

İkinci Bölümü: 11-24. tümceler metnin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Güneş’in neden parladığı sorgulanmakta ve bunun sebebinin enerji tüketmesi olduğu belirtilmektedir.

Üçüncü Bölümü: 25-31. tümceler metnin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yıldızların yaşam süresi sorgulanmaktadır.

Dördüncü Bölüm: 32-42. tümceler metnin son bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yıldızların ölünce içindekilere neler olduğu sorgulanmaktadır. Son tümcede paylaşılan bilgilerin ne kadar acayip olduğu vurgulanmaktadır.

Konu değişimi belirleyicileri

Metin dört bölümden oluşmakta ve her bölüm bir sorunun cevabı olacak şekilde kaleme alınmıştır.

Metne “Dünya” sözcüğü ile başlanmıştır. 2. tümcede “galaksi” sözcüğü ile konu değişmiş ve açıklama yapılmıştır.

3. tümcede “Astronom” katılımcısı ile konu değişmiş ve galaksilerden gelen ışıklar ile ilgili yapılan gözlemden bahsedilmiştir. Devam eden tümcelerde bu durum açıklanmıştır.

9. tümcedeki “eğer” bağlacı ile konu değişmiş ve evrenin bir başlangıcının olduğu sonucuna varılmış. Bu durum 10. tümce ile desteklenmiştir.

11. tümcede “Güneş” varlığı ile konu değişmiş ve Güneş’in Dünya için öneminden bahsedilmiştir.

14. tümcede “enerji” sözcüğü ile konu değişmiş ve Güneş’in enerjisinin kaynağı açıklanmaya başlanmıştır. Devam eden tümcelerde de bu durum hakkında bilgiler vermiştir.

22. tümcedeki “yıldız” sözcüğü ile konu değişmiş ve yıldızların evren için ne kadar oneli olduğuna değinilmiştir.

25. tümcedeki “yaşam” sözcüğü ile yeni bir konuya geçilmiş ve yıldızların yaşam sürelerinden bahsedilmeye başlanmıştır.

27. tümcede “yakıt” sözcüğü ile yıldızların yaşam kaynakları anlatılmaya başlanmıştır.

28. tümcede “Güneş” sözcüğü ile konu tekrar değişmiş ve Güneş’in gittikçe büyüdüğünden ve Dünya’yı yutacağından bahsedilmiştir.

31. tümcede “Mars” sözcüğü ile yeni bir konuya geçilmiş ve Mars’ın yaşanabilir bir yer olduğu ve Dünya’mızın yok olması halinde orada yaşanabileceği vurgulanmıştır.

32. tümcede okura yapılan “Unutmayın” söylemi yeni bir konunun başlangıcıdır. Bu tümceden itibaren yıldızların yaşam süreleri ele alınmaktadır. Devam eden tümcelerde bu durum açıklanmaktadır.

Metin, okura yöneltilen “*Ne acayip değil mi? (42)*” sorusu ile sona ermektedir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Dört bölümden oluşan metnin her bölümü farklı bir konuyu ele almaktadır. Bu nedenle metnin tamamını kapsayan bir konu tümcesi bulunmamaktadır.

“Eğer bugün tüm galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa bu da geçmişte bir zaman hepsinin tek bir noktada, bir arada bulunduklarını gösterir. (9) İşte bu yüzden evrenin bir “başlangıcı” olduğunu düşünüyoruz. (10)” tümceleri, 1. bölümün konu tümceleleridir.

“O, inanılmaz bir enerji topu ve saniyede 4 milyon ton yakıt tüketiyor. (15) Bu da her saniyede 7 trilyon tane atom bombası patlamasına denk miktarda enerji üretilmesi demektir. (16) O zaman Güneş’in böyle ateş saçmasına şaşmamak gerek. (17)” tümceleri 2. bölümün konu tümceleri olarak ele alınabilir.

“Unutmayın, yıldızlar aslında hiç ölmez. (32) Çoğu yavaş yavaş başka yıldız türlerine dönüşür ve bazıları patladıktan sonra arkalarında hayalet gibi bir kalıntı bırakır. (33) Yıldızın başına bunlardan hangisinin geleceği, büyüklüğüne ve içinde ne kadar kimyasal element olduğuna bağlıdır. (34)” tümceleri 3 ve 4. bölümün konu tümceleri olarak değerlendirilebilir.

Biçem

Okuru bilgilendirmek amacıyla kaleme alınan metinde açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Gösteriştten uzak ve anlaşılır ifadeler kullanan yazar söz sanatlarına “*Çoğu yavaş yavaş başka yıldız türlerine dönüşür ve bazıları patladıktan sonra arkalarında hayalet gibi bir kalıntı bırakır. (33)*” tümcesi dışında başvurmamıştır.

Yazar genellikle samimiyetten uzak bir dil kullanmıştır. Ancak “*Bilim adamları bu olay gerçekleştiğinde Güneş’in Güneş Sistemi’nde iç gezegenlerin bazılarını -hatta bizim güzel Dünya’mızı da- yutacağını düşünüyor. (29) Ama dert*

etmeyin. (30) Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi Mars'a taşıyıp Marslı oluruz. (31)” tümcelerinde olduğu gibi bazı tümcelerde okurla sohbet edermiş gibi samimi bir dil kullanmıştır. Bu durum anlatıcı bakış açısını da etkilemiştir. Bazen dışarıdan bir tanık gibi olayı anlatan, bazen kendini işin içine katarak düşüncelerini dile getiren yazar çokluk bakış açısıyla metni kaleme almıştır.

Özet

Dünya'dan gökyüzüne bakıldığında görülen yıldızlar topluluğuna galaksi denmektedir. Bilim insanları bu galaksileri gözlemlerken eskiden bir arada olan yıldızların zamanla birbirlerinden uzaklaştığını keşfeder. Bu durum bütün yıldızların bir dönem bir arada olduğunu ve evrenin bir başlangıcı olduğunu göstermektedir.

Dünya'daki yaşamın kaynağı olan güneş, tükettiği enerji sayesinde parlayıp ısı ve sıcaklık yaymaktadır. Güneş gibi diğer bütün yıldızlar da evrene enerji yaymaktadır. Bu yıldızlar enerjilerini kendi içlerinde barındırdıkları hidrojen, helyum, oksijen gibi bazı yakıtlardan sağlamaktadır.

Büyükliklerine ve barındırdıkları elementlere göre uzun yıllar yaşayabilen yıldızlar aslında hiç ölmezler. Milyarlarca yıl yaşayan küçük yıldızların aksine büyük yıldızlar büyük patlamalarla kara deliklere ya da nötron yıldızlara dönüşür.

Sonuç tümcesi

“Ne acayip değil mi? (42)” tümcesi metnin sonuç tümcesidir. Bu tümce metnin derin yapısı ve başlığı ile uyumludur.

Motif/İzlek

“Merak”, “evren”, “uzay”, “Güneş”, “galaksi”, “yıldız” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Uzay merak konusudur.” metnin alt izleği, “Uzay ve gök cisimleri sürekli insanoğlunun dikkatini çekmiş ve araştırma konusu olmuştur.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2.5. “Gümüş Kanat” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

“Gümüş Kanat” metni Cahit Uçuk tarafından iyilik ve yardımlaşma üzerine kaleme alınmış hikâye türünde bir metindir. Kısaltılarak yazılan metinde 72 adet tümce ve 578 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Mini mini gözleri ile **Kemal’e** bakıyordu. (19) **Kemal**, pencereden dala uzanırken kulağında annesinin sesi çınladı: “**Kemal**, düşersin!” (20)*

Yukarıdaki tümcelerde tekrarlanan “Kemal” sözcüğü aynı sözcük ile yapılan yinelemeye örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Kare kare camlı, **büyük** pencerenin yarı aralık kanadını açarak başını uzattı. (10) Tepeleri binanın çatısını aşan **koca** çınarların artık kavrulmaya başlayan yaprakları arasında, ince dallarda gözlerini gezdirdi. (11)*

10. tümcedeki “büyük” sözcüğü, 11. tümcede eş anlamlısı olan “koca” sözcüğü ile yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde “Celil Usta” söz grubu “baba” sözcüğü ile, “Kemal” sözcüğü oğul sözcüğü ile genelleştirilmiştir.

Kısmi yinelemeler

*Babasına **bakınca** sevgi ve hayranlık duygusu yüreğini kapladı. (30) Babası dalgalı sarı saçları ile tıpkı arslana benziyordu. (31) Gür ve kumral kaşlı, uzun boylu, geniş omuzlu, kuvvetli ve gençti. (32) Böyle*

önüne **bakarken** kendisini görenlere çok ciddi bir insan hissini verirdi. (33)

30. tümcede yer alan “bakınca” sözcüğü ile 33. tümcede yer alan “bakarken” sözcükleri kısmi yinelemeye örnek oluşturmaktadır.

Eş dizimsel örüntüleme

“Kanat, ötmek, uçmak” sözcükleri “kuş” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Bir kuş sesi. (2) Sol taraftaki pencerenin dışından gelmişti. (3)

3. tümcenin yüklemindeki boş kişi eki, ikinci tümceye yapılmış bir art gönderimdir.

Masasında ders çalışıyordu. (4) İlk önce aldırmadı. (5)

4. tümcedeki iyelik eki ile 4 ve 5. tümcenin yüklemindeki boş kişi eki, “Kemal” kişisine yapılmış ön gönderimlerdir.

Dersine devam etti. (7) Fakat sonra bu seste bir yalvarış, bir çağırış var gibi geldi. (8) Yerinden kalktı. (9) Kare kare camlı, büyük pencerenin yarı aralık kanadını açarak başını uzattı. (10) Tepeleri binanın çatısını aşan koca çınarların artık kavrulmaya başlayan yaprakları arasında, ince dallarda gözlerini gezdirdi. (11)

7, 9, 10 ve 11. tümcelerinin yüklemlerindeki boş kişi ekleri “Kemal” kişisine yapılan ön gönderimlerdir. Aynı tümcelerde yer alan iyelik ekleri de “Kemal” kişisine yapılan ön gönderimlerdir.

Birden yüreği hopladı. (12)

12. tümcedeki iyelik ekiyle “Kemal” kişisine ön gönderim yapılmıştır.

Pencereye yakın bir dala, ufacık bir kuş, ayağından asılmıştı. (14) Gümüş renkli kanatlarını çırpıyordu. (15) Kendini dala çekmek istiyordu. (16) Fakat kuvveti tükenmiş olacak ki çırpınmaktan

vazgeçti. (17) Öylece sallandı kaldı. (18) Mini mini gözleri ile Kemal'e bakıyordu. (19)

15, 16, 17, 18 ve 19. tümcenin yüklemelerindeki boş kişi ekleri ile 14, 15, 17 ve 19. tümcedeki iyelik ekleri ile “kuş” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır. Ayrıca 16. tümcedeki dönüşlülük adılı da 14. tümceye yapılan bir art gönderimdir.

Kemal, pencereden dala uzanırken kulağında annesinin sesi çınladı: “Kemal, düşersin!” (20) Kendini toplayarak pencereden çekildi. (21) Şöyle, aradaki mesafeyi ölçtü. (22) Dönüp gözleri ile babasını aradı. (23) O, ileride, yüksek ayaklı masasında cilt yığınları arasında çalışıyordu. (24)

21. tümcedeki dönüşlülük adılı, 24. tümcedeki kişi adılı, 20 ve 23. tümcedeki iyelik eki ile 21, 22, 23 ve 24. tümcenin yüklemelerindeki boş kişi ekleri “Kemal” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

— *Baba, diye seslendi. (25) Celil Usta duymadı. (26) Dalgındı. (27) Sıkışık iş zamanlarında böyle olurdu. (28) Kaşları çatıktı. (29)*

25. tümcenin yüklemelerindeki boş kişi eki “Kemal” kişisine yapılan bir art gönderim iken 26, 27 ve 28. tümcenin yüklemelerindeki boş kişi eki ile 29. tümcedeki iyelik eki “Celil Usta” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

Babasına bakınca sevgi ve hayranlık duygusu yüreğini kapladı. (30) Babası dalgalı sarı saçları ile tıpkı arslana benziyordu. (31) Gür ve kumral kaşlı, uzun boylu, geniş omuzlu, kuvvetli ve gençti. (32) Böyle önüne bakarken kendisini görenlere çok ciddi bir insan hissini verirdi. (33) Fakat başını kaldırınca bir çift tatlı ve mavi göz ılık, yumuşak bir ışıkla insanın yüreğine uzanırdı. (34)

30. tümcedeki iyelik ekleri ile 31. tümcedeki “babası” sözcüğündeki iyelik eki “Kemal” kişisine yapılan art gönderimlerdir. 33. tümcedeki dönüşlülük adılı ve iyelik eki ise “Celil Usta” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

— *Baba, dedi. (35) Celil Usta, oğlunun sesine doğru başını kaldırdı. (36) Bakışları ile “Ne istiyorsun yavrum?” diyor gibi idi. (37)*

35. tümcenin yüklemindeki boş kişi eki “Kemal” kişisine, 36 ve 37. tümcedeki iyelik ekleri ve boş kişi ekleri de “Celil Usta” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

— *Babacığım, dedi. (38) Gümüş kanatlı bir kuş, bir ayağından asılmış. (39) Kolum yetişmiyor. (40) Ama siz onu kurtarabilirsiniz. (41)*

38. tümcedeki iyelik eki, tümcenin yüklemdeki boş kişi eki ve 40. tümcedeki iyelik eki “Kemal” kişisine yapılan art gönderimlerdir. 41. tümcedeki “siz” kişi adlı “Celil Usta” kişisine, “onu” gösterme adlı “kuş” sözcüğüne yapılmış art gönderimlerdir.

— *Vah zavallılık, dedi. (48) Bir damla canı kalmış. (49) Pencerenin kenarından uzandı. (50) Kemal, dikkat kesilmişti. (51) Babasının becerikli parmakları, kuşu ayağından dala bağlayan iplikleri çözmeye başladı. (52) Bir yandan da anlatıyordu. (53)*

48, 50, 52 ve 53 tümcenin yüklemde yer alan boş kişi eki “Celil Usta” kişisine yapılan bir art gönderim iken 50. tümcenin yüklemdeki boş kişi eki “Kemal” kişisine yapılan bir art gönderimdir.

— *Bu yaramaz şeyler ayaklarına bir saç teli, bir iplik dolansa çözemezler. (54) Sonra, böylece bir dala asılıp kalırlar. (55) Bir eli ile kuşu o büyük avucunda tutuyor, bir eli ile de incecik ayaktan iplikleri çözüyordu. (56) Epeyce uğraştıktan sonra sevinçle: — Tamam, dedi. (57)*

54. tümcedeki gösterme sıfatı, iyelik eki ve “çözemezler” yüklemdeki 3. çokluk şahıs eki “kuş” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir. Aynı şekilde 55. tümcenin yüklemdeki 3. çokluk şahıs eki “kuş” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir. 56 ve 57. tümcenin yüklemlerindeki boş kişi eki ise “Celil Usta” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

Geri çekilerek avucunu açtı. (58) Bir zaman baba oğul kuşun uçuşmasını beklediler. (59) Fakat bir damlacık canında uçacak hâl

kalmamıştı ki. (60) Baba, o büyük fakat şefkatli elini Kemal'e doğru uzatarak:

*— Uçacak hâle gelinceye kadar **buna** bakmak lazım Kemal. (61)
Sonra azat **edersin.** (62)*

58. tümcenin yüklemindeki kişi eki ile tümcedeki iyelik eki “Celil Usta” kişisine yapılan art gönderimlerdir. 59. tümcenin yüklemindeki 3. çokluk şahıs eki ile baba ve oğula art gönderim yapılmıştır. 60. tümcedeki iyelik eki ile 61. tümcedeki “buna” gösterme adılı “kuş” sözcüğüne yapılmış art gönderimlerdir. Son olarak 62. tümcenin yüklemindeki 2. tekil şahıs eki ile “Kemal” kişisine art gönderim yapılmıştır.

Kemal, heyecandan soluğu kesilerek iki avucunu birleştirip babasına uzattı. (63)

63. tümcenin yüklemindeki boş kişi eki ve tümcedeki iyelik ekleri ile “Kemal” kişisine art gönderim yapılmıştır.

Celil Usta, yavru kuşu oğlunun avuçlarına bıraktı, işinin başına döndü. (64)

64. tümcenin yüklemlerinde ve tümcede geçen iyelik ekleri ile “Celil Usta” kişisine art gönderim yapılmıştır.

Vücudu terlemiş, ağzı kurumuştur. (67) Su içmek için musluğa koştu. (68) Kuşu sol avucuna aldı. (69) Su içti. (70) Sonra parmaklarının ucunu ıslattı. (71) Avucundaki kuşun yarı aralık ağzına damla damla su akıttı. (72)

67, 69, 71 ve 72. tümcedeki iyelik ekleri ile 68, 70, 71 ve 72. tümcenin yüklemlerindeki boş kişi ekleri “Kemal” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

Eksilti

(Ses) Sol taraftaki pencerenin dışından gelmişti. (3) (O) Masasında ders çalışıyordu. (4) (O) İlk önce aldırmadı. (5) Kuşlar elbette öteceklerdi. (6) (O) Dersine devam etti. (7)

3, 4, 5 ve 7. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(O) Yerinden kalktı. (9) (O) Kare kare camlı, büyük pencerenin yarı aralık kanadını açarak başını uzattı. (10) (O) Tepeleri binanın çatısını aşan koca çınarların artık kavrulmaya başlayan yaprakları arasında, ince dallarda gözlerini gezdirdi. (11)

9, 10 ve 11. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Birden (onun) yüreği hopladı. (12) (O) İşte oradaydı. (13) Pencereye yakın bir dala, ufacık bir kuş, ayağından asılmıştı. (14) (Kuş) Gümüş renkli kanatlarını çırpıyordu. (15)

12. tümcede tamlayan, 13 ve 15. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(O) Kendini dala çekmek istiyordu. (16) Fakat (onun) kuvveti tükenmiş olacak ki (o) çırpınmaktan vazgeçti. (17) (O) Öylece sallandı kaldı. (18) (O) Mini mini gözleri ile Kemal'e bakıyordu. (19)

16, 18 ve 19. tümcede özne eksiltisi, 17. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi mevcuttur.

(O) Kendini toplayarak pencereden çekildi. (21) (O) Şöyle, aradaki mesafeyi ölçtü. (22) (O) Dönüp gözleri ile babasını aradı. (23)

21,22 ve 23. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

— (O) Baba, diye seslendi. (25) Celil Usta (onu) duymadı. (26) (Celil Usta) Dalgındı. (27) (O) Sıkışık iş zamanlarında böyle olurdu. (28) (Onun) Kaşları çatıktı. (29) (O) Babasına bakınca sevgi ve hayranlık duygusu (onun) yüreğini kapladı. (30)

25, 27, 28. tümcede özne, 26. tümcede nesne, 29. tümcede tamlayan, 30. tümcede özne ve tamlayan eksiltili yapı kullanılmıştır.

(Onun) Babası dalgalı sarı saçları ile tıpkı arslana benziyordu. (31) (Babası) Gür ve kumral kaşlı, uzun boylu, geniş omuzlu, kuvvetli ve gençti. (32) (O) Böyle önüne bakarken kendisini görenlere çok ciddi bir insan hissini verirdi. (33) Fakat (o) başını kaldırınca bir çift tatlı ve mavi göz ılık, yumuşak bir ışıkla insanın yüreğine uzanırdı. (34)

32, 33 ve 34. tümcede özne, 31. tümcede tamlayan eksiltisi mevcuttur.

— **(O)** Baba, dedi. (35)

Celil Usta, oğlunun sesine doğru başını kaldırdı. (36)

(O) Bakışları ile “**(Sen)** Ne istiyorsun yavrum?” diyor gibi idi. (37)

35 ve 37. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

— **(Benim)** Babacığım, dedi. (38) *Gümüş kanatlı bir kuş, bir*

*ayağından asılmış. (39) **(Benim)** Kolum yetişmiyor. (40)*

38 ve 40. tümcede tamlayan eksiltili yapı kullanılmıştır.

(Onun) Sirtında lacivert renkli, iyi dikilmiş bir iş gömleği vardı. (43)

(O) Birkaç adımda pencerenin önüne geldi. (44)

43. tümcede tamlayan, 44. tümcede ise özne eksiltisi söz konusudur.

Celil Usta:

— *Vah zavalıcık, dedi. (48) **(Onun)** Bir damla canı kalmış. (49)*

(O) Pencerenin kenarından uzandı. (50) *Kemal, **(ona)** dikkat kesilmişti. (51) Babasının becerikli parmakları, kuşu ayağından dala bağlayan iplikleri çözmeye başladı. (52) **(O)** Bir yandan da anlatıyordu. (53)*

50 ve 53. tümcede özne, 49. tümcede tamlayan, 51. tümcede tümleş eksiltisi bulunmaktadır.

*...Sonra, **(onlar)** böylece bir dala asılıp kalırlar. (55) **(O)** Bir eli ile kuşu o büyük avucunda tutuyor, bir eli ile de incecik ayaktan iplikleri çözüyordu. (56)*

(O) Epeyce uğraştıktan sonra sevinçle:

— *Tamam, dedi. (57)*

55, 56 ve 57. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(O) *Geri çekilerek avucunu açtı. (58) Bir zaman baba oğul kuşun uçuşmasını beklediler. (59) Fakat **(onun)** bir damlacık canında uçacak hâl kalmamıştı ki. (60)*

58. tümcede özne eksiltisi, 60. tümcede tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

*Sonra **(Sen)** **(onu)** azat edersin. (62)*

62. tümcede özne ve nesne eksiltili bir yapı kullanılmıştır.

(Onun) *Avuçları arasına bir yavru kuş değil de korkuyla, telaşla çarpan bir yürek konmuştu sanki. (66) (Onun) Vücudu terlemiş, (onun) ağzı kurumuştur. (67) (O) Su içmek için musluğa koştu. (68) (O) Kuşu sol avucuna aldı. (69) (O) Su içti. (70) (O) Sonra parmaklarının ucunu ıslattı. (71) (O) Avucundaki kuşun yarı aralık ağzına damla damla su akıttı. (72)*

66 ve 67. tümcede tamlayan, 68, 69, 70, 71 ve 72. tümcede ise özne eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

— **Baba**, diye seslendi. (25) **Celil Usta** duymadı. (26)

26. tümcede kullanılan “Celil Usta” ifadesi 25. tümcedeki “baba” ifadesini yerine kullanılarak ada dayalı değiştirim yapılmıştır.

Dalgındı. (27) Sıkışık iş zamanlarında böyle olurdu. (28)

27. tümcenin yerine 28. tümcedeki “böyle” ifadesi kullanılmış ve tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır..

Bağıntı öğeleri

30, 32 ve 34. tümcede ekleyici “ve” bağlacı; 53, 56 ve 66. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 41. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 8, 17, 34, 35, 60 ve 61. tümcede çeliştirici “fakat” bağlacı; 17 ve 60. tümcede de çeliştirici “ki” bağlacı; 5. tümcede zamanlayıcı “ilk önce”, 55 ve 62. tümcede zamanlayıcı “sonra” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Celil Usta, yavru kuşu oğlunun avuçlarına bıraktı, işinin başına döndü. (64)

64. tümcenin yüklemeleri fiil + -di’li geçmiş zaman eki + boş kişi eki şeklinde tekrarlanmış ve koşutluk sağlanmıştır.

Vücudu terlemiş, ağzı kurumuştur. (67)

67. tümcede özne + fiil + miş’li geçmiş zaman + hikâye geçmiş zaman şeklinde tekrar eden tümceler koşut yapıya örnektir.

Zaman uyumu ve görünüş

Öykünün başlangıç zamanı belirtilmemektedir ancak kurgusal zaman giriş bölümünde metnin öncesini özetleyen ilk tümcede belirtilmiştir. “*On bir yaşında olan Kemal, okul çıkışlarında babasının çalıştığı matbaaya giderdi.*”tümcesi, metindeki olayın Kemal on yaşında iken yaşandığını göstermektedir. Metinde zaman belirteci çok az kullanılmıştır. Ancak olay örgüsü belli bir zaman çizgisinde sırayla aktarılmıştır. Camda gördüğü kuşa yardım etmek isteyen Kemal, babasından yardım istemekte ve babasının yardımıyla kuşu nasıl kurtardığını sırasıyla anlatmaktadır.

Öykünün ilk tümcesinde görülen geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Olayların anlatımında genellikle di’li geçmiş zaman tercih edilmiştir. Betimleme yapılan tümcelerde geniş zamanın hikâyesi kullanılırken doğrudan aktarım tümcelerinde şimdiki zaman ve geniş zaman kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Birden yüreği hopladı. (12)

12. tümcenin öznesi yüklem öncesine getirilerek vurgulanmıştır.

14, 19, 21, 24, 31, 34, 39, 42, 44, 50, 52, 63, 68, 69. tümcede yüklemden önce gelen dolaylı tümleç vurgulanmıştır.

4, 10, 11, 23, 30, 33, 36, 41, 46, 58, 59, 71 ve 72. tümcede nesne, yüklemden önce getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

— *Uçacak hâle gelinceye kadar buna bakmak lazım Kemal. (61)*

61. tümcede yüklem sonrasındaki kullanılan özne vurgulanmak istenmiştir.

Örtük anlatım

Kaşları çatıktı. (29)

29. tümcede Celil Usta’nın asabi biri olduğu örtülü bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir damla canı kalmış. (49)

Fakat bir damlacık canında uçacak hâl kalmamıştı ki. (60)

49 ve 60. tümcede kuşun ölmek üzere olduğu örtük bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

4.2.6. “Gümüş Kanat” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

“Gümüş Kanat” metni iyilik üzerine kaleme alınmış bir metindir. Yazar bu metinde iyiliklerin karşılıklı olduğunu ve yapılan iyiliklerin hayatı güzelleştirdiğini anlatmaya çalışmıştır. Zor durumlara maruz kalınsa da ümidin asla yitirilmemesi gerektiği, hayatın yapılan iyiliklerle güzelleşeceği yazar tarafından okura sezdirilmeye çalışılmıştır.

Başlık

Metnin kahramanlarından Kemal’i hayata bağlayan kuşun ismi metne başlık olarak seçilmiştir. Başlık metnin konusu ile ilgilidir ve içeriği yansıtmaktadır.

Konu

Küçük yaşta hayatın zorluklarıyla karşılaşan küçük bir çocuğun yardım ettiği kuş sayesinde hayata tekrar bağlanmasını ve her şeye rağmen umudunu kaybetmeyişi konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

“Gümüş Kanat” metni, “kuş, baba, Kemal” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Bu metin, Cahit Uçuk tarafından kaleme alınan “Gümüş Kanat” kitabının gelişme bölümünden kısaltılarak alınmış bir bölümdür. Metnin ilk paragrafından önce metnin öncesi ve sonrası hakkında kısaca bilgi verilmiş, giriş ve sonuç bölümü kısaca aktarılmıştır. Öncesi ve sonrası olan bir metin olduğu için metni giriş, gelişme ve sonuç olarak bölümlendirmek sağlıklı olmayacaktır.

Konu değişimi belirleyicileri

1-7. tümcelerde çocuğun kuşun sesini duyması ve verdiği tepkiler anlatılmıştır. 8. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişmiş ve bu sesin sıradan bir ses olmadığı bir yardım çığlığı olduğu belirtilmiştir.

12-16. tümcelerde çocuğun kuş ile karşılaşması ve kuşun düştüğü hal anlatılmıştır. 17. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişmiş ve kuşun düştüğü halden kurtulmaktan vazgeçmesi anlatılmıştır.

19. tümcede “Kemal” kişisi ile konu değişmiş, kuşun ocuk ile tanışması anlatılmıştır.

20. tümcedeki “anne” katılımcısı ile konu değişmiş Kemal’e yapılan uyarılardan bahsedilmiştir.

23. tümcede “baba” katılımcısı ile konu tekrar değişmiş ve baba olaya dahil edilmiştir.

26. tümcede “Celil Usta” kişisi konu değişimi yapılmış ve devam eden tümcelerde bu kişi hakkında bilgiler verilmiştir.

34. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile “Celil Usta” ile ilgili farklı özellikler dile getirilmiş ve konu değişmiştir.

35-49. tümcelerdeki karşılıklı konuşmalarda Kemal ve Celil Usta katılımcıları ile konu sık sık değişmiştir.

55. tümcede kullanılan “sonra” zaman belirteci ile konu değişmiş kuşların yaşadıkları zorluklardan bahsedilmiştir.

61. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişmiş ve bir önceki tümcede bahsi geçen kuşun neden uamadığı anlatılmıştır.

62 ve 71. tümcede kullanılan “sonra” zaman belirteci ile konu değişmiş ve yeni konulara geçilmiştir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Bu yaramaz şeyler ayaklarına bir saç teli, bir iplik dolansa çözemezler. (54) Sonra, böylece bir dala asılıp kalırlar. (55)” konu tümcelerinde yazar; örtük bir

biçimde umutsuzluğa kapılmanın insanı hayattan koparabileceğini anlatmaya çalışmıştır. “*Uçacak hâle gelinceye kadar buna bakmak lazım Kemal. (61)*” konu tümcesinde de yardımlaşma konu edilmiştir.

Biçem

Hikâye türünde kaleme alınan metinde yazar basit ve kısa tümcelerle yalın bir anlatım dili kullanmayı tercih etmiştir. Günlük konuşma dilinin hâkim olduğu metinde yabancı terim ve sözcüklere çok fazla yer verilmemiştir. Karşılıklı konuşmaların, doğrudan aktarım ifadelerinin, deyimlerin yer aldığı metinde ara ara benzetme sanatına yer verilmiştir. Kısacası yazar okurun anlayabileceği bir üslup benimsemiştir. Ayrıca olayın içinde olmayan, her şeyi bilen ve gören konumunda olan yazar sıfır odaklayım kullanılmıştır.

Özet

Bir gün Kemal odasında ders çalışırken bir kuş sesi duyar. Sesi takip eder ve pencereye yakın bir dalda ayağından asılı bir kuş görür. Kuşu kurtarmaya çalışır ama yapamaz ve babasından yardım ister. Yardıma gelen babası epey uğraştıktan sonra kuşun ayaklarına dolanan ipi çözer, kuşu kurtarır. Kuşun uçuşmasını beklerler ama kuş çok yorulduğu için uçamaz. Celil Usta, kuşu Kemal’in avuçlarına bırakır ve kuş iyileşinceye kadar bakması gerektiğini tembihler. Kemal çok heyecanlanır, kuşu alır ve su içirmeye götürür.

(...)

Sonuç tümcesi

“*Avucundaki kuşun yarı aralık ağzına damla damla su akıttı. (72)*” sonuç tümcesi, metnin temel izleği, yazarın vermek istediği mesajı desteklememektedir. Metin bitmesi gereken yerde bitmemiş, verilmek istenen mesaj tam olarak belirtilmeden sonlandırılmıştır.

Motif/İzlek

“Yardım”, “umut”, “iyilik” ve “sevgi” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Çıkmamış candan ümit kesilmez.” tümcesi metnin alt izleği, “İyilik eden iyilik bulur.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2.7. “Türk Askerinin Cesareti” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

İsmail Bilgin tarafından kaleme alınan “Türk Askerinin Cesareti” metni, Çanakkale Savaşı’nda teğmen olarak görev almış Avustralyalı bir komutanın anılarını içeren anı türünde bir metindir. Metinde 7 adet paragraf, 32 adet tümce ve 322 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Omuzlayarak yavaş yavaş bizim **siperlere** doğru yöneldi. (30)*
***Siperimizin** hemen önüne Yüzbaşı’yı yine nazikçe yatırdı. (31) Sonra arkasını döndü. Yine kendinden emin adımlarla **siperlerine** doğru yürüdü. (32)*

Yukarıdaki ardışık tümcelerde “siper” sözcüğü yinelenmiş ve tümceler arasında sürerlik sağlanmıştır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*İki siper arasında kalmış yaralı bir İngiliz Yüzbaşı açıkta: ‘**İmdat!***
*Kurtarın beni, **yardım** edin!’ diye bağırıyordu. (10)*

10. tümcede aynı anlama gelen “imdat” ve “yardım” sözcükleri yinelemeye örnektir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde “asker” üst terimi “yüzbaşı, teğmen, er” alt terimleriyle alt terimleri ile yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

***Ölmek** istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra **ölecek**. Ne gereği var? Cesareti varsa komutan getirsin.’ diyorlardı. (12)*

12. tümcede yer alan “ölmek ve ölecek” sözcükleri kısmi yinelemeye örnektir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Yüzbaşı, er, siper, silah, teğmen, komutan, cephe” sözcükleri “Çanakkale Savaşı” söz grubu etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

“Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu’da tanıdık ve sevdik. (1)

1. tümcedeki “Biz” kişi adılı aynı tümcedeki “Avustralyalılar” sözcüğüne yapılmış bir ön gönderim iken “sizleri” kişi adılı okura yönelik yapılmış bir dış gönderimdir. Ayrıca 1. tümcenin yüklemde yer alan 1. çokluk şahıs kişi ekleri de birer art gönderimdir.

Ben de Çanakkale Savaşları’na teğmen rütbesiyle katılmış idim. (2)

**Her iki tarafın da mertçe sürdürdüğü savaşta edindiğim intibaları,
hâlâ aynı sıcaklıkla yüreğimde taşıyorum. (3)**

2. tümcedeki “Ben” kişi adılı ve yüklemde yer alan kişi eki ile 3. tümcedeki iyelik ekleri ve kişi eki 1. tümcede ismi geçen teğmene yapılmış art gönderimlerdir.

**Arıburnu Cephesi’ndeydik, siperler arasındaki mesafe 8-10 metre
kadardı. (4)**

4. tümcedeki 1. çokluk şahıs eki 1. tümceye yapılmış bir art gönderimdir.

Bizim tarafta feryatlar, inlemeler vardı. (9)

9. tümcede yer alan kişi adılı ile birinci tümceye art gönderim yapılmıştır.

**İki siper arasında kalmış yaralı bir İngiliz Yüzbaşı açıkta: ‘İmdat!
Kurtarın beni, yardım edin!’ diye bağıırıyordu. (10)**

10. tümcede kullanılan kişi adılı ve yüklemde yer alan boş kişi eki ile aynı tümcedeki “İngiliz Yüzbaşı” kişisine art gönderim yapılmıştır.

*Askerler birbirlerine: ‘Git, **sen** getir!’, ‘Hayır, **sen** getir! Ölmek istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra ölecek. Ne gereği var? Cesareti varsa komutan getirsin.’ diyorlardı. (12)*

12. tümcede kullanılan kişi adıları ve yüklemde yer alan 3. çokluk şahıs eki ile aynı tümcedeki “Askerler” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*İngiliz komutan ise kızgınlıkla hâlâ bağıyor: ‘Çabuk getirin **onu**. **O sizin** komutanınız!’ diyordu. (13)*

13. tümcede yer alan aktarım tümcesindeki “onu ve o” kişi adıları 12. tümcede yer alan “Yüzbaşı” sözcüğüne yapılmış art gönderimlerdir. Aynı tümcedeki “sizin” kişi adılı, iyelik eki ve kişi eki ise 12. tümcede yer alan “askerler” sözcüğüne yapılmış art gönderimlerdir.

*Siperlerde bu tür atışmalar devam ettiği bir sırada, karşı**mız**daki Türk siperlerinden silahın ucuna takılmış beyaz bir mendil yukarı kaldırılarak sallandı. (14)*

14. tümcede kullanılan iyelik eki önceki tümcelerde yer alan kişilere yapılmış art gönderimlerdir.

*Siperin içinden iri yapılı bir er çıktı. (17) Ucuna mendil bağladığı silahını yere **attı**. (18) İki kolunu **açtı**. (19) Sonra kendine güvenen tavırlarıyla yavaş yavaş yaralı Yüzbaşı’ya doğru yürümeye **başladı**. (20)*

18, 19 ve 20. tümcenin yüklemelerinde kullanılan boş kişi ekleri 17. tümcede yer alan “er” sözcüğüne yapılmış art gönderimlerdir.

***O** ise hiçbir şeye aldırmadan Yüzbaşı’nın yanına **geldi**. (23) Nazik ve yumuşak hareketlerle yaralının kıyafetini **düzeltti**. (24) Onu yerden **kaldırdı**. (25) Omuzlayarak yavaş yavaş bizim siperlere doğru **yöneldi**. (26) Siperimizin hemen önüne Yüzbaşı’yı yine nazikçe **yattırdı**. (27) Sonra arkasını **döndü**. (28) Yine kendinden emin adımlarla siperlerine doğru **yürüdü**. (29)*

23. tümcede yer alan “O” kişi adılı ile 23, 24, 25, 26, 27, 28 ve 29. tümcenin yüklemine yer alan boş kişi eki ile 17. tümcedeki “er” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*Onu yerden kaldırdı. (25) Omuzlayarak yavaş yavaş **bizim** siperlere doğru yöneldi. (26)*

25 ve 26. tümcede yer alan kişi adıları ile önceki tümcelerde yer alan kişilere art gönderim yapılmıştır.

Eksilti

(Ben) Her iki tarafın da mertçe sürdürdüğü savaşta edindiğim intibaları, hâlâ aynı sıcaklıkla yüreğimde taşıyorum. (3)

3. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Biz) Arıburnu Cephesi’ndeydik, siperler arasındaki mesafe 8-10 metre kadardı. (4)

4 tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

*Askerler birbirlerine: ‘Git, sen **(onu)** getir!’, ‘Hayır, sen **(onu)** getir! **(Ben)** Ölmek istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra ölecek. Ne gereği var? Cesareti varsa komutan getirsin.’ diyorlardı. (12)*

12. tümcede tamlayan ve özne eksiltisi mevcuttur.

*İngiliz komutan ise kızgınlıkla hâlâ bağırıyor: ‘**(Siz)** Çabuk getirin onu. O sizin komutanınız!’ diyordu. (13)*

13. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(O) Ucuna mendil bağladığı silahını yere attı. (18) (O) İki kolunu açtı. (19) (O) Sonra kendine güvenen tavırlarıyla yavaş yavaş yaralı Yüzbaşı’ya doğru yürümeye başladı. (20)

18, 19 ve 20. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

*(O) Nazik ve yumuşak hareketlerle yaralının kıyafetini düzeltti. (24) (O) Onu yerden kaldırdı. (25) (O) **(onu)** Omuzlayarak yavaş yavaş bizim siperlere doğru yöneldi. (26) (O) (bizim) Siperimizin hemen*

önüne Yüzbaşı 'yı yine nazikçe yatırdı. (27) (O) Sonra arkasını döndü. (28) (O) Yine kendinden emin adımlarla siperlerine doğru yürüdü. (29) Hepimiz donmuştuk. (30) (Biz) Hayrete düşmüştük. (31)

26. tümcede hem özne hem de nesne eksiltisi söz konusu iken 24, 25, 27, 28, 29 ve 31. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Değiş tirim

Metinde de ğ iştirim unsurlarına rastlanılmamıştır.

Ba ğ ınt ı ö ğ eleri

1, 8, 24 ve 32. tümcede ekleyici “ve” ba ğ lacının; 2, 3 ve 12. tümcede ekleyici “de” ba ğ lacının; 1, 6, 12, 20, 28 ve 32. tümcede zaman belirteci “sonra” ba ğ lacın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koş utluk

“Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu’da tanıdık ve sevdik. (1)

1. tümcenin yüklem 1. fiil+ görülen geçmiş zaman eki+ 1. çokluk şahıs eki şeklinde tekrarlanmış ve koş ut bir yapı oluşturmuştur.

Zaman uyumu ve gör ünüş

Metin, “*Mehmetçi ğ e karşı savaşma bahtiyarlı ğ ına kavuş muş olan ve Çanakkale Savaş ı’nda te ğ men olarak görev yapan daha sonra Avustralya Genel Valisi olan Lord Casey (Lord Keyzi)’nin anlattıkları ş öyle: Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu’da tanıdık ve sevdik. (1)*” tümcesinde belirtildi ğ i gibi Çanakkale Savaş ı’nın oldu ğ u zamanları anlatmaktadır. Birinci tümce dışında metinde zaman belirteci çok az kullanılmış tır.

Metnin genelinde di’li geçmiş zaman kullanılırken “*Askerler birbirlerine: ‘Git, sen getir!’ , ‘Hayır, sen getir! Ölmek istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra ölecek. Ne gere ğ i var? Cesareti varsa komutan getirsin.’ diyorlardı. (12)*” tümcesinde oldu ğ u gibi doğ rudan aktarım tümcelerinde emir kipi, ş imdiki zaman ya da gelecek zaman kipi kullanılmış tır.

İşlevsel tümce yapısı

Yine cehennemi bir çatışmadan sonra, silah sesleri kesilmişti. (6)

6. tümcede özne yüklemden önce yazılarak vurgulanmıştır.

Siperin içinden iri yapılı bir er çıktı. (17)

17. tümcede özne vurgulanmıştır.

Sonradan her iki tarafın siperlerinden alkışlar ve ıslıklar yükseldi.”

(32)

32. tümcede özne yüklem öncesine getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Örtük anlatım.

Her iki tarafın da mertçe sürdüğü savaşta edindiğim intibaları,

hâlâ aynı sıcaklıkla yüreğimde taşıyorum. (3)

3. tümcede yazar o günleri unutmadığını örtük bir şekilde anlatmıştır.

4.2.8. “Türk Askerinin Cesareti” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Çanakkale Savaşı’nda Türk ordusuna karşı düşman saflarında savaşan Avustralyalı bir teğmenin anılarını paylaşan yazar, okura Türk askerinin cesaretini anlatmayı hedeflemiştir.

Başlık

Başlık hem konu hakkında bilgi vermekte hem de içerik ile uyumludur. Çünkü bu metinde başlıkta belirtildiği gibi Çanakkale Savaşı’nda bir Türk askerinin cesur davranışları Avustralyalı bir teğmenin ağzından kaleme alınmıştır.

Konu

Türk askerinin düşman askerlerinin de dikkatini çeken cesareti metinde konu edilmiştir.

Anahtar sözcükler

“Türk Askerinin Cesareti” metni, “Yüzbaşı, Çanakkale Savaşı, asker, siper” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-3. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde olayı anlatan Avustralyalı Yüzbaşı hakkında bilgi verilmektedir.

Gelişme Bölümü: 4-22 tümceler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. 4-13. tümcelerde çatışma sonrası siperlere çekilen askerlerin durumlarından ve iki siper arasında yaralı bir şekilde kalan İngiliz komutandan bahsedilmektedir. 14-22. tümce aralığında İngiliz komutana yardıma koşan cesur Türk askeri ve yaptıkları anlatılmaktadır.

Sonuç Bölümü: 23-32. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yaralı komutanı düşman ordusunun siperlerine bırakan Türk askerinin cesareti ve yabancı askerlerin tepkilerinden bahsedilmektedir.

Konu değişimi belirleyicileri

Metin, Çanakkale Savaşı’nda düşman saflarında yer alan ve kendini Türk askeriyle savaştığı için şanslı gören Avustralyalı teğmen hakkında bilgi verilerek başlamıştır.

2. tümcede kullanılan “Ben” kişi adılı ile bir önceki tümceye art gönderim yapılmış ve konu değişmiştir. 3. tümcedeki bilgiler ile önceki tümceler desteklenmiştir.

4. tümcede kullanılan “Arıburnu Cephesi” söz grubu ile mekân değişmiş ve devam eden tümcelerde bu cephede yaşananlar konu edilmiştir.

10. tümcede “İngiliz Yüzbaşı” katılımcısı ile konu değiştirilmiş ve 10-13. tümcelerde bu kişinin yaşadıkları ve siperdeki askerlerin verdikleri tepkiler anlatılmıştır.

14. tümcede kullanılan “siper” sözcüğü ile konu tekrar değişmiştir. 15 ve 16. tümcede ise siperde yaşanan dikkat çekici olaydan bahsedilmiştir.

17. tümcede “er” katılımcısı ile konu değişmiş ve devam eden tümcelerde siperden çıkıp İngiliz Yüzbaşı’ya yardım eden erin davranışları konu edilmiştir.

30-32. tümcelerde Türk askerinin yaptıklarına düşman askerlerinin verdiği tepkiler anlatılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu’da tanıdık ve sevdik. (1)” tümcesi konu tümcesi olarak kabul edilebilir. Metnin konusu Türk askerinin cesaretidir. Bu tümcede de Türk askerinin takdir gören cesareti ve merhameti konu edilmiştir.

Biçem

Bu metin Türk askerinin cesaretini konu alan anı türünde yazılmış bir metindir. Askeri terimlerin sıkça kullanıldığı metinde günlük konuşma dili kullanılmamıştır. Metinde “bahtiyar, intiba” gibi eski sözcüklere yer verilmiştir. Metinde mecaz anlamlı sözcükler sıkça kullanılırken doğrudan aktarım tümcesi, ünlem tümcesi, eksik tümce, deyim örnekleri de mevcuttur. Kısacası okurun yaş seviyesine uygun bir dil kullanılmamıştır. Ayrıca metinde iç odaklayım (kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı) söz konusudur. Çünkü yazar olayın içinde yer alan, olayı yaşayan kahramanlardan biridir.

Özet

Lord Casey, Çanakkale Savaşı’nda Avustralya saflarında Mehmetçiğe karşı teğmen olarak savaşan bir askerdir. Arıburnu Cephesi’nde birbirine yakın mesafedeki siperler arasında korkunç çarpışmalar yaşanmaktadır. Taraflar çatışmaya ara verip siperlerine çekildiklerinde siperler arasında birçok ölü ve yaralı kalmaktadır. Bu yaralılardan biri de İngiliz bir yüzbaşısıdır. Yardım çılgınları atan yüzbaşıya hiçbir düşman askeri cesaret edip yardım etmeye gitmez. Bir süre sonra Türk siperlerinden çıkan bir er, silahına beyaz bir mendil bağlayıp salları ve siperlerin arasına girer. Şaşkın bakışlar arasında İngiliz Yüzbaşı’ya doğru yönelir. Onu yerden kaldırır, omuzları ve düşman siperine götürüp bırakır. Hayretler içerisinde kalan

düşman askeri arkasına bile bakmadan kendi siperine dönen Türk askerini bu cesur tavrından ötürü alkışlar.

Sonuç tümcesi

“Sonradan her iki tarafın siperlerinden alkışlar ve ıslıklar yükseldi. (32)” sonuç tümcesi metnin derin yapısında söylenmek isteneni özetlemektedir. Bu tümcede cesaretiyle düşman askerlerinin aklında iz bırakan er alkışlanmaktadır. Bu durumda metinde okura sezdirilmek istenen “Türk askerinin cesareti düşman askerinin bile saygısını kazanmıştır.” düşüncesini desteklemektedir.

Motif/İzlek

“Cesaret”, “asker”, “Çanakkale Savaşı” ve “siper” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Türk askeri cesurdur.” tümcesi metnin alt izleği, “Türk askerinin cesareti dillere destandır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2.9. “Sevgi Diyen Çağlar Aşar” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Bestami Yazgan tarafından kaleme alınan bu şiir; 5 adet kıta, 15 adet tümce ve 69 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Şiirde “Yüreğinle yürü dostum.” tümcesi 6 kez yinelenmiştir. Bu tümcedeki sözcükler aynı sözcüklerle yapılan yinelemeye örnek kabul edilebilir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Metinde “yolculuk, sefer” sözcükleri eş anlamlı olarak yinelenmişlerdir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Metinde kısmi yinelemelere rastlanmamıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

“gönül, yürek, yanmak, selam” sözcükleri “sevgi” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Kılıcını koy kınına, (1)

1. tümcenin yüklemine kullanılan 2. tekil şahıs eki ve tümcedeki iyelik ekleri ikinci mısradaki “dostum” kişisine yapılan ön gönderimlerdir.

Yüreğinle yürü dostum. (2)

2. tümcede yer alan “yüreğinle” sözcüğündeki iyelik eki “dostum sözcüğüne yapılan bir ön gönderim iken “dostum” sözcüğündeki iyelik eki şairin kendisine yapmış olduğu bir dış gönderimdir.

Her adımın kor olsa da

*Yanmak **sana** yâr olsa da*

Bu yolculuk zor olsa da

Yüreğinle yürü dostum. (4)

3. dördlüğün 1. mısrasında yer alan iyelik eki ile 2. mısrasında yer alan kişi adılı “dostum” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

5, 6,7 ve 9. tümcenin yüklemlerinde yer alan boş kişi ekleri “dostum” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

Eksilti

(Sen) *Kılıcını koy kınına, (1)*

(Sen) *Yüreğinle yürü dostum. (2)*

Şu dünyanın her yanına

(Sen) *Yüreğinle yürü dostum. (3)*

1, 2 ve 3. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Senin) Her adımın kor olsa da (4)

4. tümcede tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Sen) Nadanlara kulak asma, (5)

(Sen) Gariplere sakın küsme, (6)

(Sen) İnsanlıktan ümit kesme, (7)

(Sen) Yüreğinle yürü dostum. (8)

5, 6, 7 ve 8. tümcelerde özne eksiltisi mevcuttur.

(Sen) Başla gönül seferine, (9)

9. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

4. tümcede ekleyici “de” bağlaçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

2. tümcede ve her dörtlüğün sonunda “Yüreğinle yürü dostum.” tümcesinin tekrarı koşut yapıya örnektir.

1. dörtlüğün 1. ve 3. dizelerinin sonunda yer alan ve “isim + iyelik eki + yönelme eki” şeklinde tekrarlanan yapı koşut yapıya örnektir.

2. dörtlüğün 1, 2 ve 3. dizelerinin sonunda yer alan “isim + olsa da” şeklinde tekrarlanan yapı koşutluk oluşturmaktadır.

3. dörtlüğün 1, 2 ve 3. dizelerinin sonunda “isim + olumsuzluk eki” şeklinde tekrarlanan yapı koşut yapıya örnektir.

4. dörtlüğün 1, 2 ve 3. dizelerinin sonunda “isim + iyelik eki + yönelme eki” şeklinde tekrarlanan koşutluk oluşturmuştur.

5. dörtlüğün 1, 2 ve 3. dizelerinin sonundaki “fiil + geniş zaman eki” şeklinde tekrarlanan yapı koşutluk oluşturmaktadır.

Zaman uyumu ve görünüş

Şiirin 12, 13 ve 14. tümcelerinde geniş zaman kullanılırken geriye kalan kısmında emir kipi kullanılmıştır. Şair dostundan bir şeyler yapmasını isterken genellikle emir kipini kullanmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Kılıcını koy kınına, (1)

1. tümcede yüklemden sonra gelen dolaylı tümleç işlevsel yapıya örnektir.

Yüreğinle yürü dostum. (2)

Şiirin farklı bölümlerinde tekrar eden bu tümcede “dostum” ifadesi yüklemden sonra yazılarak vurgulanmak istenmiştir.

Başla gönül seferine, (9)

Bu tümcede başa yazılan yüklem vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

Birinci dörtlükte şair sorunların savaşla değil, sevgi diliyle hallolabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Sevgi dilinin dünyanın her yerinde karşılık bulacağı sezdirilmeye çalışılmıştır

İkinci dörtlükte şair hayatta karşımıza birçok sorunun çıksa da, sorunlar bizi zorlasa da sevgiden vazgeçilmemesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.

Üçüncü dörtlükte şair cahillerin söylemlerine rağmen gariplerle küsülmemesi, insanı insan yapan değerlere bağlı kalınması gerektiğini örtülü bir şekilde anlatmıştır.

Dördüncü dörtlükte şair insanların kalbine dokunmak için, kötülüklerin son bulması için sevgi dilinin kullanılması gerektiğini anlatmıştır.

Son dörtlükte şair kötülük dolu bu dünyada sevgi dilini kullananların madden ve manen yorgun düşebileceğini ancak asla sevgi dilinden vazgeçmemesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Çünkü davranış ve söylemlerinde sevgi olan çağlar sonra bile unutulmaz.

4.2.10. “Sevgi Diyen Çağlar Aşar” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Şair, sevgi dilinin dünyaya hâkim olması gerektiğini ve ne olursa olsun sevgiden vazgeçilmemesi gerektiğini okura sezdirmeyi hedeflemiştir.

Başlık

Konusu sevgi olan şiirin başlığı içerik ile uyumludur.

Konu

Şiirin teması sevgidir.

Anahtar sözcükler

Şiir, “sevgi, dost, yürek” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

1. dörtlükte şair kavganın ve savaşın değil sevginin dünyada hüküm sürmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.

2. dörtlükte şair sıkıntılar, problemler yaşansa da insanoğlunun asla sevgiden vazgeçmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

3. dörtlükte şair cahiller sevginin karşısında dursa da gariplerin hatırına bu yolda yürünmesi ve insanı insan yapan değerlerden biri olan sevgi için çaba gösterilmesi gerektiğini anlatmıştır.

4. dörtlükte şair karanlıktan aydınlığa sevgi ile ulaşabileceğini anlatmaya çalışmıştır.

5. dörtlükte şair sevgi diyenlerin çağlar sonrasına ulaşabileceğini ve unutulmayacağını ifade etmiştir.

Konu değişimi belirleyicileri

1. dörtlükte “kılıcını” sözcüğü ile dikkat çekilmiş ve devam eden mısralarda sevginin dünyada hakim olması gereken duygu olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

2. dörtlükte “sana” katılımcısı ile art gönderim yapılmış ve konu değişmiştir. Devam eden mısralarda sevgi için yaşanabilecek zorluklardan bahsedilmektedir.

3. dörtlükte “nadanlar” sözcüğü ile konu değişmiş sevgiye engel olabilecek insanlardan, cahillerden bahsedilmiştir. Devam eden mısra da ne olursa olsun sevginin yolunda yrnmeye devam edilmesi gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

4. dörtlükte “selam” sözcüğü ile konu değişmiş ve karanlığın aydınlığa sevgi sayesinde döneceği ifade edilmiştir.

5. dörtlükte “sevgi” vurgusu ile geleceğe sevgi diyenlerin kalacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Sevgi diyen çağlar aşar, (14) tümcesi konu tümcesi olarak kabul edilebilir. Bu tümcede sevginin önemi vurgulanmakta ve geleceğe unutulmadan kalabileceklerin sevgi diyenler olacağı belirtilmiştir.

Biçem

şair şiirinde “Nadan” sözcüğü dışında anlaşılır bir dil kullanmıştır. şiir 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. şair şiirde kafiye ve redifler kullanarak bir ahengin oluşmasını sağlanmışır.

zet

Dünyada sevginin aşamayacağı sınır yokken savaşmaya ne gerek var. Sıkıntılar yaşanabilir, zorluklar çekilebilir ancak sevgiden, sevmekten vazgeçilmemelidir. Cahillerin sevgi konusunda söylediklerine kulak asmamalı insan hatta sevgi bekleyenler hatırına sevmeye devam etmelidir. Karanlık günler bile insanı sevmekten alıkoymamalıdır, zira karanlığı aydınlığa kavuşturacak olan da sevgi olacaktır. Kısacası bu hayatta hem madden hem de manen yorulacak olan insanoğlu unutmamalıdır ki kendisini geleceğe taşıyacak yegane şey sevgidir.

Sonuç tümcesi

“Sevgi diyen çağlar aşar, (14) / Yüreğinle yürü dostum. (15)” mısraları, şiirin son iki mısrasıdır ve şiirin derin yapısını özetlemektedir.

Motif/İzlek

“Sevgi”, “dost”, “yürek” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Sevgi güzel bir duygudur.” tümcesi metnin alt izleği, “Sevgi, insanı geleceğe taşıyan ve ölümsüz yapan duygudur.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.2.11. “Ana Dili” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Bahtiyar Vahapzade’nin kaleme aldığı bu şiir, 6 kıta, 17 adet tümce ve 136 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*Bu **dil** bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır,*

*Bu **dil** birbirimizle ahd ü peymanımızdır.*

*Bu **dil** tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.*

*Bu **dil** ecdadımızın bize koyup gittiği.*

2. dörtlükte kullanılan “dil” sözcüğü aynı sözcüğün kullanımı ile yapılan yinelemeye örnek oluşturmaktadır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Sende nice bin yıllık benim medeniyetim, / **Şan şöretim** saklanır. (12)*

12. tümcedeki “şan, şöret” sözcükleri eş anlamlı olarak yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metninde üst ya da alt terim ilişkili sözcük kullanılmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

*Yüreklere yol açan Fuzuli'nin sanatı, / Ey dilim, kudretinle dünyalara
yol açmış. (10)*

10. tümcedeki “açmış ve açan” sözcükleri kısmi yinelemeye örnektir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Fuzuli, miras, nesil, medeniyet, ecdat” sözcükleri “dil” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

*Dilimiz çözülünce ilk defa “ana” deriz biz, (1) / “Ana dili” adını alır
bizim ilk dersimiz. (2) / İlk şarkımız ninniye anamız öz sütüyle, / İçirir
ruhumuza bu dilde damla damla. (3)*

Birinci dörtlükte yer alan “biz ve bizim” kişi adıları, iyelik ekleri ve 1. çokluk şahıs eki metinde karşılığı olmayan gönderimler olduğu için dış gönderimdir.

*Bu dil bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır, (4) / Bu dil birbirimizle
ahd ü peymanımızdır. (5) / Bu dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
(6) / Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği. (7)*

İkinci dörtlükte yer alan 4, 5, 6 ve 7. tümcedeki “bu” işaret sıfatı önceki tümcelerde geçen “dilimiz” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir. Aynı tümcelerde yer alan “biz” kişi adıları ile iyelik ekleri metinde karşılığı olmayan dış gönderimlerdir.

*Ana dilim, sendedir halkın akı, hikmeti, (8) / Arap oğlu Mecnun'un
derdi sende dil açmış. (9) / Yüreklere yol açan Fuzuli'nin sanatı, / Ey
dilim, kudretinle dünyalara yol açmış. (10)*

Üçüncü dörtlüğün 8 ve 9. tümcesindeki “sen” kişi adılı, 8. tümcede yer alan “Ana dilim” söz grubuna yapılan art gönderimlerdir. 8 ve 10. tümcede yer alan “dilim” sözcüğündeki iyelik eki yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir.

***Sende benim** halkımın kahramanlıkla dolu, / Tarihi yapraklanır, sayfa sayfa çevrilir. (11) / **Sende** nice bin yıllık **benim** medeniyetim, / Şan şöhretim saklanır. (12)*

11 ve 12. tümcede kullanılan “sen” kişi adılı önceki tümcelere yapılan art gönderimler iken, aynı tümcelerdeki “ben” kişi adılı ve iyelik ekleri yazarın kendisine yaptığı dış gönderimlerdir.

***Benim** adım sanımsın, (13) / **Namusum** vicdanımsın. (14) / Milletlere, halklara halkımız adından, / Muhabbet destanları yaratıldı bu dilde. (15)*

13. tümcede kullanılan “benim” kişi adılı ile 13, 14 ve 15. tümcedeki iyelik ekleri yazarın kendine yapmış olduğu dış gönderimlerdir.

***Bu** dil tanıtmış **bize** bu dünyada her şeyi (16) / **Bu** dil ecdadımızın **bize** koyup gittiği / En kıymetli mirastır, **onu** gözlerimiz gibi / Koruyup nesillere **biz** de hediye verelim. (17)*

16 ve 17. tümcede yer alan “biz” kişi adılı, 17. tümcedeki iyelik ekleri ve “verelim” yüklemindeki 1. çokluk şahıs eki birer dış gönderimdir. 16 ve 17. tümcedeki “bu” gösterme sıfatı ile 17. tümcede yer alan “onu” gösterme adılı birer art gönderim örneğidir.

Eksilti

***(Bizim)** Dilimiz çözülünce ilk defa “ana” deriz biz, (1)*

1. tümcede olduğu gibi 3, 5, 7, 8, 10, 14, 15 ve 17. tümcede de tamlayan eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

17. tümcede ekleyici “de” bağlacı kullanılmıştır.

Benzerlik/ Koşutluk

Bu dil bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır, (4)

4. tümcenin yükleminde isim + belirtme eki + iyelik eki şeklinde tekrarlanan sözcükler koşutluk oluşturmaktadır.

Zaman uyumu ve görünüş

Şiirde süregelen durumlarda geniş zaman (deriz, içirir, çevrilir v.b.), geçmişte yaşanmış olaylarda ise geçmiş zaman (açmış, tanıtmış v.b.) kullanılmıştır. Şiirin son tümcesinde “*Koruyup nesillere biz de hediye verelim. (17)*” bir istek dile getirilmiş ve istek kipi kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Dilimiz çözülünce ilk defa “ana” deriz biz, (1)

1. tümcenin yükleminden sonra gelen özne bitmiş görünen tümcede açıklama görevi üstlenmiştir. Bu şekilde okurun ilgisi özneni üzerine çekilmeye çalışılmıştır.

“Ana dili” adını alır bizim ilk dersimiz. (2)

2. tümcede özne yüklemden sonra yazılarak vurgulanmıştır.

İçirir ruhumuza bu dilde damla damla. (3)

3. tümcenin başına yazılan yüklem vurgulanmıştır.

Bu dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi. (6)

6. tümcede yüklemden sonra yazılan öğeler açıklama görevi üstlenmiştir.

Muhabbet destanları yaratıldı bu dilde. (15)

15. tümcede yüklemden sonra gelen dolaylı tümleç vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

“İlk şarkımız ninniye anamız öz sütüyle, / İçirir ruhumuza bu dilde damla damla. (3)” tümcelerinde şair bebek iken ninnilerle dilin ruha işlendiğini, sütün bedeni beslediği gibi ninnilerin de bebeklerin ruhunu beslediğini sezdirmeye çalışmaktadır.

“Bu dil birbirimizle ahd ü peymanımızdır. (5)” tümcesinde şair, dilin insanlar arasında bir sözleşme niteliğinde olduğunu ve insanları birbirine bağladığını anlatmaya çalışmıştır.

3. dördlükte şair dilin ölümsüzleşmesini, dünyada yayılmasını dil-edebiyat ilişkisi ile anlatmaya çalışmıştır. Fuzuli tarafından kaleme alınan “Leyla ile Mecnun” şiiri de buna örnek olarak verilmiştir.

4. dördlükte şair, dilin ait olduğu milletin geçmişini, kültürünü ve zenginliklerini barındırdığını anlatmaya çalışmıştır.

5. dördlükteki mısralarda bir milleti millet yapan unsurlardan biri olan dilin ne kadar önemli olduğu sezdirilmek istenmiştir.

6. dördlükte bize sahip olduğumuz değerleri, geçmişimizi aktaran dilin dedelerimizin mirası olduğu ve gelecek nesillere özenle aktarılması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

4.2.12. “Ana Dili” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Şair, bu şiirinde dilin işlevlerini ve önemini anlatmayı amaçlamıştır.

Başlık

Şiirin içeriği hakkına ipucu veren ve içeriğini özetleyen başlık şiir ile uyumludur. İlk dördlükte neden böyle bir başlık seçildiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Konu

Şiir, ana dilin önemini konu alan bir şiirdir

Anahtar sözcükler

Şiir, “dil, halk, ana” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Şair şiirine konuşulan dile neden “Ana dili” dendiğini açıklayarak başlamıştır.

2. dörtlükte dilin öneminden bahsedilmiştir. Öyle ki dil bir millete sahip olduğu bütün bilgileri, atalarından miras olan değerleri aktardığı için insanı ayakta tutan ruhla eş değer kabul edilmiştir.

3. dörtlükte dil, düşünce ve edebiyat ilişkisi anlatılmıştır. Bu dörtlükte bir milletin sahip olduğu bilgi ve düşünceyi yansıtan dilin dünyaya edebiyat sayesinde açılabilceği Fuzuli'nin kaleme aldığı "Leyla ile Mecnun" şiiri örneği ile anlatılmaya çalışılmıştır.

4. dörtlükte bir milletin sahip olduğu bilgi birikiminin, tarihinin geleceğe taşınmasında dilin büyük bir araç olduğu anlatılmıştır.

5. dörtlükte dilin ait olduğu millet ile özdeşleştiği ve o milletin namusu, vicdanı kadar önemli olduğu ifade edilmiştir.

6. dörtlükte atalarımızdan miras kalan dilimizin özenli bir şekilde korunması ve gelecek nesillere bir hediye gibi sunulması gerektiği anlatılmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

2. tümcede "Ana dili" söz grubu ile dikkat çekilmeye çalışılmış ve başlıkta kullanılan bu söz grubunun açıklaması yapılmıştır.

2. dörtlüğün bütün mısralarında kullanılan "Bu dil" söz grubu ile konu değişmiş ve dilin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

3. dörtlükteki 9. tümcede "Mecnun" kişisi ile konu değişmiş, devam eden tümcelerde de dil ve edebiyat ilişkisi anlatılmıştır.

11. tümcede kullanılan "tarih" sözcüğü ile konu değişmiş, dil ve tarih ilişkisinden bahsedilmiştir.

13. tümcede kullanılan "ben" sözcüğü ile şair kendisine dış gönderim yapmış ve konuyu değiştirmiştir. Devam eden tümcelerde dilin öneminden bahsedilmiştir. .

Son dörtlükte "ecdat" vurgusu ile konu değişmiş, dilin atalarımızın emaneti olduğu vurgulanmış ve geleceğe özenle taşınması gerektiği anlatılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği / En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz gibi / Koruyup nesillere biz de hediye verelim. (17)” tümcesi konu tümcesi olabilecek bir tümcedir.

Biçem

Şiir Azeri Türkçesi ile kaleme alınmış bir şiidir. Ancak kısaltılarak dilimize çevrildiği için ahengini yitirmiştir. Serbest hece ölçüsü ile kaleme alınan şiirde bazı mısralar arasında kafiye olsa da şiirin genelinde kafiye söz konusu değildir.

Şiir, dilin farklı boyutlarını ele alması ve dil ile ilgili epik unsurları içermesi nedeniyle oldukça başarılıdır.

Özet

İnsanoğlu konuşmaya başlayınca ilk sözcüğü genellikle “ana” olur. Bu nedenle ilk öğrendiklerimiz “Ana dili” olarak adlandırılır. Hatta ilk öğrendiğimiz Türküler de annemizden dinlediğimiz ninnilerdir. Dil, bir milletin canı kanı gibidir. Ait olduğu milleti hayatta tutan, geçmişine bağlayan önemli bir unsurdur.

Dil, milletin bilgisini, aklını barındırır. Tanınmış edebiyatçıları, şairleri ile dünyaya açılmasını sağlar. Ait olduğu halkın kahramanlıklarını, destanlarını, medeniyetini, şanını ve şöhretini geçmişten geleceğe taşır. Bu nedenlerle atalarımızdan miras kalan bu değerli hazineyi korumalı, gelecek nesillere özenle aktarmalıyız.

Sonuç tümcesi

“Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği / En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz gibi / Koruyup nesillere biz de hediye verelim. (17)” mısraları şiirin temel izleğini ve şairin şiir ile vermek istediği mesajı desteklemektedir.

Motif/İzlek

“Ana dili”, “sevgi”, “halk” ve “ecdat” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Dil bir millet için oldukça önemlidir.” tümcesi metnin alt izleği, “Dil bir ulusun aynasıdır ve gelecek nesillere özenle aktarılmalıdır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3. Demirel (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Bağlaşıklık ve Bağdaşıklık Özellikleri

Tablo 5. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağlaşıklık bulguları

Metinler	Bağlaşıklık Öğeleri									
	Sözcüksel Bağlaşıklık		Dilbilgisel Bağlaşıklık							
	Yineleme	Eşdizimsel Örüntüleme	Gönderim	Değiştirim	Eksilti	Bağıntı Öğeleri	Benzerlik	Zaman Uyumu	İşlevsel Tümce	Örtük Anlam
Büyük Keşifler	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
İyilik Üzerine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Azim	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kurtla Köpek	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Çanakkale	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Kanatlıların Çocukları	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+

Tablo 6. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık bulguları

Metinler	Bağdaşıklık Öğeleri										
	İşlev	Başlık	Konu	Anahtar Sözcükler	İçerik	Konu Değişimi	Ana Düşünce	Biçem	Özet	Sonuç Tümcəsi	İzlek
Büyük Keşifler	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
İyilik Üzerine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Azim	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kurtla Köpek	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Çanakkale	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kanatların Çocuklar	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

4.3.1. “Büyük Keşifler” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

Tuğba Can tarafından kaleme alınan kısaltılmış bilgilendirici bir metindir. Metinde 14 adet paragraf, 76 adet tümce ve 881 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağdaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Hatta **gemilerden** yalnızca biri yolculuğu tamamlayabildi. (59) 1522

yılında bu **gemi** İspanya'ya ulaştı. (60)

Ardışık tümcelerde kullanılan “gemi” sözcüğü tümcelere sürerlik katmıştır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Bu insanlar **doğudan batıya, kuzeyden güneye** her yöne yelken açtılar. (24)

24. tümcede beraber kullanılan zıt anlamlı kelimler ile bağlaşıklık sağlanmıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

“Deniz canavarlarıyla” karşılaşmaktan da epeyce korkuyorlardı. (15) Deniz canavarları zannettikleri canlılar da büyük olasılıkla **balinalar** ya da **dev kalamarlardı**. (16)

Yukarıdaki tümcelerde “Canavar” üst terimi “balina, dev kalamar” alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Pamir Dağları ’nı aşmak, Gobi Çölü ’nü geçmek, **aslan, kaplan, ayı** ve benzeri **yaban hayvanlarıyla** karşılaşmak zorlukların yalnızca bir kısmıydı. (40)

“aslan, kaplan, ayı” sözcükleri “yaban hayvanı” söz grubu ile genelleştirilmiştir.

Kısmi yinelemeler

Vikingler çok iyi **denizcilerdi**. (30) Bulutların şekli ve rengi, suyun rengi, rüzgâr, yosunlar, **denizde** gördükleri diğer canlılar, pek çok şey onlar için anlamlı birer ipucuydu. (31)

30 ve 31. tümcede kullanılan “denizci ve deniz” sözcükleri kısmi yinelemeye örnektir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Okyanus, deniz, gezgin, yelken, Avrupalı, ticaret, Amerika, Kutuplar” sözcükleri “keşif” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Hep aradı; verimli ve zengin toprakları, daha iyi yaşam olanaklarını.

(3)

3. tümcenin yüklemindeki boş kişi eki, 1. tümcedeki “insanoğlu” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir.

*1804 yılında Etienne Gaspard Robert (Etiyen Gaspar Rober) adlı bir buluşçu sıra dışı bir keşif aracı tasarladı. (6) Robert, **bu** araçla okyanus ötesi keşif gezilerine çıkabileceğini hayal etmişti. (7)*

7. tümcede yer alan gösterme sıfatı, bir önceki tümcede yer alan “bir keşif aracı” söz grubuna yapılan bir art gönderimdir.

*800’lü yıllarda denizci bir halk, keşifler tarihine adını yazdırdı: Vikingler! (23) **Bu** insanlar doğudan batıya, kuzeyden güneye her yöne yelken açtılar. (24)*

24. tümcede kullanılan gösterme sıfatı, bir önceki tümcede yer alan “Vikingler” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir.

*İzlanda’yu ve Grönland’ı keşfettiler. (25) Hatta Kuzey Amerika’yu keşfeden ilk Avrupalılar **onlar** oldu. (26)*

26. tümcedeki kişi adılı ile 25, 27, 28 ve 29. tümcenin yüklemindeki 3. çokluk kişi eki 23. tümcede yer alan “Vikingler” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

*Vikingler çok iyi denizcilerdi. (30) Bulutların şekli ve rengi, suyun rengi, rüzgâr, yosunlar, denizde gördükleri diğer canlılar, pek çok şey **onlar** için anlamlı birer ipucuydu. (31) Bu ipuçlarından yararlanarak denizde ilerliyorlardı. (32)*

31. tümcede yer alan “onlar” kişi adılı ile 32. tümcenin yükleminde yer alan 3. çokluk kişi eki 30. tümcede yer alan “Vikingler” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

***O** zamanlar Çin’den başlayıp Anadolu’dan geçen ve Avrupa’ya ulaşan önemli bir ticaret yolu vardı. (34) İpek Yolu olarak*

*adlandırılan **bu** yol aracılığıyla pek çok mal alım satım amacıyla
ülkeden ülkeye taşınırdı. (35) Peki, **bu** mallar nelerdi? (36)*

34. tümcede yer alan “o” gösterme sıfatı, metinde belirtilmeyen bir zamanı işaret ettiği için dış gönderim, 35 ve 36. tümcedeki “bu” gösterme sıfatı ise kendilerinden bir önceki tümcede yer alan sözcüklere yapılan bir art gönderimdir.

*İpek, kâğıt, porselen, baharat ve değerli taşlar... (37) Gezinler
bunları alıp satarak para kazanıyordu. (38)*

38. tümcede yer alan gösterme adılı, 37. tümcedeki sözcüklere yapılan bir art gönderimdir.

*Ancak **bu** yol zorluklarla doluydu. (39)*

39. tümcedeki işaret sıfatı önceki tümcelerde yer alan “İpek Yolu” söz grubuna yapılmış bir art gönderimdir.

*1300’lü yıllara gelindiğinde pek çok gezgin Asya ve Avrupa’da
keşfedilmemiş topraklar arıyordu. (42) İbn Battuta da **bunlardan**
biriydi. (43)*

43. tümcedeki gösterme adılı ile 42. tümcedeki “gezin” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*Hatta gemilerden yalnızca biri yolculuğu tamamlayabildi. (59) 1522
yılında **bu** gemi İspanya’ya ulaştı. (60)*

60. tümcedeki “bu” işaret sıfatı, 59. tümceye yapılan bir art gönderimdir.

***Bu** çalışmalar, evrim kuramını ortaya koyan Charles Darwin’e (Çarls
Darvin) esin kaynağı oldu. (68)*

68. tümcedeki işaret sıfatı önceki tümcelere yapılan art gönderimlerdir.

*Güney Kutbu’nun keşfi sırasında Norveçli gezgin Roald Amundsen
(Roald Amundsen) ve İngiliz Robert Falcon Scott (Rabırt Falkın Sıkot)
arasında bir yarış oldu. (71) Amundsen köpekli kızaklar sayesinde **bu**
yarışı kazandı. (72)*

72. tümcede yer alan işaret sıfatı ile bir önceki tümcede yer alan “yarış” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

Eksilti

(İnsanoğlu) Hep aradı; verimli ve zengin toprakları, daha iyi yaşam olanaklarını. (3)

3. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Onlar) Bazen yelkenlerine dolan rüzgâr sayesinde, bazen de kürek çekerek ilerliyorlardı. (14) (Onlar) “Deniz canavarlarıyla” karşılaşmaktan da epeyce korkuyorlardı. (15) (Onların) Deniz canavarları zannettikleri canlılar da büyük olasılıkla balinalar ya da dev kalamarlardı. (16)

14 ve 15. tümcede özne eksiltisi, 16. tümcede ise tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Onlar) İzlanda’yı ve Grönland’ı keşfettiler. (25)

25. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

(Onlar) Yakınlarda bir kara olup olmadığını anlamak için bu kuzgunları serbest bırakırlardı. (28) (Onlar) Kuzgunlar geri dönmezse yakınlarda bir kara parçası olduğunu anlarılardı. (29)

28 ve 29. tümcede özne eksiltisi, söz konusudur.

(O) Sonra Çin’i, İspanya’yı, Doğu ve Batı Afrika’yı dolaştı. (45)

45. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Onun) Amacı, daima batıya giderek Çin’e ve Hindistan’a ulaşmaktı. (57)

57. tümcede tamlayan eksiltisi mevcuttur.

Değiştirim

Değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

3, 9, 11, 20, 25, 31, 33, 34, 37, 40, 44, 45, 46, 53, 57, 58, 65, 66 ve 71. tümcede ekleyici “ve” bağlacı; 5, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 43, 56, 58, 62, 64 ve 69. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 4, 61 ve 75. tümcede ekleyici “böylece” bağlacı; 15, 8. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 22, 39, 55 ve 58. tümcede çeliştirici “ancak” bağlacı; 45 ve 69. tümcede zamanlayıcı “sonra” bağlacı; 13, 26 ve 59. tümcede ekleyici “hatta” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Nehrin öte yanını, ormanın sonunu, tepenin arkasını... (2)

2. tümcedeki nesneler koşut bir şekilde sıralanmıştır.

Ticaret geliyor; pek çok mal, kara ve deniz yoluyla bir yerden bir yere taşınyordu. (33)

33. tümcedeki yüklem fiil + şimdiki zaman hikâyesi + boş kişi eki şeklinde tekrarlanarak koşutluk oluşturmuştur.

Pamir Dağları’nı aşmak, Gobi Çölü’nü geçmek, aslan, kaplan, ayı ve benzeri yaban hayvanlarıyla karşılaşmak zorlukların yalnızca bir kısmıydı. (40)

40. tümcede sıralanan isim fiiller koşut bir yapı oluşmasına neden olmuşlardır.

Sonra Çin’i, İspanya’yı, Doğu ve Batı Afrika’yı dolaştı. (45)

45. tümcede isim + belirtme eki şeklinde sıralanan nesneler koşut yapı oluşmuştur.

Zaman uyumu ve görünüş

Okuru insanoğlunun yaptığı keşifler hakkında bilgilendirmek için kaleme alınan metin, “İnsanoğlu hep merak etti. (1)” tümcesiyle başlamaktadır. Devam eden tümcelerde dünyayı keşfetmek isteyen Etiente Gaspard Robert’in 1804 yılında yaptığı keşif aracının yapılacak keşifler için bir dönüm noktası olduğundan bahsedilmektedir. İlk gezginler hakkında bilgi verilirken daha da geçmişe Eski Mısırlı, Fenikeli ve Eski Yunanlıların yaptıkları anlatılmıştır. “600’lü yıllara

gelindiğinde artık Afrika keşfedilmişti. (21)” tümcesiyle bu yıllara kadar yapılanlar anlatılmış ve keşif sürecinde yaşananlar özetlenmiştir.

Metnin ikinci bölümü “*800’lü yıllarda denizci bir halk, keşifler tarihine adını yazdırdı: Vikingler! (23)*” tümcesi ile başlamaktadır. Devam eden tümcelerde de Vikingler’in keşif tarihindeki yeri anlatılmıştır. Üçüncü bölümünde İpek Yolu’ndan bahsedilirken dördüncü bölüme “*1300’lü yıllara gelindiğinde pek çok gezgin Asya ve Avrupa’da keşfedilmemiş topraklar arıyordu. (42)*” tümcesi ile giriş yapılmaktadır. Bu bölümde İbn Battuta’nın yaptıkları anlatılmıştır. Metnin beşinci bölümü “*1400-1600 yılları*” zaman belirteci ile başlamış ve devam eden tümcelerde bu yıllar arasında dünyada gerçekleşen büyük çaplı keşifler kaleme alınmıştır. Altıncı bölümde ise 1800’lü yıllardan sonra dünya çapında keşiflerin yönünün değiştiği ve bilimsel amaçlarla keşiflere çıkılmaya başlandığı bilgisi verilmiştir.

Geçmişten günümüze keşiflerin konu edildiği metinde olaylar kronolojik bir sıra içinde aktarılmıştır. Genellikle geçmiş zaman kipinin kullanıldığı metinde geçmişte devam eden olaylar şimdiki zamanın hikâyesi ile aktarılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Kısa ve anlaşılır ifadelerin sıklıkla kullanıldığı metinde işlevsel tümce yapısı az kullanılmıştır. Devrik tümceye rastlanmamıştır.

Fenikeliler ve Eski Yunanlar Atlas Okyanusu’nu geçmeye çalıştı. (11)

11. tümcede yüklemden önce kullanılan dolaylı tümleç vurgulanmıştır.

Uzayda keşfedilecek çok şey vardı. (76)

76. tümcede yüklemden önce kullanılan özne vurgulanmak istenmiştir.

Örtük anlatım

600’lü yıllara gelindiğinde artık Afrika keşfedilmişti. (21) Ancak keşifler tarihinde daha yalnızca bir arpa boyu yol alınmıştı. (22)

21 ve 22. tümce ile 600’lü yıllara kadar yapılan keşiflerin daha sonra yapılacaklar yanında çok az kaldığı örtük olarak anlatılmıştır.

İbn Battuta'nın en az 120.000 kilometre yol kat ettiği ve aynı yoldan ikinci kez geçmediği söylenir. (46)

46. tümcede İbn Battuta'nın sürekli farklı yollar kullanarak farklı yerlere gittiği örtük bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

1400-1600 yılları arasında denizcilik öyle çok gelişti ki büyük bir keşif patlaması yaşandı. (47)

47. tümcede bu tarihler arasında çok fazla keşif yapıldığı örtük bir biçimde anlatılmıştır.

4.3.2. “Büyük Keşifler” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Sürekli bir arayış içinde olan insanoğlu oldukça meraklı bir varlıktır. Bu metinde yazar okura insanoğlunun merakı nedeniyle sürekli keşifler yaptığını ve yapmaya devam ettiğini anlatmayı hedeflemiştir.

Başlık

İnsanların merakları ile başlayan keşifler hakkında bilgi veren metne seçilen başlık, içerikle uyumludur. Başlık dikkat çekicidir ve içeriği yansıtmaktadır.

Konu

Geçmişten günümüze merakı nedeniyle sürekli bir arayış içinde olan insanoğlunun yaptığı keşifleri konu alan bir metindir.

Anahtar sözcükler

Metin, “keşif” sözcüğü etrafında şekillenmiştir. Ayrıca sıkça tekrarlanan “keşif”, “gezgin”, “insan”, “dünya” sözcükleri anahtar sözcükler olarak değerlendirilebilir.

İçerik şeması

Metin altı farklı bölümden oluşmaktadır. Bu nedenle metnin bölümlerini ayrı ayrı değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.

Birinci Bölümü: 1-22. tümceler metnin birinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde insanoğlunun merakı nedeniyle keşiflerin başladığı ve bu sürecin 600'lü yıllara kadar devam ettiği ancak sonrasına göre çok az keşif yapıldığı anlatılmıştır.

İkinci Bölümü: 23-32. tümceler metnin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Vikinglerin keşif sürecine yaptıkları katkılar kaleme alınmıştır.

Üçüncü Bölümü: 33-41. tümceler metnin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu'ndan bahsedilmiştir.

Dördüncü Bölüm: 42-46. tümceler metnin dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Asya ve Afrika kıtalarında yapılan keşifler ve İbn Battuta'nın yaptıkları konu edilmiştir.

Beşinci Bölüm: 47-62. tümceler metnin beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde dünya çapında ses getiren keşifler anlatılmış ve örneklendirilmiştir.

Altıncı Bölüm: 63-76. tümceler metnin altıncı ve son bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde bilimsel amaçlı yapılan yolculuk ve keşifler anlatılmıştır. Son tümcelerde ise bu keşiflerin uzayda devam edeceği vurgulanmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Metne “merak” sözcüğü vurgulanarak başlanmıştır. Devam eden tümcelerde merak etmenin nedenleri ve merak üzerine yapılanlar anlatılmıştır.

6. tümcedeki “1804 yılında” zarf öbeği ile konu değişmiş ve Etienne Gaspard Robert katılımcısı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

9. tümcede “Fenikeliler, Eski Mısırlılar ve Eski Yunanlılar” konu katılımcıları ile konu değişmiş ve 19. tümceye kadar bu gezginler hakkında bilgiler verilmiştir.

19. tümcedeki Eratosthenes ve 20. tümcedeki Ptolemaios konu katılımcıları ile konu tekrar değişmiş ve bu konu katılımcıların yapmaya çalıştıkları çalışmalar anlatılmıştır.

23. tümcede “800'lü yıllarda” zarf öbeği ile konu değişmiş ve bu yıllarda keşifler tarihinde iz bırakan “Vikingler” hakkında bilgiler verilmeye başlanmıştır.

33. tümcede “ticaret” vurgusu ile konu değişmiş ve 41. tümceye kadar “İpek Yolu” hakkında bilgiler paylaşılmıştır.

41. tümcedeki “Marco Polo” katılımcısı ile konu değişmiş ve bu gezginin “İpek Yolu” nu aşmaya karar verdiğinde 17 yaşında olması vurgulanmıştır.

42. tümcedeki “1300’lü yıllar” zarf öbeği ile bu yıllara dikkat çekilmiş ve konu değişmiştir. Devam eden tümcelerde İbn Battuta’nın bu yıllarda yaptıkları anlatılmıştır.

47. tümcedeki “1400-1600 yılları arasında” zarf öbeği ile konu değişmiş ve bu tarihler arasında gerçekleşen büyük keşifler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca 63. tümceye kadar farklı zarf öbekleri ve yeni konu katılımcıları ile konu sık sık değişmiştir.

63. tümcedeki “1800’lü yıllarda” zarf öbeği konunun tekrar değişmesine neden olmuştur. Devam eden tümcelerde bu tarihten sonra bilimsel amaçlarla keşiflere çıkılmaya başlandığı belirtilmiştir. Ayrıca 63. tümceden sonra bilimsel keşfe çıkan yeni konu katılımcıları ile konu sık sık değişmiştir.

73. tümcede “uzay” vurgusu ile konu değişmiş ve keşiflerin dünyanın dışında yapılmaya başlandığı bilgisi paylaşılmıştır. Özellikle Yuri Gagarin konu katılımcısının yaptığı uzay yolculuğu örnek verilmiş ve uzayın yeni keşiflerin yeri olacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

Altı bölümden oluşan metnin her bölümü keşiflerin farklı bir dönemini ele almaktadır. “*İnsanoğlu hep merak etti. (1) Nehrin öte yanını, ormanın sonunu, tepenin arkasını... (2) Hep aradı; verimli ve zengin toprakları, daha iyi yaşam olanaklarını. (3) Böylece serüvenlerle dolu keşifler tarihi başladı! (4)*” tümceleri dünyada yapılan keşiflerin insanoğlunun merakı nedeniyle başladığını belirttiği için metnin ana düşüncesi olmaya uygundur. .

Biçem

Dünyada gerçekleşen keşifler hakkında okuru bilgilendirmek amacıyla kaleme alınan metinde açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Yabancı kelimelere yer

verilmezken, denizcilik terimleri sıklıkla kullanılmıştır. Gösteriştten uzak, kısa ve anlaşılır ifadelerin kullanıldığı metinde bazen kullanılan deyimler, eksik tümceler, soru ve ünlem tümceleri ile anlatım zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Yazar olayların içinde değil, olayların dışında her şeyi bilen, gören kişidir. Haliyle bu metinde olayları dışarıdan bir tanıkmiş anlatan yazar sıfır odaklayım (üçüncü kişi anlatım) kullanmıştır, denebilir.

Özet

İnsanoğlu hep merak eden bir varlık oldu. Bu merakı nedeniyle sürekli bir arayış içine girdi ve dünyanın farklı yerlerine keşifler yapmaya başladı. Geçmişte birçok medeniyet denizleri, okyanusları aşarak bu keşifleri yapma cesareti gösterdi. Ancak 600’lü yıllara kadar sadece Afrika keşfedilebilmişti.

800’lü yıllarda keşifler tarihinde önemli bir iz bırakan Vikingler sahneye çıktı. Onlar doğu, batı, güney fark etmeksizin her yöne yelken açıp kendilerine has yöntemlerle İzlanda’yı, Grönland’ı keşfettiler.

Yapılan keşiflerle dünyada ticaret gelişmeye başlamıştı. Mallar kara ve denizyoluyla taşınıyordu. O zamanlarda Çin’den başlayıp Avrupa’ya kadar uzanan İpek Yolu sayesinde birçok mal ülkeden ülkeye taşınır olmuştu. Gezginsler birçok tehlikeyi barındıran bu yolda ticaret yapmaya, para kazanmaya çalışıyordu. 1300’lü yıllara gelindiğinde Asya ve Avrupa’da keşfedilmemiş çok az toprak kalmıştı. 1400-1600’lü yılları arasında gelişen denizcilik sayesinde dünyada keşif patlaması yaşandı. Ümit Burnu’nun keşfi, Amerika’nın keşfi bu keşiflerden sadece birkaçıydı.

1800’lü yıllardan sonra keşiflerin yönü değişmeye başladı. Birçok gezgin bilimsel amaçlarla keşifler yapmaya başladı. Dünya haritaları çizmek, farklı hayvanlar, bitkiler ve coğrafyalar keşfetmek için seyahatler başladı. 1961 yılında keşiflerin yönünü değiştiren bir seyahat yaşandı. Yuri Gagarin uzaya çıktı. Bu tarihten sonra gözünü uzaya diken insanoğlu için yeni maceralara kapı aralandı.

Sonuç tümcesi

“Uzayda keşfedilecek çok şey vardı. (76)” tümcesi metnin sonuç tümcesidir. Bu tümce ile insanoğlunun merakı ile başlayan keşif serüveninin uzayda yapılacağı

keşiflerle devam edeceği sezdirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum metnin derin yapısı ve başlığı ile uyumludur.

Motif/İzlek

“Merak”, “dünya”, “keşif”, “deniz”, “okyanus”, “insan” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “İnsanoğlu çok meraklı bir varlıktır.” metnin alt izleği, “Bütün keşifler insanoğlunun merakı ile başlamıştır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3.3. “İyilik Üzerine” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Doğan Aksan’ın kaleme aldığı “İyilik Üzerine” metni, yazarın iyilik yapmak ile ilgili görüşlerini dile getirdiği deneme türünde bir metindir. Metinde 8 adet paragraf, 29 adet tümce ve 421 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*İnsanları **hayvanlardan** ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. (1) Neden dersiniz, yırtıcı **hayvanlarla** ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil **hayvanlarla** geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan **hayvana** rastlamadım. (2)*

1 ve 2. tümcede sıkça tekrarlanan “hayvan” sözcüğü aynı sözcüklerle yapılan yinelemelere örnek oluşturmaktadır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

*Kendilerine büyük iyiliklerde bulunduğumuz bazı kimselerin bir zaman sonra bizden **uzaklaştıklarını, kaçtıklarını** görürsek şaşmayalım. (22)*

22. tümcede “uzaklaşmak” sözcüğü yakın anlamlısı olan “kaçmak” sözcüğüyle yinelenmiş ve tümcede bağlaşıklık sağlanmıştır.

*En doğrusu **dosta düşmana** iyilik etmen; (15)*

***İyilik** seven **kötülük** edemez zaten. (16)*

15 ve 16. tümcede sözcükler zıt anlamlılarıyla yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavram kullanımına rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

*Olsa olsa kendi yavrularına **iyi** davranırlar. (4) İnsanlar öyle mi ya?*

*(5) Kimi zaman bize zahmet verse de sıkıntı çekmemize neden olsa da genellikle **iyilik** etmekten zevk duyarız. (6)*

4 ve 5. tümcede kullanılan “iyi ve iyilik” sözcükleri ile kısmi yineleme yapılmış ve tümceler arasında bağlaşıklık sağlanmıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

“Duygu” motifi “iyilik, kötülük, minnet, utanma” sözcükleri etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

İnsanları hayvanlardan ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. (1) Neden dersiniz, yırtıcı hayvanlarla ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil hayvanlarla geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan hayvana rastlamadım. (2)

1 ve 2. tümcedeki 1. tekil şahıs ekleri ile iyelik ekleri yazarın kendisine yapmış olduğu dış gönderimlerdir.

Hemen her kez avlarınıı, yiyeceklerini alıp kaçarlar; yanlarına yaklaşanları üstlerine yürüyüp kaçıırırlar. (3) Olsa olsa kendi yavrularına iyi davranırırlar. (4)

3 ve 4. tümcede kullanılan 3.çokluk şahıs ekleri ile iyelik ekleri 2. tümcede yer alan “hayvan” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

Kimi zaman bize zahmet verse de sıkıntı çekmemize neden olsa da genellikle iyilik etmekten zevk duyarız. (6) Bir yoksulu, bir aç doyurmak, çaresiz kalan birini derdinden kurtaracak bir girişimde bulunmuş olmak bize zevkten çok mutluluk ve huzur verir. (7) Çoğunlukla, onun teşekkürlerini belirtmesi de bizi eziklik ve utanma duygusuna götürür. (8)

6, 7 ve 8. tümcede yer alan “biz” kişi adılı yazarın okurla iletişim kurmak istediği için kullandığı dış gönderimlerdir. Aynı şekilde 6. tümcedeki 1. çokluk şahıs eki ile iyelik eki de yazar ve okura yapılan dış gönderimlerdir.

Bizim yüce Yunus Emre'miz, şu dörtlüğünde insanlara çalışıp kazanmalarını, yemelerini ve yedirmelerini öğüt verdikten sonra bir gönüle girmenin, bir gönül elde etmenin eşsiz değerini şöylece dile getirir: (10)

10. tümcedeki “bizim” kişi adılı ile yazar kendisi ve okura dış gönderimde bulunmuştur.

Kendilerine büyük iyiliklerde bulunduğumuz bazı kimselerin bir zaman sonra bizden uzaklaştıklarını, kaçıktıklarını görürsek şaşmayalım. (22)

22. tümcede kullanılan 1. çokluk şahıs eki ile “bizden” kişi adılı yazar ve okura yapılan dış gönderimlerdir.

Hele hele sizin katkıınızla, yardımınızla bir yerlere yükselenler de vardır ki bazıları yaşam boyunca size olan minnet duygularını belirtirken eziklik duymazlar. (24) Ama bazıları da bunları unutmaya çalışırlar. (25)

24. tümcede kullanılan iyelik ekleri ve “siz” kişi adılı ile okura dış gönderim yapılmıştır. 25. tümcedeki “bu” gösterme adılı ile de önceki tümceye art gönderim yapılmıştır.

Hiç ummadığım, bir şey beklemediğim insanlardan büyük iyilikler gördüm de iyilik ettiğim kimselerin bana yüz çevirdiklerine tanık oldum. (26)

26. tümcede kullanılan iyelik ekleri ve yüklemlerde yer alan 1. tekil kişi ekleriyle yazar kendisine dış gönderimde bulunmuştur.

Eksilti

(Ben) İnsanları hayvanlardan ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. (1)

1. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Siz) Neden dersiniz, (ben) yırtıcı hayvanlarla ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil hayvanlarla geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan hayvana rastlamadım. (2)

2. tümcede özne eksilteleri bulunmaktadır.

(Onlar) Olsa olsa kendi yavrularına iyi davranırlar. (4)

4. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Kimi zaman bize zahmet verse de (bizim) sıkıntı çekmemize neden olsa da genellikle (biz) iyilik etmekten zevk duyarız. (6)

6. tümcede tamlayan ve özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Sen) Dürüş, kazan, ye, yedir; (11) / (Sen) Bir gönül ele getir. (12)

11 ve 12. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

En doğrusu (senin) dostu düşmana iyilik etmen; (15)

İyilik seven kötülük edemez zaten. (16)

(Sen) Dostuna kötülük ettin mi (o) (senin) düşmanın olur; (17)

(Senin) Düşmanınca dostun olur (sen) iyilik edersen. (18)

15. tümcede özne, 17 ve 18. tümcede ise özne ve tamlayan eksiltisi mevcuttur.

(O) Orada kaldığı gece, piskoposun eşyasını ve gümüşlerini çalarak kaçar. (20)

20. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Benim) Hiç ummadığım, bir şey beklemediğim insanlardan büyük iyilikler gördüm de (ben) iyilik ettiğim kimselerin bana yüz çevirdiklerine tanık oldum. (26)

26. tümcede hem tamlayan hem de özne eksiltisi bulunmaktadır.

Hem de (bizim) “İyilik et, denize at; balık bilmezse Hâlik bilir.” atasözümüzün doğrultusunda, hiçbir karşılık beklemeden (benim) yardımcı olduğum kimselerin... (27)

27. tümcede tamlayan eksiltisi mevcuttur.

Değiştirim

Hemen her kez avlarını, yiyeceklerini alıp kaçarlar; yanlarına yaklaşanları üstlerine yürüyüp kaçırlar. (3) Olsa olsa kendi yavrularına iyi davranırlar. (4) İnsanlar öyle mi ya? (5)

5. tümcede yer alan “öyle” ifadesi, 3. ve 4. tümcelerin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

7, 8, 10 19 ve 20. tümcede ekleyici “ve” bağlacının; 6, 8, 9, 14, 21, 24, 25, 26, 27 ve 29. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 9, 25 ve 28. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 10 ve 22. tümcede zamanlayıcı “sonra” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

*Hemen her kez avlarını, yiyeceklerini alıp **kaçarlar**; yanlarına yaklaşanları üstlerine yürüyüp **kaçırlar**. (3)*

3. tümcede yer alan yüklemlerin fiil + geniş zaman + 3. çokluk şahıs eki şeklindeki tekrarı koşut bir yapının oluşmasına neden olmuştur.

*Kimi zaman bize zahmet **verse de** sıkıntı çekmemize neden **olsa da** genellikle iyilik etmekten zevk duyarız. (6)*

6. tümcede fiil + şart kipi + “de” bağlacı şeklinde tekrarlanan sözcükler koşut bir yapı oluşturmuştur.

*Bir yoksulu, bir aç **doyurmak**, çaresiz kalan birini derdinden kurtaracak bir girişimde bulunmuş **olmak** bize zevkten çok mutluluk ve huzur verir. (7)*

7. tümcede benzer yapıdaki fiilimsiler koşutluk meydana getirmiştir.

Dürüş, kazan, ye, yedir; (11)

11. tümcede art arda sıralanan ve emir kipi ile çekimlenen fiiller koşut bir yapı oluşmasını sağlamıştır.

*Kimi insanların bu davranışları, kendilerini küçük görme duygusundan **kaçınmalarından**, durumlarının huzursuzluk **vermesinden**, bu iyilikleri kimi zaman onurlarını zedeleyen birer olgu olarak **görmelerinden** kaynaklanmaktadır. (23)*

23. tümcede benzer yapıda olan “kaçınmalarından, vermesinden ve görmelerinden” sözcükleri koşutluk meydana getirmiştir.

*Hiç **ummadığım**, bir şey **beklemediğim** insanlardan büyük iyilikler gördüm de iyilik ettiğim kimselerin bana yüz çevirdiklerine tanık oldum. (26)*

26. tümcede benzer yapıda tekrarlanan sıfatfiiller koşutluk oluşturmuşlardır.

Zaman uyumu ve görünüş

Yazarın iyilik ile ilgili görüşlerini yazdığı metnin ne zaman yazıldığı belirtilmemiştir. Yazar kendi görüşlerinin yer aldığı tümceler ile alıntı yaptığı tümcelerde genellikle geniş zaman çekimi kullanmıştır. Geçmişte yaşadığı deneyimleri anlattığı tümcelerde ise “*Hiç ummadığım, bir şey beklemediğim insanlardan büyük iyilikler gördüm de iyilik ettiğim kimselerin bana yüz*

çevirdiklerine tanık oldum. (26) ” tümcesinde olduğu gibi geçmiş zaman kullanmıştır. Metindeki tümcelerde kullanılan zaman unsurları birbiriyle uyumludur.

İşlevsel tümce yapısı

İyilik seven kötülük edemez zaten. (16)

16. tümcede “zaten” tümleci yüklemden sonra yazılarak vurgulanmıştır.

Düşmanınsa dostun olur iyilik edersen. (18)

18. tümcede “iyilik edersen” söz öbeği yüklemden sonra getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Örtük anlatım

Dürüş, kazan, ye, yedir;

Bir gönül ele getir.

Yüz Kâbe’den yeğrektir

Bir gönül ziyareti.

Bu dörtlükle yazar iyilik yapmanın, bir gönle dokunmanın Kâbe’yi ziyaret etmek kadar güzel olduğu, sevap kazandıracığı örtülü biçimde anlatılmıştır.

4.3.4. “İyilik Üzerine” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

İyilik yapmak insanın doğasında var olan ve onu diğer canlılardan ayıran önemli bir duygudur. Yazar bu metinde iyilik yapmanın önemini, güzelliğini okura sezdirmeyi hedeflemiştir.

Başlık

Yazarın iyilik yapmak ile ilgili görüşlerini dile getirdiği metin için seçilen başlık metnin içeriği ile uyumludur.

Konu

İyilik yapmanın güzel bir erdem olduğu konusunu işleyen bir metindir.

Anahtar sözcükler

Metin, “iyilik, hayvan, insan” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-9. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde iyilik yapmanın insanları hayvanlardan ayıran önemli bir özellik olduğu anlatılmaktadır.

Gelişme Bölümü: 10-27. tümceler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde iyilik üzerine yazılan şiirlerden, önemli edebi bir eserde iyilik üzerine yer alan örnekten hareketle iyilik yapmanın önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Hatta bazı bölümlerde yazar kendi anılarından da örnekler vermiştir.

Sonuç Bölümü: 28-29. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde ne olursa olsun insan olduğumuzun göstergesi olan iyilik yapmaktan vazgeçilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Yazar metne, iyilik yapmanın insanları hayvanlardan ayıran bir özellik olduğunu vurgulayarak başlamıştır. 5. tümceye kadar bu farklılık açıklanmaya çalışılmıştır.

5. tümcedeki “insan” vurgusu ile konu değişmiş ve insanların neden iyilik yaptığı hayattan örneklerle anlatılmıştır.

10. tümcede “Yunus Emre” katılımcısı ile konu değişmiş ve şairin iyilik üzerine yazdığı bir şiirden dörtlük paylaşılmıştır.

14. tümcede “Ömer Hayyam” katılımcısı ile konu değişmiş şairin iyilik üzerine yazdığı bir dörtlük paylaşılmıştır.

19. tümcede “Victor Hugo” katılımcısı ile konu değişmiş ve bu yazarın önemli bir eserinden iyilik üzerine yazılmış bir kesit paylaşılmıştır.

22. tümcede “sonra” zaman belirteci konuyu değiştirmiş ve önceden iyilik yapılan insanların değiştiği anlatılmıştır. Devam eden tümcelerde de bu durum desteklenmiştir.

25. tümcede kullanılan “ama” bağlacı ile konu değişmiş önceki tümcelerde yer alan açıklamaların zıddı durumlar kaleme alınmıştır. .

28. tümcede kullanılan “ama” bağlacı ile konu değişmiş ve ne olursa olsun iyilik yapmaktan vazgeçilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Ama ne olursa olsun, iyilik etmek çok güzel bir duygu. (28) İnsanları dertlerinden kurtarmanın, istediklerine kavuşturmanın vereceği iç huzuru, nice mutluluklardan daha büyük; hem de insan olduğumuzun göstergelerinden biri. (29)” tümceleri konu tümceleri olarak kabul edilebilir. Metinde iyilik yapmanın güzellikleri anlatılırken bu tümcelerde bu durum desteklemektedir.

Bîçem

İyilik üzerine yazılan bu metinde yazar görüşlerini samimi bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır. İfadeler oldukça açık ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Bazen ünlü şairlerden, bazen ünlü edebiyatçılardan bazen de kendi hayatından örnekler vererek düşüncelerini desteklemeye çalışmıştır.

Yabancı kelimelerin çok az olduğu, sade bir dilin kullanıldığı metinde yazar söz sanatlarına başvurmamıştır. Düşüncelerini dile getiren konumunda olan yazar iç odaklayım kullanmıştır.

Özet

İyilik yapmak insanoğlunun fitratında yer alan ve onu diğer canlılardan ayıran önemli bir duygudur. Hayvanlar kendi yavruları söz konusu olunca iyilik yaparken insanoğlu mutlu olduğu için iyilik yapar. Bu nedenle Yunus Emre, Ömer Hayyam gibi şairlerin şiirlerinde belirttiği gibi iyilik yapmak insanı insan yapan, değerli kılan duygulardandır ve insanoğlu bu güzellikten mahrum kalmamalıdır.

İyilik yapılan insanların zamanla iyilik yapan kişiden uzaklaştıkları görülmektedir. Bu durum iyilik yapılan kişilerin kendilerini küçük görme duygusundan kaçınmalarından, durumlarının huzursuzluk vermesinden kaynaklanmaktadır. Ne var ki bazıları bu durudan rahatsız olmamaktadır.

İyilik bazen karşılığı alınamayan bir duygu olabilmektedir. Ancak ne olursa olsun bu değerden kendimizi alıkoymamalı, elimizden geldiğince iyilik yapmalıyız.

Sonuç tümcesi

“Ama ne olursa olsun, iyilik etmek çok güzel bir duygu. (28) İnsanları dertlerinden kurtarmanın, istediklerine kavuşturmanın vereceği iç huzuru, nice mutluluklardan daha büyük; hem de insan olduğumuzun göstergelerinden biri. (29)” sonuç tümceleri metnin derin yapısında söylenmek isteneni özetlemektedir.

Motif/İzlek

“İyilik”, “duygu”, “insan”, “hayvan” sözcükleri metnin motiflerini oluşturmaktadır. “İyilik önemli bir duygudur.” tümcesi metnin alt izleği, “İnsanı insan yapan, onu diğer canlılardan ayıran iyilik yapmak güzel bir erdemdir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3.5. “Azim” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

“Azim” metni Mehmet Akif Ersoy tarafından azim ve inanç üzerine kaleme alınmış hikâye türünde bir metindir. Metinde 11 adet paragraf, 51 adet tümce ve 463 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

*O gece uykuya dalana kadar zavallı **adamın** karşı karşıya kaldığı çaresizliği ve azmini düşündüm. (28) Ertesi sabah yola çıkarken **adamı** unutmuştum. (29)*

Yukarıdaki tümcelerde tekrar eden “adam” sözcüğü tümceler arasında bağlaşıklık sağlamıştır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

***Nihayet** akşam olunca bu uzun yolun **ilk** durağına geldik. (7)*

7. tümcede “nihayet” sözcüğü zıt anlamlısı ile yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

*Şu çaresiz baba, kendini ümitsizliğe mahkûm ederek **oğlunu** aramaktan vazgeçseydi ne bulurdu? (50) Elbette **evlat** canından, baba cananından olurdu! (51)*

51. tümcede “oğul” sözcüğü “evlat” sözcüğü ile genelleştirilmiştir.

Kısmi yinelemeler

*Ama vazgeçecek gibi de **görünmüyordu**. (19) Yolunun üzerinde bir taş **görse** oğluna yormuş, bir kervan fark etse ‘buldum’ diye ümide kapılmış ama boşuna! (20)*

19 ve 20. tümcede kullanılan “görünmüyordu” ve “görse” sözcükleri kısmi olarak yinelenmişlerdir.

Eş dizimsel örüntüleme

“Ümit, çaresizlik, gaye, inanç” sözcükleri “azim” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

*Memleketin ufuklarını saran ümitsizlik bulutlarını gördükçe Sadi’nin bir hikâyesini hatırlarım. (1) Çünkü **o** hikâye tam da **bizim** acı gerçeğimizi yansıtıyor. (2)*

1. tümcenin yüklemindeki 1. tekil şahıs eki ile yazar kendisine, 2. tümcedeki “bizim” adlı ile kendisi ve okura dış gönderimde bulunmuştur. 2. tümcede yer alan işaret sıfatı bir önceki tümcede yer alan “Sadi’nin bir hikâyesi” söz grubuna yapılan bir art gönderimdir.

*Yazık ki **biz**, atalarımızın azmini geride bıraktık. (3) Sadi’nin kahramanı ise **bize** lazım olan hakikati ne güzel anlatır: (4)*

3 ve 4. tümcedeki “biz” kişi adılı ve 3. tümcenin yükleminde yer alan şahıs eki ile yazar okurla iletişim kurmaya çalışmakta ve dış gönderimde bulunmaktadır.

Vaktiyle beş on kafile birleşip çöl yolculuğuna çıkmıştık. (5) Bütün gün doğru dürüst dinlenmeden aralıksız yol aldık. (6) Nihayet akşam olunca bu uzun yolun ilk durağına geldik. (7) Bir geçitte konaklamaya durduk; develerden yükler indiriliyor, kimisi ateş yakıyor, kimisi yemek telaşıyla bir şeyler hazırlıyordu. (8)

5, 6, 7 ve 8. tümcelerinin yüklemlerindeki 1. çokluk şahıs ekleri 3. tümcede yer alan “Sadi’nin kahramanı” söz grubuna yapılan dış gönderimlerdir.

Ben de yükümü indirmiş, yere çömele deveme yaslanıp dinlenmeye durmuştum. (9) Çok geçmedi, karşıdan bize doğru gelen bir adamı fark ettim. (10)

9. tümcedeki iyelik eki ile 9 ve 10. tümcede yer alan kişi adıları, yüklemlerde yer alan şahıs ekleri metnin kahramanına yapılan art gönderimlerdir.

Sonunda yanıma geldi. (12)

12. tümcenin yüklemlerindeki boş kişi eki ile bir önceki tümcede yer alan “adam” sözcüğüne art gönderim yapılırken tümcedeki iyelik eki ile hikâyenin kahramanına art gönderim yapılmıştır.

Meğer bir kafilede oğluyla birlikte yol alırken çocuğunun kaybolduğunu fark etmiş. (13) Ve hemen gelip geçtiği yollarda evladını aramaya başlamış. (14) ‘İki gündür çöldeyim.’ dedi. (15) ‘Ne kadar kervana, çadıra rastladım, yavrumu sordum. (16)

13, 14, 15 ve 16. tümcelerde yer alan iyelik ekleri ile şahıs ekleri “adam” kişisine art gönderim yapılmıştır.

Adam günlerdir bir iz bulacağım diye çöllerde gezinmekten perişan düşmüştü. (18) Ama vazgeçecek gibi de görünmüyordu. (19) Yolunun üzerinde bir taş görse oğluna yormuş, bir kervan fark etse ‘buldum’ diye ümide kapılmış ama boşuna! (20) Yine de o, ‘Çölde ölürüm ama ümidimi kaybetmem, oğlumu aramaktan vazgeçmem!’ diyordu. (21)

18, 19, 20 ve 21. tümcelerın yüklemlelerinde kullanılan şahıs ekleri ile 20 ve 21. tümcedeki iyelik ekleri “adam” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

*Sonunda yanı**mız**dan ayrıldı, gitti. (22) Ardından bakarken ‘Zavallı baba!’ dedim. (23)*

22. tümcedeki iyelik eki ile hikâye kahramanına art gönderim yapılırken yüklemde yer alan şahıs ekleriyle “adam” kişisine art gönderim yapılmıştır. 23. tümcedeki iyelik eki ile “adam” kişisine, yüklemdeki kişi eki ile de hikâye kahramanına art gönderim yapılmıştır.

*Nereden bulursun **onu**! (24) Kim bilir başına ne gelmiştir? (25) Çölde olsaydı bulunmaz mıydı çoktan? (26)*

24. tümcedeki “onu” kişi adılı, 25. tümcedeki iyelik eki ile 26. tümcedeki kişi ekleri “çocuk” kişisine art gönderimler yapılmıştır.

O gece uykuya dalana kadar zavallı adamın karşı karşıya kaldığı çaresizliği ve azmini düşündüm. (28) Ertesi sabah yola çıkarken adamı unutmuştum. (29) O gün henüz öğle vaktine girmeden ilerlediğimiz yol üzerinde iki insan karaltısı fark edince garip bir şekilde hemen adamı hatırladım. (30) Yanılmamışım. (31))

28, 29, 30 ve 31. tümcenin yüklemlerindeki 1. tekil şahıs eki hikâyenin kahramanına yapılmış art gönderimlerdir.

Gördüm ki devenin sırtında dahi yavrusunun elinden tutmuş, sevinçle bize doğru geliyor. (33)

33. tümcedeki “gördüm” yüklemde yer alan kişi eki ile kullanılan “bize” kişi adılı hikâye kahramanına yapılan art gönderimlerdir. Diğer iyelik ekleri ve kişi ekleri ise “adam” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

*Yanımıza gelince o da **bizi** hatırladı. (34) Gözlerinden mutluluk akarak ‘Çocuğumu buldum...’ dedi. (35)*

34. tümcedeki “bizi” kişi adılı ile “yanımıza” sözcüğündeki iyelik eki ile hikâye kahramanına, “o” kişi adılı ve yüklemdeki kişi eki ile “adam” kişisine art

gönderim yapılmıştır. 35. tümcede yer alan iyelik ekleri ile kişi ekleri de aynı şekilde “adam” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

Buldum onu sonunda!’ diye ekledi. (37) ‘Onu nasıl aradım bilseniz?.. (38) Karşımda ne görsem ‘o’ dedim, geçip gitmedim asla. (39) Tahminimi binlerce hayal aldatsa, binlerce serap gözümü yanılsa da azmimde gevşeklik göstermedim. (40) Bir an bile ümidimi yitirmedim... (41) Mademki dünyadadır er ya da geç bulacaktım. (42)

37, 38 ve 39. tümcede yer alan “o” kişi adılı ile çocuk kişisine, 37, 38, 39, 40, 41 ve 42. tümcede yer alan iyelik ekleri ile kişi ekleri ile de “adam” kişisine art gönderim yapılmıştır.

Kumlarda yüzüp karanlığın derinliklerine daldım, hep can kesildim...(43) Ne yoruldum ne bunaldım. (44) Allah’ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. (45) Bir yerde baktım, gözümün nuru evladım karşımda.” (46)

43, 44, 45 ve 46. tümcede yer alan 1. tekil kişi ekleri ile 46. tümcedeki iyelik ekleri “adam” kişisine yapılan art gönderimlerdir.

İşte bu hikâye çok önemli bir hakikati, irfan dolu bir yolu gösteriyor bize: (47)

47. tümcede kullanılan “bize” kişi adılı yazarın kendisine ve okura yaptığı bir dış gönderimdir.

Şu çaresiz baba, kendini ümitsizliğe mahkûm ederek oğlunu aramaktan vazgeçseydi ne bulurdu? (50)

50. tümcedeki “şu” işaret sıfatı ile art gönderim yapılmıştır.

Eksilti

(Ben) Memleketin ufuklarını saran ümitsizlik bulutlarını gördükçe Sadi’nin bir hikâyesini hatırlarım. (1)

1. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Biz) Vaktiyle beş on kafile birleşip çöl yolculuğuna çıkmıştık. (5)

(Biz) Bütün gün doğru dürüst dinlenmeden aralıksız yol aldık. (6)

(Biz) Nihayet akşam olunca bu uzun yolun ilk durağına geldik. (7)

(Biz) Bir geçitte konaklamaya durduk; develerden yükler indiriliyor, kimisi ateş yakıyor, kimisi yemek telaşıyla bir şeyler hazırlıyordu. (8)

5, 6, 7 ve 8. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

Çok geçmedi, **(ben)** karşıdan bize doğru gelen bir adamı fark ettim. (10)

10. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

(O) Sonunda **(bizim)** yanımıza geldi. (12) Meğer **(o)** bir kafilede oğluyla birlikte yol alırken çocuğunun kaybolduğunu fark etmiş. (13)

Ve **(o)** hemen gelip geçtiği yollarda evladını aramaya başlamış. (14)

(O) 'İki gündür çöldeyim.' dedi. (15) **(O)** 'Ne kadar kervana, çadıra rastladım sa aradım, yavrumu sordum. (16) **(Onu)** Ne gören var ne de **(ben)** bir iz buldum.' (17)

13, 14, 15 ve 16. tümcede özne eksiltisi, 12. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi, 17. tümcede özne ve nesne eksiltisi mevcuttur.

Ama **(o)** vazgeçecek gibi de görünmüyordu. (19) **(O)** Yolunun üzerinde bir taş görse oğluna yormuş, bir kervan fark etse 'buldum' diye ümide kapılmış ama boşuna! (20) Yine de o, **(Ben)** Çölde ölürüm ama ümidimi kaybetmem, oğlumu aramaktan vazgeçmem!' diyordu. (21) Sonunda **(o)** yanımızdan ayrıldı, gitti. (22)

19, 20, 21 ve 22. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

(Onun) Ardından bakarken **(ben)** 'Zavallı baba!' dedim. (23) **'(Sen)** Nereden bulursun onu! (24) Kim bilir **(onun)** başına ne gelmiştir? (25) **(O)** Çölde olsaydı bulunmaz mıydı çoktan? (26) Bir çocuk çölde ne kadar ilerleyebilir ki?' (27) O gece uykuya dalana kadar **(ben)** zavallı adamın karşı karşıya kaldığı çaresizliği ve azmini düşündüm. (28)

24, 26 ve 28. tümcede özne, 23. tümcede tamlayan ve özne, 25. tümcede ise tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Ben) Ertesi sabah yola çıkarken adamı unutmuştum. (29) (Ben) O gün henüz öğle vaktine girmeden (bizim) ilerlediğimiz yol üzerinde iki insan karaltısı fark edince garip bir şekilde hemen adamı hatırladım. (30) (Ben) Yanılmamışım. (31)

29 ve 31. tümcede özne eksiltisi, 30. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi söz konusudur.

(Ben) Gördüm ki (o) devenin sırtında dahi yavrusunun elinden tutmuş, sevinçle bize doğru geliyor. (33)

33. tümcede özne eksiltili yapı kullanılmıştır.

(Bizim) Yanımıza gelince o da bizi hatırladı. (34) (O) Gözlerinden mutluluk akarak '(Ben) Çocuğumu buldum...' dedi. (35) Buna kendisi bile inanamıyor gibiydi. (36) (O) '(Ben) Buldum onu sonunda!' diye ekledi. (37)

34. tümcede tamlayan, 35 ve 37. tümcede ise özne eksiltisi söz konusudur.

'(Ben) Onu nasıl aradım bilseniz?.. (38) (Ben) Karşımda ne görsem 'o' dedim, geçip gitmedim asla. (39) (Benim) Tahminimi binlerce hayal aldatsa, binlerce serap (benim) gözümü yanıltsa da (ben) azmimde gevşeklik göstermedim. (40) (Ben) Bir an bile ümidimi yitirmedim... (41) Mademki (o) dünyadadır (ben) er ya da geç bulacaktım. (42)

38, 39, 41 ve 42. tümcede özne, 40. tümcede tamlayan ve özne eksiltisi bulunmaktadır.

(Ben) Kumlarda yüzüp karanlığın derinliklerine daldım, hep can kesildim... (43) (Ben) Ne yoruldum ne bunaldım. (44) Allah'ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. (45) (Ben) Bir yerde baktım, (benim) gözümün nuru evladım karşımda." (46)

43 ve 44. tümcede özne eksiltisi, 46. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi mevcuttur.

Değiştirim

*Gözlerinden mutluluk akarak ‘Çocuğumu buldum...’ dedi. (35) **Buna** kendisi bile inanamıyor gibiydi. (36)*

36. tümcede yer alan “buna” ifadesi, 35. tümcede yer alan “Çocuğumu buldum...” tümcesinin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirim yapılmıştır.

Bağıntı öğeleri

14, 28, 32 ve 49. tümcede ekleyici “ve” bağlacının; 2, 9, 17, 19, 21, 34, 40, 42 ve 49. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 19, 20 ve 21. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 17 ve 44. tümcede ekleyici “ne...ne” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

*Bir geçitte konaklamaya durduk; develerden yükler **indiriliyor**, kimisi ateş **yakıyor**, kimisi yemek telaşıyla bir şeyler **hazırlıyordu**. (8)*

8. tümcede yer alan yüklemelerin fiil + şimdiki zamanın hikâyesi + 3. tekil şahıs eki şeklindeki tekrarı koşut bir yapının oluşmasına neden olmuştur.

*Ben de yükümü **indirmiş**, yere çömelen deveme yaslanıp dinlenmeye **durmuştum**. (9)*

6. tümcede fiil + geçmiş zamanın hikâyesi + 1. tekil şahıs eki şeklinde tekrarlanan yüklemeler koşut bir yapı oluşturmuştur.

*‘Ne kadar kervana, çadıra rastladım **aradım**, yavrumu **sordum**. (16)*

16. tümcede benzer şekilde çekimlenen fiiller koşutluk meydana getirmiştir.

*Yine de o, ‘Çölde ölürüm ama ümidimi **kaybetmem**, oğlumu aramaktan **vazgeçmem**!’ diyordu. (21)*

21. tümcede fiil + geniş zaman (olumsuz) + 1. tekil şahıs eki şeklinde çekimlenen yüklemeler koşut bir yapı meydana getirmiştir.

*Sonunda yanımızdan **ayrıldı**, **gitti**. (22)*

22. tümcede benzer yapıda çekimlenen yüklemeler koşutluk oluşturmuştur.

*Allah’ın yardımı, insanın **araştırmasına**, **çalışmasına**, **ümidine** bağlıdır. (48)*

26. tümcede benzer yapıda tekrarlanan dolaylı tümleçler koşutluk oluşmasına neden olmuştur.

Zaman uyumu ve görünüş

“*Vaktiyle beş on kafil birleşip çöl yolculuğuna çıkmıştık. (5)*” tümcesiyle başlayan öyküde kurgusal zamanın tam olarak ne zaman başladığı açıkça belirtilmemiştir. Metinde kullanılan “o gece, ertesi sabah, o gün” zaman belirteçleri metnin kısa bir zaman aralığında gerçekleştiğini göstermektedir. Metinde hikâyenin kahramanının çölde kaybettiği oğlunu arayan bir babayla karşılaşması ve bu babanın azim ve inançla ertesi gün oğlunu çölde bulması anlatılmıştır. Metindeki bu olaylar belli bir sıra ile anlatılmıştır.

Öykü “*Memleketin ufuklarını saran ümitsizlik bulutlarını gördükçe Sadi’nin bir hikâyesini hatırlarım. (1)*” tümcesi ile başlamış ve okura metinde verilecek mesaj sezdirilmeye çalışılmıştır. Öykü hakkında bilgilerin verildiği ilk tümcelerde geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Öyküde genellikle geçmiş zaman kullanılırken geçmişte sürerlik gösteren durumlarda şimdiki zamanın hikâyesi kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Çölde olsaydı bulunmaz mıydı çoktan? (26)

26. tümcede “çoktan” tümleci yüklemden sonra yazılarak vurgulanmıştır.

Karşımda ne görsem ‘o’ dedim, geçip gitmedim asla. (39)

39. tümcede “asla” sözcüğü yüklemden sonra getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Allah’ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. (45)

45. tümcede yüklemden sonra gelen “en sonunda” zaman belirteci vurgulanmak istenmiştir.

İşte bu hikâye çok önemli bir hakikati, irfan dolu bir yolu gösteriyor bize: (47)

47. tümcede yüklemden sonra gelen “bize” sözcüğü vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

Yazık ki biz, atalarımızın azmini geride bıraktık. (3)

3. tümcede atalarımız gibi azimli olmamamız örtük bir şekilde eleştirilmiştir.

Çölde olsaydı bulunmaz mıydı çoktan? (26) Bir çocuk çölde ne kadar ilerleyebilir ki?’ (27)

26 ve 27. tümcede bir çocuğun çölde uzun süre yaşayamayacağı, muhtemelen artık çölde olmadığı örtük bir biçimde dile getirilmiştir.

Allah’ın yardımı, insanın araştırmasına, çalışmasına, ümidine bağlıdır. (48) Gaye, azim ve araştırmayla birlikte bulunsun da ne mümkün Allah’ın yardımı yetişmesin sonunda! (49)

48 ve 49.tümcelerde Allah’ın azim gösterene, ümidini yitirmeyene yardım ettiği anlatılmaya çalışılmıştır. Tevekkül edilmeden Allah tarafından yardımın gelmeyeceği mesajı verilmiştir.

4.3.6. “Azim” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Yazar metinde azim ve inanç olmadan bazı kötü durumlardan çıkılamayacağını ve ne olursa olsun insanların ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini okura anlatmaya çalışmıştır.

Başlık

Bir babanın azimle oğlunu aramasını ve bulmasını konu edinen “Azim” metnine seçilen başlık hem metnin geneli ile uyumlu hem de içeriği yansıtmaktadır.

Konu

Çölde oğlunu kaybettikten sonra günlerce inançla, azimle arayan bir babanın ümitsizliğe düşmeişini ve evladına kavuşmasını anlatan bir metindir.

Anahtar sözcükler

“Azim, inanç, ümitsizlik, çöl, baba ve oğul” sözcükleri metnin anahtar sözcükleri olarak değerlendirilebilir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-4. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar insanlar için bir problem olmaya başlayan ümitsizlik ile ilgili görüşlerini kaleme almış ve gelişme bölümünde anlatacağı hikâyeden bahsetmiştir.

Gelişme Bölümü: 5-46 tümceler gelişme bölümünü oluşturmaktadır. 5-21. tümcelerde çölde kaybolan oğlunu arayan baba hakkında bilgi verilmiştir. Babanın inançlı ve ümitli olması sık sık vurgulanmıştır. 21-28 tümce aralığında hikâye kahramanının kaybolan çocukla ilgili endişeleri dile getirilirken 28-46 tümcelerde babanın oğluna kavuşması yaşadığı mutluluk anlatılmıştır.

Sonuç Bölümü: 47-51. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar okura Allah’ın insanoğluna azim olmadan yardım etmediği, ümit olmadan da insanoğlunun hedefine ulaşamayacağı anlatılmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Metin birinci tümcede yer alan “ümitsizlik” vurgusu ile başlamıştır. Devam eden tümcelerde “Sadi” katılımcısı ile konu değişmiş ve Sadi’nin ümitsizlik üzerine kaleme aldığı hikâyeden bahsedilmiştir.

5. tümcede yer alan “çöl” sözcüğü ile mekân vurgusu yapılmış ve konu değişmiştir. Bu tümceden sonra çölde yaşanan bir olaydan bahsedilmiştir.

10. tümcedeki “adam” katılımcısı ile konu değişmiş ve bu kişinin çölde başına gelenler anlatılmıştır.

13. tümcede “çocuk” katılımcısı ile konu değişmiş ve devam eden tümcelerde çölde çocuğun başına gelenle anlatılmıştır.

15. tümcedeki “iki gündür” zaman belirteci ile konu değişmiş ve hikâye kahramanı “adam” kişinin çölde geçirdiği zaman ve yaptıkları anlatılmıştır.

18. tümcede günlerce çocuğunu arayan babanın yorgunluğu dile getirilmiş.
19. tümcede yer alan “ama” bağlacı konuyu değiştirmiş ve önceki tümcede belirtilen

yorgunluğa rağmen babanın azimle çocuğunu aramaya devam ettiği vurgulanmıştır. Devam eden tümcelerde de bu durum detaylandırılmıştır.

29. tümcede kullanılan “ertesi gün” zaman belirteci ile konu değişmiş ve devam eden tümcelerde oğlunu kaybeden babanın evladını bulması ve yaşadığı mutluluk anlatılmıştır.

47. tümcedeki “işte bu hikâye” vurgusu ile dikkat hikâyenin tamamına çekilmiş ve 48-51. tümcelerde hikâyede verilmek istenen mesajdan bahsedilmiştir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Allah’ın yardımı, insanın araştırmasına, çalışmasına, ümidine bağlıdır. (48) Gaye, azim ve araştırmayla birlikte bulunsun da ne mümkün Allah’ın yardımı yetişmesin sonunda! (49)” konu tümceleriyle yazar; metinle okura sezdirmeye çalıştığı düşüncesini dile getirmiştir.

Biçem

Basit ve kısa tümcelerin yer aldığı öyküde yazar okurun okurken zorlanmayacağı bir dil kullanmıştır. Günlük konuşma dili metnin geneline yayılmış, yabancı terim ve sözcüklere yer verilmemiştir. Karşılıklı konuşmalar yerine doğrudan aktarım ifadeleri kullanılırken deyimlerle, kısa tümcelerle, ünlem ve soru tümceleriyle anlatım akıcı hale getirilmiştir. Kısacası yazar gayet anlaşılır bir üslupla metni kaleme almış ve düşüncelerini sezdirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca olay hikâye kahramanlarından birinin ağzıyla anlatıldığı için iç odaklayım (kahraman bakış açısı) söz konudur.

Özet

Ümitsizliğin günümüz toplumunun önemli bir sorunu olduğunu belirten yazar azim üzerine Sadi’nin kaleme aldığı hikâyeyi anlatmaya başlar.

Vaktiyle birkaç kabile birleşip bir çöl yolculuğuna çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra kabiledekiler dinlenmek için bir yerde durur. Herkes bir işle meşgul iken gruptakilere bir adam yaklaşır ve başından geçenleri anlatır.

Adam, oğluyla beraber bir kabilede yolculuk yaparken oğlunu kaybettiğini ve iki gündür onu aradığını belirtir. Oğlunu herkese sorduğunu ama izini hiçbir yerde

bulamadığını söyleyen adam aramaktan vazgeçmeyeceğini ve aramaya devam edeceğini söyler. Kafiledekiler bu duruma çok üzülür. Çünkü bir çocuğun çölde uzun süre yaşayamayacağını bilirler. Ancak bu durumu adama söyleyemezler.

Ertesi gün yoluna devam eden kafiledekiler bir mucize ile karşılaşır. Karşılarına oğlunu kaybeden baba ile oğlu çıkar. Gururla oğlunu bulduğunu söyleyen baba, sevincini kafiledekiler ile paylaşır. Demek oluyor ki insanoğlu azim göstermezse, inanmazsa aradığı şeyi bulamaz. Gaye, azim ve inanç beraber ise Allah mutlaka yardıma gelecektir.

Sonuç tümcesi

“Şu çaresiz baba, kendini ümitsizliğe mahkûm ederek oğlunu aramaktan vazgeçseydi ne bulurdu? (50) Elbette evlat canından, baba cananından olurdu! (51)” sonuç tümceleri, metnin temel izleğini ve yazarın vermek istediği “azimli olunması gerektiği” mesajını desteklememektedir.

Motif/İzlek

“Azim”, “ümitsizlik”, “inanç” sözcükleri metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Ne olursa olsun ümidini yitirme.” tümcesi metnin alt izleği, “Umudunu yitirmeyen, azimle çalışan bireyler diledikleri sonuca ulaşabilir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3.7. “Kurtla Köpek” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

La Fontaine’nin kaleme aldığı, Orhan Veli Kanık’ın dilimize çevirdiği “Kurtla Köpek” metni fabl türünde bir metindir. Metinde 36 adet tümce ve 240 adet sözcük bulunmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

***Köpekler**, aksine, semiz mi semiz. (2)*

*Bu kurt bir gün bir **köpeğe** rastladı; iri (3)*

*Güzel, besili bir **köpek**; tüyleri tertemiz. (4)*

Ardışık tümcelerde tekrar eden “köpek” sözcüğü aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeye örnektir.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Seril sefil, perişan, aç biilaç? (11)

11. tümcede zıt anlamlı sözcükler yinelenmiştir. .

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metinde üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanımına rastlanmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Seril sefil, perişan, aç biilaç? (11)

Açlıktan neredeyse öleceksiniz,

Hepiniz fülûsuahmere muhtaç. (12)

11. tümcedeki “aç” sözcüğü 12. tümcede “açlık” şeklinde kısmi olarak yinelenmiştir.

Eş dizimsel örüntüleme

“bağlamak, tasma, dolaşmak, serbest” sözcükleri “hürriyet” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Bu kurt bir gün bir köpeğe rastladı; (3)

3. tümcede yer alan “bu” işaret sıfatıyla birinci tümcedeki “kurdun biri” söz grubuna art gönderim yapılmıştır.

Atılıp şunu bir parçalamalı”, (5)

5. tümcedeki “şunu” gösterme adılı ile bir önceki tümcede yer alan “köpek” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*Köpek deseniz kendini, hakikat, / Koruyabilecek kadar anaçtı. (6) /
Bunu gören kurt pek sessiz yanaştı. (7)*

7. tümcede yer alan “bunu” gösterme adılı ile 6. tümceye art gönderim yapılmıştır.

— “Güç bir şey değil, sayın efendimiz, / Dedi köpek, böyle **benim** gibi semirmeniz. (9)

9. tümcedeki “benim” kişi adılı ile aynı tümcedeki “köpek” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

Vazgeçin, bırakın bu ormanları. (10) / Nedir bu ormanlarda çektiğiniz; / Seril sefil, perişan, aç biilaç? (11) / Açlıktan neredeyse öleceksiniz, / Hepiniz fülûsuahmere muhtaç. (12) / Âdeta arslan ağzında, yiyecekleriniz. (13)

10, 11, 12 ve 13. tümcelerin yüklemlerindeki 1. çokluk kişi ekleri ve bu tümcelerde yer alan iyelik ekleri ile “kurt” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

Gelin benimle, hemen değişsin kaderiniz.” (14) / Kurt sordu: -“Peki, işim ne olacak?” (15)

14. tümcede yer alan “ben” kişi adılı ile “köpek” sözcüğüne, 14 ve 15. tümcede yer alan iyelik ekleri ile de “kurt” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

— “Hiç! dedi köpek, sadece adam kovalamak. (16) / Vazifeniz yabancılara şiddet, / Evdekilere hürmet göstermekten ibaret. (17) / Ama karşılığında neler, neler! (18) / **Sizindir** artık evin sayısız yemekleri. (19)

17. tümcedeki iyelik eki ile 19. tümcedeki kişi adılı “kurt” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

— “Bağlamak için tasma takarlar ya, / Gözüne ilişen herhalde **onun** yeri.” (30)

30. tümcede kullanılan gösterme adılı ile aynı tümcedeki “tasma” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

— “Bağlamak mı, serbestçe dolaşamaz mısınız?” (31)

— “Pek dolaşamayız, ama ne çıkar?” (32)

— “Ne mi çıkar? (33) Yerinde dursun saltanatınız. (34)

31 ve 32. tümcelerin yüklemelerinde yer alan kişi ekleri ile 34. tümcede yer alan iyelik eki “köpek” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

Zerre bile feda edemem hürriyetimden.” (35)

35. tümcedeki iyelik eki ve yüklemde yer alan kişi eki ile “kurt” sözcüğüne art gönderim yapılmıştır.

*Diyip **bizim** kurt oradan uzaklaştı hemen. (36)*

36. tümcedeki “bizim” kişi adılı ile yazar kendisine ve okuyucuya dış gönderimde bulunmuştur.

Eksilti

(O) Biraz aşağıdan alıp dil dökeyim diye, / Hayran olduğunu söyledi bu semizliğe. (8)

8. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

*(Siz) Vazgeçin, bırakın bu ormanları. (10) / Nedir **(sizin)** bu ormanlarda çektiğiniz; Seril sefil, perişan, aç biilaç? (11)*

10. tümcede özne eksiltisi, 11. tümcede ise tamlayan eksiltisi mevcuttur.

*(Siz) Açlıktan neredeyse öleceksiniz, Hepiniz fülûsuahmere muhtaç. (12) / Âdeta arslan ağzında, **(sizin)** yiyecekleriniz. (13)*

12. tümcede özne eksiltisi, 13 tümcede ise tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

*(Siz) Gelin benimle, hemen değişsin **(sizin)** kaderiniz.” (14) / Kurt sordu: - “Peki, **(benim)** işim ne olacak?” (15)*

14. tümcede özne ve tamlayan eksiltisi, 15. tümcede ise sadece tamlayan eksiltisi mevcuttur.

(Sizin) Vazifeniz yabancılara şiddet, Evdekilere hürmet göstermekten ibaret. (17)

17. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

- “Bağlamak mı, **(siz)** serbestçe dolaşamaz mısınız?” (31)
— “**(Biz)** Pek dolaşamayız, ama ne çıkar?” (32)
— “Ne mi çıkar? (33) Yerinde dursun **(sizin)** saltanatınız. (34)

31 ve 32. tümcede özne, 34. tümcede ise tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

*Hani hazineler bağışlasalar / **(Ben)** Zerre bile feda edemem
hürriyetimden.” (35)*

35. tümcede özne eksiltisi söz konusudur.

Değiştirim

Metinde değiştirim unsurlarına rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

6. tümcede ekleyici “de” bağlacı; 18, 29 ve 32. tümcede çeliştirici “ama” bağlacı; 6. tümcede çeliştirici “fakat” bağlacının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Benzerlik/ Koşutluk

Vazgeçin, bırakın bu ormanları. (10)

10. tümcenin fiil + emir kipi (olumsuz) + 2. çokluk şahıs eki şeklinde tekrarlanan yüklemeleri koşut bir yapı oluşturmuştur.

Zaman uyumu ve görünüş

Fabl türünde kaleme alınan metinde zaman belli değildir. Olay kronolojik bir sıra içerisinde anlatılmıştır. “Zafigyetten çiroza dönmüştü kurdun biri (1)” tümcesiyle başlayan metinde ilk tümcede olduğu gibi genellikle geçmiş zaman kullanılırken köpekle kurdun karşılıklı konuştukları tümcelerde emir kipi, geniş zaman kipi ve gelecek zaman kipi kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Zafigyetten çiroza dönmüştü kurdun biri (1)

1. tümcede özne yüklemden sonra yazılarak vurgulanmıştır.

Biraz aşağıdan alıp dil dökeyim diye,

Hayran olduğunu söyledi bu semizliğe. (8)

8. tümcede “bu semizliğe” tümleci yüklemden sonra getirilerek vurgulanmaya çalışılmıştır.

Vazgeçin, bırakın bu ormanları. (10)

10. tümcede yüklemden sonra gelen “bu ormanları” nesnesi vurgulanmak istenmiştir.

Gelin benimle, hemen değişsin kaderiniz.” (14)

14. tümcede yüklemden sonra gelen nesne vurgulanmıştır.

Yerinde dursun saltanatınız. (34)

34. tümcede yüklemden sonra yazılan özne vurgulanmıştır.

Hani hazineler bağışlasalar

Zerre bile feda edemem hürriyetimden.” (35)

35. tümcede yüklemden sonra yazılan “hürriyetimden” sözcüğü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Diyip bizim kurt oradan uzaklaştı hemen. (36)

36. tümcede yüklemden sonra yazılan zaman belirteci vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

Yerinde dursun saltanatınız. (34)

Hani hazineler bağışlasalar

Zerre bile feda edemem hürriyetimden.” (35)

34 ve 35. tümcede özgürlüğün değerinin ölçülemeyeceği örtük bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

4.3.8. “Kurtla Köpek” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Fabl türündeki metinler, sonunda ders vermek amacıyla kaleme alınan metinlerdir. Yazar da bu metinde özgürlüğün paha biçilemez bir şey olduğunu okuruna sezdirmeye çalışmıştır.

Başlık

Başlıkta metnin kahramanlarının kullanılması içerik ile ilgili ipucu vermektedir. Bir kurtla köpeğin özgürlük üzerine yaptıkları tartışmayı konu edinen bu metne seçilen başlık içerik ile uyumludur.

Konu

Kurtla köpeğin yaşadıkları hayat ve aralarında yaşanan sohbetin konu edildiği bir metindir.

Anahtar sözcükler

“Kurt, köpek, hürriyet” sözcükleri metnin anahtar sözcükleri olarak değerlendirilebilir.

İçerik şeması

Giriş Bölümü: 1-8. tümceler metnin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde kurtla köpek arasında gerçekleşen sohbetin nasıl başladığı anlatılmıştır.

Gelişme Bölümü: 9-33 tümceler metnin gelişme bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde köpek kurdun yaşam şartlarını eleştirir ve kendi yaşamının güzelliklerini anlatır. Devam eden tümcelerde köpeğin boynundaki tasmayı fark eden kurdun verdiği tepki yer alır.

Sonuç Bölümü: 34-36. tümceler metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde kurt hiçbir varlığın özgürlük kadar değerli olmadığını vurgular.

Konu değişimi belirleyicileri

Metne “*Zafiyetten çiroza dönmüştü kurdun biri (1)*” tümcesi ile giriş yapılmıştır.

2. tümcede “aksine” sözcüğü ile köpeğin kurttan daha semiz olduğu vurgulanmış ve devam eden tümcede köpekle ilgili detay verilmiştir.

5. tümcede kullanılan “şunu” gösterme adılı ile art gönderim yapılmış ve kurdun köpekle ilgili düşüncesi dile getirilmiştir.

6. tümcede kullanılan “fakat” bağlacı ile konu değişmiş ve kurdun köpektan çekinme sebepleri anlatılmıştır.

9. tümcede “köpek” katılımcısı ile konu tekrar değişmiş ve köpeğin kurda verdiği nasihatler devam eden tümcelerde işlenmiştir.

15. tümcede köpeğe cevap veren kurt “işim” vurgusu ile konuyu değiştirmiştir.

16-23. tümceler köpeğin kurda yapması gerekenleri anlattığı tümcelerdir.

24. tümcedeki “köpeğim boynundaki yara” söz grubu ile konu değişmiş ve 30. tümcedeki “tasma” vurgusu bu durum açıklanmıştır.

35. tümcede yer alan “hürriyet” vurgusu ile hiçbir şeyin özgürlüğün yerini alamayacağı vurgulanmış ve metin sonlandırılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Yerinde dursun saltanatınız. (34) / Hani hazineler bağışlasalar / Zerre bile feda edemem hürriyetimden.” (35) / Diyip bizim kurt oradan uzaklaştı hemen. (36) ” tümceleri metnin konu tümceleri olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu tümcelerde metnin derin yapısında işlenen “özgürlük” vurgulanmıştır.

Biçem

Kahramanları hayvanlar olan ve okura ders vermek amacıyla kaleme alınan bu metinde yazar kısa tümcelerle akıcılık oluşturmayı hedeflemiştir. Metinde günlük konuşma dili değil çevirisinin yapıldığı dönemin dili kullanılmıştır. Hitap ettiği okur kitlesinin anlayamayacağı “zafiyet, hakikat, biilaç, fülûsuahmer” gibi sözcüklerin kullanımı anlaşılmayı güçleştirmiştir. Manzum tarzda kaleme alınan metinde bazı mısraların sonundaki benzerliklerle bir ahenk oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca metindeki karşılıklı konuşmalar, deyimler, ünlem ve soru tümceleri manzum tarzda kaleme alınan metne farklı bir hava katmıştır. Hâkim bakış açısının (Sıfır Odaklayım) kullanıldığı metinde yazar olaya hâkim ve her şeyi bilen konumundadır.

Özet

Günün birinde zayıf mı zayıf kurdun biri, kendisinin aksine bakımlı ve semiz bir köpekle karşılaşır. Kurt o an köpeği parçalamak ister ancak iri ve kendisini savunabilecek güçte olduğunu görünce köpeğe saldırmaktan vazgeçer. Kurt köpeğe yaklaşır ve bu kadar semiz olmasına hayran olduğunu söyler. Köpek böyle semiz olmanın zor olmadığını, ormanı terk edip yanına gelmesi halinde kendisinin de böyle olabileceğini söyler. Kurt bu duruma şaşırır ve nasıl bir işte çalışacağını sorar. Köpek yapması gerekenlerin adamları kovalamak, yabancılara şiddet uygulamak ve evdekilere hürmet göstermek olduğunu söyler. Ayrıca bunları yapması halinde güzelce doyurulacağını ve sevineceğini de söyler. Duyduklarına şaşırarak kurdun sevinçten gözleri yaşarır.

Köpekle konuşurken boynundaki yarayı fark eden kurt nedenini merak eder ve ona sorar. Kaçamak cevaplarla kurdu oyalayan köpek sonunda boynuna takılan tasmadan olduğunu söyler. Köpeğin bağlandığını, rahat rahat gezemediğini öğrenen kurt, hiçbir şeye özgürlüğünü değiştirmeyeceğini söyler ve oradan ayrılır.

Sonuç tümcesi

“Yerinde dursun saltanatınız. (34) / Hani hazineler bağışlasalar / Zerre bile feda edemem hürriyetimden.” (35) / Diyip bizim kurt oradan uzaklaştı hemen. (36)” sonuç tümceleri, metnin temel izleğini yani özgürlüğün önemini desteklemektedir.

Motif/İzlek

“Özgürlük, esaret, zenginlik” sözcükleri metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Özgürlük, bu dünyada sahip olabileceğimiz en büyük hazinedir.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3.9. “Çanakkale” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Faruk Nafiz Çamlıbel tarafından yazılan “Çanakkale” şiiri 5 kıta, 15 adet tümce ve 131 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Şiirin her dördlüğünde tekrar eden “sen” sözcüğü ile “yer” sözcüğü şiirde bağlaşıklık oluşmasını sağlamıştır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Şiirin hiçbir dördlüğünde eş/zıt ya da yakın anlamlı herhangi bir sözcüğe rastlanmamıştır.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metninde üst ya da alt terim ilişkili sözcük kullanılmamıştır.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Metinde kısmi yenilemeler yapılmamıştır. .

Eş dizimsel örüntüleme

“Savaş, cenk, top, tüfek, ordu, nefer” gibi sözcükler “Çanakkale” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

Öğün, ey Çanakkale, cihan durdukça öğün! (1)

Ömründe göstermedin bin düşmana bir düğün. (2)

***Sen** bir büyük milletin savaşa girdiği gün,*

Başına yüz milletin birden üstüğü yersin! (3)

Birinci dördlükte yer alan “sen” kişi adılı, Çanakkale sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir.

***Sen** savaşa girince mızrakla, okla, yayla,*

Karşına çıktı düşman çelikten bir alayla. (4)

Sen topun donanmayla, tüfeğin bataryayla,

Neferin ordularla boy ölçüştüğü yersin! (5)

İkinci dörtlükte yer alan 4. tümcedeki sen kişi adılı ile aynı tümcede yer alan iyelik eki “Çanakkale” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir. .

Nice tüysüz yiğitler yılmadı cenk devinden, (6)

*Koştı **senin** koynuna çıkar çıkmaz evinden. (7)*

***Sen onların** açtığı bayrağın alevinden,*

Kaç bayrağın tutuşup yere düştüğü yersin! (8)

Üçüncü dörtlüğün 7. ve 8. tümcesindeki “sen” kişi adılı “Çanakkale” sözcüğüne yapılan art gönderimler iken 8. tümcede yer alan “onların” kişi adılı 6. tümcedeki “yiğitler” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir.

*Toprağın**dan** fazladır **sende** yatan adamlar, (9)*

*İrmağın kanla çağlar, yağmur**un** kanlı damlar, (10)*

*O cenkte armağandır **sana** kızıl akşamlar, (11)*

***Sen** silâhın inanla son döğüştüğü yersin! (12)*

9, 11 ve 12. tümcede kullanılan “sen” kişi adılı ile 9 ve 10. tümcede yer alan iyelik ekleri önceki tümcelerde olduğı gibi “Çanakkale” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir.

*Bir destana benziyor **senin** bugünkü halin, (13)*

*Okurken duyuyor**um** sesini ihtilâlin. (14)*

*Öğün, ey Çanakkale ki, **sen** Mustafa Kamâlin,*

Yüz milletle yüzyüze ilk görüştüğü yersin! (15)

13 ve 15. tümcede kullanılan “sen” kişi adılı ile 13. tümcedeki iyelik eki “Çanakkale” sözcüğüne yapılan art gönderimlerdir. Ancak 14. tümcenin yüklemide yer alan 1. tekil şahıs eki yazarın kendine yapmış olduğı bir dış gönderimdir.

Eksilti

*(**Sen**) Ömründe göstermedin bin düşmana bir düğün. (2)*

2. tümcede özne eksiltisi mevcuttur.

*(**Senin**) Karşına çıktı düşman çelikten bir alayla. (4)*

4. tümcede tamlayan eksiltisi bulunmaktadır.

(Senin) Toprağından fazladır sende yatan adamlar, (9) / (Senin) Irmağın kanla çağlar, (senin) yağmurun kanlı damlar, (10)

9 ve 10. tümcede tamlayan eksiltisi söz konusudur.

(Ben) Okurken duyuyorum sesini ihtilâlin. (14)

14. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

9. tümcede ekleyici “de” bağlacı, 15. tümcede çeliştirici “ki” bağlacı bağıntı öğesi olarak kullanılmıştır.

Benzerlik/ Koşutluk

*Sen savaşa girince mızrakla, okla, yayla,
Karşına çıktı düşman çelikten bir alayla. (4)*

4. tümcede benzer şekilde tekrarlanan sözcükler koşutluk oluşturmaktadır.

Irmağın kanla çağlar, yağmurun kanlı damlar, (10)

10. tümcedeki yüklemelerin fiil + geniş zaman + boş kişi eki şeklinde tekrarlanması koşutluk meydana getirmiştir.

Zaman uyumu ve görünüş

Şiirin ilk dört kıtasında Çanakkale Savaşı’nda yaşananlar anlatılırken geçmiş zaman, Çanakkale hakkında bilgilerin paylaşıldığı her dörtlüğün son mısrasında ise geniş zaman kullanılmıştır. Bazı bölümlerde Çanakkale’ye doğrudan hitap eden yazar “Öğün, ey Çanakkale, cihan durdukça öğün! (1)” mısrasında olduğu gibi emir kipi kullanmıştır. Şiirin son dörtlüğünde Çanakkale’nin bugünkü hali anlatılırken şimdiki zaman kullanılmıştır.

İşlevsel tümce yapısı

Ömründe göstermedin bin düşmana bir düğün. (2)

2. tümcenin yükleminden sonra gelen öğeler bitmiş görünen tümcede açıklama görevi üstlenmiştir.

*Sen savaşa girince mızrakla, okla, yayla, / Karşına çıktı düşman
çelikten bir alayla. (4)*

4. tümcede özne ve zarf tümleci yüklemden sonra yazılarak vurgulanmıştır.

Nice tüysüz yiğitler yılmadı cenk devinden, (6)

6. tümcede yüklemden sonra yazılan dolaylı tümleç hem açıklama görevi üstlenmiştir hem de vurgulanmıştır.

Koştı senin koynuna çıkar çıkmaz evinden. (7)

7. tümcenin başına yazılan yüklem vurgulanmıştır.

Bir destana benziyor senin bugünkü halin, (13)

13. tümcede yüklemden sonra yazılan özne açıklama görevi üstlenmiştir.

Okurken duyuyorum sesini ihtilâlin. (14)

14. tümcede yüklemden sonra gelen nesne vurgulanmıştır.

Örtük anlatım

1. dörtlükte şair, savaş başladığında ülkemize saldıran hiçbir düşmana mutluluk yaşatmadığı için Çanakkale'nin haklı bir gururu hak ettiğini örtük bir şekilde dile getirmiştir.

2. dörtlükte şair Türk halkının modern olmayan silahlarla savaşa girerken düşman ordularının çok güçlü donanmalarla, teçhizatlarla savaşa girdiğini ve savaşın eşit şartlarda yapılmadığını anlatmaya çalışmıştır.

3. dörtlükte şair, nice gencin savaşmak için evini terk edip Çanakkale'ye geldiğini ve vatan sevgisiyle giriştikleri savaşta kendilerine karşı açılan bütün bayrakları alaşağı ettiğini anlatmıştır.

4. dörtlükte şair; çetin geçen, kanın oluk oluk aktığı bu savaşta her yerde ölü insan bedenlerinin olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen inançla savaşan Türk askeri için ölmek bir hediye gibidir, mesajı verilmek istenmiştir.

5. dörtlükte Şair, Çanakkale Zaferi için destan benzetmesi yapmıştır. Ayrıca lkesi için savaşan, farklı milletlerden ordulara karşı savaşı kazanan Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarına ev sahipliği yaptığı için Çanakkale'nin kendisiyle gurur duyması gerektiğini belirtmiŐtır.

4.3.10. “Çanakkale” adlı metnin bağdaşıklık zellikleri

İŞlev

Bu Şiirde Şair, lkemizin geleceğini tayin eden ve tarihimizde önemli bir yere sahip olan Çanakkale Zaferi'nin önemini okura sezdirmeye çalışmıştır.

Başlık

Şiirin içeriği hakkına ipucu veren başlık Şiir ile uyumludur. Çünkü Şiirde Çanakkale ve orada yaşanan kahramanlıklar anlatılmıştır.

Konu

Şiir, Çanakkale Savaşı'nı konu almıştır.

Anahtar sözcükler

Şiir, “Çanakkale, cenk, millet, düşman” sözcükleri etrafında ŐekillenmiŐtır.

İçerik Şeması

1. dörtlükte Çanakkale'nin savaşmak için gelen birçok milletin mutsuz bir Şekilde ayrılmak zorunda kaldığı bir yer olduğu anlatılmıştır.

2. dörtlükte Çanakkale Zaferi'nin güçlü ve modern silahlara sahip düşmana karşı ülkesi için zor Şartlarda savaşan bir milletin zaferi olduğu anlatılmıştır.

3. dörtlükte Çanakkale'nin evini barkını terk edip ülkesi için savaŐmaya gelen gencecik insanların düŐmanları yendiği yer olduğu anlatılmıştır.

4. dörtlükte Çanakkale'nin düşmana karşı imanla savaşan ve Şehit olan birçok askerin yattığı yer olduğu anlatılmıştır.

5. dörtlükte Çanakkale'nin Mustafa Kemal'in düşmanı bozguna uğrattığı ve destansı bir savaşın yaşandığı yer olduğu anlatılmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

1. tümcede kullanılan “Çanakkale” sözcüğüyle okurun dikkati çekilmeye çalışılmış ve şiire giriş yapılmıştır. Devam eden tümcelerde Çanakkale’nin düşman için zor bir yer olduğu anlatılmıştır.
2. dörtlükteki “savaş” vurgusu ile konu değişmiş ve savaşta tarafların eşit olmadığı ve savaşın eşit şartlarda yapılmadığı anlatılmaya çalışılmıştır.
3. dörtlükteki “tüysüz yiğitler” katılımcıları ile konu değişmiş ve savaşmak için gelen gencecik insanların düşmanı yendiği anlatılmıştır.
4. dörtlükte “toprak” vurgusu yapılmış ve kanın oluk oluk aktığı bu savaşta vatani için şehit olan birçok askerin bu topraklarda yattığı anlatılmıştır.
5. dörtlükte “Mustafa Kemal” katılımcısı ile konu değişmiş ve Çanakkale’nin destansı bir savaşa ev sahipliği yaptığı anlatılmıştır.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Başına yüz milletin birden ştğ yersin! (3), Neferin ordularla boy ölçüştüğü yersin! (5), Kaç bayrağın tutuşup yere düştüğü yersin! (8), Sen silâhın inanla son döğüştüğü yersin! (12), Yüz milletle yüzyüze ilk görüştüğü yersin! (15)” tümceleri konu tümcesi olabilecek tümcelerdir.

Bıçem

Çanakkale Savaşı’nı konu alan epik tarzda yazılmış bir şiirdir. şair şiirinde devrik tümcelerle, söz sanatlarıyla anlatımını zenginleştirmiş ve şiirini akıcı hale getirmiştir. şiir 11’li hece lçş ile kaleme alınmıştır. Mısra sonlarındaki kafiye ve redifler şiiri ahenkli hale getirmiştir.

zet

Zor şartlar altında olmasına rağmen düşmanlarına dünyayı dar eden bir milletin zafer kazandığı yerdir Çanakkale. Bu zafer sıradan bir zafer değildir. Çünkü düşman modern savaş aletlerine sahipken ülkesini yokluk içinde savunan bu aziz millet, savaşı kazanmayı bilmiştir. Savaşa katılmak için evini yurdunu geride bırakan gencecik insanlar, vatan bayrağı dalgalansın diye kendini siper etmiş ve şehit

düşmüştür. Öyle ki binlerce askerin şehit düştüğü Çanakkale, birçok askere mezar olmuştur. Mustafa Kemal ile silah arkadaşlarının elde ettiği bu zafer oldukça destansıdır ve ne kadar övülse azdır.

Sonuç tümcesi

“Öğün, ey Çanakkale ki, sen Mustafa Kamâlin, / Yüz milletle yüzyüze ilk görüştüğü yersin! (15)” mısraları şiirin temel izleğini desteklemektedir.

Motif/İzlek

“Vatan sevgisi, gurur, mücadele” metnin motiflerini oluşturmaktadır. “Çanakkale geçilmez.” tümcesi metnin alt izleği, “Çanakkale Savaşı, zor şartlarda güçlü ordulara karşı Türk halkının kazandığı destansı savaşın adıdır.” metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

4.3.11. “Kanatların Çocuklar” adlı metnin bağlaşıklık özellikleri

Yusuf Dursun tarafından kaleme alınan “Kanatların Çocuklar” şiiri 6 kıta, 21 adet tümce ve 129 adet sözcükten oluşmaktadır.

Sözcüksel bağlaşıklık

Yinelemeler

Aynı sözcük kullanılarak yapılan yinelemeler

Bir zamanlar,
Kuşlar vardı gökyüzünde,
Yıldızlara oyun taşıyan. (1)
Çocuklar vardı,
Kuş zamanlı saatlerde,
Baharları yaşayan... (2)

Yukarıdaki mısralarda “kuş” sözcüğü yinelenmiş ve şiirde bağlaşıklık oluşmasını sağlamıştır.

Eş/zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerle yapılan yinelemeler

Ansızın, tuşları **geldi** medeniyetin, (6)

Kuşlar gitti... (7)

Yukarıdaki mısralarda “geldi” sözcüğü sonraki tümcede zıt anlamlısı ile yinelenmiştir.

Üst terim/ alt terim ilişkili sözcük kullanarak yapılan yinelemeler

Metnin birinci kıtasında kullanılan “oyunlar” üst terimi “yıldız savaşları, kanlar, kılıçlar” alt terimleriyle yinelenmiştir.

Genel kavramlar kullanma

Metinde genel kavramlara rastlanmamıştır.

Kısmi yinelemeler

Metinde kısmi yinelemelere rastlanmamıştır.

Eş dizimsel örüntüleme

“peri kızı, şehzade, dev, cüce, Aydede ” sözcükleri “masal” sözcüğü etrafında örüntülenmiştir.

Dilbilgisel bağlaşıklık

Gönderim

“Kanatların Çocuklar” şiirinde gönderim unsurlarının çok az kullanıldığı tespit edilmiştir.

İnternet ağında boğuldular. (14)

14. tümcenin yüklemine yer alan 3. çokluk şahıs eki, 12. tümcede yer alan “uykular” sözcüğüne yapılan bir art gönderimdir.

Eksilti

(Onlar) İnternet ağında boğuldular. (14)

14. tümcede özne eksiltisi bulunmaktadır.

Değiştirim

Metinde değiştirim örneklerine rastlanmamıştır.

Bağıntı öğeleri

9. tümcede kullanılan çeliştirici “ki” bağlacı dışında metinde bağıntı ögesi kullanılmamıştır.

Benzerlik/ Koşutluk

1. ve 2. tümcenin yüklemeleri olan “vardı” sözcüğü ile aynı tümcelerde birbiriyle uyum sağlayan “taşıyan ve yaşayan” sözcükleri koşut bir yapı oluşturmuştur.

7, 8 ve 9. tümcenin yüklemlerinde fiil + di’li geçmiş zaman + boş kişi eki şekilde tekrarlanan yapılar koşutluk meydana getirmiştir.

15, 16 ve 17. tümcenin yüklemlerinde fiil + şimdiki zaman + boş kişi eki şeklinde tekrarlanan yapılar koşut yapıya örnektir.

18, 19, 20 ve 21. tümcelerde benzer şekilde emir kipi ile çekimlenen fiiller koşut bir yapı oluşturmuştur.

Zaman uyumu ve görünüş

“Bir zamanlar” zaman belirteci ile başlayan şiirde, geçmişten günümüze çocukların oyun dünyasında meydana gelen değişimler anlatılmıştır. Şiirde geçmişte kalan, artık yapılmayan davranışların anlatıldığı tümcelerde (*gitti, geldi, matlaştı, yerleşti, boğuldu...*) di’li geçmiş zaman, geçmişte bir süre devam eden davranışların anlatıldığı tümcelerde ise (*girilirdi, buluşulurdu, paylaşırdı...*) geniş zamanın hikâyesi kullanılmıştır. 15, 16 ve 17. tümcede şimdiki zaman kullanılırken, 18, 19, 20 ve 21. tümcelerde ise yüklemeler emir kipi ile çekimlenmiştir.

İşlevsel tümce yapısı

1 ve 2. tümcenin yükleminden sonra gelen sözcükler bitmiş görünen tümcede özne için açıklama görevi üstlenmiştir.

Aydede’nin bahçesine girilirdi her gece, (4)

4. tümcede yükleminden sonra gelen “her gece” sözcüğü vurgulanmak istenmiştir.

Minicik ellerde minicik tuşlar,

Can evinden vurdu uykuları. (12)

Köşeli hayaller yerleşti,

Köşeli dünyalara. (13)

12. tümcede yüklemden sonra gelen nesne, 13. tümcede ise yüklemden sonra gelen dolaylı tümleç vurgulanmak istenmiştir.

Kuşlar, yine kuruyor gökyüzü sofrasını, (15) / Yıldızlar, yine çağırıyor uçurtmaları. (16)

15 ve 16. tümcede yüklemden sonra yazılan nesneler vurgulanmıştır.

Kanatların rüyalar,

Delin bulutları bin bir yerinden... (18)

Kanatların çocuklar! (21)

18 ve 21. tümcelerde tümcenin başına yazılan yüklem vurgulanmıştır.

19 ve 20. tümcelerde yüklemden sonra yazılan özneler açıklama görevi üstlenmişlerdir.

Örtük anlatım

1 ve 2. tümcede çocukların bir zamanlar baharı doyasıya yaşadığı ve oyunlar oynadığı örtük bir biçimde anlatılmıştır.

3, 4, 5 ve 6. tümcede bir zamanlar her gece çocuklara masallar okunduğu, çocukların masal kahramanları ile dost olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

7. tümcede yer alan “Ansızın tuşlar geldi.” tümcesiyle çocukların hayatına giren bilgisayarlar vurgulanmıştır. Devam eden 8, 9, 10 ve 11. tümcede masalların, masal kahramanlarının yerini bilgisayar oyunlarının aldığı anlatılmıştır.

12, 13 ve 14. tümcede çocukların hayatına giren bilgisayarlar nedeniyle çocukların uykularından, hayallerinden oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.

15, 16 ve 17. tümcede her şeye rağmen çocukların masallarla, masal kahramanlarıyla tekrar bir araya gelebileceği anlatılmıştır.

18, 19, 20 ve 21. tümcede çocukların tekrar özgürlüğe kavuşması ve mutlu olabilmesi için masal dünyasına dalması gerektiği vurgulanmıştır.

4.3.12. “Kanatların Çocuklar” adlı metnin bağdaşıklık özellikleri

İşlev

Bu şiirinde şair, çocukları hayallerinden, oyunlarından, masallardan alıkoyup eve mahkûm eden bilgisayar ve bilgisayar oyunlarının zararlarını okura anlatmayı amaçlamıştır.

Başlık

Çocuklara şiirinde özgür olmaları, hayaller kurmaları çağrısında bulunan şair, ironik bir başlık seçiminde bulunmuştur. Bu başlıkla şair çocukları kuşlara benzetmiş ve özgürlüğe kanat çırpmalarını istemiştir. Başlık şiirle uyumludur ve içeriği yansıtmaktadır.

Konu

Şiirde teknolojinin etkisiyle hayallerinden olan çocukların özgürleşip tekrar hayal kurması isteği işlenmiştir.

Anahtar sözcükler

Şiir, “çocuk, kuş, oyun, tuş, masal ” sözcükleri etrafında şekillenmiştir.

İçerik şeması

Şair şiirin ilk bölümlerinde eskiden çocukların baharları, yazları doyasıya yaşadığını ve oyunlar oynadığını anlatmıştır. Ayrıca çocukların her gece masallarla, masal kahramanlarıyla hayal dünyalarına yolculuk yaptığı dile getirilmiştir.

7. tümcede çocukların hayatına giren bilgisayarların etkisiyle masalların, oyunların yerini bilgisayar oyunlarının aldığı açıklanmıştır. Bu oyunların, teknolojik aletlerin etkisiyle uykuların, hayallerin yerini sanal alemin aldığı anlatılmıştır.

Son iki kıtada her şeye rağmen çocukların teknolojik aletlerden sıyrılmaları halinde masallara, hayallerine tekrar kavuşabileceği ve mutlu olacağı vurgulanmıştır.

Konu değişimi belirleyicileri

Şiirine “Bir zamanlar” zaman belirteci ile başlayan şair, geçmiş zaman vurgusu yaparak okurun dikkatini çekmeye çalışmış ve çocukların geçmişte oyunlar oynadığını ve anı yaşadığını anlatmaya çalışmıştır.

4. tümcedeki “Aydede” katılımcısı ile konu değişmiş çocukların geçmiş yıllarda masallara olan ilgisi anlatılmıştır.

7. tümcedeki “ansızın” zaman belirteci konuyu değiştirmiş ve çocukların hayatına giren teknoloji ele alınmaya başlanmıştır. Devam eden tümcelerde çocukların hayatında meydana gelen değişimler anlatılmıştır.

17. tümcede tekrar konuya dahil olan “Aydede” katılımcısı konuyu değiştirmiş ve çocukların bu alışkanlıklarını bırakması halinde tekrar masallarla, kahramanlarla buluşabileceği anlatılmıştır.

18. tümcedeki “Kanatların” vurgusu ile konu değişmiş ve çocuklardan bir kuş kadar özgür olup uçmaları istenmiştir. Bunu yapmaları halinde mutlu ve özgür olacakları dile getirilmiştir.

Ana düşünce tümcesi/ Konu tümcesi

“Yeniden başlasın yağmuru / Masal çiçeklerinin. (19) / Yeniden yeşersin / Dudaklarda tebessüm. (20)” tümceleri konu tümcesi olmaya uygundur. Çünkü bu tümcelerde şiirde ele alınan özgürlük ve mutluluk kaynağının masallar olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Biçem

Serbest hece ölçüsü ile kaleme alınan şiirde her mısra da olmasa bile kafiye ve redifler kullanılmış ve şiir ahenkli bir hal almıştır. Mecazlı söylemlerle, söz sanatlarıyla okurun dikkatini çekmeye çalışan şair süslü ve anlaşılır bir dil kullanmaya çalışmıştır.

Özet

Bir zamanlar çocuklar hayatı doyasıya yaşayıp oyunlar oynardı. Geceleri masallar dinler, hayallerindeki masal kahramanları ile rüyalara daldı. Ancak çocuklar, hayatlarına giren teknolojik aletler yüzünden oyunları, masalları bir kenara bırakıp zamanlarının çoğunu bilgisayar başında geçirmeye başladı. Hayal kurmak,

oyun oynamak, masal dinleyip uykuya dalmak yerine mutluluğu bilgisayar ekranlarında arıyorlar. Ancak çocuklar unutmasın ki onları mutlu edebilecek şeyler oyunlarda, masalarda saklı. Onların yapması gereken tek şey kendilerini özgür bırakıp olması gerektiği gibi davranmak.

Sonuç tümcesi

“*Kanatların çocuklar! (21)*” mısrasıyla başlıkta verilmek istenen mesaj şiirin sonunda tekrarlanmıştır. Şair, bu ifade ile derin yapıda iletmek istediği özgürlük mesajını vurgulamıştır.

Motif/İzlek

“Özgürlük, çocuk, masal, oyun, teknoloji/bilgisayar” metnin motifleri olarak değerlendirilebilir. “Teknolojik aletler çocuklara zararlıdır.” tümcesi metnin alt izleği, “Çocukların hayal kurmasını, oyun oynamasını kısacası çocuk gibi yaşamasını engelleyen teknolojik aletler kısıtlanmalı ve çocukların özgürce hayatı yaşamaları sağlanmalıdır.” ifadesi metnin temel izleği olarak kabul edilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında 6. sınıflara okutulan Türkçe ders kitaplarındaki 6'sı bilgilendirici, 6'sı öyküleyici ve 6'sı şiir türünde olmak üzere toplam 18 metin, metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve bağdaşıklık ölçütlerine göre incelenmiştir. İncelemeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

1. Ertürk vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağlaşıklık ve bağdaşıklığına yönelik elde edilen sonuçlara göre:

- Bu kitapta incelenen eserlerin 2'si bilgilendirici, 2'si öyküleyici, 2'si de şiir türünde kaleme alınmıştır.
- İncelenen metinlerden sadece “Fahrünnisa” ve “Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi” metinlerinde bağlaşıklık unsurlarının tamamının olduğu görülmüştür.
- “Oya”, “Memleket İsterim” ve “Bu Vatan Kimin?” metinlerinde değiştirim unsurlarına hiç yer verilmemiştir.
- “Torunuma Mektuplar” metninde benzerlik/koşutluk örneklerine rastlanmamıştır.
- Sözcüksel bağlaşıklık unsurlarından yineleme ve eş dizimsel örüntüleme bütün metinlerde kullanılmıştır.
- “Bu Vatan Kimin?” şiiri hariç diğer bütün metinlerde bağıntı öğelerine yer verilmiştir.
- “Fahrünnisa” metninde çoğunlukla ön gönderim unsurlarına yer verilirken diğer metinlerde çoğunlukla art gönderim unsurlarına yer verilmiştir.
- Metinlerin çoğunda özne eksilteli yapılar kullanılmıştır.
- Bütün metinlerde zaman uyumuna dikkat edilmiştir.
- Metinlerin tamamında işlevsel tümce yapısına yer verilmiştir.
- Bütün metinlerde örtük anlamlı ifadeler mevcuttur.

- “Torunuma Mektuplar” ve “Fahrünnisa” metinlerine seçilen başlıklar içeriği tam anlamıyla yansıtmadığı için metne uygun değildir. Diğer metinlerin başlıkları ise metne uygun seçilmiştir.
- Metinlerin tamamında konu birliği/ sürekliliği bulunmaktadır.
- Metinlerde yazım ve noktalama kuralları açısından bir eksiklik tespit edilmemiştir.
- Bütün metinler anlamsal ve mantıksal uyum içerisinde kaleme alınmışlardır. Bu durum incelenen metinlerin bağdaşıklık ölçütüne uygun olduklarını göstermektedir.

2. Ceylan vd. (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağlaşıklık ve bağdaşıklığına yönelik elde edilen sonuçlara göre:

- Bu kitapta incelenen eserlerin 2’si bilgilendirici, 2’si öyküleyici, 2’si de şiir türünde kaleme alınmıştır.
- İncelenen metinlerden sadece “Gümüş Kanat” metninde bağlaşıklık unsurlarının tamamının olduğu tespit edilmiştir.
- Değiştirim unsuru sadece “Gümüş Kanat” ve “Merak Ettiklerimiz” metinlerinde kullanılmıştır.
- Bütün metinlerde sözcüksel bağlaşıklık öğelerine yer verilmiştir.
- Dilbilgisel bağlaşıklık unsurlarından gönderim bütün eserlerde kullanılmıştır. En çok kullanılan gönderim unsuru ise art gönderimdir.
- “Ana Dili” metninde sadece tamlayan eksilteli yapılar kullanılırken, diğer metinlerde en çok özne eksilteli yapılara yer verilmiştir.
- “Sevgi Diyen Çağlar Aşar” şiiri ile “Ana Dili” şiirinde birer adet bağıntı ögesi kullanılmıştır. Bu da diğer metinlere göre oldukça azdır.
- “Merak Ettiklerimiz” metni haricinde diğer bütün metinlerde benzerlik/koşutluk oluşturan yapılara yer verilmiştir.
- Dilimize başka bir dilden çevrilen ve kısaltılarak ders kitabına alınan “Merak Ettiklerimiz” metninde zaman uyumu göz ardı edilmiştir.
- İşlevsel tümce yapısına “İnsanlar Eskiden Zamanı Nasıl Ölçerlerdi?” ve “Merak Ettiklerimiz” metinleri dışındaki metinlerde yer verilmiştir.
- Bütün metinlerde örtük anlamlı ifadeler mevcuttur.

- İncelenen metinlerde seçilen başlıklar metin ile uyumludur.
- Azeri Türkçesi ile kaleme alınan “Ana Dili” şiiri kısaltılmış ve sadeleştirilmiştir. Bu durum şiirin ahengini yitirmesine neden olmuştur.
- “Gümüş Kanat” metni hariç metinlerin tamamında konu birliği/ sürekliliği bulunmaktadır.
- Metinlerde yazım ve noktalama kuralları açısından bir eksiklik tespit edilmemiştir.
- Bütün metinler anlamsal ve mantıksal uyum içerisinde kaleme alınmıştır. Bu durum incelenen metinlerin bir tanesi (Gümüş Kanat) hariç bağdaşıklık ölçütüne uygun olduklarını göstermektedir.

3. Demirel (2020) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin bağdaşıklık ve bağdaşıklığına yönelik elde edilen sonuçlara göre:

- Bu kitapta incelenen eserlerin 2’si bilgilendirici, 2’si öyküleyici, 2’si de şiir türünde kaleme alınmıştır.
- İncelenen metinlerden sadece “İyilik Üzerine” ve “Azim” metinlerinde bütün bağdaşıklık unsurlarına yer verilmiştir.
- Bağdaşıklık unsurlarından değiştirim, sadece “İyilik Üzerine” ve “Azim” metinlerinde kullanılmıştır.
- Sözcüksel bağdaşıklık incelenen eserlerin tamamında kullanılmıştır.
- Metinlerde genellikle özne eksiltili yapılar kullanılmıştır.
- İncelenen metinlerde gönderim unsurlarından ön gönderim hiç kullanılmamıştır.
- Bağıntı öğelerine bütün metinlerde yer verilirken şiirlerde kullanılan bağıntı öğelerinin sayısı diğer metinlerden oldukça azdır. (“Çanakkale” şiirinde 2 adet, “Kanatların Çocukları” şiirinde ise 1 adet bağıntı ögesi kullanılmıştır.)
- Benzerlik/koşutluk unsuruna bütün metinlerde yer verilmiştir.
- İncelenen metinlerin hepsi de zaman uyumuna dikkat edilerek yazılmıştır.
- İşlevsel tümce yapısı bütün metinlerde kullanılmıştır.
- Bütün metinlerde örtük anlamlı tümcelere yer verilmiştir.
- İncelenen bütün metinlerin başlıkları, metinlerin içerikleri ile uyumludur.

- Metinlerin tamamında konu birliği/ sürekliliği bulunmaktadır.
- Metinlerde yazım ve noktalama kuralları açısından bir eksiklik tespit edilmemiştir.
- Bütün metinler anlamsal ve mantıksal uyum içersinde kaleme alınmışlardır. Bu durum incelenen metinlerin bağdaşıklık ölçütüne uygun olduklarını göstermektedir.

4. İncelenen üç kitapta da bütün metinlerin değil sadece birkaçının bağlaşıklık unsurlarının tamamını barındırdığı tespit edilmiştir. Bu durum Mert'in (2011) "8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Uygunlukları" adlı makalesi ile Güven vd. (2014) "Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi" adlı makalesiyle örtüşmektedir. Bu iki çalışmada da incelenen ders kitaplarındaki metinlerin çoğunun metinsellik ölçütlerinin tamamını barındırmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Türkben (2018) tarafından yazılan "Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi" isimli makalede bazı metinlerin metinsellik ölçütüne uygun hazırlanmadığı sonucu elde edilmiştir.

5. Öyküleyici ve bilgilendirici metinlerde bağlaşıklık unsurları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum Gözlet'in (2018) yaptığı yüksek lisans tez çalışmasındaki sonuçlarla örtüşmektedir. İncelenen şiirlerde ise bağlaşıklık unsurlarının tamamı yer almasa da şiirlerin metinsellik ölçütlerine uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar Doğan'ın (2018) "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi ve Bu Şiirlerin Metinselliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri" isimli yüksek lisans tezindeki sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

6. Üç kitapta incelenen toplam 18 metnin 11'inde bağlaşıklık unsurlarından değiştirim unsuruna yer verilmemiştir. Diğer 7'sinde ise değiştirim unsuruna çok az yer verilmiştir. Bu noktada elde edilen sonuçlar Mert (2011), Yılmaz (2012) ve Bozok'un (2019) çalışmalarında elde ettiği sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

7. İncelenen metinlerde yabancı dillerden çevrilen üç metin bulunmaktadır (Merak Ettiklerimiz, Ana Dili, Kurtla Köpek). Bu metinlerde bağlaşıklık öğelerinin çoğu bulunmaktadır. Ayrıca bu üç metin bağdaşıklık ölçütlerini de barındırmaktadır.

8. “Fahrünnisa”, “Oya”, “Gümüş Kanat”, “Merak Ettiklerimiz”, “Ana Dili” ve “Büyük Keşifler” metinleri kısaltılarak yazılmışlardır. Bu durum metinlerin bağdaşıklığını olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle “Gümüş Kanat” metninde kısaltılan bölüm hakkında bilgi verilse de konu bütünlüğü kaybolmuştur.

9. Çalışma sonucunda üç Türkçe ders kitabında da yer alan metinlerin bağdaşıklık ölçütüne uygun iken bağlaşıklık ölçütüne uygun olmadıkları tespit edilmiştir.

5.2. Öneriler

1. Türkçe Dersi Öğretimi Programındaki hedeflerin kazandırılmasında Türkçe ders kitapları temel araçlardır. Bu durum ders kitapları için hazırlanan metinlerin seçimini önemli bir hale getirmektedir. Bu doğrultuda ders kitaplarına metin seçilirken metinlerin metinsellik ölçütlerini barındırıp barındırmadığına dikkate edilebilir.
2. Ders kitapları için kısaltılan metinlerin paragraflarının uyumlu olmasına, konu bütünlüğünün bozulmamasına dikkat edilebilir.
3. Ders kitaplarına eklenen çeviri metinlerle ilgili hem bağlaşıklık hem de bağdaşıklık yönünden sorunlar yaşanabileceği görülmüştür. Bu konu ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adivar, H.E. (2017). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aksan, D. (2017). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). Metin Kavramı ve Tanımları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 90-104.
- Aksoy, S. (2018). Ahmet Ümit'in Masal Kitaplarının Metinsellik Bağlamında İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Aydın, İ. ve Torusdağ, G. (2014). Türkçe Öğretimi Çerçevesinde Yazınsal Bir Metin Çözümleme Örneği Olarak Refik Halit Karay'ın Garip Bir Hediye'si. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 109-134.
- Balcı H. A. (2006). Metin Dilbilim Açısından Bir Çözümleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 191-204.
- Başkan, Ö. (1988). *Bildirişim, İnsan-Dili ve Ötesi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Bozok, L. (2019). Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Buğra, T. (2017). *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Beaugrande, R. A. D. and Dressler, W. U. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman Group Company.
- Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G. ve Pastutmaz, M. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Çetin, M. (2015). Çocukların Sözel Metinlerinde Tutarlılık, Bağdaşıklık ve Tümce Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Çoban, A. (2012). İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Oluşturdıkları Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Coşkun, E. (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Defoe, D. (2017). *Robinson Crusoe* (Çev. A. Aydoğan). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Demirci, K. (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim: Konular Kavramlar Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2002). *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri için Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirel, T. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: EKOYAY Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Dickens, C. (2016). *İki Şehrin Hikâyesi* (Çev. M. Bahar). İstanbul: İskele Yayıncılık.

- Dilidüzgün, Ş. (2008). Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, F. D. (2018). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi ve Bu Şiirlerin Metinselliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Emiroğlu, S. ve Pınar, F. N. (2013). Dinleme Becerisinin Diğer Beceri Alanları ile İlişkisi. *Turkish Studies*, 8(4), 769-782.
- Erdoğan, T. (2020). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Öyküleyici Metinlerin Metinsellik Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ertürk, N., Keleş, S. ve Külünk, D. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Gözlet, D. (2018). 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güven, A. Z., Bal, M. ve Halat, S. (2014). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10 (3), 739-763.
- Güven, A. Z., Halat, S. ve Bal, M. (2014). Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 2 (3), 208-231.
- Güven, A. Z. (2014). 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 9(8), 517-535.
- Halliday, M. A. K. (1973). *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. and Hasan R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hartman, D. K., and Allison, J. (1996). Promoting inquiry-oriented discussions using multiple texts. *Lively discussions*, 106-133.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011) *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşeri, K. (2011). "Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Özellikleri". Hakan Ulper (Ed.). *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* (ss. 91-112). Ankara: Pegem Akademi.
- Karataş, Y. (2009). *Söylembilim ve Arapça*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Keçik, İ. ve Subaşı, L. U. (2004). *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset.
- Kemal, O. (2018). *Baba Evi-Avare Yılar (Küçük Adamın Romanı 1-2)*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kıran, A. (1990). Dilbilim-Göstergebilim İlişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 51-62.
- Kıran, Z. ve Kıran A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Kocaman, A. (1990). Prof. Dr. Doğan AKSAN ile Ülkemizde Dil ve Dilbilim Çalışmaları Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-3.
- Köçer, N. (2010). Metin Çözümlemesi Millî Eğitim Bakanlığınca Önerilen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- MEB (2019). Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Mert E. L. (2011). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Uygunlukları. *Dil Dergisi*, 0(153), 7 - 23.
- Onursal, İ. (2003). “Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık”. Ayşe Kıran ve diğerleri (Ed.). *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* (ss. 121-132). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Öztokat, N. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Pulat, A. ve Tanyeri, K. (2021). Göstergibilim ve Söylemsel Yapı. *Frankofoni*, 1(38), 207-222.
- Sarı, F. (2020). Kalem Suresi’nin Bağdaşıklık Öğeleri Açısından Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şenöz, C. A. (2005), *Metindibilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toklu, M. O. (2007). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Topal, D., Yılmaz, E. ve Topal, Z. (2010). Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Çözümleme Yönteminin Uygulanması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27) , 775-788.
- Torusdağ, G. (2015). Memduh Şevket Esendal’ın Öykülerine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Torusdağ, G. ve Aydın, İ. (2020). *Metin Dilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Türkben, T. (2018). Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinin Metinsellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 961-986.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö. (2012). 11. Sınıf Öğrencilerine Ait Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

EKLER

EK 1. Ertürk vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinler

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. "Memleket" kelimesi sizde hangi duyguları uyandırıyor?
2. Ezberlediğiniz "memleket" konulu şiiri arkadaşlarınıza okuyunuz.

► Öğretmeniniz şiiri okurken dikkatle dinleyiniz. Siz de noktalama işaretlerine dikkat ederek şiiri sesli okuyunuz.

MEMLEKET İSTERİM

Memleket isterim.
Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun;
Kuşların çiçeklerin diyan olsun.

Memleket isterim.
Ne başta dert ne gönülden hasret olsun;
Kardeş kavgasına bir nihayet olsun.

Memleket isterim.
Ne zengin fakir ne sen ben farkı olsun;
Kış günü herkesin evi barkı olsun.

Memleket isterim.
Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun;
Olursa bir şikâyet ölümden olsun.

Cahit Sıtkı TARANCI

Cahit Sıtkı
TARANCI
(1910 – 1956)

Cumhuriyet Dönemi şiirinin en önemli şairlerinden birisidir. Eserleri: "Otuz Beş Yaş", "Düsten Güzel", "Sonrası" ...

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Fobi kelimesinin anlamını ve fobi çeşitlerini arkadaşlarınızla paylaşınız.

Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

FAHRÜNNİSA

Sınıfta ön sıralarda otururdu fakat öyle iddiasız, öyle içine gömülü bir hâli vardı ki ilk bakışta, dersleriyle pek dost olmadığını ve derse kaldırılmaktan hiç de hoşlanmayacağını sanabilirdiniz. En basit, en kolay konularda, bütün arka sıraların el kaldırdığı zamanlarda bile o; önüne bakar, susardı.

Birkaç defa özellikle onun yüzüne bakmış:

– Kim bu konuyu anlatmak ister, diye sormuştum. O, aynı suskun, ilgisiz tavrı muhafaza etmişti.

Bir seferinde:

– Siz anlatınız, dedim.

Gafil avlanmış gibi birden hafifçe kızardı. Örkek bir yüzle kalktı ve anlattı.

O anlattıkça şaşkınlığım ve sevincim artıyordu.

Ömrümde bu kadar duyarak, kavrayarak, benimseyerek ders anlatan öğrenci görmemiştim.

Haftalardan beri karşımda sessiz sessiz hatta cansız cansız oturan, sınıfta varlığıyla yokluğu eşit görülen, en heyecanlı derslerde bile yüzünün çizgileri kımıldamayan bu çocuk, beni tam manasıyla şaşırtmıştı:

"Gafil avlanan" o değildi, bendim!

(...)

Yüzüne ilk defa dikkatle baktım.

Soluk, esmer bir yüz, hiçbir özelliği olmayan bir burun, kalınca, renksiz dudaklar... Fakat iri iri açılan kapkara gözlerinde güzellikten de fazla bir şey, sonsuz bir derinlik, insanı çekip götüren bir şey vardı.

Ona üç yıl hocalık ettim ve dostluğumuz günden güne arttı. Buna rağmen bir tek derste bile, onun, derse kalkmak için ufacak bir arzu gösterdiğini görmek bana nasip olmadı.

Kaldırdığım derslerin hiçbirinde de en küçük bir ihmalini, yanlışını, bir tereddüdünü görmedim. Daima, o ilk günkü gafil avlanmış tavrı, pembeleşen ürkek yüzü ile kalkar ve muhakkak "çok iyi" bir ders anlatırdı.

Onun ürkek, iddiasız hâlinin engin bir gururun maskesi olduğunu sonradan anladım. "En iyi" olamamak korkusu onu çekingen ve suskun yapıyordu.

Kendisine:

– Neden derse kalkmak için hiçbir zaman istek göstermiyorsun, diye sorduğum zaman verdiği cevap, onun bu müthiş gururunu birden açığa vurmuştu.

– Buna nasıl cesaret edebilirim, hocam? Ya bir yanlışım çıkıverirse?

– Ne olur? Öğrenci değil misin? Okula öğrenmek için, yanlışlarını düzeltmek için gelmiyor musun?

– Fakat kendim kalkmak istersem kendime tam manasıyla güveniyorum, karşımdakilere meydan okuyorum, demektir. Bu durumda biri eğer bir yanlış yaparsa gülünç olur, değil mi efendim?

(...)

En hassas noktasını böylece anlamış olduktan sonra dostluğumuz daha derinleşti. O kadar ki o, bana şiirlerini göstermeye başladı!

(...)

Fahrünnisa, lise gibi, edebiyat fakültesini de büyük bir başarı ile bitirdi.

Lisede benim, benden sonra da hocam Süleyman Şevket'in en değerli öğrencisi oldu.

Fakültede de memleketin en yetkili profesörünün en iyi öğrencisi oydu.

Birkaç yıl sonra, onun güzel şiir kitabı beni Anadolu'nun bir köşesinde buldu; gözlerimi sevinç ve övünç yaşlarıyla doldurdu.

Daha sonra önce de tahmin etmiş olduğum gibi kendisini daha büyük, daha ciddi işlere verdi ve mesleğin bilim yönünde derinleşme yolunu tuttu: Planlı, devamlı, fakat son derece alçak gönüllü ve sessiz bir çalışma!

Şimdi ben ondan, adını dünya edebiyat tarihlerinde sonsuzlaştıracak olan orijinal eserler bekliyorum.

Halide Nusret ZORLUTUNA

(Kısaltılmıştır.)

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Kurtuluş Savaşı ile ilgili getirdiğiniz görselleri kullanarak bir duvar gazetesi oluşturunuz.

► Metni türün özelliklerine uygun olarak okuyunuz.

Orhan Şaik
GÖKYAY

(1902 - 1994)

Edebiyat tarihi ve dil araştırmacı,
şair, öğretmen. Başlıca eserleri:
Dede Korkut Hikâyeleri, Bu Vatan
Kimin? Destursuz Bağa Girenler...

BU VATAN KİMİN?

Bu vatan toprağın kara bağında
Sıradağlar gibi duranlarıdır.
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.

Tutuşup kül olan ocaklarından,
Şahlanıp köpüren ırmaklarından,
Hudutlarda gaza bayraklarından,
Alnına ışıklar vuranlarıdır.

Ardına bakmadan yollara düşen,
Şimşek gibi çakan, sel gibi coşan,
Huduttan hududa yol bulup koşan,
Cepheden cepheyi soranlarıdır.

İleri atılıp sellercesine,
Göğsünden vurulup tam ercesine,
Bir gül bahçesine girercesine,
Şu kara toprağa girenlerindir.

Tarihin dilinden düşmez bu destan,
Nehirler gazidir, dağlar kahraman,
Her taşı yakut olan bu vatan,
Can verme sırrına erenlerindir.

Gökyay'ım ne yazsan ziyade değil,
Bu sevgi bir kuru ifade değil,
Sencileyin hasmı rüyada değil,
Topun namlusundan görenlerindir.

Orhan Şaik GÖKYAY

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. 26 Ağustos tarihi ile ilgili yaptığınız araştırmanızı arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Yaşadığınız bölgedeki müzeler ile ilgili edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

► Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuyunuz.

TORUNUMA MEKTUPLAR

26 Ağustos

Merhaba Sevgili Torunum,

İki önemli olayın yıl dönümü bugün. Birincisi 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı. Anadolu'yu yurt edinmemizin başlangıç tarihi. Tarih kitapları böyle yazıyor. Ama son zamanlarda yapılan bazı araştırmalara göre, Türkler hep vardı bu topraklarda. Türklerin Sümerlerden geldiğini iddia eden araştırmacılar, bilim insanları var.

İkinci önemli olay ise bağımsızlık savaşımızda düşmana en büyük darbeyi indirdiğimiz Büyük Taarruz. 26 Ağustos 1922 günü, Büyük Önder Atatürk'ün emriyle, her adımda destanlar yaratan ordumuz, ulusuyla kenetlenip düşmanın üstüne yürümüştü.

O günleri içimizde yeterince hissederek anmayı unuttuk gibi geliyor bana. Kuru sözler, şiirler yetmiyor. Algıyı güçlendirecek deliller gerek.

Geçen gün İzmir'den gelen yeğenlerimi, babanı aldım, Anıtkabir'e gittik birlikte. Büyük Ata'nın mozolesi önünde durduk. Uzun zamandır fırsat bulup gidememiştim. İçimde bazı duyguların tozlandığını, ışığını yitirdiğini ilk orada hissettim. Önemsemem gereken birçok şeyin üzerinde düşünmediğimi anladım orada. Bir işim vardı, bir hayatım.

Ailemi geçindirecek kadar para kazanıyordum. Gerisi... Bana bütün bunları sağlayan, bugünkü özgürlüğümü armağan edenleri pek düşünmez olmuştum.

İşte orada bunu fark ettim.

Müze'yi gezdik çocuklarla. Çanakkale deniz ve kara savaşlarının canlandırıldığı bölüme gelince, içimde kabaran duyguları kontrol etmek iyice güçleşti. Biz orada 250 bin şehit vermiştik. Gözlerim dolu, tüylerim diken diken baktım her bir ayrıntıya. Tabloda bir asker, dönmüş bize bakıyordu. Bana, ta gözlerimin içine bakıyordu. Sanki "Biz burada boşuna ölmedik! Bunun farkında mısın?" diye soruyordu gözleriyle.

Sonra Sakarya, Büyük Taarruz.

Kulağimde silah sesleri, yürümeye devam ettim. Her bir galeride bize bu ülkeyi, Cumhuriyet'i armağan edenlerin portreleri, büstleri vardı. Tablolarda, nasıl, ne şartlarda mücadele verildiği, devrimlerin nasıl bir inançla gerçekleştirildiği resmedilmişti.

Müzeden çıktıktan sonra bir kez daha mozoleye yürüdüm. Mozolenin önünde bütün kalbimle minnetimi anlattım Ata'ya. Emanetinin emin ellerde olduğunu söyledim. Onun beni bir

şekilde duymuş olduğuna inanıyorum ve diğer bütün şehitlerin, gazilerin.

Anıtkabir'den ayrılırken, babanla kuzenleri birbirlerine heyecanla gördüklerini anlatıyorlardı.

Ben kalbimin üstüne, düşüncelerimin arasına sinen tozu temizlemiştim. Unuttuklarımı hatırlamıştım.

Bence herkes, ne yapıp edip, mutlaka bir kez olsun Anıtkabir'e gitmeli. Gidecek durumda olmayanları gerekirse devlet kurumları götürmeli.

Müzeler, şehitlikler, anıların ve gerçeklerin saklandığı değil, sunulduğu yerler olmalı artık. Bizim olanı sahiplenmenin yolu buralardan geçiyor. Buraları anlamaktan ve anlatabilmekten...

Eğer Anıtkabir'e gitmedinse git. Eminim bugünkünden çok daha gelişmiş teknolojilerle yenilenmiştir. Belki üç boyutlu diyagramlar, filmler gösteriliyordur. Bilemiyorum. Geleceğin müzelerini merak ediyorum. Ama unutma! Önemli olan müze değil, müzede sana sunulanlar. Ve bir müze, teknik yönden ne kadar gelişmiş olursa olsun, asla içinde barındırdıklarından daha değerli, daha önemli olamaz.

Öğle tatili bitiyor. Arkadaşlar izne çıktı. Bugün çok çalışmam gerek. Seni sevgiyle kucaklıyorum. Sahip olduklarının değerini bilen, iyi bir insan olman dileğiyle.

Hatice TANRIÖĞEN

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İyi bir okur olmak için sadece roman okumak yeterli midir? Niçin?
2. İncelemiş olduğunuz çocuk dergisinin hangi bölümlerini beğendiniz?
3. Bir çocuk dergisi hazırlayacak olsaydınız dergide hangi bölümlere yer verirdiniz?

► Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuyunuz.

TERUMİ: PARMAKLARLA OKUNAN ÇOCUK DERGİSİ

Japonya'da çocuklar için yayımlanan Terumi adında bir dergi var. Ama Terumi öteki çocuk dergilerinden çok farklı çünkü o, görme engelli çocuklar için hazırlanıyor. İki aylık periyotlar içinde, altı sayı çıkan dergi, 21 yıldır kesintisiz yayın yaşamını sürdürüyor. Derginin yayın yönetmeni Hatta Hisaya. Terumi'nin 500 abonesi var. Öteki okurlar ise dergilerini gazete bayilerinden alıyorlar.

Terumi öylesine çağdaş bir dergi ki öteki çocuk dergilerinden hiçbir farkı yok. Üstelik fazlası var, denilebilir. Yayıncı dergiyi özel bir mürekkeple basıyor. Öyle ki okur sayfaları elini sürdüğünde, elinin ısıısıyla dokunduğu yerdeki mürekkep kabanyor ve "Braille (Bireyil)" alfabesiyle basılmış kabarık harfler kâğıdın üstünde tepcikler oluşturuyor. Böylece okurun dergiyi kolaylıkla bir oyun biçiminde okuması sağlanıyor. Ayrıca yine dergide gofre tekniğiyle basılmış, kabartma resimler de var. Bunun dışında az da olsa görebilen çocuklar için mavi mürekkeple basılmış resimler de yer alıyor. Çünkü uzmanlar, görme yetisi sıfıra inmemiş çocuk-

ların, mavi renkle basılmış resimleri kolayca algılayıp görebildiklerini söylüyorlar.

Terumi dergisi, 1992 yılında özel bir sayı yayımlamış. Amacı, anne babaların çocuklarıyla birlikte dergiyi okumalarını sağlamak. İlk kez bu sayıda, derginin sol sayfaları normal yazılı ve resimli, öteki, yani sağ sayfaları ise kabartmalı "Braille" alfabesiyle basılmış. Yani bir sayfa ofset matbaasında, öteki sayfa "Braille" matbaasında basılıp birleştirilmiş. Tabii promosyon olarak, içine kabartmalı bir Dünya haritası koymayı da unutmamışlar. Terumi'nin dünyadaki bütün görme engelli çocuklar için hazırladığı bir de İngilizce kitabı var.

Ülkemizde ne yazık ki görme engelli çocuklarımızla ilgili bugüne kadar yayımlanmış tek bir çocuk dergisi yoktu. Bunu öğrendiğim gün, duyduğum yoksunluğu size anlatamam. Otuz beş yıla yakındır çocuklarla ilgili çalışmalar yapan biri olarak, bu konuya bu denli duyarsız kaldığıma, kalındığına ve aslında toplumdaki gerçek körlerin biz aydınlar olduğumuza bir kez daha inandım. Görme engelli çocuklarımızla ilgili bir kütüphanenin bugüne kadar üretilmemiş, yaratılmamış olması "sesli kitaplar" adı altında hazırlanmış ürünlerle geçiştiriyor olmamız beni kahretti. Oysa bugüne kadar özenle hazırlanmış, dokunsallığı, derinliği, oylumu olan pek çok kitabımız olmalıydı. Hani bir söz var ya "Zararın neresinden dönülürse kârdır." diye, bize çok yakışan, işte ben de öyle yaptım. Altınokta Körler Derneği yöneticisi Turan İçli'nin davetiyle kalktım Ankara'ya gittim. Konuştum, görüştüm; ülkemiz çocukları için bana düşen ilk adımı attım. Ama benim kadar onların da arayıp beni bulduklarını itiraf etmem doğru olur.

Adını görme engelli çocuklarımızın koyduğu Körebe adlı aylık çocuk dergisini sonunda 11 Şubat 2005 tarihinde okurlarımıza ulaştırdık. Japonya'dan 21 yıl sonra da olsa ülkemizde "Braille" alfabesiyle basılan bu ilk çocuk dergisi Körebe'nin yayıncısı olmak bana ve arkadaşlarıma çok büyük mutluluk verse de ne yazık ki derginin bir buçuk yıl gibi kısa bir yaşamı olması da beni o denli üzmüştür.

Yalvaç URAL

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. El sanatları ve iletişim konulu araştırmanızın sonuçlarını arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. El dokuması ürünler ile ilgili edindiğiniz bilgileri paylaşınız.

► Metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

OYA

Oya, Anadolu'da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türüdür. Dantel, tığ işi gibi benzerlerinden onu ayıran en önemli özellik üç boyutlu olması ve bir dikiş iğnesi ile örülmesidir. Anadolu'da oya onu yapan kadının yaşam öyküsüdür. Kız çocukları 6-7 yaşlarında oya yapmaya başlarlar. İğne, iplik tutamayacak yaşa gelene dek bu örgüyü yapmayı sürdürürler. Tüm yaşam boyunca duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını oya denilen bu yapma çiçekle dile getirirler.

(...)

Yapımında ipek iplikten tüle, boncuktan ufak kâğıt parçalarına kadar yüzlerce malzemenin kullanıldığı bir el sanatıdır oya.

Oyalar yüzyıllardır, Anadolu'da okuma yazma oranları düşük, haberleşme araçlarından yararlanamayan kadınların bir çeşit iletişim aracı olmuştur. (...) Çiçeklerden oluşan bir anlatım dili, sevgililik, nişanlılık ve evlilik aşamalarından geçerek aile ilişkilerini bile düzenleyebilecek boyutlardadır. Anadolu kadını, kaderini (sevdim alamadım), sevincini (şeker pambesi), özlemini (yarım ile), sevgisini (çayır-çimen), nefretini (biber) ve hemen hemen tüm düşüncelerini oyalarla çevresindekilere iletir. Bu gizli iletişimi genellikle kadınlar kullanır.

Oyaların dilini araştırırken, coğrafi bölge, bitki örtüsü, yörenin inançları, gelenekleri, göre-

nekleri, oyayı ören kadının yaşı, oyanın kullanım amacı gibi konularda önemli saptamalar yapmak gerekmektedir. Örneğin, Akdeniz Bölgesi'nde portakal oyası, İç Anadolu'da domates veya elma olur. Bunun nedeni kurak ve yüksek bölgelerde portakal yetişme-

diğinden, doğaldır ki orada portakala ait oyalar yoktur. Oyaların konusu genellikle çiçeklerdir. Bunun nedeni ise çiçeklerin özünde bulunan veya bulunduğu varsayılan doğal güçlerdir. Eski

çağlarda birçok boya, ilaç, zehir, çiçeklerden yapılmıştır. Kadın ile çiçek yüzyıllardır hep iç içe olmuştur.

(...) Anadolu'da yıllardır el sanatlarının her dalında eşim Güran Erbek ile araştırmalar yaptık. Şayet rastladığımız oya isimlerinden bir liste yapmış olsa idik ufak çapta bir kitap olurdu. En yaygın olan oyalar-
dan birkaçını inceleyelim. Örneğin gül oya: İslamiyet'ten sonra gül, Hz. Muhammet'in çiçeği sayılmıştır.

Günümüzde Kocaeli'nde evlenmek isteyen genç kız yakasına ya da saçına gül takar. Bu tavır "Evlilik çağındayım." demektir. Öte yandan bir genç kıza âşık olan delikanlı, aşkından sararıp solduğunu anlatmak için sarı gül taşır. Kız oğlanın önerisini kabul etmişse, kırmızı gül takarak "Ben de sana âşığım." yanıtını verir. Bu örneklerde görüldüğü gibi gül, sevgiyi, iki insanın tanışması için gereken iletişimi sözsüz olarak sağlamıştır (...) Baharat olarak kullanılan karanfili yan yana dizerek oluşturulan oya türü "karanfil oya"dır; "çatal karanfil", "yediveren karanfil", "boz karanfil" gibi adlar alır. Anadolu'nun birçok yöresinde erkeğin nişanlılık talebi, kırmızı karanfil gönderilerek veya takılarak kabul edilir.

Nergis oya Anadolu'da üzüntü, yalnızlık ve ayrılığı simgelemek için kullanılır. "Dağ nergisi", "bayan nergis", "nergis oya" gibi oya isimleri vardır. Nergis mitolojide ve öykülerde olduğu gibi oyalarda da yalnızlığın ve ayrılığın simgesidir. (...)

Oya, hem arkeolojik hem mitolojik hem de etnolojik anlamda yıllar boyu bitmeden, tükenmeden devam edebilecek türde bir el sanatıdır. Çağdaş iletişim olanaklarına, günümüz teknolojinin ürünlerine karşın bir iğne bir iplikle dünyalar yaratan bir sistemdir. Yeter ki hâlâ onu yapabilen bir Anadolu kızı olsun.

Mine ERBEK

(Kısaltılmıştır.)

EK 2. Ceylan vd. (2020) Tarafından Hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders Kitabındaki Metinler

2. TEMA – Millî Mücadele ve Atatürk

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. “Çanakkale Savaşı ve Çanakkale Savaşı’nda Mustafa Kemal Atatürk” konularında yaptığınız araştırma sonucu edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. “Vatan” kelimesinin sizde çağrıştırdığı duygu ve düşünceler nelerdir? Açıklayınız.

İsmail BİLGİN (1964-...)
Yakın tarih konularını ele alan eserleri ile tanınan yazar, tarihî hikâyeler ve gençlik romanları yazdı. Bazı eserleri: Çanakkale İçinde Vurdular Beni, Evliya Çelebi Ferman Peşinde, Kut’ül Amare...

* Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

TÜRK ASKERİNİN CESARETİ

Mehmetçiğe karşı savaşma bahtıyarlığına kavuşmuş olan ve Çanakkale Savaşı’nda teğmen olarak görev yapan daha sonra Avustralya Genel Valisi olan Lord Casey (Lord Keyzi)’nin anlatımları şöyle:

“Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu’da tanıdık ve sevdik. Ben de Çanakkale Savaşları’na teğmen rütbesiyle katılmış idim. Her iki tarafın da mertçe sürdürdüğü savaşta edindiğim intibaları, hâlâ aynı sıcaklıkla yüreğimde taşıyorum.

Arıburnu Cephesi’ndeydik, siperler arasındaki mesafe 8-10 metre kadardı. Korkunç çarpışmalar oluyordu. Yine cehennemi bir çatışmadan sonra, silah sesleri kesilmişti. Taraflar yavaş yavaş siperlerine çekildiler. Yaralılar ve ölümler ise savaş meydanındaydı.

Bizim tarafta feryatlar, inlemeler vardı. İki siper arasında kalmış yaralı bir İngiliz Yüzbaşı açıkta: ‘İmdat! Kurtarın beni, yardım edin!’ diye bağıyordu. Biri siperlerden bağırdı: ‘Biriniz gidip Yüzbaşı’yı alıp getirsin!’ Askerler birbirlerine: ‘Git, sen getir!’, ‘Hayır, sen getir! Ölmek istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra ölecek. Ne gereği var? Cesareti varsa komutan getirsin.’ diyorlardı.

İngiliz komutan ise kızgınlıkla hâlâ bağıyor: ‘Çabuk getirin onu. O sizin komutanınız!’ di-yordu.

Siperlerde bu tür atışmalar devam ettiği bir sırada, karşıımızdaki Türk siperlerinden silahın ucuna takılmış beyaz bir mendil yukarı kaldırıılarak sallandı. Her taraf sessizliğe gömülmüştü. Her iki tarafın askerleri silahlarını doğrultmuş, dikkatle mendili takip ediyorlardı. Siperin içinden iri yapılı bir er çıktı. Ucuna mendil bağladığı silahını yere attı. İki kolunu açtı. Sonra kendine güvenen tavırlarıyla yavaş yavaş yaralı Yüzbaşı’ya doğru yürümeye başladı. Karşı tarafla, çevresiyle, hiç kimseyle ilgilenmiyor; herkes donup kalmış bu cesur Türk askerini hayranlıkla seyrediyordu. Şaşkınlıktan kurtulabilen İngiliz askerleri ise ona nişan almaya çalışıyorlardı.

O ise hiçbir şeye aldırmadan Yüzbaşı’nın yanına geldi. Nazik ve yumuşak hareketlerle yaralının kıyafetini düzeltti. Onu yerden kaldırdı. Omuzlayarak yavaş yavaş bizim siperlere doğru yöneldi. Siperimizin hemen önüne Yüzbaşı’yı yine nazikçe yatırdı. Sonra arkasını döndü. Yine kendinden emin adımlarla siperlerine doğru yürüdü. Hepimiz donmuştuk. Hayrete düşmüştük. Sonradan her iki tarafın siperlerinden alkışlar ve ısıklar yükseldi.”

İsmail BİLGİN

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Zamanla ilgili bulduğunuz atasözü ve deyimleri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. İnsanoğlu neden zamanı ölçme ihtiyacı hissetmiş olabilir? Açıklayınız.

*Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

İNSANLAR ZAMANI ESKİDEN NASIL ÖLÇERDİ?

Bir an için çevrenizde hiç saat olmadığını düşünün. Ne kol saatiniz ne masa saatiniz ne de duvar saatiniz var. Yatma zamanını, okula gidiş zamanını bilemezsiniz değil mi? Şimdi de çok ama çok uzun yıllar öncesine uzanalım. İnsanlar bugün kullandığımız saatler henüz icat edilmemişken zamanı nasıl ölçüyordu dersiniz?

Tarih öncesi çağlarda yaşayan insanlar zamanı yalnızca iki bölüme ayırırdı: gündüz ve gece. Daha sonra nesnelerin gölge boylarının gün içinde değiştiğini fark ettiler. Bunu fark etmeleriyle birlikte toprağa sapladıkları bir çubuğun gölge boyunu ve yönünü izleyerek zamanı ölçmeye çalıştılar. Bunlar güneş saatinin ilk örnekleriydi.

Eski Mısırlılar, güneş saatlerini geliştirdiler ve zamanı daha hassas bir şekilde ölçebildiler. Çinliler, Romalılar ve Yunanlar da farklı güneş saatleri geliştirerek bunları kullandılar.

Güneş saatleri, genellikle daire şeklinde

bir taş ve ortada bulunan bir işaret çubuğundan oluşurdu. Taşın üzerinde zamanı gösteren sayılar ve semboller yer alırdı. İşaret çubuğunun gölgesinin hangi sayı ve sembolere denk geldiğine göre zamanı belirliyorlardı. Ancak güneş saatleri, geceleri ve havanın kapalı olduğu günlerde kullanılamıyordu.

İnsanlar tarih boyunca farklı saatler geliştirdiler: su saati, kum saati ve mum saati... İlk su saatleri büyük bir kaptan oluşuyordu. İç yüzeyinde işaretler bulunan bu kaplar suyla dolduruluyordu. Su, kabın alt kısmında bulunan küçük bir delikten yavaş yavaş dışarı boşalıyordu. Kabin içindeki su seviyesi azaldıkça insanlar zamanın ne kadar ilerlediğini anlayabiliyorlardı. Başka şekillerde çalışan su saatleri de yapıldı. Ancak su saatleriyle çok hassas ölçümler yapılamıyordu.

Mum saatlerinin çalışma ilkesi de su saatlerinininkine benziyordu. Zamanı ölçmek için üzeri

belirli aralıklarla işaretleşmiş çok uzun bir mum kullanılıyordu. Bu mum yakıldıktan sonra yavaş yavaş eriyordu. Mumun üzerindeki işaretlere bakılarak ne kadar zaman geçtiği anlaşılabilirdi. Mum saatlerinin de farklı çeşitleri vardı.

Kum saatleri iki bölümlü bir cam hazneden oluşurdu. Bu haznenin içinde bir miktar ince kum bulunurdu. Bu kum, üstteki hazneden alttakine hep aynı süre içinde akardı. Kum saati, yeniden kullanılmak istendiğinde ters çevrilirdi. Böylece kum tekrar alt hazneye doğru akmaya başlardı. Ancak kum saatleri yalnızca belirli zaman dilimlerini ölçebilirdi.

1300'lü yıllara kadar kullanılan bu saat çeşitlerinin hiçbiri zamanı tam olarak göstermiyordu. Bu yıllarda ilk mekanik saatler yapılmaya başlandı. Akrep ve yelkovanı olmayan bu saatler günümüzdekilere hiç benzemiyordu ve çok büyüklerdi. Bunlar belirli zaman aralıklarıyla ses çıkarıyordu. Örneğin, gong ya da çan çalarak zamanı haber veriyordu. Bazen birkaç dakika, bazen de saatlerce geri kalabiliyor ya da ileri gidebiliyordu. Hatta kendiliğinden durduğu bile oluyordu. Böyle durumlarda güneş saatine

bakılarak yeniden ayarlanıyorlardı. Daha sonra sarkaçlı saatler bulundu. Bu saatlerde akrep ve yelkovan da vardı. Yine zaman içinde saatlerin boyutları küçüldü. 1500'lü yıllarda saatler taşınabilecek büyüklüklerde yapılmaya başlandı. Artık giysilerin ceplerine bile sığabilen saatler yapılıyordu. Sürekli yenilenen ve geliştirilen saatlerin kola takılabilenleri 1800'lü yıllarda yapıldı.

1900'lü yıllardan başlayarak yaşamımıza başka saat çeşitleri de girdi. Pille çalışan kuvars saatler ve zamanı çok az hatayla ölçebilen atom saatleri bunlardan ikisi. Kim bilir, gelişen teknolojiyle birlikte zamanı ölçmek için kullandığımız araçlar nasıl değişecek?

Bilge Nur KARAGÖZ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Araştırdığınız "sevgi" temalı şiiri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Yunus Emre'nin "Yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü." sözünden ne anlıyorsunuz? Açıklayınız.

Bestami YAZGAN (1957-)

Şiir, masal ve hikâye türlerinde eserleri bulunan yazar, yurt içi ve yurt dışında şiir dalında birçok ödül almıştır. Bazı eserleri: Gönül Fotoğrafı, Masal Denizi, Uçtu Uçtu Şiir Uçtu, Kalbini Kaybeden Adam.

* Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

SEVGİ DİYEN ÇAĞLAR AŞAR

Kılıcını koy kınına,
Yüreğinle yürü dostum.
Şu dünyanın her yanına
Yüreğinle yürü dostum.

Her adımın kor olsa da
Yanmak sana yâr olsa da
Bu yolculuk zor olsa da
Yüreğinle yürü dostum.

Nadanlara kulak asma,
Gariplere sakın küsme,
İnsanlıktan ümit kesme,
Yüreğinle yürü dostum.

Selam sevgi seherine,
Başla gönül seferine,
Karanlığın üzerine
Yüreğinle yürü dostum.

Nice fikir yorgun düşer,
Göz yorulur, akıl şaşar,
Sevgi diyen çağlar aşar,
Yüreğinle yürü dostum.

Bestami YAZGAN

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Araştırdığınız yardım kuruluşları ile ilgili edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Bir iyilik yaptığınızda kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Örneklerle anlatınız.

* Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

Cahit UÇUK (1909-2004)
Cumhuriyet döneminin ilk kadın yazarlarından olan Cahit Uçuk, yapıtlarında genellikle kadın hakları, kadının toplumdaki yeri, analık duygusu temalarını işledi. Bazı eserleri: Kirazlı Pınar, Türk Çocuğuna Masallar...

GÜMÜŞ KANAT

(On bir yaşında olan Kemal, okul çıkışlarında babasının çalıştığı matbaaya giderdi. Orada babasını dikkatlice izlemeyi ve makineleri incelemeyi çok severdi. Kemal büyüyünce makine mühendisi olmak istiyordu. Ancak babası matbaada geçirdiği talihsiz bir kaza sonucu bir elinin dört parmağını kaybetmişti. Kemal, babası çalışsamazsa okulu bırakmak zorunda kalmaktan korkuyordu. Gümüş Kanat ile karşılaşmalarının ardından hayatının güzelleşeceğini habersizdi.)

Bir ses duyuldu. Bir kuş sesi. Sol taraftaki pencerenin dışından gelmişti. Masasında ders çalışıyordu. İlk önce aldırmadı. Kuşlar elbette öteceklerdi. Dersine devam etti. Fakat sonra bu seste bir yalvarış, bir çağırış var gibi geldi. Yerinden kalktı. Kare kare camlı, büyük pencerenin yarı aralık kanadını açarak başını uzattı. Tepeleri binanın çatısını aşan koca çınarların artık kavrulmaya başlayan yaprakları arasında, ince dallarda gözlerini gezdirdi. Birden yüreği hopladı. İşte oradaydı. Pencereye yakın bir dala, ufacık bir kuş, ayağından asılmıştı. Gümüş renkli kanatlarını çırpıyordu. Kendini dala çekmek istiyordu. Fakat kuvveti tükenmiş olacak ki çırpınmaktan vazgeçti. Öylece sallandı kaldı. Mini mini gözleri ile Kemal'e bakıyordu.

Kemal, pencereden dala uzanırken kulağında annesinin sesi cınladı: "Kemal, düşersin!" Kendini toplayarak pencereden çekildi. Şöyle, aradaki mesafeyi ölçtü. Dönüp gözleri ile babasını aradı. O, ileride, yüksek ayaklı masasında cilt yığınları arasında çalışıyordu.

— Baba, diye seslendi. Celil Usta duymadı. Dalgındı. Sıkışık iş zamanlarında böyle olurdu. Kaşlarını çatıktı. Babasına bakınca sevgi ve hayranlık duygusu yüreğini kapladı. Babası dalgalı sarı saçları

ile tıpkı arslana benziyordu. Gür ve kumral kaşlı, uzun boylu, geniş omuzlu, kuvvetli ve gençti. Böyle önüne bakarken kendisini görenlere çok ciddi bir insan his-sini verirdi. Fakat başını kaldırınca bir çift tatlı ve mavi göz ılık, yumuşak bir ışıkla insanın yüreğine uzanırdı.

Kemal, bir daha fakat daha yüksek sesle:

— Baba, dedi.

Celil Usta, oğlunun sesine doğru başını kal-dırdı. Bakışları ile "Ne istiyorsun yavrum?" di-yor gibi idi.

Kemal hızlı hızlı:

— Babacığım, dedi. Gümüş kanatlı bir kuş, bir ayağından asılmış. Kolum yetişmiyor. Ama siz onu kurtarabilirsiniz.

Celil Usta, cilt yığınının arasından çıktı. Sırtında lacivert renkli, iyi dikilmiş bir iş gömleği vardı. Birkaç adımda pencerenin önüne geldi.

— Hani, kuş nerede?

Kemal, yaprakların arasında artık hiç çırpınmayan kuşu gösterdi.

— İşte!

Celil Usta:

— Vah zavalılık, dedi. Bir damla canı kalmış.

Pencerenin kenarından uzandı. Kemal, dikkat kesilmişti. Baba-sının becerikli parmakları, kuşu ayağından dala bağlayan ip-likleri çözmeye başladı. Bir yandan da anlatıyordu.

— Bu yaramaz şeyler ayaklarına bir saç teli, bir iplik dolansa çözemezler. Sonra, böylece bir dala asılıp kalırlar.

Bir eli ile kuşu o büyük avucunda tutuyor, bir eli ile de incecik ayaktan iplikleri çözüyordu. Epeyce uğraştıktan sonra sevinçle:

— Tamam, dedi.

Gerçekten avucunu açtı. Bir zaman baba oğul kuşun uçmasını beklediler. Fakat bir dam-lacık canında uçacak hâl kalmamıştı ki. Baba, o büyük fakat şefkatli elini Kemal'e doğru uzatarak:

— Uçacak hâl gelinceye kadar buna bakmak lazım Kemal. Sonra azat edersin.

Kemal, heyecandan soluğu kesilerek iki avucunu birleştirip babasına uzattı. Celil Usta, yavru kuşu oğlunun avuçlarına bıraktı, işinin başına döndü.

Kemal, bir an ne yapacağını bilmez bir hâlde olduğu yerde kaldı.

Avuçları arasına bir yavru kuş değil de korkuyla, telaşla çarpan bir yürek konmuştu sanki.

Vücudu terlemiş, ağzı kurumuştı. Su içmek için musluğa koştu. Kuşu sol avucuna aldı. Su içti. Son-ra parmaklarının ucunu ıslattı. Avucundaki kuşun yarı aralık ağzına damla damla su akıttı.

(...)

Cahit UÇUK

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Dünya'mızın ve diğer gezegenlerin oluşumuyla ilgili edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Dünya ve evren hakkında neleri merak ediyorsunuz? Nedenleriyle açıklayınız.

Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

MERAK ETTİKLERİMİZ

Neden Evrenin Bir Başlangıcı Olduğunu Düşünüyoruz ki?

Dünya'dan gökyüzüne bakınca çıplak gözle yaklaşık 5 bin tane yıldız görebilir, bir galaksinin oluşturduğu bulanık, bulut gibi duran görüntüleri seçebilirsiniz. Galaksiler, uzayın derinliklerinde bizden çok uzaklarda, milyarlarca yıldızdan oluşan topluluklardır.

Astronomlar bu galaksilerden gelen ışıkları gözlemlediklerinde bu ışıkların olması gerekenden daha "kızıl" renkte olduğunu keşfettiler. Işığa böyle bir şey olursa buna "kızıl kayma" denir. Ve galaksilerin ışıkları kızıla kayıyorsa galaksiler bizden uzaklaşıyor demektir. Ama bir iki tane galaksinin ışığı "kızıla kaysa" bir şey değil. Bütün galaksilerin ışığı kızıla kayıyor. Milyarlarca galaksiden söz ediyoruz!

Eğer bugün tüm galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa bu da geçmişte bir zaman hepsinin tek bir noktada, bir arada bulunduklarını gösterir. İşte bu yüzden evrenin bir "başlangıcı" olduğunu düşünüyoruz.

Mark BRAKE (Mark Bireyk)
(1958-...)

İngiliz araştırmacı ve yazar. Astrofizik alanının çocuklara tanıtımında öncü olmuştur. Uzay ve evren üzerine araştırmalar yapmaktadır.

Güneş Neden Parlar?

Dünya'daki yaşamın kaynağı Güneş'tir. O olmasaydı ışık, sıcaklık, yiyecek, besin, iklimler, günler, mevsimlerin hiçbiri olmaz, Dünya bugün bildiğimiz hâline gelemezdi. Aslında içinde olup biten her şeyi Güneş yönlendirdiği için Güneş Sistemi de olmazdı.

Güneş bunu enerji tüketerek yapıyor. O, inanılmaz bir enerji topu ve saniyede 4 milyon ton yakıt tüketiyor. Bu da her saniyede 7 trilyon tane atom bombası patlamasına denk miktarda enerji üretilmesi demektir. O zaman Güneş'in böyle ateş saçmasına şaşmamak gerek.

Güneş'in merkezi yaklaşık 16 milyon santigrat derece sıcaklıkta olduğu için burası hidrojeni helyuma çevirecek kadar sıcaktır. Güneş'in başlıca işlerinden biri yeni atomlar üretmektir: Güneş Sistemi'nin bütününe ışıyla aydınlatan, atom üreten bir makine.

Bilim adamları, Güneş'in bu işi 4,57 milyar yıldır yaptığına inanıyor. Tüm bu zaman boyunca sürekli olarak enerji veren bu yıldız, Güneş Sistemi'nin merkezinden muazzam miktarlarda ışık saçıyor.

Yıldız enerjisinin yaşamsal önem taşıdığı yer yalnızca Dünya'mız değil. Yıldızlar tüm evrene enerji sağlıyor. Yıldızlar hiç sönmessin!

Yıldızlar Sonsuza Kadar Yaşar mı?

(...)

Güneş gibi yıldızlar da yaşamlarının çoğunu hidrojeni yakıp helyuma dönüştürmekle geçirir. Bilim adamları yıldızların hidrojeni bittiğinde bu kez helyumu yakmaya başladıklarını düşünüyor. Aslına bakarsanız yıldızlar yakıt olarak karbon, neon, oksijen ve silikonu bile kullanabiliyor.

Uzak bir gelecekte Güneş'in şimdiki boyutunun 200 katına çıkarak bir "kızıl dev"e dönüşmesi bekleniyor. Bilim adamları bu olay gerçekleştiğinde Güneş'in Güneş Sistemi'nde iç gezegenlerin bazılarını -hatta bizim güzel Dünya'mızı da- yutacağını düşünüyor. Ama dert etmeyin. Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi Mars'a taşıyıp Marslı oluruz.

Yıldızlar Ölünce İçindekilere Ne Olur?

Unutmayın, yıldızlar aslında hiç ölmez. Çoğu yavaş yavaş başka yıldız türlerine dönüşür ve bazıları patladıktan sonra arkalarında hayalet gibi bir kalıntı bırakır. Yıldızın başına bunlardan hangisinin geleceği, büyüklüğüne ve içinde ne kadar kimyasal element olduğuna bağlıdır.

Küçük yıldızlar milyarlarca yıl yaşarlar. Ve bu ufaklıklar, yakıtları tükendikten sonra uzun süre parıldamaya devam ederler. Küçük yıldızların bu evredeki hâllerine "beyaz cüce" denir. Astronomlar galaksimizdeki yıldızların %97'sinden fazlasının sonunun böyle olacağını düşünüyor.

(...)

Büyük yıldızlar bir süpernova patlamasıyla patladıktan sonra ya kara deliklere ya da nötron yıldızlarına dönüşürler. Nötron yıldızlarının yoğunluğu inanılmaz ölçüde fazladır. Dünyadaki bütün insanları alıp bir kesme şeker küpü kadar alana sıkıştırdığınızdaki kadar yoğundur. Ne acayip değil mi?

(...)

Mark BRAKE

(Çeviren: Turgut GÜRER)

(Kısaltılmıştır.)

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Türk dilinin ana dili olarak kullanıldığı devletler ile ilgili yaptığınız araştırma sonucunda elde ettiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. "Ana dili" kavramının sizde çağrıştırdığı duygu ve düşünceleri arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bahtiyar VAHAPZADE (1925-2005)

Çağdaş Azerbaycan şirinin önde gelen temsilatilerindendir. Manzum hikâye ve oyunlar da yazmıştır. Bazı eserleri: Menim Dostlarım, Bahar, Çınar, Sade Adamlar, Ceyran, Ayı Gece, Bir Ürekte Dört Fasil, Kökler Budaklar, Dan Yeri, Aqlan Seherlere Selâm, Özümle Sohbet...

* Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

ANA DİLİ

Dilimiz çözülünce ilk defa "ana" deriz biz,
"Ana dili" adını alır bizim ilk dersimiz.
İlk şarkımız ninniye anamız öz sütüyle,
İçirir ruhumuza bu dilde damla damla.

Bu dil bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır,
Bu dil birbirimizle ahd ü peymanımızdır.
Bu dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği.
(...)

Ana dilim, sendedir halkın aklı, hikmeti,
Arap oğlu Mecnun'un derdi sende dil açmış.
Yüreklerle yol açan Fuzulî'nin sanatı,
Ey dilim, kudretinle dünyalara yol açmış.

Sende benim halkımın kahramanlıkla dolu,
Tarihi yapraklanır, sayfa sayfa çevrilir.
Sende nice bin yıllık benim medeniyetim,
Şan şöhretim saklanır.

Benim adım sanımsın,
Namusum vicdanımsın.
Milletlere, halklara halkımızın adından,
Muhabbet destanları yaratıldı bu dilde.

Bu dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi
Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği
En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz gibi
Koruyup nesillere biz de hediye verelim.

Bahtiyar VAHAPZADE

EK 3. Demirel (2020) Tarafından Hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinler

Hazırlık Çalışmaları

1. "Çanakkale" sözcüğünün zihninizde yaptığı çağrışımları söyleyiniz.
2. "Çanakkale'den Kurtuluşa" adlı belgeselden aldığınız notları arkadaşlarınızla paylaşınız.

Farklı bir yazı karakteri ile yazılmış aşağıdaki şiiri, türünün özelliklerine ve noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

Sevgili öğrenciler, bu şiir 1939 yılında yayımlanmıştır. Şiir, Türkçemizin dönemsel söyleyiş özelliklerinden bazılarını barındırmaktadır. Bu yüzden yazım ve noktalama düzeltmesi yapılmadan kitabınıza alınmıştır. Metni okurken bunlara dikkat ediniz.

ÇANAKKALE

Öğün, ey Çanakkale, cihan durdukça öğün!¹
Ömründe göstermedin bin düşmana bir düğün.
Sen bir büyük milletin savaşa girdiği gün,
Başına yüz milletin birden üstüğü² yersin!

Sen savaşa girince mızrakla, okla, yayla,
Karşına çıktı düşman çelikten bir alayla.
Sen topun donanmayla, tüfeğin bataryayla,
Neferin ordularla boy ölçüştüğü³ yersin!

Nice tüysüz yiğitler yılmadı cenk devinden,
Kaştı senin koynuna çıkar çıkmaz evinden.
Sen onların açtığı bayrağın alevinden,
Kaç bayrağın tutuşup yere düştüğü⁴ yersin!

Toprağından fazladır sende yatan adamlar,
İrmağın kanla çağlar, yağmurun kanlı damlar,
O cenkte armağandır sana kızıl akşamlar,
Sen silâhın inanla son döğüştüğü⁵ yersin!

Bir destana benziyor senin bugünkü halin⁶,
Okurken duyuyorum sesini ihtilâlin⁷.
Öğün, ey Çanakkale ki, sen Mustafa Kamâl'in⁸,
Yüz milletle yüzyüze⁹ ilk görüştüğü yersin!

Faruk Nafiz ÇAMLIBEL

Akıncı Türküleri

1. öğün: övün
2. üstüğü: aşüstüğü
3. döğüştüğü: dövüştüğü
4. halin: hâlin
5. ihtilâlin: ihtilâlin
6. Mustafa Kamâl'in: Mustafa Kemal'in
7. yüzyüze: yüz yüze

Hazırlık Çalışmaları

1. Hangi bilgisayar oyunlarını oynuyorsunuz? Bu oyunların hangi ülkede yapıldığını, karakterlerini, amacını, bölümlerini vb. ni anlatınız.
2. Bilgisayar oyunlarını oynarken ve oynadıktan sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
3. Sizce bilgisayar oyunları çocuklar için yararlı mıdır, zararlı mıdır?

Şiiri, yazım kurallarına ve noktalama işaretlerine dikkat ederek uygun hızda ve sesli okuyunuz. Şiir, alındığı kaynaktaki yazım ve noktalaması korunarak kitabınıza alınmıştır. Şiirde yazım ve noktalama kurallarına uymayan bölümleri yazım kılavuzunu kullanarak belirleyiniz. Şiiri okurken bunlara dikkat ediniz.

KANATLANIN ÇOCUKLAR

Bir zamanlar,
Kuşlar vardı gökyüzünde,
Yıldızlara oyun taşıyan.
Çocuklar vardı,
Kuş zamanlı saatlerde,
Baharları yaşıyan...

Bir tebessümdü uzanan yarınlara,
Aydede'nin bahçesine girilirdi her gece,
Aynı masalda buluşulur,
Aynı sofrayı paylaşırdı,
Devle cüce...

Ansızın, tuşları geldi medeniyetin,
Kuşlar gitti...
Üstüne üstüne çocukların,
Oyunlar geldi.
Oyunlar ki yıldız savaşları, kanlar, kılıçlar...
Şehzadenin beyaz atı matlaştı;
Peri kızı dondu kaldı ekranda!

Minicik ellerde minicik tuşlar,
Can evinden vurdu uykuları.
Köşeli hayaller yerleşti,
Köşeli dünyalara.
İnternet ağında boğuldu rüyalar.

Kuşlar, yine kuruyor gökyüzü sofrasını,
Yıldızlar, yine çağırıyor uçurtmaları.
Sakalını tarayan Aydede,
Masal köşesine kurulmuş,
Çocukları bekliyor...

Kanatların rüyalar,
Delin bulutları bin bir yerinden...
Yeniden başlasın yağmuru
Masal çiçeklerinin.
Yeniden yeşersin
Dudaklarda tebessüm.

Kanatların çocuklar!

Yusuf Dursun

Kuş Yuvası Yüreğim

Okuduğunuz şiirde anlamını bilmediğiniz kelimeler varsa bunları kendi sözlüğünüze kaydediniz. Bu kelimelerin önce anlamlarını tahmin ediniz, sonra anlamlarını Türkçe sözlükten bularak sözlüğünüze yazınız. Bu kelimelerle cümleler kurunuz. Kurduğunuz cümleleri arkadaşlarınıza söyleyiniz.

Okuduğunuz metinden hareketle aşağıdaki ifadeleri tamamlayınız.

- Bence "Kanatların Çocuklar" şiirinin ana duygusu:

- Ben olsaydım bu şiire şöyle bir başlık koyardım:

Metni, noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuyunuz.

AZİM

Memleketin ufuklarını saran ümitsizlik bulutlarını gördükçe Sadî'nin bir hikâyesini hatırlarım. Çünkü o hikâye tam da bizim acı gerçeğimizi yansıtıyor. Yazık ki biz, atalarımızın azmini geride bıraktık. Sadî'nin kahramanı ise bize lazım olan hakikati ne güzel anlatır:

"Vaktiyle beş on kabile birleşip çöl yolculuğuna çıkmıştık. Bütün gün doğru dürüst dinlenmeden aralıksız yol aldık. Nihayet akşam olunca bu uzun yolun ilk durağına geldik. Bir geçitte konaklamaya durduk; develerden yükler indiriliyor, kimisi ateş yakıyor, kimisi yemek telaşıyla bir şeyler hazırlıyordu. Ben de yükümü indirmiş, yere çömelen deveme yaslanıp dinlenmeye durmuştum. Çok geçmedi, karşıdan bize doğru gelen bir adamı fark ettim.

Adam bir başıyandı, yaklaştıkça telaş içinde olduğu anlaşılıyordu. Sonunda yanımıza geldi. Meğer bir kabilede oğluyla birlikte yol alırken çocuğunun kaybolduğunu fark etmiş. Ve hemen gelip geçtiği yollarda evladını aramaya başlamış. 'İki gündür çöldeyim.' dedi. 'Ne kadar kervana, çadıra rastladım sa aradım, yavrumu sordum. Ne gören var ne de bir iz buldum.'

Adam günlerdir bir iz bulacağım diye çöllerde gezinmekten perişan düşmüştü. Ama vazgeçecek gibi de görünmüyordu. Yolunun üzerinde bir taş görse oğluna yormuş, bir kervan fark etse 'buldum' diye ümitlenmiş ama boşuna!

Yine de o, 'Çölde olarım ama ümidimi kaybetmem, oğlumu aramaktan vazgeçmem!' diyordu. Sonunda yanımızdan ayrıldı, gitti. Ardından bakarken 'Zavallı baba!'

dedim. 'Nereden bulursun onu! Kim bilir başına ne gelmiştir? Çölde olsaydı bulunmaz mıydı çoktan? Bir çocuk çölde ne kadar ilerleyebilir ki?' O gece uykuya dalana kadar zavallı adamın karşı karşıya kaldığı çaresizliği ve azmini düşündüm.

Ertesi sabah yola çıkarken adamı unutmuştum. O gün henüz öğle vaktine girmeden ilerlediğimiz yol üzerinde iki insan kahraltısı fark edince garip bir şekilde hemen adamı hatırladım. Yanılmamışım. O iki kahraltı, adam ve aradığı yavrusunundu. Gördüm ki devenin sırtında dahi yavrusunun elinden tutmuş, sevinçle bize doğru geliyor.

Yanımıza gelince o da bizi hatırladı. Gözlerinden mutluluk akararak 'Çocuğumu buldum...' dedi. Buna kendisi bile inanmıyor gibiydi. 'Buldum onu sonunda!' diye ekledi. 'Onu nasıl aradım bilseniz?.. Karşımda ne görsem 'o' dedim, geçip gitmedim asla. Tahminimi binlerce hayal aldatsa, binlerce serap gözümü yanılsa da azmimde gevşeklik göstermedim. Bir an bile ümidimi yitirmedim... Mademki dünyadadır er ya da geç bulacaktım.

Kumlarda yüzüp karanlığın derinliklerine daldım, hep can kesildim... Ne yoruldum

ne bunaldım. Allah'ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. Bir yerde baktım, gözümün nuru evladım karşımda."

İşte bu hikâye çok önemli bir hakikati, irfan dolu bir yolu gösteriyor bize:

Allah'ın yardımı, insanın araştırmasına, çalışmasına, umidinde bağlıdır. Gaye, azim ve araştırma ile birlikte bulunsun da ne mümkün Allah'ın yardımı yetişmesin sonunda!

Şu çaresiz baba, kendini umitsizliğe mahkûm ederek oğlunu aramaktan vazgeçseydi ne bulurdu? Elbette evlat canından, baba cananından olurdu!

Mehmet Âkif Ersoy

Safahat Öyküleri

(Hazırlayan: Münire Daniş)

Okuduğunuz metinde geçen bazı kelimeler ve bunların anlamları aşağıda verilmiştir. Bu kelimelerin geçtiği yerleri metinden bulunuz. Metindeki bağlamlarını düşünerek kelimelerle anlamlarını eşleştiriniz. Anlamı verilmeyen kelimeyi belirleyiniz.

- 1 azim
- 2 hakikat
- 3 kafil
- 4 nihayet
- 5 kervan
- 6 serap
- 7 lütf
- 8 irfan
- 9 canan
- 10 gaye

Atmosferde ışık ışınlarının kırılmasından doğan ve çöllerde kolaylıkla gözlemlenen optik yansıma.

Gönülden sevilen.

Bir işteki engelleri yenme kararlılığı.

Gerçeğe ulaştıracı güçlü sezgi, bilme, anlama.

Gerçek.

Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik, yardım.

Son, sonunda.

Birlikte hareket eden topluluk.

Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katan.

Hazırlık Çalışmaları

1. İyilik yapmak nedir? İyilik nasıl yapılır?
2. En son kime ya da neye iyilik yaptınız?
3. İyilik yapınca ya da iyilik görünce kendinizi nasıl hissedersiniz?

Aşağıdaki metni noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuyunuz. Bu okuma sırasında sizce önemli olan yerleri 1. etkinliğe yazınız.

İYİLİK ÜZERİNE...

İnsanları hayvanlardan ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. Neden dersiniz, yırtıcı hayvanlarla ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil hayvanlarla geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan hayvana rastlamadım. Hemen her kez avlarını, yiyeceklerini alıp kaçarlar; yanlarına yaklaşanları üstlerine yürüyüp kaçırlar. Olsa olsa kendi yavrularına iyi davranırlar.

İnsanlar öyle mi ya? Kimi zaman bize zahmet verse de sıkıntı çekmemize neden olsa da genellikle iyilik etmekten zevk duyarız. Bir yoksulu, bir aç doyurmak, çaresiz kalan birini derdinden kurtaracak bir girişimde bulunmuş olmak bize zevkten çok mutluluk ve huzur verir. Çoğunlukla, onun teşekkürlerini belirtmesi de bizi eziklik ve utanma duygusuna götürür. Ama elbette dünyada yalnız kendisini düşünen, başkalarıyla ilgilenmeyen insanlar da vardır ki onların günün birinde yapayalnız kaldıkları da çok görülen olaylardır.

Bizim yüce Yunus Emre'miz, şu dörtlüğünde insanlara çalışıp kazanmalarını, yemelerini ve yedirmelerini öğüt verdikten sonra bir gönüle girmenin, bir gönül elde etmenin eşsiz değerini şöylece dile getirir:

"Dürüş, kazan, ye, yedir;
Bir gönül ele getir.
Yüz Kâbe'den yeğrekdir
Bir gönül ziyareti."

Ömer Hayyam da şöyle diyordu:
"En doğrusu dosta düşmana iyilik etmen;

İyilik seven kötülük edemez zaten.
Dostuna kötülük ettin mi düşmanın olur;
Düşmanınla dostun olur iyilik edersen."

Dünyanın ünlü yazın yapıtlarında, iyilik etmenin birçok örneği vardır ki bunlardan biri Victor Hugo'nun (Viktor Hügo) Sefiller romanında geçer: Cezaevinden çıkan sabıkalı

Jean Valjean (Jan Valjan), kimsenin kendisine yatacak yer ve yiyecek vermediği bir yolsuzlukta, ona çok iyi davranan Piskopos Digne'in (Dinye) evine sığınır. Orada kaldığı gece, piskoposun eşyasını ve gümüşlerini çalarak kaçır. Yakalanarak geri getirildiğinde piskopos onu affettiği gibi, eşyalarla birlikte gümüş şamdanları da ona vererek bunları satıp kendisine onurlu bir yaşam kurmasını söyler.

Kendilerine büyük iyiliklerde bulunduğumuz bazı kimselerin bir zaman sonra bizden uzaklaştıklarını, kaçtıklarını görürsek şaşmayalım. Kimi insanların bu davranışları, kendilerini küçük görme duygusundan kaçınmalarından, durumlarının huzursuzluk vermesinden, bu iyilikleri kimi zaman onurlarını zedeleyen birer olgu olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Hele hele sizin katkınızla, yardımınızla bir yere

yükselenler de vardır ki bazıları yaşam boyunca size olan minnet duygularını belirtirken eziklik duymazlar. Ama bazıları da bunları unutmaya çalışırlar.

Hiç ummadığım, bir şey beklemediğim insanlardan büyük iyilikler gördüm de iyilik ettiğim kimselerin bana yüz çevirdiklerine tanık oldum. Hem de "İyilik et, denize at; balık bilmezse Hâlik bilir." atasözümüzün doğrultusunda, hiçbir karşılık beklemeden yardımcı olduğum kimselerin...

Ama ne olursa olsun, iyilik etmek çok güzel bir duygu. İnsanları dertlerinden kurtarmanın, istediklerine kavuşturmanın vereceği iç huzuru, nice mutluluklardan daha büyük; hem de insan olduğumuzun göstergelerinden biri.

Doğan Aksan
Yaşayınca...

Okuduğunuz metinde ilginizi çeken, hoşunuza giden, sizce önemli olan yerleri aşağıya yazınız.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

Hazırlık Çalışmaları

1. İnsanda merak duygusu olmasaydı ne olurdu?
2. Keşif ve icat (buluş) arasındaki fark nedir?
3. Bir uzay geminiz olsaydı nereye gitmek isterdiniz? Niçin?

Metni, hızlı okuma tekniğine göre okuyunuz. Bunun için öğretmeninizden yardım alınız.

BÜYÜK KEŞİFLER

İnsanoğlu hep merak etti. Nehrin öte yanını, ormanın sonunu, tepenin arkasını... Hep aradı; verimli ve zengin toprakları, daha iyi yaşam olanaklarını. Böylece serâvenlerle dolu keşifler tarihi başladı!

İnsanların keşif yapmakla ilgili pek çok hayali de vardı. 1804 yılında Etienne Gaspard Robert (Etiyen Gaspar Rober) adlı bir buluşçu sıra dışı bir keşif aracı tasarladı. Robert, bu araçla okyanus ötesi keşif gezilerine çıkabileceğini hayal etmişti. Araç hiçbir zaman yapılmadı ama insanlar keşif yapmayı hep sürdürdü.

İlk gezginler Eski Mısırlılar, Fenikeliler ve Eski Yunanlardı. Eski Mısırlılar Kızıldeniz'e yelken açtı. Fenikeliler ve Eski Yunan-

lar Atlas Okyanusu'nu geçmeye çalıştı. Yaptıkları gerçekten cesaret isteyen bir işti. Gezinler aylarca hatta yıllarca süren zorlu yolculuklara çıktıklarının farkındaydı. Bazen yelkenlerine dolan rüzgâr sayesinde, bazen de kârek çekerek ilerliyorlardı. "Deniz canavarlarıyla" karşılaşmaktan da epeyce korkuyorlardı. Deniz canavarları zannettikleri canlılar da büyük olasılıkla balinalar ya da dev kalamarlardı.

Gezinler gündüz Güneş'i, gece de Kutup Yıldızı'nı izleyerek yönlerini bulmaya çalışıyorlardı. Gezinlerin işlerini kolaylaştıracak çalışmalar yapan bilim insanları da vardı. Eratosthenes (Eratostenes), Dünya'nın büyüklüğüne hesaplamaya çalışıyordu. Enlem ve boylamdan söz eden ilk

bilim insanı Ptolemaios (Batlamyus) da bir Dünya haritası hazırlıyordu. 600'la yıllara gelindiğinde artık Afrika keşfedilmişti. Ancak keşifler tarihinde daha yalnızca bir arpa boyu yol alınmıştı.

Vikingler Keşifte

800'la yıllarda denizci bir halk, keşifler tarihine adını yazdırdı: **Vikingler!** Bu insanlar doğudan batıya, kuzeyden güneye her yöne yelken açtılar. İzlanda'yı ve Grönland'ı keşfettiler. Hatta Kuzey Amerika'yı keşfeden ilk Avrupalılar onlar oldu. Vikingler, uçsuz bucaksız denizlerde yol aldıkları yelkenli gemilerinde kuzgun beslerlerdi. Yakınlarda bir kara olup olmadığını anlamak için bu kuzgunları serbest bırakırlardı. Kuzgunlar geri dönmezse yakınlarda bir kara parçası olduğunu anlarılardı.

Vikingler çok iyi denizcilerdi. Bulutların şekli ve rengi, suyun rengi, rüzgâr, yosunlar, denizde gördükleri diğer canlılar, pek çok şey onlar için anlamlı birer ipucuydu. Bu ipuçlarından yararlanarak denizde ilerliyorlardı.

İpek Yolu Zorluklarla Dolu

Ticaret gelişiyor; pek çok mal, kara ve deniz yoluyla bir yerden bir yere taşınıyordu. O zamanlar Çin'den başlayıp Anadolu'dan geçen ve Avrupa'ya ulaşan önemli bir ticaret yolu vardı. İpek Yolu olarak adlandırılan bu yol aracılığıyla pek çok mal alım satım amacıyla ülkeden ülkeye taşınırdı. Peki, bu mallar nelerdi? İpek, kâğıt, porselen, baharat ve değerli taşlar... Gezinler bunları alıp satarak para kazanıyordu. Ancak bu yol zorluklarla doluydu. Pamir Dağları'nı aşmak, Gobi Çölü'nü geçmek, aslan, kaplan, ayı ve benzeri yaban hayvanlarıyla karşılaşmak zorlukların yalnızca bir kısmıydı. Acaba on yedi yaşındaki genç gezgin

Marco Polo (Marko Polo), İpek Yolu'nu geçmeye karar verdiğinde bu zorlukların farkında mıydı? (...)

Asya ve Afrika Kıtaları Mercək Altında

1300'la yıllara gelindiğinde pek çok gezgin Asya ve Avrupa'da keşfedilmemiş topraklar arıyordu. **İbn Battuta** da bunlardan biriydi. İbn Battuta, önce Mekke ve Medine'ye gitti. Sonra Çin'i, İspanya'yı, Doğu ve Batı Afrika'yı dolaştı. İbn Battuta'nın en az 120.000 kilometre yol katettiği ve aynı yoldan ikinci kez geçmediği söylenir.

Büyük Keşifler Çağı Başlıyor

1400-1600 yılları arasında denizcilik öyle çok gelişti ki büyük bir keşif patlaması yaşandı. Çinliler, Portekizliler, İspanyollar dünyanın dört bir yanına yelken açtı. 1405 yılında Çinliler zamanın en büyük gemisini yaparak Hint Okyanusu'nu dolaştı. 1488'de Portekizli gezgin **Bartolomeu Dias (Bartolomeyu Diyas)**, Ümit Burnu'nu keşfetti. Ümit Burnu, Afrika'nın güneydeki en uç noktası olduğundan, Afrika'nın batısından doğusuna geçilmiş oldu. Ardından Avrupa'dan Hindistan'a uzanan deniz yolu açıldı. **Christopher Columbus (Kıristofir Kolombus)**, 1492 yılında Atlas Okyanusu'nu geçerek Bahama Adaları'ndan birine ulaştı ve tarihe adını "Amerika'yı keşfeden gezgin" olarak yazdırdı.

1498 yılında Portekizli gezgin **Vasco da Gama (Vasko dö Gama)**, Avrupa'dan Hindistan'a uzun bir deniz yolculuğu gerçekleştirdi. Ancak mürettebatın çoğu, C vitamini eksikliğinden kaynaklanan bir hastalık olan iskorbütten yaşamını yitirdi.

İspanyol gezgin **Ferdinand Magellan (Ferdinand Macellan)** da 1519 yılında beş gemiyle yolculuğa çıktı. Amacı, daima batıya giderek Çin'e ve Hindistan'a ulaşmaktı. Ancak hastalık-

lar ve savaşlar nedeniyle hem Magellan hem de mürettebatın çoğu bu yolculuğun sonunu göremedi. Hatta gemilerden yalnızca biri yolculuğu tamamlayabildi. 1522 yılında bu gemi İspanya'ya ulaştı. Böylece deniz yoluyla Dünya çevresinde bir tur atılmış oldu. Magellan da her ne kadar yolculuğu tamamlamamış olsa da Dünya'nın çevresini dolaşan ilk insan olarak anılmaya başlandı.

Bazı Yolculuklar da Bilimsel Amaçlarla Yapıldı

Bilimin gelişmesi 1800'li yıllarda keşiflerin yönünü değiştirdi. Pek çok gezgin bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla da yolculuklara çıktı. Ünlü kaptan **James Cook (Ceymis Kuk)**, Büyük Okyanus'ta pek çok yolculuk gerçekleştirdi ve deniz haritaları hazırladı. Dağa bilimci **Alexander von Humbolt (Aleksandır von Humbolt)**, Güney Amerika'nın kuzeybatısında kelebekler, bitkiler ve yer bilim üzerine keşifler yaptı. Bir yerin coğrafyasıyla hava durumu arasında ilişkiler olduğunu gözlemledi. Bu çalışmalar, evrim kuramını ortaya koyan **Charles Darwin'e (Çarls Darwin)** esin kaynağı oldu.

1900'li yıllar, önce Kuzey Kutbu'nun sonra da Güney Kutbu'nun keşfedilmesiyle başladı. ABD'li gezgin **Robert Peary (Robirt Piriy)**, Kuzey Kutbu'na ilk ayak basan gezgin kabul edildi. Güney Kutbu'nun keşfi sırasında Norveçli gezgin **Roald Amundsen (Roald Amundsen)** ve İngiliz **Robert Falcon Scott (Robirt Falkın Sıkat)** arasında bir yarış oldu. Amundsen köpekli kızaklar sayesinde bu yarışta kazandı.

1961 yılında **Yuri Gagarin (Yuri Gagarin)** uzaya çıktı. Artık insanoğlu gözünü uzaya dikmişti. Böylece keşifler tarihi yeni bir yöne kayd. Uzayda keşfedilecek çok şey vardı.

Tuğba Can
Bilim Çocuk Dergisi
(Kısaltılmıştır.)

Hazırlık Çalışmaları

1. Özgürlük (hürriyet) kavramıyla ilgili hazırladığınız kartonları sınıfınıza asınız. Bu özlü sözlerin anlamlarıyla ilgili konuşunuz.
2. Özgürlük sizce nedir? Özgür insan neler yapar?
3. Haklar ve özgürlükler arasında nasıl bir ilişki vardır?
4. Temel hak ve özgürlükler nelerdir?

Metni, önce noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz, sonra okuma tiyatrosu tekniğine uygun olarak okuyunuz. Okuyacağınız metin, orijinal yazım ve noktalaması korunarak kitabınıza alınmıştır. Metni okurken bunlara dikkat ediniz. Metinde dönemsel olan ya da yazarın kullanışıyla ilgili yazım ve noktalamaları, günümüz yazım ve noktalama kurallarıyla karşılaştırınız, farklılıkları söyleyiniz.

KURTLA KÖPEK

Zafiyetten çiroza dönmüştü kurdun biri
Köpekler, aksine, semiz mi semiz.
Bu kurt bir gün bir köpeğe rastladı; iri
Güzel, besili bir köpek; tüyleri tertemiz.
"Atılıp şunu bir parçalamalı",
Boğuşmayı da göze almak lazımdı fakat,
Köpek deseniz kendini, hakikat,
Koruyabilecek kadar anaçtı.
Bunu gören kurt pek sessiz yanaştı.

Biraz aşığıdan alıp dil dökeyim diye,
Hayran olduğunu söyledi bu semizliğe.
— "Güç bir şey değil, sayın efendimiz,
Dedi köpek, böyle benim gibi semirmeniz.
Vazgeçin, bırakın bu ormanları.
Nedir bu ormanlarda çektiğiniz;
Seril sefil, perişan, aç bülaç?
Açlıktan neredeyse öleceksiniz,
Hepiniz fülüsuahmere muhtaç.
Âdeta arslan ağızında, yiyecekleriniz.
Gelin benimle, hemen değişsin kaderiniz."
Kurt sordu: -"Peki, işim ne olacak?"
— "Hiç! dedi köpek, sadece adam kovalamak.
Vazifeniz yabancılara şiddet,
Evdekilere hürmet göstermekten ibaret.
Ama karşılığında neler, neler!
Sizindir artık evin sayısız yemekleri.
O ne piliç, o ne kuş kemikleri!
O ne sonsuz okşanıp sevimlileri!"
Kurt ne diyeceğini şaşırılmıştı.
Sevincinden âdeta gözleri yaşarmıştı.
Derken baktı ki köpeğin boynunda bir yara.
— "Bu ne?" dedi. — "Hiç!" — "Nasıl hiç?" — "Mahim değil yani."
— "Ama ne?" — "Bağlamak için tasma takarlar ya,
Gözüne ilişen herhalde onun yeri."
— "Bağlamak mı, serbestçe dolaşamaz mısınız?"
— "Pek dolaşamayız, ama ne çıkar?"
— "Ne mi çıkar? Yerinde dursun saltanatınız.
Hani hazineler başışlasalar
Zerre bile feda edemem hürriyetimden."
Diyip bizim kurt oradan uzaklaştı hemen.

Orhan Veli
La Fontaine'in Masalları

